Bilim ve Ütopya

Şubat 1999 Sayı 56 Aylık bilim kültür ve politika dergisi 500.000 TL

Yaratılışçılıktan sonra, bir şarlatanlık daha

UFO'LAR

Prof. Dr. Osman Demircan
UFO aldatmacası

V. P. Alekseyev
Dünya dışı akıllı yaşam sorunu ve insan türünün evrendeki yeri

Ender Helvacıoğlu
Tavşan yılı, UFO'lar, ruhlar... Peki bilim ne diyor?

ISSN 1307-6717

Cumhuriyet'in 75. Yılı Armağanı:

Atatürk'ün Bütün Eserleri

1. Cilt Çıktı!

- Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı tüm belgeler...
- Günümüz Türkçesiyle...
- Özgün belgeler ilk kaynaklarından okunup yeniden çevrildi...
- Yüzlerce çeviri, yanlış okuma ve tarih hatası giderildi...
- Tamamı 15 cilt...
- 1. Cilt'te beşi kitap, ikisi not defteri, toplam 118 belge...
- 17 x 24 cm., bez cilt, iplik dikiş, 1. hamur kâğıt...
- 484 sayfa, 5 000 000 TL.

Danışma Kurulu

• M. Türker Acaroğlu • Prof. Dr. Feroz Ahmad
• Prof. Dr. Sina Akşin • Talip Apaydın • Prof. Dr. İlhan Arsel
• Nejat Birdoğan • Muazzez İlmiye Çığ • Ali Dündar
• Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü • Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu
• Prof. Dr. Alpaslan Işıklı • Suphi Karaman
• Prof. Dr. Nejat Kaymaz • Necdet Kurdakul
• Em. Tümg. Turhan Olcaytu • İsmet Öğütücü
• Emin Özdemir • Yekta Güngör Özden • Sadık Perinçek
• Dr. Doğu Perinçek • Hakan Reyhan • Zeki Sarıhan
• Prof. Dr. Taner Timur • Prof. Dr. Şerafettin Turan
• Gürbüz Tüfekçi • Memet Türkkan • Fikret Ulusoydan

"ATATÜRK'ÜN BÜTÜN ESERLERİ" İSTEK FORMU

(1. Cildin fiyatı 5 000 000 TL.dir. Seçtiğiniz ödeme biçiminin yanındaki kutuyu işaretleyiniz.)

❑ İsmet Öğütücü 655239 No.lu Posta Çeki Hesabına ..... TL. yatırdım. Fotokopisi ilişiktedir. (...) adet kitabı adresime postalayınız.

❑ İsmet Öğütücü İş Bankası Galatasaray Şubesi 700991 No.lu Hesaba ..... TL. yatırdım. Fotokopisi ilişiktedir. (...) adet kitabı adresime postalayınız.

Adı Soyadı:..... Adresi:.....

Posta Kodu ..... Tel:..... İmza:

✓ İstek Formunu ödeme belgesiyle birlikte bize ulaştırdığınızda, kitap postaya verilecektir. Posta gideri Kaynak Yayınları'na aittir.

✓ Sonraki ciltlerin de ödemeli olarak adresinize gönderilmesini istiyorsanız, lütfen işaretleyiniz. ❑

KAYNAK YAYINLARI

İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu-İstanbul
Tel: 0212. 252 21 56, 252 21 99 Faks: 0212. 249 28 92

Bilim ve Ütopya Şubat 1999 Sayı: 56

KAPAK
YARATILIŞÇILARDAN SONRA BİR ŞARLATANLIK DAHA: UFO'LAR

Prof. Dr. Osman Demircan
UFO aldatmacası 17
V. P. Alekseyev
Dünya dışı akıllı yaşam sorunu ve insan türünün evrendeki yeri 20
Ender Helvacıoğlu
Tavşan yılı, UFO'lar, ruhlar ve Ahmet Taner Kışlalı 26

Prof. Dr. Nur Serter ile söyleşi
'YÖK bir koordinasyon kurulu, belirleyici olan siyasi iktidar' 10

Prof. Dr. M. J. Chossudovsky ile söyleşi
Neoliberalizm= yıkım ve mafya 14

Prof. Dr. Şevket Ruacan
Evrim ve kanser 30

Prof. Dr. Yaman Örs
Evrim, 'postmodernizm' ve düşünce salataları 32

İsmail Durna
Tanrıça Athena'nın kutsal meyvesi zeytin, bugün zor durumda 37

Cengiz Gündoğdu
Sokrates'ten kurtulmak 40

Muazzez İlmiye Çığ
Sumerliler'de ahlak ve ahlak kavramı 46

Halûk Tarcan
Doğu Anadolu'da Ön-Türk izleri 48

Ahmet İnam
Epiktêtos'ta oynanan 54

Orhan Esenil ile söyleşi
Türkiye'nin ilk baleti 58

Evin İlyasoğlu
Çağdaş Türk miziği 60

Fazıl Hecem
Piyanonun cüce devi artık yok 63

M. Sadık Aslankara
Mustafa Kemal 'öç alıcı'mıydı? 64

A. Ahmet Uhri
İzmir ve çevresinin prehistorik dönemlerde ekonomik yapısı 67

Doç Dr. Numan Tuna ile söyleşi
Kazı Kazı Anadolu / Datça Yarımadası'nda modern bir kazı 70
Hayvanlar Dünyası / Nasıl uçuyorlar? Nasıl yüzüyorlar ? 75

Firdevs Gümüşoğlu
İz Bırakanlar / Cumhuriyet Devrimleri'nin eylemcisi Hasene Ilgaz 78
Bilim Gündemi / Kiraz Perinçek 85
Yayın Dünyası 88
Matematik Sohbetleri / Ali Nesin 90
Tıp Öyküleri / Prof. Dr. Nevzat Eren 92
Briç / Dr. Veysel Yıldız 95
Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu 96

Bilim ve Ütopya

Bilim ve Ütopya Yayıncılık Mat. Rek. San. ve Tic. Ltd. Şti. adına Sahibi ve Sorumlu Yazışleri Müdürü: Metin Aktaş
Yayın Yönetmeni: Ender Helvacıoğlu
Yazılşleri: Ozan Yazıcıoğlu, Kiraz Perinçek
Teknik Sorumlu: Melih Yıldırım
Muhasebe-Abone: Semra Önür
Montaj: Erdem Fırat
Yönetim Yeri ve Yazışma adresi: Büyükdere Cad. No: 79 Bor Ap. Kat 5 Daire 10 80290 Mecidiyeköy /IST.
Tel-Fax: (0212) 213 80 29-30
E-posta : utopya@atlas.net.tr
http://www.mam.net.tr/bilimutopya
Organizatör: Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.
Basıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: BİRYAY A.Ş.
ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 2.750.000 TL.
Yıllık: 5.500.000 TL.
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 100 DM
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 $
Yurtiçi abone bedelleri için Hesaplar Metin Aktaş adınadır.
Posta Çeki Hs. No: 1055136
Yapı ve Kredi Bankası Osmanbey Şubesi
Hs. No: 0534497-3
Yurt dışı abone bedelleri için:
Metin Aktaş
İş Bankası Mecidiyeköy Şubesi
Hes. No: 1089 520595
YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI
Almanya: 7 DM Fransa: 24 FF
İngiltere: 3 £ İsviçre: 6 Fr.
Hollanda: 8 Fl.
Halkla İlişkiler ve Reklam
Uluslararası Yayıncılık
Müdür: Fatma Yazıcı
Tel: (0212) 292 53 19

ISSN 1301-6717

Türkiye'de 610 akademik dergi yayımlanıyor

Başkent Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Nazmi Kozak tarafından Türkiye'deki akademik dergiler üzerine gerçekleştirilen bir araştırmada, ülkemizde 610 tane akademik derginin yayımlanmakta olduğu saptandı. Söz konusu araştırma ile; ülkemizde en çok sayıda akademik derginin sosyal bilimler alanında yayımlamakta olduğu ortaya çıktı (yüzde 41.5). Yayımlanan dergilerin yoğunluk sırasıyla bilim dallarına göre dağılımı ise şu şekilde: sağlık bilimleri, yüzde 32.2; teknik bilimler, yüzde 12.9; ziraat ve ormancılık, yüzde 5.4; dil ve edebiyat, yüzde 2.9; matematik ve fen bilimleri, yüzde 2.1; sanat, yüzde 2.1. Bu bilim dalları içerisinde yer almayan dergilerin oranı ise 0.8.

Dergileri yayımlayan kurum ve kuruluşların içerisinde üniversitelerin başı çektiği (yüzde 39.1) saptandı. Diğer yayımcılar ise şu şekilde sıralanmaktadır: vakıf ve dernekler, yüzde 22.5; üniversitelerin dışında kalan kamu kurumları yüzde 20.6; özel kuruluşlar yüzde 11.6, özel kişiler yüzde 4.8; bu sınıflandırmanın dışında kalanlar ise yüzde 1.3.

Akademik dergilerin yoğunluklu Türkçe olarak yayımlandıkları belirlendi (yüzde 48.5). Yayım dili İngilizce olan akademik dergilerin oranı ise yüzde 9.7 olarak saptandı. Türkçe-İngilizce dillerinde iki dilli yayımlanan dergilerin oranı ise yüzde 32.7 olduğu ortaya çıktı. Türkçe-Fransızca dillerinde iki dilli yayımlanan dergiler ise 2.7 oranına sahipler. Türkçe-İngilizce-Almanca dillerinde üç dilli yayımlanan dergilerin oranı da yüzde 3.8 olarak belirlendi.

Dergilerin bir yıl içerisinde yayımlandıkları sıklıkların 'yılda dört kez' üzerinde yoğunlaştığı belirlendi (yüzde 36.2). Yılda bir kez yayımlanan dergilerin yüzde 15.0; yılda iki kez yayımlanan dergilerin yüzde 24.9; yılda üç kez yayımlanan dergilerin yüzde 9.4; yılda altı kez yayımlanan dergilerin yüzde 5.9 ve yılda on iki kez yayımlanan akademik dergilerin oranının ise yüzde 5.9 olduğu tespit edildi.

Dergilerin ilk yayımlandıkları yıllar üzerinde yapılan incelemede ise, halen yayım yaşamını devam ettiren ülkemizdeki en eski akademik derginin 1911 yılında yayımlanmaya başladığı tespit edildi. Buna göre, halen yayımlanmakta olan üç akademik derginin Cumhuriyet öncesi dönemde yayım yaşamına başladıkları belirlendi. Halen yayımlanmakta olan akademik dergilerin yüzde 5.2'sinin 1923-1950; yüzde 18.1'inin 1951-1975 ve yüzde 75.8'inin ise 1976-1998 yılları arasında yayımlanmaya başladığı görülmüştür.

Dr. Nazmi Kozak (Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksekokulu)

Türk dilinin araştırılması

Ağustos 1998 tarihli Bilim ve Ütopya dergisinde İki önemli kitap hakkında adlı bir yazım çıkmıştı. Bu iki önemli kitaptan biri Selahi Diker, Kazım Mirşan'ın çalışmalarını içeriyor; diğeri Halûk Tarcan tarafından kaleme alınmış. Her iki kitapta da iki ayrı yöntemle birçok dillerin Türk diline dayandığı kanıtlanmaya çalışılmış. Her iki kitapta da konu çok geniş tutulmuş. Bunların diğer bilim insanları tarafından kabul edilebilmesi için onların da konu üzerinde aynı şekilde çalışması gerek. Buna, konu özellikle Türkler'le ilgili olunca yabancı bilim insanları kulak asmazlar.

Atatürk'e Fritz Hommel "Sumerce Türkçedir" dediği zaman Atatürk, hemen bunu benimsememiş ve bunun bilimsel olarak kanıtlanması gerektiğine inanarak bu konuda bilimsel araştırmalar yapılabilmesi için Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'yla, Türkler'le ilişkisi olan bütün milletlerin dil ve tarihlerini öğretecek araştıracak gençler yetiştirmek üzere Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni kurdurmuştu.

Bilim ve Ütopya İl Temsilcileri

ADANA TEMSİLCİSİ
Ramazan Çakıroğlu
(Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim görevlisi)
Tel: 0322-338 60 60/2778

ANKARA TEMSİLCİSİ
Dr. Serhat Özyar
(ODTÜ Elektrik Mühendisliği Bölümü öğretim görevlisi)
Tel: 0312-210 23 45
E-posta:
ozyar@rorqual.cc.metu.edu.tr

ANTALYA TEMSİLCİSİ
Sevinç İlkuçan (Tıp doktoru)
Tel: 0242-227 01 60

AYDIN-SÖKE TEMSİLCİSİ
Hüseyin Karakuş (Tıp doktoru)
Tel: 0256-518 36 20

ESKİŞEHİR TEMSİLCİSİ
Doç. Dr. Can Ayday
(Anadolu Üniversitesi Uydu ve Uzay Bilimleri Araştırma Enstitüsü Müdürü)
Tel: 0222-322 20 59 ve 0222-322 20 71/105. Faks: 0222-322 16 19
E-posta:
cayday@vm.baum.anadolu.edu.tr

İZMİR TEMSİLCİSİ
Prof. Dr. Şenel Ergin
(Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi)
Tel: 0232-342 42 89

KOCAELİ TEMSİLCİSİ
Seydi Çelik
(Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi araştırma görevlisi)
Tel: 0262-528 70 80.
Faks: 0262-528 70 81

SAKARYA TEMSİLCİSİ
Gökcan Erus (Veteriner hekim)
Tel: 0264-273 56 19

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
(19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu. Araştırmacı)
Tel: 0362-437 83 00

ZONGULDAK TEMSİLCİSİ
Fevzi Engin
(Karaelmas Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim görevlisi, Zonguldak ADD Başkanı)
Tel: 0372-257 40 10

Atatürk'ün bu isteğine dayanarak, kültür kuruluşlarımızın bu iki kitabı milli bir konu olarak ele almalarını, öne sürülen bilgilerin kanıtlanması için ülkemizdeki bilim insanlarımızdan, Türkî devletlerindeki uzmanlardan, ilgilenen Batı bilginlerinden ekipler kurdurmalarını, gerektiğinde bunlara parasal yardımda bulunmalarını, bir yazı ile Kültür Bakanlığı'na önermiştim.

Kültür Bakanlığı doğal olarak bu yazımı, Türk dili ve kökeni üzerinde bilimsel araştırmalar yapmak üzere açılan Türk Dil Kurumu'na göndermiş. Oradan aşağıdaki yanıt geldi bana. Sayın okuyucumuz, benim önerim ve Dil Kurumu'nun gönderdiği yazı hakkındaki görüşlerinizi bildirmeniz çok önemli. Onlara dayanarak ya haksızlığımızı kabul edip susacağız veya milli bir görev sayarak el birliği ile bu konu üzerinde duracağız.

Türk Dil Kurumu'ndan gelen yazının tam metni

SAYI: YYİ. şb. Md. 500/349-1337

Konu: Muazzez İ. Çığ tarafından gönderilen yazı.

T.C. Kültür Bakanlığı Yayımlar Dairesi Başkanlığına

İlgi: 02. 09. 1998 tarihli B.16.0.YDB. 0.00..00.01/928.0.1912 sayılı yazınız.

"Selahi Diker ile Halûk Tarcan'ın eserleri, bilim dünyasında bugüne kadar yerleşmiş bilgi ve fikirlerin tamamen dışında bir takım iddialar üzerine kurulmuştur. Elbette her araştırıcının yeni ve farklı iddialar ileri sürmeye, bunları kanıtlamaya hakkı vardır ve zaten bilimde ilerleme de bu yolla olur. Ancak tabii olan usul, bu iddiaların ve kanıtlarının bildiri veya yayın olarak bilim dünyasına sunulması ve tepkilerin bilim dünyasından beklenmesidir. Çeşitli resmi kuruluşlara başvurularak görüş istemek bilim çevresinde alışılmış bir yol değildir. Yazarlar eserlerini ortaya koymuşlardır. Bilim dünyasından gelebilecek (belki de hiç gelmeyecek) tepkileri beklemek zorundadırlar.

Saygılarımla bilginize sunarım."

Prof. Ahmet B. Ercilasun, Türk Dil Kurumu Başkanı.

Muazzez İlmiye Çığ

Hatti ülkesi

Anadolu'nun bilinen en eski adı Hatti ülkesidir. Bu uygarlık -2500/1700 arasında mevcuttur. Konuşulan dil, kendine özgü, ne Hint-Avrupa ve ne de Semitik olan bir dildir. Hatti adı Asurlar tarafından nakledilmiştir (Ord. Prof. E. Akurgal, Anadolu Kültürü, s.15-16).

(H)atti adı, Ön Türkçe'deki qağan demek olan At-Atı ya da At-Ata sözcüklerinin sıkışması ve değişik yöre ve Ön-Türkçe'ye kıyasla, ilerki yıllarda değişmiş olan şeklidir. Bu konuda iki örnek görelim:

1) Attila: bu ad Atti/la olarak (At-Ata/Oğıla)'nın sıkışmasından meydana gelmiştir. Qağan demek olan, At-Ata, değişime uğrayarak (Atti) halini almıştır (Tarih +5. yüzyıl, Mirşan).

2) At-Ati: bu sözcüğü, Ötümin Künlig Bitig Bilgü (geçmiş günlere ait yazılı belge) adını taşıyan yazıtta okumaktayız. Bu yazıt, resmi tarihimizin, son iki yüzyılını Tukyu İmparatorluğu diye bildiği, aslında -879'da kurulup +580'de sona eren Türük Bil'in kuruluşunu anlatmaktadır. -630/493 yıllarında, Herodot'tan 60 yıl önce yaşamış olan, kumandan ve tarih yazarı Öngre Bingabaşı tarafından taşa vurdurulmuştur. Bu yazıtın, -512/511 yılında Quangım Türük Bilge Qağan'ın Daryüs'e karşı yapmış olduğu Ür-Apa Savaşı'nı anlatan 9. bölümünün 15. satırında, "At-Atı" sözcüğünü, "Seferber haldeki üçQarluk merkez cenahına, Ür-Apa'ya gelmiş olan At-Atı'yı getirdiler" cümlesinin (At-atı elt ür-apa boltım) şeklindeki ikinci yarısında okumaktayız. Demek ki, -6. yüzyılda, At-Atı sözcüğü Qağan anlamını vermektedir; orduyu yönetmesi için, (merkez yan) cephede bulunması gereken de herhalde, Qağan'dan başkası olamaz. K. Mirşan, "At" "yönetim ve nam" demek olduğuna göre, "At-Atı" sözcüğünü "yönetenler yöneticisi, namlar namı" diye vermektedir ki, bu da ancak Qağan olabilir.

Atti'yi, Hatti haline getiren baştaki (H) harfine gelince: Türkçe'deki Alay ve Ana sözcüklerinin Mezopotamya'da, Halay ve Hana şekline dönüştüklerini göz önünde bulundurursak, sorunu çözmüş oluruz. Kaldı ki (H) harfi yerinden oynamasa bile onun, Orta Asya'dan, Mezopotamya'da Asurlar'a inilinceye kadar, Atti sözcüğünün başına ilave edilmiş olması, bir gramer sorunu değil; zaman, mekân ve gırtlak sorunudur.

Sonuç: Hatti ülkesi, Qağan ülkesi demektir. Öyleyse, Hatti denilen halk Ön-Türk kültüründen gelen halktır. Anadolu'ya adını vermiş olduğuna göre de, Hitit'ten önce bulunan kültür ve dil, Ön-Türk dili ve kültürüdür. Anadolu kültür tarihi ve genelde Anadolu tarihi, bu gerçeğe göre düzeltilmeli, Türk dil ve kültürünün yok sayılması nedeniyle, bizden alınmış olan bu tarihi ve bilimsel hakkımız bize geri verilmelidir.

Bu yazıt, Moğolistan'da, Şine Usu Gölü yöresinde, 1909'da Finliler tarafından bulunmuş ve Ramstedt tarafından 1918'de yayımlanmıştır. Kâzım Mirşan tarafından okunmuş ve 1985'te yayımlanmış olduğu *Anadolu Prototürkleri* kitabında yer almıştır.

Gelelim Şapinuva kazısına... Bu büyük başarısı dolayısıyla Sayın Prof. Dr. Aygül Süel'i bütün samimiyetimle kutlarım. Özellikle bizi en çok mutlu kılan, karşımızda, kendini Avrupa aşağılık duygusundan kurtarmış, bu ezikliği yenmiş ve Batılı'ya "Türkçe öğreneceksin" demiş ve bunu uygulamış olmasıdır. Bu konuda, nihayet yalnız olmadığımızı görmek bizim için büyük bir mutluluktur. Burada, Batılılar ve bizim araştırmacılarımızdan rastladıklarıma. Türk ve evrensel kültür tarihi araştırmaları için, "Latince, Yunanca, Sanskritçe ve Çince'den evvel mevcut ve bu dillerin dereceli olarak kökeninde, ya da onları etkilemiş olan Ön-Türkçe öğrenilmelidir" dediğimde, bazı öfkeli arkeologlarımızın yaptığı gibi, benimle alay edilmişti... Yazık, ne büyük bir beyin yıkamasından geçmişiz...

Eğer kabul ederlerse, Sayın Aygül Hocamız'dan önümüzdeki yazılarda bazı ricalarda bulunacağım ve Ön-Türkler'e ait Şapinuva yöresinden bazı elemanlar sunacağım. Fakat, bu yazımda hemen kendisine bir önerim olacaktır: Hurrice'nin, Almanlar tarafından ve (kuramsal) Hint/Avrupa dilleri esas alınarak incelenmesi konusundaki tereddütlerine aynen katılıyor ve bir kere daha Türk dilinin yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını görüyorum. Bu durumda, bilgilerinden faydalanabilinecek tek kişi Kâzım Mirşan'dır. Çok geniş Türk dilbilgisi dışında, ilkokulu Çince, ortaokulu Rusça okumuş olduğundan, Asya dillerine bakış açısı çok geniştir. Bunun yanında, mükemmelen Almanca bilir. Yayımları arasında, özellikle Latince ve Almanca üzerinde yoğunlaşan *Bugünkü Avrupa Dillerinde Etrüskçe'nin İzleri* kitabı bulunur ki, araştırmacılara çok önemli ipuçları vermektedir.

Eğer, Mirşan'la temasa geçilirse kendisine hemen şu sualler sorulabilir: Hattusil adı acaba, '(H)/At-Atı/Us/İl'den mi kaynaklanmıştır? Bu durumda, anlamı "İl'e, ülkeye, yüce qağan" mı demektir? Bunun yanında acaba, Hattuşaş sözcüğü, (H)/ At-Atı/Uş /As mı olmalıdır? "Tanrı temsilcisi majeste qağan, ya da qağan hazretleri" mi demektir; yoksa, As yerine Aş'ı alırsak, "Tanrıya aşmış ulaşmış qağan hazretleri" demek mi gerekecektir? Hattusil değil de, Hattuşil ise, yani (ş) ile bitiyorsa, herhalde aynı şekilde düşüneceğiz değil mi? Eğer doğru okunmuşsa, Muvatalli, Murşili adlarını, Ön-Türkçe'yle çözme imkânı var mıdır?

Mirşan bu sorulara, yüksek mühendis olması nedeniyle, matematik disiplininden geldiği için, matematik kesinliğiyle ve bu değeri taşıyan cevaplar verecektir. Rüya, olasılık, yobaz milliyetçilik, onun lügatında yoktur. Geniş ve derin dil bilgi-

siyle de, eğer soruların cevapları gerektiriyorsa, yaşayan Asya lehçelerindeki kaynakları sunacak, lüzumu halinde, Türük Bil ya da daha öncesine Ön-Türkler'e inecek, onların, yaşayan Avrupa dillerindeki karşılıklarını da verecektir.

Halûk Tarcan

Ege tarihi yeniden!

Prof. Dr. Hayat Erkanal arkeoloji dünyası için çok önemli buluntuları Çukurova Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün açılışı için Adana'da verdiği konferansta anlattı.

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeoojisi Anabilim Dalı öğretim üyesi, İzmir Region Excavations and Researches Project ve İzmir-Urla Liman Tepe kazı başkanı, İzmir-Menderes Bakla Tepe kazısı bilimsel sorumlusu Sayın Prof. Dr. Hayat Erkanal 25.12.1998 günü saat 10.00'da Mithat Özsan Anfisi'nden "Yeni Araştırmaların Işığı Altında İzmir Bölgesi'nin Ege Arkeolojisi'ndeki Yeri ve Önemi" konulu bir konferans verdi.

Üniversitemiz Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesinde Sayın Yard. Doç. Dr. K. Serdar Girginer tarafından kuruluş çalışmalarına başlanan Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nün açılış niteliğindeki bu ilk etkinliğine Sayın rektörümüz Prof. Dr. Can Özşahinoğlu ve Sayın rektör yardımcımız Prof. Dr. İbrahim Genç de teşrif ettiler. 400'ün üzerinde davetli ve konuğun izlediği bu konferansta Sayın Prof. Dr. Hayat Erkanal ilk önce 1998 kazı sezonunda Liman Tepe ve Bakla Tepe kazılarına Çukurova Üniversitesi'nin de katılımından dolayı teşekkürlerini sundu.

Sayın Prof. Dr. Hayat Erkanal görsel malzemeyle zenginleştirdiği konuşmasında ilk önce MÖ 2. binde çok önemli ve stratejik konumda olan İzmir-Menemen Panaztepe kazıları hakkında bilgi verdi. Panaztepe'nin bu dönemde kapladığı alanı ile, MÖ 13. asırda Troya Savaşları'nın cereyan ettiği ünlü Troya'dan bile çok daha büyük bir şehir olduğunu, özellikle MÖ 2. binde Myken dünyasının bir kolonisini misafir ettiğini söyledi. Bir seramik üzerindeki henüz çözülemeyen yazının daha sonraki çalışmalarda daha fazla yazılı belgenin habercisi olduğunu ifade eden Sayın Erkanal, Panaztepe'nin zaten şu ana kadar bu bölgedeki birçok problemin çözümünü de gerçekleştirdiğine işaret etti.

Daha sonra IRERP (Izmir Region Excvations and Researches Project) kapsamındaki diğer bir kazı olan Liman Tepe'yi anlatırken, özellikle bu yerleşimin MÖ 3. binin ilk yarısında çok büyük boyutlarda bir kentleşmeyi ve kültürü yansıttığını belirtti. Bu çağda Liman Tepe, içkalede bir saray, çok kuvvetli, bastiyonlu bir savunma sistemi, su altında tespit edilen belki de bu bölgenin en eski limanı, şehir dışında da büyük anıtsal yapıları ile MÖ 3. bin Troyası'nı bile gölgede bıraktığını söyledi. Bu çağda Liman Tepe'nin, siyasi otoritesi ve phallus kültü ile Batı Anadolu sahil kesimine damgasını vuran büyük bir kültürü temsil ettiğine, çağdaş dönemde Kıt'a Yunanistan ve Ege adalarında bu şekilde gelişken bir kültüre rastlamanın ise çok zor olduğuna değindi.

Aynı projenin diğer bir kazısı olan İzmir-Menderes Bakla Tepe kazılarından da bahseden Sayın Erkanal, bu yerleşimin tüm bilim dünyasını hayrete düşürdüğünü belirtti. Geç Kalkolitik Dönem mimarisinde ele geçen ızgara planlı yapıların Ege dünyası için çok önemli bir veri olduğunu, Eski Tunç Çağı I dönemi yerleşiminin ise güçlü savunma duvarlarıyla çevrildiğini belirtti. İzmir ili içme suyu ihtiyacını karşılamak için yapılacak Tahtalı Barajı'nda bir kurtarma projesi olan ve 1993 yılında İzmir Müze Müdürü Sayın Dr. Turhan Özkan'ın kazı başkanlığı ve Sayın Erkanal'ın bilimsel sorumlu olduğu Bakla Tepe'nin ne yazık ki birkaç yıl içinde sular altında kalacağını, ama herşeye rağmen eser kurtarmaktan çok tüm proje elemanlarıyla çok yoğun çalışma içinde olduklarını ve Geç Kalkolitik ile Eski Tunç Çağı nekropolü kazısına hız verildiğini söyleyen Sayın Erkanal, bu mezarlıktan ele geçen bazı seramik formlarının Ege dünyasında henüz hiç bilinmediğini, bu yüzden de Yunanlı meslektaşlarının da belirttiği gibi, artık Ege Kronolojisi'nin düzeltilmesi gerektiğinden bahsetti. Bunun dışında yerleşmede tespit edilen Genç Tunç Çağı oda mezarının ise, henüz Batı Anadolu sahil kesiminde çağdaşının tespit edilemediğini söyledi.

İzmir ve çevresinde bu proje dahilinde çok geniş ve sistematik bir yüzey araştırmasının da devam ettiğini ifade eden Sayın Erkanal, bu çalışmalar sırasında Ödemiş Konaklı'da olasılıkla günümüzden yaklaşık 12 bin yıl öncesine, Epipaleolitik Çağ'a tarihlenebilecek bir mağara bulduklarından, bu mağaradaki duvar resimleri üzerinde ise bir fil, kuş ve insan figüründen bahsetti. Urla'nın güneyindeki Demircili Köyü'nde, kıyıdan 100-150 metre uzaklıkta, deniz içinde fosilleşmiş bir fil sürüsü tespit ettiklerinden de söz eden Sayın Erkanal, bu mağaranın tarihlenme ve bilimsel çalışmalarının devam ettiğini, kesin sonuçların kısa bir süre sonra bilim dünyasına duyurulacağını söyledi.

Yine bu sistematik bölge araştırmaları sırasında çok sayıda höyük tespit ettiklerinden bahseden Sayın Erkanal, özellikle bunlar arasına Neolitik Dönem yerleşmelerinin önemli olduğuna işaret etti. Ayrıca bölge yerleşim tarihinin Epipaleolitik'e kadar indiğini; önemli bir şehir olan Liman Tepe'ye ve Urla'ya da günümüzden yaklaşık 8 bin sene önce yerleşildiğini ifade etti.

Daha sonra 13-19 Ekim 1997 tarihinde Urla'da gerçekleştirdikleri "The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and Early Bronze Age" konulu Uluslararası Sempozyum'a çok sayıda Yunanlı meslektaşının katıldığını ve çok önemli sorunları tartıştıklarını belirtti. Sayın Erkanal, ayrıca bu sempozyumu ve yeni buluntuları Yunanlı meslektaşlarının 1999 Kasımı'nda yapacakları sempozyumda yeniden görüşeceklerini ifade etti.

Konferans bitiminde gelen soruları yanıtlayan Sayın Prof. Dr. Hayat Erkanal, Çukurova Üniversitesi'nde kurulan Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü çalışmalarına destek verdiklerini ve artık sistemli araştırmaların bu bölgede başlaması gerektiğini anlattı.

Yrd. Doç. Dr. K. Serdar Girginer

YÖK'ün Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavı, bilim insanı olmak isteyenlere yeni bir engel

Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavı (LES), lisanüstü eğitime girişte yükseköğretim kurumlarının yapacakları düzenlemelere göre oluşturulmuş, puan veren bir sınavdır. Yükseköğretim Kurulu'nun tanımını bizzat kendisinin bu şekilde yaptığı sınavın uygulanmasına ilk defa 1997 Mayıs döneminde başlanılmıştır. Bu sınava lisanüstü eğitim yapmak ya da araştırma görevlisi olmak isteyenler girebilmektedir. Yine YÖK tarafından lisansüstü öğrenimini, araştırma kadrolarına atanmak suretiyle yurtdışında görecek olanların da bu sınava girmeleri gerekmektedir. Sayısal-sözel iki bölümden oluşan ve yetenek sınavı olarak duyurulan bu sınavın yapılma nedeninin, adayların "sayısal-sözel alanlarda mantıksal akıl yürütme (muhakeme) becerilerini

ölçmek" olduğu ifade edilmiş, sınavda sorulacak olan soruların yükseköğretim programlarında verilen bilgilerle ilgili olmayacağı da belirtilmiştir.

Kısaca özelliklerine değindiğimiz bu sınav, belirli bir seviyeye gelmiş olan gençlerin "yeteneğini ölçmek" için uygulanmaktadır. Ama bunun için, niçin YÖK'ün açtığı bir sınav tercih edilmiş ve niçin üniversiteden mezun olduktan sona yetenek-beceri saptamak gerekli görülmüştür? Bir başka soru da şu: Üniversitelerin kendi bünyelerinde açılan sınavları kazanabilecek yetiye sahip olan gençlerin yetenekleri, üniversitelerin aydın bilim insanlarınca değil de, LES gibi bir sınavla ve bu sınavı uygulayan Yükseköğretim Kurulu'nca mı anlaşılabilir? Bir yükseköğrenim programını kazandıktan sonra, o programda mezun olmuş bir şahsın yeteneğinin-becerisinin ölçülmesi ne derece doğrudur? Günümüz koşullarında hem emek harcayarak, hem de maddi imkanlarını zorlayarak (dershane, özel ders, vb) üniversite sınavlarını kazanıp, bir lisans programına girebilen gençler, becerilerini-yeteneklerini zaten baştan kanıtlanmış sayılmalıdırlar.

Yukarıda da bahsedildiği gibi sorulan soruların yükseköğretim programlarından alınmış bilgileri sınayıcı nitelikte olmaması, sınav içeriği hakkında da bazı sorulara neden olmaktadır. Bir dalda uzmanlaşacak olan adayların üzerinde yoğunlaşması gerekli alanlar zaten belirlidir. O halde LES adındaki bu sınavla, sadece yetenek ölçmek isteyen (!) YÖK, kişilerin kafalarını boş yere meşgul edip, ilgisiz sorular sorarak hem adayların yoğunlaşmaları gereken asıl konulardan uzaklaşmalarına hem de endişeye kapılmalarına neden olmaktadır.

Ayrıca öğretim elemanı ihtiyacını karşılamak amacıyla, yurtiçinde araştırma kadrosuna atanacak olan adayların belirlenmesinde Yükseköğretim Kurulu bir sınav daha düzenlemiştir. Adı Yurtiçi Lisansüstü Eğitim Sınavı (YLE) olarak geçen sınavın, Ankara'da yapılacağı duyurulmuştur. Adayların bu sınavda başarılı olmaları halinde, lisansüstü öğrenimlerini YÖK tarafından belirlenen yükseköğretim kurumlarında tamamlayacakları ve tamamladıktan sonra da görevlerini, atandıkları üniversitelerde sürdürecekleri belirtilmektedir. Bu sınava başvuru yapacak adaylarda aranan özellikler ise adayları zorlayıcı nitelikler taşımaktadır (İkinci sınavla ilgili tüm bilgiler ÖSYM'ce basılmış 1999 kılavuzunda yayımlanmıştır). Ancak üzerinde dikkatle durulması gereken bir konu vardır ki, o da bu sözlü sınavın Yükseköğretim Kurulu'nun oluşturacağı jüriler tarafından yapılacak olmasıdır.

En büyük sorun, uygulanmaya başlanmış olan her sınavın Yükseköğretim Kurulu'nca oluşturuluyor olmasıdır. Geleceğin bilim insanlarının YÖK tarafından, YÖK'ün oluşturduğu jürilerce seçilmesi ve uygulanan sınavların içerikleri, kafalarda bu sınavların hangi amaçla yapıldığı sorusunu uyandırmaktadır. Sınavları tanıtıcı kılavuzları elimize alıp incelediğimizde, sınavların hangi esaslara göre yapılacağı, başvuru koşullarının neler olduğu, sınav ücretlerinin hangi bankalara yatırılacağı gibi konularda ayrıntılı bilgiler verilmekteyken, adayları sınava tabi tutacak (YLE sınavı), seçecek olan kişiler hakkında aydınlatıcı bilgilere rastlanmamaktadır. Oysa ki jürinin kimlerden oluştuğu, seçimi yapacak olanların bilim insanı olup olmadığı, kısacası jüri hakkında bilgiler daha sınava girmeden adaylara, diğer bilgiler nasıl veriliyorsa öyle verilmelidir.

Bu iki sınav da (gerek LES, gerek YLE) Yükseköğretim Kurulu tarafından uygulamaya konulan yeni sınavlardır ve durum göstermektedir ki Yükseköğretim Kurulu, bu sınavların yapısında zaman içinde değişiklikler, yenilikler muhakkak yapacaktır. Yaptığı her değişikliğe, her yeniliğe de "üniversitemizi, araştırmacılarımızı, yetişen yeni bilim insanlarımızı uluslararası düzeye çıkarma çalışmaları" diyerek ad koyacaktır. Ancak bizler YÖK'ün bunu başaramadığını ve başaramayacağını bilmekteyiz. Bizler YÖK'ün her yeni çalışmasıyla, oluşturduğu her yeni sistemle ve baskıcı değişiklikleriyle üniversiteler üzerinde merkezi bir yönetim kurma amacında olduğunun farkındayız. YÖK bilim insanı seçimine, devamlı yenilikler getirmekte, yapılan her yeni yenilikle de durumu biraz daha zorlaştırmaktadır. Ülkenin, geleceğin bilim insanlarını seçerken, üniversite bünyelerinde açılan sınavların tek başına yetersiz olduğunu ve bu sınavlara güvenmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Yoksa açılan her yeni sınavla ve istediği gibi yaptığı değişikliklerle, istediği şahısları belirli yerlere yerleştirme çabasında mıdır? Bütün bunlar Yükseköğretim Kurumlarının düzenli bir sistemi kuramadığını, kurmak istemediğini ve kaypak politikasına devam ettiğini göstermektedir. Bu sınavlar, YÖK'ün olayların devamlı merkezinde olmaya çalıştığını ve kurulu düzendeki çarpıklığı göstermektedir. YÖK'ün insanların geleceğini 1-2 saate bağlamış olduğu üniversite giriş sınavı, üniversite kapıları önünde binlerce istekli genci yığmakla birlikte, bu son yenilikleriyle de YÖK, bilim insanı olmak isteyen adayları arka kapıda yığmayı amaçlamaktadır. Üniversite giriş sınavlarına gösterilen her haklı tepki, bunlar ve bunlar gibi oluşturulacak olan belirsiz sistemlere de gösterilmelidir. Çünkü bu sınavlar bir bilim dalında yükselmeyi amaçlayanların çalışmalarını boşa çıkaracak, tıkanıklık yaratacak bir sistem oluşturma çabasıdır. Ve bu süreç de her değişiklikle, her zorlukla başlatılmıştır. Öğrenimini bir lisans programıyla sınırlandırmayı düşünmeyen ve kendisinin verimli olabileceğine inandığı bir dalda uzmanlaşmak isteyenlerin önü artık yeni zorluklarla kapatılmaktadır. YÖK'ün yapması gereken -yapabilirse eğer!- anlamsız çalışmalara zaman ayırmak yerine, istekli gençlerin önüne yeni engeller çıkarmaktan vazgeçmesi, tam bir reform, yeni bir yapılanmayla ülkesinin kendi gençlerine destek verici bir tutum içine girmesidir.

İsteğimiz; demokrat, özgür ve bilimsellik verileri yüksek olan üniversitelerin artık oluşturulması ve devletin de bu yapılardan elini çekmesidir. Ve isteğimiz, bilimi insanları ve bilim insanı olma yolundaki adayların birlikteliğiyle haklı tepkilerin oluşturulmasıdır.

Sibel Gülsever / İstanbul

Güneş balçıkla sıvanamayacak kadar büyük!

O kurumuz müzik eğitmeni İbrahim Ergin, "Bugünlerde dolaşan hayaletin Tokat'a da uğradığını" belirtiyor: "Bedava kitaplar dağıtıldı, konferanslar verildi. Güneş balçıkla sıvanamayacak kadar büyüktü. Bunu da yapamadan gitmek zorunda kaldılar."

İbrahim Ergin, bu konudaki duyarlılığını, bilimsel-teorik açıdan *Evrim Kuramı'nın Evrimi* adlı bir yazı göndererek göstermiş. Bu konuda dergimizde daha önceden birçok makale yayımladığımız için, bu yazının kısa bir bölümünü sizlere aktarıyoruz:

"Tarihsel gelişim süreci içinde Evrim Kuramı'nın benimsenmesi kolay olmamıştır. İnsanların uzun süreli koşullanmalarını aşıp 'yüz kızartıcı geçmişlerini' ya da 'maymunluk dönemlerini' irdelemeleri kolay olmamaktadır. Tarih boyu gerici tutucu çevreler en acımasız tavırlarını, değişimden dönüşümden yana olanlara, evrim kuramını savunanlara karşı göstermişlerdir.

"Bu yolda büyük kayıplar verilmiştir. Bugün bile, bazı ülkelerde bu tür sorunları tartışmak önemli zorluklar getirmektedir. Bunların içinde azgelişmiş ülkelerden birisi olan Türkiye de var..."

Eskişehir'de "Evrim Aldatmacası" adlı kitabı dağıtanlara büyük tepki

Eskişehir'de "Evrim Aldatmacası" adlı kitabı bedava olarak okullarda dağıtmak isteyen şeriatçılara Milli Eğitim Müdürü Adnan Özkan ve demokratik kuruluşlar tepki gösterdi.

Şeker bayramından önce sözkonusu kitabı okullarda dağıtmak isteyenlere öğrencilerin velileri müdahale etti. Velilerin şikayeti üzerine Eskişehir Milli Eğitim Müdürü Adnan Özkan kitabın dağıtımını yasakladı. Şeriatçıların Milli Eğitim Müdürü'nü hedef alan karalama kampanyalarına Eskişehir'in demokratik kuruluşları büyük tepki gösterdi. ADD, ÇYDD, Eğit-Der ve Emekli Öğretmenler Derneği yöneticileri yaptıkları ortak açıklamada "Dağıtılan kitap bilime ve laikliğe aykırıdır" diyerek, Milli Eğitim Müdürü Özkan'ın yanında olduklarını dile getirdiler. Dört demokratik kitle örgütünün açıklaması şöyle:

Sakarya

ADD, ÇYDD, Eğit-Der ve Emekli Öğretmenler Derneği ortak açıklama yaptı:

"Evrim aldatmacası kışkırtmalarına karşı ilgilileri göreve çağırıyoruz"

"1) 'Yaratılış Efsanesi' ile 'Türlerin Evrimi Kuramı' farklı alanların konularıdır. Herşeyden önce yaratılış inancın, evrim de bilimin konusudur. Bunlardan birini diğerinin yerine koymaya çalışmak, insanları aynı düşünceyi ve inancı benimsemeye zorlamaktır. Bu da her şeyden önce insan haklarına ve Anayasamızda belirtilen düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğüne aykırıdır.

"2) 'Evrim Aldatmacası' adı altında dağıtılan kitap ise bilime ve laikliğe aykırı bir içeriktedir. Bu kitapta tamamen antilaik bir yaklaşımla insanların din duyguları sömürülmektedir. Kitabın yazarı olarak gösterilen kişi de Harun Yahya veya Cavit Yalçın gibi sahte isimler kullanan ve hiçbir bilimsel kariyeri olmayan bir kişidir. Bu kitabın toplumumuzda 'Adnan Hocacılar' olarak bilinen çevrelerce dağıtıldığı söylenmektedir.

"3) Konuyu din perdesi altına saklayarak, Ramazan ayının hassas ortamında, özellikle okullara taşıyıp gençlerimizi tehlikeli tartışmalara çekmek, onları karşı karşıya getirmek, kitlesel huzursuzluklara yol açacak niteliktedir.

"4) Bu sözde kitabın okullarda dağıtılmasına karşı çıkan Milli Eğitim Müdürü Sayın Adnan Özkan'ın Bilim Araştırma Vakfı adındaki örgüt tarafından yayınlanan bir bildiriyle üstü kapalı olarak tehdit edilmesi ise olayın en tehlikeli boyutudur.

"5) Bu kitabın Eskişehir'de dağıtımı için izin alınırken Valilik ve Savcılık makamlarına doğru bilgiler verilmemiştir. İlgili makamların bu konuda gerekli titizliği göstermemesi ise üzüntü vericidir.

"Bu bağlamda:

"Bilimsel, laik ve demokratik eğitim için uğraş veren tüm eğitim çalışanlarının ve Milli Eğitim Müdürü Sayın Adnan Özkan'ın arkasında olduğumuzu herkesin bilmesini istiyoruz.

"Olayla ilgili gelişmeleri Eskişehir Valiliğinin ve Eskişehir Cumhuriyet Savcılığının dikkatlerine sunuyoruz.

"Laik, demokratik toplumu ve sosyal hukuk devletini savunan tüm sivil toplum örgütlerini bu konuda duyarlı olmaya çağırıyoruz.

"Atatürk devrim ve ilkelerini en gerçek yol gösterici olarak gören bizler, çağdaş ve huzurlu bir kent olan Eskişehir'de, bilimsel gerçeklerin saptırılmasına ve gerici kışkırtmalara izin vermeyeceğiz."

Yerel gazetelerin haberlerine göre, Eskişehir Milli Eğitim Müdürü Adnan Özkan şu açıklamayı yaptı:

"Bu kitabın okul önlerinde ve öğrenci servislerinde öğrencilere dağıtılmasına izin vermeyeceğimi belirttim. Çünkü bu çocuklar bize anne ve babalarının emanetidir. Onların beyinlerinin şimdiden karıştırılmasına izin vermem."

Silifke'den imza kampanyasına destek

Silifke'de (Mersin) özel bir şirkette sekreterlik yapan okuyucumuz Meryem Kurşun, "şeriatçı çevrelerin Evrim Kuramı'na olan saldırılarını kınıyor" ve boş durmayıp "Silifke'de, bilime ve şeriatçı akımlara dur demenin zamanının geldiğine inanan insanlar"dan imza toplayarak bu mücadeleye katkıda bulunuyor. İşte imza metni ve dergi çıkana kadar elimize ulaşan imzalar:

İmza metni: ODTÜ Biyoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Aykut Kence'nin önderlik ettiği bir grup bilim insanı, son aylarda şeriatçı çevrelerin Evrim Kuramı'na ve genel olarak bilimsel düşünceye yönelik saldırılarını mahkum eden bir metin hazırlayarak, akademik çevrelerde imzaya açtılar. Darwin'in Evrim Kuramı'nın çağdaş bilimin ve bilimsel düşüncenin vazgeçilmez temel taşlarından birini oluşturduğunu vurgulayan metin, ortaöğretim ders kitaplarında laikliğe aykırı bilim dışı anlatımlara da dikkat çekiyor. Tüm bilim insanlarını bu metni imzalamaya, meslektaşlarından da imza almaya ve kampanyayı mümkün olan en geniş çevreye yaymaya çağırıyoruz.

Musa Tunçer (öğretmen), Hasan Aslan (öğretmen), Veli Şimşek (öğretmen), Ali Kılıç (öğretmen), Osman Kaya (öğretmen), Ahmet Arı (öğretmen), Süleyman Bayor (emekli öğretmen), Niyaz Bilgen (düşünür), Mustafa Güner (öğretmen), Hanlfi Özbay (prospektör), Mehmet Yıldız (öğretmen), Zafer Durukan (öğretmen), Altan Yakar (öğretmen), Aydın Ayan (öğretmen), Aydın Pasiti (gazeteci, yazar, ressam), Ali Demir (öğretmen), Abdullah Çakmak (mühendis), Musa Öztürk (öğretmen), Aysel Erol (öğretmen), Nehri Özel (serbest), Meryem Kurşun (serbest), Fatma Kurşun, Kezban Özcan (memur), Kadir Özcan (işçi), Nazmi Sapmaz (memur), Osman Türe (inşaat mühendisi), Orhan Dal (muhasebeci), Pınar Korkmaz (öğrenci), Neriman Üçyıldız (işçi), Gülsüm Oğuz (işçi), Ozan Coşkun (öğrenci), Cevdet Bulundu (serbest), Yeter Topal (ev hanımı), Özay Korkmazgil (öğrenci), Ferhat Tebelleş (öğrenci), Yusuf Buldu (gemi mühendisi), Savaş Demirkan (öğrenci), Murat Günoğlu (öğrenci), Gönül Çabuk (öğretmen), M. İlker Çabuk (öğretmen), Mürsel Tarım (serbest), Fikri Günay (emekli), Hakan Zayim (mak. tek.) Nazmi Ayhan (işçi), Ali Rıza Öztürk (avukat), Özdil Şahin (öğrenci), Cemal Durmuş (öğretmen), Mehmet Ali Bilir (öğrenci), Ahmet Çelik, Bülent Zayim (serbest), Cemil Sungun (mühendis), Yasemin Bahar (doktor), Halük Barut, Egemen Dölek (barmen), Mustafa Duramaz (elkt. müh.), Ömer Dölek (emekli), Sultan Dölek (emekli), Ahmet Ata (emekli), M. Ali Katı, Erdem Öz, Mert Katı, Hayrettin Müezzinoğlu, Çağatay Akyürek, Hakan Adıgüzel (öğrenci), Ali Rıza Sadıç (öğrenci), Oytun Gökgönül (öğrenci), Hakan Ataman (öğrenci), Mesut Karcıer (öğrenci), Selim Balcı (öğrenci), Korman Bozbörek (öğrenci), Veli Vardar (öğrenci), Mesut Yeşilyurt (emekli), Umut Topal, Hakan Pontil (öğrenci), Hüseyin Çilli (öğrenci), Rasim Uygun (kaptan), Fırat Kurt (makinist), Okan Demir (serbest), Elvan Özdirekcan (öğrenci), Derya Atilla (öğrenci), Hasan İdikurt (ekonomist), İsmet Kocabaş (öğretmen), Osman Kurşun (biyolog), Hasan Önuer, Yeter Barut, Neşe Önuer.

Bir şair hekim dostumun ölümü üzerine

Şair Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu ve Vedat F. Belli (sağda).

1960'lı yıllar, İkinci Yeni diye adlandırılan, edebiyatımızdaki şiir akımının birkaç genç ve değerli şairimiz tarafından başlatılan ve Laleli'de bir binadaki toplantılarda kararlaştırılan yeni bir şiir arayışının cereyan ettiği yıllardı. Tıp profesörlüğüne kadar yükselen ve birkaç ay önce vefat eden Vedat Fuat Belli ile tanışıklığım işte bu yıllara rastlamaktadır. Kendisiyle seyrek olarak buluşur ve yazdığımız ve yazmak istediğimiz şiirleri birbirimize okurduk. Vedat F. Belli'nin o zamanlar şiir tutkusu büyüktü; o şiirlerini seyrek de olsa Varlık ve İstanbul gibi dergilerde yayımlamaktaydı. Vedat F. Belli daha sonraları -kendisinin bir ifadesiyle şiire olan büyük saygısından- şiir çalışmalarını bırakmış ve enerjisini tıp alanına yöneltmişti.

Rahmetli şair dostum (1931-1998) ile 1970 yılında Ankara'da oturduğu apartmanda buluştum. O yıl İkinci Yeni şiir kitabım olan *Leke*'yi ona imzaladım. Aynı apartmanın bir başka dairesinde şair Halim Yağcıoğlu oturmaktaymış. Kitabımı kendisine vermiş, o da *Leke* ile ilgilenerek *Dünya* gazetesinin sanat ve kültür sayfasında bu önemli şiir kitabım için oldukça ayrıntılı bir tanıtma yazısı yayımlatmıştı. O bununla yetinmeyerek, aynı yılın sonbaharında o yıl çıkan önemli şiir kitaplarından söz ederken *Leke* kitabımdan da iki şiirimi alıntılamıştı. Eserleri üzerinde, yıl sonu dolayısıyla durulan dört şair; Fazıl Hüsnü Dağlarca, Necati Cumalı, Oktay Rıfat Horozcu ve ben olmuştum. Şair arkadaşım aracılığıyla Halim Yağcıoğlu'na o güzel eleştiri yazısı için teşekkür etmek amacıyla Vedat F. Belli'ye uğramıştım. O gün oturduğu kira evinde şiirden ve şairlerden söz ettik. Vedat F. Belli, Attilâ İlhan'a hayrandı. Bu vesile ile bu şairimizin o zamanlar *Yelken* dergisinde çıkan ve *Bela Çiçeği* şiir kitabına aldığı *Hacı Muratın Ölümü* şiirini ezberden okumuştuk: "... Islıklar gizlice bilenir zindanda/ Bir ustura çizgisi Azerbaycan'da/ Hacı Murat'ın üzengileri..."

Yine aynı şiirden: "Şarap patlak vermişti, isyan masada"

Bu, başyapıtın berceste dizesi idi ve İkinci Yeni akımının izlerini taşıyordu (şiir dili deformasyonları).

Dostum Vedat F. Belli hayat ve hayal dolu bir arkadaşımdı. Aramızdaki geçerli olan delidoluluğu yüzünden kendisine Deli Vedat derdik. O şiire çalışmaktan vazgeçerek mesleğinde ilerledi ve profesörlüğe kadar yükseldi.

Veli Behçet Kurdoğlu'nun hazırladığı *Tabip Şairler* adlı derlemede Vedat F. Belli'nin bir şiiri bulunmaktadır. Biz bu yazımızda o şiirin üzerinde durmak istiyoruz. Vedat F. Belli'nin diğer çalışmaları arasında bu şiiri, birinci sınıf bir şiir olarak değerini korumaktadır.

Geceyle şehrin arasında

Nedir bu gecelerimin mahremiyetini kurcalayan
Ki bekâreti aynalar kadar temiz?
Çocuk duygularımın kurduğu cennetlerde
Tanrım niçin seninle yalnız değiliz?..

Senin yalnızlığın mıdır ürperten zamanları
Benim kalabalığımdan mı bu kıyamet?
Her hücresinde bir ibadet varlıkların
Merhamet merhamet merhamet

Yılların dalgınlığı mıdır bu
Yoksa asırların unutkanlığı mıdır?
Hangi yola başlasam yok sonrası
Nedir bu aydınlıktaki siyah, bu malumdaki sır?

Ver büyük sükûnu meraklarıma
Yahut aklı azâd eyle çerçevesinden;
Tohumunu taşıyamayan bin ağaç
Bir tohumdan bin ağaç hâlâ neden?

Ben nasıl yok olurum zamanda nasıl
Ki bende başlar kâinatların zamanı
Nasıl hiçlik olur baktığım ayna
Ben değil miyim varlıkların cihânı?..

Şair sorgulayan düşünüşüyle yaşamanın ve ölmenin kilitlerini açmaya çalışmaktadır. İşte mistik duygulardan örülü kabul ile inkârın yan yana durduğu bu dizelerde şair arkadaşımın şair ruhu çırpınmaktadır.

Vedat F. Belli insan olarak da çok sevdiğimiz bir arkadaşımızdı. Onun mesleğindeki yükselişinden gurur duyuyorduk. Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu'nun, aruz ölçüsünün bu son mümessilinin verdiği haberle sarsıldım; ancak şimdi biraz kendime gelerek konu üzerinde yoğunlaşabildim ve rahmetli arkadaşımın alıntıladığım bu güzel şiirini genç kuşaklara bir nebze olsun duyurmaya çalıştım. Onu bilmeyenlere iletmek istedim.

O dönemin ünü yaygın şairi Fazıl Hüsnü Dağlarca idi. Bu şiirde de onun tavrı ve atmosferi egemen, ama duyduğumuz ses yine de özgün imgeleriyle birlikte Vedat F. Belli'nin kendi sesidir.

Vedat F. Belli yüzlerce öğrenci yetiştirdi. Kendisi Çukurova Üniversitesi'nde tıp profesörü olarak görevliydi. Biz bu yazımızla rahmetli dostumun şair yanını da bilmeyenlere belirtmek istedik.

Sedat Umran

EVRİM KURAMI KURSU

Kozmolojik Evrim

Yrd. Doç. Dr. Füsun Tektunalı
İÜ Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü
Öğretim Üyesi

27 Ocak Çarşamba 16:00 - 18:00
31Ocak Pazar 14:00 - 16:00

Yerin Evrimi

Dr. Yıldırım Güngör
İÜ Jeoloji Bölümü
Öğretim Üyesi

3 Şubat Çarşamba 16:00 - 18:00

Canlılığın Evrimi ve Genetik

Doç. Dr. Haluk Ertan
İÜ Fen Fakültesi
Dekan Yardımcısı

7 Şubat Pazar 14:00 - 16:00
10 Şubat Çarşamba 16:00 - 18:00

İnsanın Öyküsü

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Selim Erdal
Hacettepe Üniversitesi
Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi

14 Şubat Pazar 14:00 - 16:00
17 Şubat Çarşamba 16:00 - 18:00

Evrimin Kanıtları

Prof. Dr. Dinçer Gülen
İÜ Fen Fakültesi Dekanı

21 Şubat Pazar 14:00 - 16:00
24 Şubat Çarşamba 16:00 - 18:00

Evrimin ve Yaratılışın Felsefî Temelleri

Doç. Dr. Alâeddin Şenel
AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi
Öğretim Üyesi

28 Şubat Pazar 14:00 - 16:00

Kurs Yeri

Taranta Babu Kültür ve Sanat Merkezi
Lamartin Caddesi No:11/5 Taksim (PTT karşısı)
0212-235 28 59

Bilim ve Ütopya Gençlik Kulübü Tel: 0212-213 80 29/30

Yaratılışçılardan sonra UFO'cular da piyasada

Doğu Avrupa, Balkanlar ve Ortadoğu'nun ilk UFO kongresinin 20-21 Şubat tarihlerinde İstanbul'da toplanacağı söyleniyor. Yaratılışçılardan sonra UFO'cuların da piyasaya çıktığı görülüyor. Tabii yine Amerikan destekli!

Doğu Avrupa, Balkanlar ve Ortadoğu'nun ilk UFO kongresinin 20-21 Şubat tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirileceği söyleniyor. Toplantıyı Sirious UFO Uzay Bilimleri Merkezi koordine ediyormuş ve kongre "Evrende Yalnız Değiliz" sloganı ile yapılacakmış. Yaratılışçılardan sonra UFO'cuların da piyasaya çıktığı görülüyor. Tabii yine Amerikan destekli!

Oldukça ünlü isimler de katılacakmış "bilimsel" olduğu iddia edilen kongreye. Bunlardan biri NATO üst düzey subaylarından olduğu söylenen Robert O. Dean. Zamanında çok gizli kozmik olaylar üstüne çalışmış ve bugün dünyada en az dört farklı dünya dışı ırkın var olduğunu söylüyormuş bu asker "bilim" adamı.

Kongre'nin baş konuğu ise yakından tanıdığımız bir isim: *Tanrıların Arabaları* adlı kitabı ile büyük sansasyon yaratan (bu arada iyi de para kazanan) "tescilli şarlatan" Erich Von Daniken. Binlerce yıl önce dünya dışı akıllı yaratıkların dünyayı ziyaret ettiklerini, o çağlarda yaşayan insansıları yok ettiklerini ve ilk homo sapiens'i ürettiklerini iddia eden ve bütün bunların "bilimsel" kanıtlarını (!) sunan, astronominin, teorik fiziğin, arkeolojinin, mitolojinin, ilahiyatın büyük üstadı!

Şeriatçı kesim, ne hikmetse, bu UFO kongresi ile yakından ilgileniyor. *Zaman* gazetesinin 3 Ocak tarihli Pazar Eki konuyu kapak yaptı. Hem de "UFO gerçeği Türkiye'de", "Yılın en ilginç kongresi", "UFO'lar bilimsel konu olma özelliğini taşıyacak" gibi manşet ve spotlarla...

Zaman gazetesinden okuduğumuza göre, şeriatçılar konuya kendilerine özgü katkılar yapmaktan da geri durmuyorlar. Meğerse, Said Nursi Hazretleri konuya Risale-i Nur'da önemli yorumlar getirmiş. *Sözler* adlı eserinde şöyle demiş: "Hakkiyat ve hikmet, yeryüzü gibi göklerin de kendine uygun sakinleri bulunmasını gerektirir. Şer'i lisanda o farklı cinslere melek ve ruhaniyat adı verilir. Evet, hakikat öyle gerektirir. Zira, yeryüzünün küçüklüğü ve bu hakir haliyle beraber, hayat şuur sahibi mahluklarla doldurulması ve ara sıra boşaltılıp yeniden şuur sahipleri ile şenlendirilmesi, işaret eder, belki açıkça gösterir ki: Şu muhteşem burçlar sahibi, süslü köşkler hükmünde olan gökler de şuur ve idrak sahibi mahluklarla doludur..."

Görüldüğü gibi Hazret'in uzaylıları da melekler ve ruhlar! Öte yandan Kuran'da UFO'ları ve uzaylıları keşfeden bilim adamlarımız da var. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Celal Yeniçeri "Uzay Ayetleri Tefsiri" adlı çalışmasında bu "Uzay Ayetleri"nden örnekler de veriyor: "O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı; sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi." (Bakara Sureasi/29) ve "Ya Muhammed bilmez misin ki Allah-ü Teala, gökte ve yerde olan mahlukların hepsini bilir." (Mücadele Suresi/7)

Ne diyelim; şeriatçı yuvarlanmış, şarlatanı bulmuş!

Son yıllarda, reyting peşinde koşan medyanın da pompalamasıyla gemi azıya almış bu etkinliklerde dikkat çekici birkaç nokta var. Birincisi, hemen hepsi bilimsel bir kisve ile ortaya çıkıyorlar: "Bilimsel Yaratılışçılık", "Bilimsel UFO'culuk", "Bilimsel Falcılık" vb... Eskiden bu kadar takiyye yapmazlardı ve bilime küfrederek yola çıkarlardı; şimdi ise "bilimsel" gözükmeye özen gösteriyorlar. Sanırsınız ki, hepsi birer görelilik, kuvantum, astronomi, antropoloji, biyoloji uzmanı... Yakında Evrim Kuramı'nı da Kuran'da bulurlarsa şaşırmayacağız! Eğitim sistemimizin içler acısı halinden de güç alıyor bu şarlatanlıklar. Bu nedenle neyin bilim olduğunu neyin olmadığını ortaya koymak gerekiyor, kafası karıştırılmış genç insanlarımız için.

İkinci dikkat çekici nokta, bütün bu etkinliklerin ABD merkezli olması. Evrim Kuramı'na karşı savaş açan şeriatçı grubun, ABD'den getirdiği şarlatanlarla paneller yaptığı, bunların kitaplarını çevirip çevirip Harun Yahya imzasıyla bedava dağıttığı biliniyor. UFO'cuların merkezi de Amerika. ABD, mazlum halkları sadece modern teknoloji ürünleriyle donanmış savaş araçlarıyla bombalamıyor; belki daha etkilisi bu tür gericilik ve şarlatanlık bombaları. Aydınlanma mücadelesinin, günümüzde gericiliğin merkezi olan emperyalizme tavır almadan başarılamayacağının en somut kanıtıdır bu olgular.

Bazı dostlar bize sitem ediyorlar; "Ne uğraşıyorsunuz elin şarlatanlarıyla, bırakın kendi kendilerine bağırıp dursunlar, siz işinize bakın" diye... Bu dostlarımıza 3 Ocak 1999 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde (Evet, Cumhuriyet!) Sayın Ahmet Taner Kışlalı'nın (Evet, Sayın Kışlalı!) köşeyazısını okumalarını öneririz (Bu sayımızda daha geniş ele alıyoruz bu köşeyazısını). O zaman daha iyi anlaşılacaktır; neden bunlarla uğraştığımız, uğraşmak zorunda kaldığımız... Sevgili Hüseyin Batuhan hoca neden işi gücü bırakıp *Bilim ve Şarlatanlık* diye 600 küsur sayfalık bir kitap yazmışsa, biz de o yüzden uğraşıyoruz.

• • •

Bilim ve Ütopya Gençlik Kulübü'nün düzenlediği "Evrim Kuramı Kursu", dergimiz baskıya giderken 27 Ocak'ta başladı. Taranta Babu Kültür Merkezi'ndeki kurs, Çarşamba ve Pazar günleri ikişer saat olmak üzere 28 Şubat'a kadar sürecek. İÜ Fen Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Dinçer Gülen'in, aynı fakültenin Dekan Yardımcısı Doç. Dr. Haluk Ertan'ın, AÜ SBF öğretim üyesi Doç. Dr. Alâeddin Şenel'in, İÜ Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Füsun Tektunalı'nın, HÜ Antropoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Selim Erdal'ın evrimin değişik boyutları konusunda ders vereceği bu kursu İstanbul'lu okurlarımızın kaçırmamasını öneririz.

Gelecek ay buluşmak üzere, dostlukla...

Ender Helvacıoğlu

'YÖK bir koordinasyon kurulu, belirleyici olan siyasi iktidar'

"Sadece hangi kafede oturacağını, hangi merkezden alışveriş yapacağını, hangi markaları satın alacağını değil, toplumun sorunlarını da düşünen bir gençlik yaratılmalı İstanbul Üniversitesi'nde."

Prof. Dr. Nur Serter ile söyleşi

İstanbul Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Nur Serter'le üniversitelerin sorunları ve genel olarak Türkiye'nin Aydınlanma ihtiyacı üzerine söyleştik. Söyleşiyi arkadaşımız Kiraz Perinçek gerçekleştirdi. Fotoğraflar Melih Yıldırım'a ait.

Son dönemlerde İstanbul Üniversitesi rektörlüğü ve yöneticileri çeşitli kesimlerden tepkiler alıyor. Bizce, İstanbul Üniversitesi'nin verdiği mücadele son derece olumlu. Şu anda durum nedir?

- Aslında biz en büyük tepkiyi geçen yıl aldık. Geçen yıl özellikle Şubat ayında türbanla ilgili uygulama başladığında, dediğiniz gibi neredeyse hemen her kesimden tepki aldık. Ama daha sonra bu tepkiler azaldı. Tepkiler övgüye dönüşmeye başladı. Bu konuda sürdürdüğümüz mücadelenin Atatürk ilkeleri ve devrimleri doğrultusunda ve son derece kararlı bir mücadele olduğu anlatıldı; bu mücadeleye katılanlar çoğaldı. Özellikle Yüksek Öğrenim Kurumu'nun tavrı çok netleştiği için, artık birlikte bir mücadele sürdürmek istiyorlar diye düşünüyorum.

Tabii bizimle mücadele eden kesimler hâlâ var. Onlar kendi yayın kuruluşları aracılığıyla her gün iftiralarla, saldırılarla bunu sürdürüyorlar; sürdürmeye de devam edecekler. Artık buna alıştık, pek de yadırgamıyoruz. Hangi olaydan sonra ne gibi bir yorum yapılacağını da biliyoruz. Çünkü biz onların elinden çok büyük bir güç aldık; çok büyük bir koz aldık. Yıllardır kullandıkları ve insanları çok masum bir simge olarak aldattıkları başörtüsü sembolünü aldık ellerinden. Onun için bu saldırılar normal olarak devam edecektir. Bu bizi hiçbir şekilde yıldırmıyor; yani bundan ne korkuyoruz ne de vazgeçmeye niyetliyiz. Zaten biz olayı hallettik, neyinden döneceğiz. Bence artık İstanbul Üniversitesi'nde böyle bir sorun yaşanmıyor.

'Üstü örtülen yasaları canlandırdık'

- Türban konusunda genel değerlendirmeniz nedir?

- Bugüne kadar görülmeyen ve üstü örtülen yasaları biz yeniden canlandırdık ve hayata geçirdik. Yani var olan kararlar, bu konuda son derece açık, Anayasa Mahkemesi'nin kararları. Bunun Anayasa'nın temel ilkesi olan laikliğe karşı olduğu çok açık. Türbanın siyasal bir simge olarak kullanıldığı da çok açık. Hatta o kadar açık ki; son Objektif programın-

daki öğrenci "evet" dedi, "siyasal bir simgedir". Zaten simge olduğunu da göstermişti bir tanesi, başörtüsünü oraya getirerek ve çıkarken de bayrak gibi taşıyarak. Bir milletvekili de bayrakla eşdeğer tuttu geçtiğimiz dönemde türbanı. Onun için bizim bu konudaki tavrımız da çok açık. Çünkü biz bunun siyasi bir sembol olarak kullanıldığını yıllarca gördük. Ben de şahsen gördüm ve yaşadım. Böyle bir sembolün kullanılarak Türkiye'nin içinde bulunduğu rejimi bir İslam devletine dönüştürme çabası içinde olduklarına tanık olduk ve buna karşıyız, bununla mücadele ediyoruz. Türkiye'yi bir çağdışı İslam devleti anlayışına dönüştürmek isteyen herkesle, her konuda bir mücadele içindeyiz. Olmalıyız da. Her çağdaş Türk insanının da bu mücadeleye katılması gerekir. 75. yıl törenlerinde de bu katılımın ne boyutta olduğunu bence gördük. Yani bu kadar coşkulu bir kutlama sadece 75. yıl olmasından kaynaklanmıyordu. Türk insanı ne gibi bir tehditle karşı karşıya olduğunu fark etti. Ona olan tepkisini bu coşkusuyla dile getirdi. Tekerlekli koltuğunun içinde caddede ezilmeyi göze alarak 29 Ekim yürüyüşüne katılanlar gördüm. Kucağına bebeğini alıp katılan insanlar gördüm. Bunlar normal insanlardı. Hiçbir ideolojik tarafı yoktu. Ama o tepkiyi dile getirmek ve o coşkuyu yaşamak için gelmişlerdi oraya. Bence Türk milletinin bu konudaki tavrı da çok net. Onun için bu mücadeleyi sürdürmekte kararlıyız. Çünkü biz bilim yuvasıyız. Üniversiteler bu konuda duyarlılık göstermezse, yüksek öğrenim kurumları "bana ne" derse ve vurdumduymaz bir tavır içine girerse, Türkiye'nin yarınları için işte o zaman endişe etmek gerekir.

- Peki bu süreçte ne gibi yöntemler izlediniz? "Baskı uygulandı" dendi.

- Baskı, sorgu odaları, gaz odası, işkence odası... Bütün bunlar tabii ki söyleniyor. Aslında neden böyle söyleniyor, bilmiyorum. Herhalde kapalı mekânların gizemli bir tarafı oluyor. Bazı gazeteciler bana diyor ki; "O odanın bir fotoğrafını çekebilir miyiz?" Ben de diyorum ki; "Biz onu yapalı üzerinden iki-üç ay geçti; bir penceresi var, iki tane masa var. Niye bu kadar enteresan?" Ne umduklarını bilmiyorum ama böyle bir merak uyandırıldı. Şimdi biz burada

şunu yapmayı amaçladık. Başörtüsü takan öğrencilerin büyük bir kısmının yasal durumdan net olarak haberi yok. Çünkü siyasetçiler birbirinden farklı şeyler söyleyerek, türban yasağının yasal bir dayanağı olmadığını söyleyerek, yanıltma yoluna gidiyorlar. Bundan da siyasi çıkar umuyorlar. Bir gün birisi geliyor çiçek dağıtıyor, öbürü toplu namaz kıldırıyor ve bir yıl boyunca siyasi destek vererek bunları yanıltıyorlar. Umut verdiler onlara. Biz de şunu yaptık. İşte yasal durum budur. Hiçbir beklentiye girmeyin. Yarın öbür gün bir şey değişir diye ummayın. Çünkü bu beklenti size zarar verecektir sonunda. Siz bu yasal gerekleri gelin bizden dinleyin, öğrenin ve ona göre karar verin. Bizim amacımız buydu.

'Çoğu hemen başörtüsünü çıkardı'

Bunu yaparken de yumuşak bir yaklaşım sergiledik. Sonuçta bunların bazıları çocuk yaşta. Bazıları çok genç ve biz aslında kimsenin eğitim hakkını engellemek de istemiyoruz. İnsanlar cahil kalsınlar istemiyoruz. Ama bu konuda bilgilendirmek istiyoruz. Bunu da toplu olarak içinde yapmayı uygun görmedik. Yani kayıt sırasında 20-30 öğrencinin arasında "Sen gel bakalım, sen başörtülüsün" gibi bir konuşma bana yapılsa, şahsen çok rahatsızlık duyarım. Onun için hiçbir şey söylemeden onları masalara oturttuk, formlarını doldurmalarını sağladık. Daha sonra onları, orada görevli olan bir başka öğrencinin yaptığı "Odada bir görüşme yapmak istiyorlar sizinle, gider misiniz?" gibi bir yönlendirmesiyle, odanın olduğu tarafa getirdik ve niye bu görüşmeyi yapmak istediğimizi söyledik. Tabii ki kabul etmeyenlere bir zorlama içinde zaten olamazdık. Gayet sıcak bir ortamda; çaylar içildi, kahveler içildi, şekerler yenildi, kekler yenildi; sürekli yiyecek servisi vardı. Öğretim üyelerimiz de çok yumuşak tavırlarla, yani iyi davranarak, sıcak davranarak bilgilendirdiler. Tabii birdenbire bunu yediremedikleri için de "Gel kızım, bak sen başını aç" gibi bir tarz çok çirkin olurdu. "Nereyi kazandın? Hangi okula gideceksin? Ailen nerede oturuyor?" gibi bir tanışıklık yaratacak sohbetle olay gelişti. Bu bir plan da değildi, kendiliğinden gelişti. 40 dakika konuştukları tek bir öğrenci oldu. 15 dakika içinde, "Ben başımı açmaya zaten kararlıydım" diyen öğrenci oldu. Ve şunu gördük; gelenlerin çok büyük bir kısmı "Biz İstanbul Üniversitesi'nin bu konudaki tavrını biliyoruz ve üniversiteye başlarken zaten başımızı açacaktık" dediler. Onun için çok zorlanmadık. "Ama biz şimdi sizden başınızı açmanızı istiyoruz, çünkü kampüsün içinde başörtüsü ile kayıt yapacaksınız, biz size kayıt sonrası başörtülü olarak kimlik vermek istemiyoruz; başını aç kimliğini al" tarzında konuşuldu. O anda açanlar oldu. İşte saçını tarayan, pardösüsünü kendiliğinden çıkaranlar oldu. O da çok ilginç geldi bana. Başını açan pardösüsünü çıkarmak istedi. Burda bırakayım dedi. Çoğu odada bıraktı pardösüsünü, başörtüsünü. Sonra gittiler.

Ben de doğrusu, şöyle düşünüyordum: "Üç öğrenci, beş öğrenci bile açsa başını, bu emeğe değer". Umduğumuzun çok ötesinde bir şey çıktı ortaya. Belki birbirlerinden de etkilendiler. Ama bu konuşmalarda hep şunu gördük. Baba baskısı, ağabey baskısı, kendi içinde bulunduğu topluluğun ve arkadaşlarının baskısı, hep bunları dile getirdiler. Yani ben aslında açarım ama, dışarı çıkınca işte böyle böyle yaparlar bana. Ve kovalayanlar oldu başını açan kızları. Kampüsün dışında, yani kampüsten çıkana kadar kovalayanlar oldu. Erkek öğrencilerin baskısını gördük, gözümüzle gördük. Bu odalarda konuşan öğretim üyelerimize girip tokat atan erkek öğrenciler oldu. Bunları yansıtmadık dışarıya. Bir gerginlik olsun istemedik. Ama sonuçta gerçekten umduğumuzun çok üstünde öğrenci açtı başını; buna baskı deniyorsa... Biz bir şey yapmadık, sadece durumu bildirdik ve konuştuk. Başını açtı. Ama tabii ki şöyle bir durumla karşı karşıyaydılar. Başını açmayan öğrenci kampüse giremeyecek. Ama bunu zaten biliyorlar. Biz o odada konuşsak da biliyorlardı, konuşmasak da biliyorlardı. Bunu bir sene önce ilan etmiştik. Yani bu baskı olmuyor da onlara özel olarak bir odada kendi koşullarında, yumuşak bir yaklaşımla hukuki durum budur demek, ne tür bir baskı oluyor bunu anlamış değilim.

Prof. Dr. Nur Serter, arkadaşımız Kiraz Perinçek ile birlikte.

'Barış içinde bir arada yaşayalım'

- Sizin katıldığınız Objektif programında da tartışıldı: üniversitedeki barış ortamı nasıl sağlanabilir?

- Ben bunu her yerde söylüyorum; bizim 73 bin öğrencimiz varsa, 70 bin öğrencimiz hiçbir şekilde hiçbir olaya katılmıyor. Biz öğrencilerin kendi fikirlerini üniversite içinde serbestçe ifade etmelerini istiyoruz. Bunu başta da istiyorduk. Belki Objektif programı birbirinden farklı görüşteki öğrencilerin bir çatı altında bir araya geldikleri ilk uygulamaydı. Ve tabii bunun gerginliği olacak. Bunu çok abartıyorlar düşüncesindeyim. Her şeyin bir ilki vardır. Ama kimse kimseyi bıçaklamadı, kimse kimsenin kafasında sopa kırmadı. İşte bir arada bağrışıp çağrıştılar, kimse kimseyi de dinlemedi zaten. Program böylece bitti. Ama daha sonraki dönemlerde bir arada kendi fikirleri doğrultusunda, en azından konuşmayı öğrenir öğrenciler diye düşünüyorum. Aslında burada ben, kimse kimsenin fikrine getirilecektir veya aynı doğrultuda bir uzlaşma sağlanacaktır diye de düşünmüyorum. Bu mümkün değil. Önemli olan farklı fikirlerin aynı çatı altında, kendilerini özgürce ifade ederek, barış içinde bir arada yaşamalarıdır. Bence uzlaşma bu. Sopanın, bıçağın, demir çubuğun girmediği, kimsenin kimseye fiziki bir zarar vermediği bir üniversitede bence uzlaşma sağlanmıştır. Bunu istiyoruz. Ne kimseye sen fikrini, görüşünü değiştir diyoruz; ne de diyoruz ki, sus. Bunu demediğimizi farklı gruplardan öğrenciler bilir. Duvara pankart astılar bir şey yapmadık. Kendi kitaplarını sattılar, kimseye ses çıkarmadık. Yani birbirinizle çatışmadan aynı çatı altında bir arada yaşayın. Ben kendi fikrimi savunayım, öbürü de kendi fikrini savunsun. Bir şey daha var, diğer öğrencilere de baskı yapmasın. Yani sizin fikrinizden olmayan öğrencilere de

baskı yapmayın. Çünkü öğrenciler geliyor bize, işte solcular şunu yapıyor, solcular bunu yapıyor, bizi baskı altında bırakıyorlar. Biz bunu da istemiyoruz. Kimse kimseye baskı yapmasın. Ama kendi görüşünü, kendi inancını, kendi ideolojisini savunsun. Kimse kendisini polisin yerine koymasın. Kimse kendisini üniversite yönetiminin yerine koymasın. Bu ikisini istemiyoruz. Yani kimse ben polisin yanındayım, destekçisiyim, yardımcısıyım, ülkeyi kurtarmakta ben güvenlik güçlerine destek olurum da demesin. Buna ihtiyaç yok. Güvenlik güçlerinin sayısı yeteri kadar fazla, eğitimleri de var, buna ihtiyaç yok. Kimse de vay efendim üniversite yönetimi A tarafa belli yakınlık gösteriyor, B tarafın faaliyetini engelliyor da demesin. Böyle bir şey yok. Biz herkese istediğinizi asın, yazın, çizin dedik; ama tabii ki bunun bir sınırı vardır. Anayasa'nın temel esasları dışında birtakım fikirleri yayan ve bu konuda zor kullanan grupların vebalini de taşımak istemem. Biz yönetim olarak hangi çizgide olduğumuzu zaten ortaya koyduk. Biz, Kemalist, Atatürkçü, Atatürk ilkelerine, devrimlerine, Cumhuriyetçi niteliklerine bağlı bir çizgideyiz. Yüksek Öğrenim Kanunu da gençliğin bu doğrultuda yetiştirilmesini ister. Ama neticede 18 yaşını aşmış olan bir genç de her türlü fikri burada özgürce tartışır. Bizim görevimiz bu tartışma ortamında, bu demokratik ortam içerisinde doğruları öğrenciye aktarabilmektir.

'Yönetim ile öğrenci arasındaki iletişimsizlik sorununu çözmek gerek'

- Bu dediğiniz ortam polisiye tedbirler dışında nasıl sağlanabilir?

- Bir kere her türlü öğrenci grubu bizimle gelip görüşüyor. Ben buna açığım. Taraflardan gelen taleplere, isteklere, tepkilere duyarlı ve açık durumdayız. Yani biz, sen cezalısın falan demiyoruz kimseye. Biz şimdi bütün fakülteleri dolaşacağız ve öğrencilerle yüz yüze, eğitim öğretimle ilgili her türlü sorunu onların ağzından dinleyeceğiz, onlarla konuşacağız. Çünkü bunun çok yararlı olduğunu görüyorum. Rektör de gördü. Eğitimle ilgili nerelerde problem olduğunu öğrenmenin tek bir yolu var: öğrenciler. Başka türlü olmuyor. Yani öğretim üyesi aracılığıyla falan olmuyor bu. Çünkü sorunu yaşayan öğrenci. O halde onu dinleyerek sorunları çözmek durumundayız.

Buna biraz başladık. Bazı fakültelerdeki toplantılarda öğrenci temsilcilerini de çağırmışlardı, onlar bize sorunları aktardılar. Hangi yöntemle biz öğrencilerle daha yakın ilişki kurabiliriz, onların taleplerine daha iyi cevap verebiliriz? Buna da açığız; buna hep açıktık da, açık olduğumuzu bir türlü duyuramıyorduk. Biz öğrenciye ulaşamıyoruz. Mesela bir haber vereceğiz bir konuda veya onlara bir konuda bir davet ileteceğiz, ulaşamıyoruz. Her tarafa yazılar yazıyoruz, asıyoruz. "Biz tahtaları okumayız, duvarlardaki o tip şeylere dikkat etmeyiz" diyorlar. Dekanlıklar aracılığıyla ulaşmaya çalışıyoruz, ulaşamıyoruz. Şimdi işte onu formüle etmeye çalışıyorum ben. Yine öğrenciler içinden seçilecek ekipler aracılığıyla bir haberi duyurmaya çalışacağız; mesela falan yerde bir toplantı var, katılın. Ulaşamıyorum ki. Üç beş grup duyup geliyor, diğerleri gelmiyor. Ve bu ilişkileri çok aksatıyor. Öğrenciye zarar verici boyuta geliyor. Mesela burs mülakatı var duyuramıyorum. Kayıt yenileme yapılıyor, yeniden fırsat tanınıyor öğrencilere, duyuramıyorum. Yani bu sıkıntıları yine öğrenciler aracılığıyla aşmak istiyoruz ve birlikte projeler oluşturmak istiyoruz. Yani üniversite, öğretim üyesiyle öğrencinin birleşerek iş yapacağı bir yer. Topluma yönelik talepler var, bize yönelik talepler var. Mesela belli bölgelerde açılmış okuma yazma kursları var. Bizden öğrenci istiyorlar. İşte okur yazar olmayan kadınlara, okuma yazma öğretin. Yani böyle birlikte yapabileceğimiz sosyal aktiviteler var, yardımlar var. İşte bir ağaç dikme kampanyası oldu, birçok öğrenci katıldı. Bunun gibi biz başka aktivitelerde öğrenciyle birlikte üniversite adına bir şeyler yatmak istiyoruz. Onun için çok sıkı temas içerisinde olmak, bunu sağlamak, daha aktif hale getirmek. Kulüpler var, kültür merkezleri var... Benimle gelip görüşen gruplar var, ben onlar aracılığıyla duyurabiliyorum.

- Eskiden, okulda öğrenim gören herkesin doğal üyesi olduğu öğrenci örgütlenmeleri varmış. Böyle örgütlenmeler şimdi yok.

- Şimdi öğrenciler iki sebeple katılmıyorlar. Birincisi politize olmak istemeyen geniş bir öğrenci kitlesi var. Böyle bir şeye katılacağı zaman politize olacağına ve başına bir şey geleceğine inanıyor. Üniversite içindeki bu şiddetin son bulması belki öğrencilerin katılımını da artırır. Uzak duruyorlar, korkuyorlar, istemiyorlar. Bir kısmı da başka tercih kullanıyor. Yani onlar toplumsal sorunlara karşı çok duyarlı değil. Kendi doğrultularında iş yapıyorlar. Ama belki de bu tür aktiviteler üretebilirsek, onları çekebiliriz. Yani ben sadece kendini değil, kendinin ötesindekileri de düşünebilen bir gençlik yaratılması gerektiğine inanıyorum. Hangi kafede oturacağını, hangi merkezden alışveriş yapacağını, hangi markaları satın alacağını değil de toplumun sorunlarını da düşünen bir gençlik bulunmalı İstanbul Üniversitesi'nde. İşte onları da çekebilmek için bu şiddetin durulması lazım. Bu şiddet bir teli koparttı geniş öğrenci kitlesinde; bir daha da onu yakalayamıyoruz. Bakın Objektif programı yapılıyor. Katılın diyorum. İşte efendim biz şiddete karşıyız. Yine katılın. Katılmıyorlar. Evinde tepki gösteriyor. Ama gelip kendisi katılmaktan çekiniyor. Olaylar biraz daha yumuşarsa, katılım artar diye umuyorum. Hele sosyal bilimler alanında eğitim gören bir öğrenci için, onlara yakışmıyor hiç...

'Sorun YÖK'de değil kişilerde ve siyasi iktidarda'

- YÖK kurulduğundan beri gerek birçok ilerici, aydınlanmacı öğretim üyesi gerekse öğrenciler tarafından eleştirildi. Birçok olumsuz uygulamaları oldu. Bu konudaki değerlendirmeniz nedir?

- Bir kere YÖK'ü kurum olarak ayırmak lazım. YÖK'e ihtiyaç var mıdır, yok mudur? Türkiye'de şu anda 73 tane üniversite var. Bu 73 üniversitenin içinde devlet üniversiteleri var, özel vakıf üniversiteleri gün geçtikçe artıyor. Gözünüzü açıp kapıyorsunuz üç tane daha kurulmuş. Böyle bir koordinatör kurula ihtiyaç vardı. Çünkü eğitimde öğretimde birliği, ahengi ve adaleti sağlamak için bir koordinatör kurula ihtiyaç var. Yani her üniversite kendi başına bırakılamaz.

- Ama YÖK sadece bunu mu yapıyor?

- YÖK temelde bir kordinasyon kurulu. Temel işlevi koordinasyon ve eşgüdümün sağlanması. Bunu sağlarken tabi YÖK'ün getirdiği bir takım disiplin yönetmelikleri var. Bir kural çıkardığın za-

man her tarafta bunu uygulama zorunluluğu vardır. Şimdi geçtiğimiz günlerde, acaba YÖK olmasaydı ne olurdu, sorusunu da düşündük. Yani senelerce YÖK'e hayır dedik ama, acaba YÖK'ün Türkiye'de Cumhuriyet'in değerlerine sahip çıkılması, korunması ve Atatürk devrimlerinin korunması yolunda şu andaki kavgası olmasaydı ve YÖK'ün kendisi olmasaydı üniversiteler ne durumda olurdu diye düşünmek lazım. Bugün Türkiye'de tam anlamıyla demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Ama gerçekten demokrasiyi yaşayacak, sürükleyecek devam ettirebilecek sosyoekonomik bir yapıya da henüz sahip olmadığı ortadadır. Yani bugün birileri çıkıp İslam devleti kurmak için eğitim kurumlarını ele geçirmeye çalışıyorsa o zaman eğitim kurumlarının da bu konuda kendilerini koruma hakları var. Bunun için de birtakım yönetmelikler yapma hakları doğar. Bir şeyin artısını eksisini düşünmek zorundayız. Şimdi siz oraya bir yönetmelik maddesi koyuyorsunuz. Bir tarafta sizin sahip çıkmak istediğiniz değerlerin korunmasına hizmet ederken, aynı zamanda anti-demokratik uygulamalara da yol açabilir. Çünkü insan faktörü çok önemli. Unutmayalım ki yönetmeliği uygulacak olan, yorumlayacak olan da sonuçta insanlar. İnsanların zihin yapısı burada çok büyük önem kazanıyor. Şimdi şeriatçı eğilimi olan, öğrencilere bunu anlatan, bunun propagandasını yapan, böyle öğrenci yetiştirmek isteyen üniversitelerin olduğunu biliyoruz. Öğretim üyelerinin olduğunu biliyoruz. Sayılarının çok az olmadığını biliyoruz. Ve fabrikasyon biçimde yıllarca burada doktara verildi, yüksek lisans yaptırıldı, insanlar belli kademelere getirilip yerleştirildiler.

- O zaman da YÖK vardı.

- O zaman YÖK vardı. Ama YÖK'ün zihniyeti farklıydı. Onun için insan unsuru önemli diyorum. Yani bir koordinatör kurulun hangi doğrultuda, hangi zihniyetle hareket ettiği bence burada esas sorgulanması gereken şeydir. Varlığı değil, o kurulun hangi doğrultuda hizmet verdiği çok önemli. Bu da, o kurulun yöneticilerine ve büyük ölçüde siyasi iktidarlara bağlı bir şey.

- YÖK ilk kurulduğu zaman, Tevhidi Tedrisat'ı, öğretimin birliğini uygulamak için kurulmuş bir kurul mu? Cumhuriyet devrimlerinin en çok saldırıya ve yıkıma uğradığı 1980'lerde kurulmadı mı?

- Evet, kuruluş amacı öyle. Onun için diyorum ki suçlu olan aslında kurumlar değil; kurumların başındaki kişilerin yapısı, zihniyeti veya kurumların ardında yatan ideolojiler. Ben böyle değerlendiriyorum. Aynı kurum bir başkası tarafından başka amaçla kullanılıyor ya da başkası geliyor, başka amaçlara hizmet ediyor. Bu her yer için böyle. Üniversiteler için de böyle, yüksek öğrenim kurumları için de böyle. İlk başta üniversiteler çok özgürdü, çok daha kendi başına hareket ediyordu. Belki o dönemlerde bunun bir sakıncası da yoktu. Ama şu anda çok ciddi düşünmemiz lazım. Aynı durum olsaydı, Türkiye hangi noktaya gelmiştir; YÖK'e rağmen bu noktada olduğuna göre. İşte eğitim kurumlarını koordine eden Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK. Hiç böyle bir kurum olmasaydı, hiçbir şey yapılamazdı.

- Sizin söylediğiniz YÖK'ün günümüzdeki tavrı için...

- Günümüzdeki tavrı için söylüyorum. Türkiye'nin şartları çok çabuk değişiyor, gündem çok çabuk değişiyor. Yani dileriz ki Türkiye bir gün öyle bir ülke haline gelsin ki o zaman buna ihtiyaç yoktur diyelim veya tümüyle yasaları da değiştirelim, Anayasa'yı da değiştirelim. Ama yani pür demokratik kaygılardan hareketle bugün bir takım yasaları ya da Anayasa'yı eleştirmeye kalkarsak, sonra o yarım yırtık sahip çıkmaya çalıştığımız demokrasiyi de kaybetmekle karşı karşıya kalırız.

'Üniversite ile halkı ısındırmaya çalışıyoruz'

- Türkiye'de Aydınlanma olacaksa, bu toplumun tüm kesimlerinde köklü bir hareket olmalı. Bu konuda, üniversite de önemli bir ayağı oluşturuyor. Bilimsel düşünceyi, Aydınlanma'yı toplumun geniş kesimlerine yaymak için faliyetleriniz, uygulamalarınız nelerdir?

- Geçen yıl toplumu aydınlatıcı konferanslar dizisiyle başladık. Burada da hep bu konuları özellikle işlemeye amaçladık, konuşmacılar getirdik, paneller yaptık. Bir taraftan bunu getirirken, bir taraftan da halka hizmet vermeyi amaçlayan bir tür halk eğitimi faliyetlerine girişik. Bunlar İstanbul'un belli bölgelerinde yapıldı. Mesela bir tanesi Bayrampaşa'ydı; Fatih'te, Kadıköy'de yaptık. Şimdi belki Çarşamba'da ve Yedikule'de başlama ihtimalimiz var. Tamamen halka yönelik bir hizmet. Biz önce halka hizmet vererek üniversiteyle halkı ısındırmak istedik. Çünkü üniversiteyi kendisinden çok uzak bir şey olarak görüyor. Sağlık hizmeti götürdük. Bilgiler vermek istedik. Çocuğu yanarsa, zehirlenirse ne yapması lazım...

- Kendi hayatıyla ilgili konular...

- Kendi hayatıyla evet, bir de ona faydası olacak şeyler. İşte onlara sağlık taramaları, diş taramaları, bir takım ilaç yardımları yapıldı. Sonra sınavlar döneminde, üniversite öğrencilerine, öğrenci adaylarına, sınavlar, stres, tercihlerini nasıl yapması gerektiği, hangi fakülteyi hangi puana göre seçmesi gerektiği gibi küçük pratik bilgiler vermeye gayret ettik. Bu şekilde yaklaşmaya başladık. O yakınlaşma ve sıcaklık sağlandığında, ikinci aşama zihinsel aydınlanma süreci. Ama başta eğitim düzeyi düşük olanlara Atatürk ilkeleri, devrimleri, laiklik, vb. gibi konularla yaklaştığınızda, sizden kopup uzaklaşıyorlar. Bir daha ilişki kuramıyorsunuz. Her şeye hizmetle yaklaşıyoruz. Kendimize güven duyurduktan sonra, gerçekleri, doğruları ve onları aydınlatıcı bilgileri sunmaya amaçladık. Okullara yönelik böyle faaliyetler içerisindeyiz; öğretim üyelerimizi de bu konuda bilinçlendirmeye yani aktif olmalarını sağlamaya gayret ediyoruz. Şu anda yapabildiklerimiz bunlar.

'Evrim Kuramı'na saldıran abuk sabuk kitapları dağıttırmıyoruz'

- Evrim Kuramı da türban gibi son dönemlerde çok tartışılan bir konu. Bedava kitaplar dağıtılıyor. Bizim yazarlarımız sizin de öğretim üyeleriniz bu konuda saldırılara maruz kalıyorlar. Bu konuda ne gibi tedbirler alıyorsunuz?

- Bir kere Dinçer Bey (Fen Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Dinçer Gülen) dava açtı, o konudaki saldırılarında. Biz de zaten destekledik. Ayrıca biz üniversite içinde, üniversite çevresinde o kitapların dağıtılmasını istemiyoruz, engelliyoruz. Bizim etrafımızdaki yolları da biz kampüsümüze dahil ediyoruz. Yani kimse gelip bu abuk sabuk kitapları zorla öğrencinin burnuna dayatamaz. Yani her konuda, her şekilde yardıma hazırız. Zaten birçok şeyi de birlikte oluşturuyoruz, iç içe olduğumuz için. Evrim Kuramı ile ilgili panelleri de fikir olarak birlikte oluşturduk. Bilimin karşısında, bilim dışı bir anlayışları var. Fakat bu anlayışların yok edilmesi bir süreçtir. Daha çok zamana ihtiyaç var.

- Teşekkür ederiz hocam...

- Ben teşekkür ederim.

Neoliberalizm = yıkım ve mafya

Neoliberal politikalarla bazı ülkelerde bütün üretim sistemi çöktü. Bunun sonucunda örgütlü suça dayanan gri ekonomi gelişiyor. Ayrılıkçı eğilimler de kara para tarafından destekleniyor.

Prof. Dr. M. J. Chossudovsky ile söyleşi

Prof. Dr. Michel J. Chossudovsky, Kanada Ottowa Üniversitesi'nde iktisat profesörü ve Megiu Üniversitesi Gelişmekte Olan Bölgeler Merkezi'nde araştırma görevlisi. Batı Avrupa, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkeleri akademik kurumlarında misafir profesör olarak dersler vermiş ve birçok uluslararası örgütte danışmanlık yapmış. Prof Dr. Chossudovsky son dönem araştırmalarında küresel mali kriz ve para spekülasyonlarının ulusal ekonomilere etkisi üzerine yoğunlaşmış. Bölgesel çatışmalarla, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların hazırladığı reform paketleri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmaları var. Bu çerçevede, Yugoslavya, Arnavutluk, Ruanda ve Somali'de yaşananları incelemiş, içsavaşların arkasındaki Batı'nın rolünü sergilemiş. Prof. Dr. Chossudovsky ile neoliberalizm, küresel kriz ve bunların etkileri üzerine konuştuk. Söyleşiyi arkadaşımız Kiraz Perinçek gerçekleştirdi.

Neoliberalizmin bir tanımını yapabilir misiniz? Hangi koşullarda ortaya çıkmıştır?

- Neoliberalizmin serbest piyasaya dayanan teorik tanımları ve bunların neoklasik ekonomide bazı teorik temelleri var. Ama teorik tanımları ile neoliberalizmin uygulamaları ve serbest piyasayla ilişkileri çok farklıdır. Çünkü esasında neoliberalizmin müdahaleci bir yapısı var. Devlet ve IMF gibi uluslararası kurumlar, piyasa kuvvetlerini bilinçli bir şekilde yönlendiriyor. Bunun serbest piyasa sistemi olduğunu söyleyemeyiz. Bu sistem, pazarı; ücretleri düşürmek, işgücünün değerini azaltmak, sosyal destek programlarını kesmek için kullanıyor. Bunlar neoliberalizmin uygulamaları ve siyasi bir çerçevede gerçekleşiyor. Bunların döviz kurlarıyla, para politikalarıyla ilgisi var. İşte neoliberalizmi tanımlayan bunlar, makroekonomik reform uygulamaları.

Bu çerçeveyi gördüğümüz zaman anlıyoruz ki, esasında neoliberalizm çeşitli müdahalelerle çokuluslu şirket ve bankaların gelişmesine ve yayılmasına izin veriyor. Var olan bir üretim sistemini sarsarak, -bu bir ülkedeki ulusal kapitalist girişim ya da bir devlet girişimi olabilir- insanların yaşam standartlarında yıkıma yol açıyor. Çünkü çok değişik etki alanları vardır; örneğin döviz kurları. Döviz kurları çöker, fiyatlar artar ve dolayısıyla ücretler düşer. Bu Türkiye dahil birçok ülkenin yaşadığı bir deneyim. Bunun serbest piyasa sistemiyle hiçbir ilgisi yok.

IMF devalüasyon emrettiği zaman Afrika'da ya da Latin Amerika'da, "paranızın değerini yüzde 50 düşürmeniz gerekiyor" diyor. Bu devlet politikasına müdahale eden bir karardır. Para politikası dayattığı zaman para talebini dondurur. Para talebini dondurduğu zaman bu, kamu harcamalarını finanse etmek için mevcut kredi olmadığı anlamına gelir. Çünkü Merkez Bankası hükümet harcamalarını finanse etmeye izinli değildir. Esasında bu dondurmanın yaptığı, sosyal programların yıkımıdır. Çünkü ödeme sürecini felce uğratmaktadır. Yine, bunun serbest piyasa ile bir ilgisi yoktur. Bu açıkça yönlendirici bir önlemdir, müdahaleci bir tedbirdir. Bence şunu anlamamız gerekiyor, bu esasında neo-müdahaleciliktir, liberalizmle hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü klasik liberalizm hareket serbestliği sağlar. Ama bu sistem; geniş bankaları, geniş şirket monopollerini korur, rekabet öğelerini destabilize eder.

'Gelişen ülkeler için yıkım demek'

- Bugün kapitalist sistemin yaşadığı krizin boyutları ve nedenleri nelerdir?

- Bu kriz, 1930'lardaki krizden çok farklı. Çünkü pazar mekanizmasının yönlendirilmesinin bir sonucu. Bu, üretici sistemin tüm dünyada yıkıma uğradığı bir krizdir. Bunun nedeni neoliberal yöntemlerin dünya çapında dayatılmasıdır. Kendini IMF reformları olarak gösteren bu neoliberal çerçeve devlet girişimlerinin, köylünün iflasını getirir. Kendi kendine gelişen bir süreç değildir. Devalüasyon olduğu zaman ücretler düşer. Ama aynı zamanda kredileri dondurursunuz ve ticareti serbest bırakırsınız. Böylece yerel, ulusal üretim çöker; çünkü rekabet edemez. Türkiye'de mesela faiz oranları ABD'nin faiz oranlarının yüzde 50'si kadar. Türkiye, bu koşullar altında ABD ile nasıl rekabet edebilir? Neoliberal politikalar gelişen ülkelerde 1980'lerin başından itibaren uygulanmakta. Bu politikalar üretim sisteminin ve aynı zamanda yaşam standartlarının çöküşüne neden olmaktadır. Buralarda gördüğümüz, IMF aracılığıyla yerleştirilen politikaların enflasyonu tetiklediğidir. Bazı ülkelerde bir senede 100 kat artmıştır enflasyon; örneğin eski Sovyetler Birliği'nde IMF programları sonucunda fiyatlar 100 kat artmıştır, ücretler ise 10 kat artmıştır. Çok kısa bir süre içinde insanların yaşamlarını devam ettirmek için gerekli olan parayı kazanmaları imkânsız hale gelmiştir. Bu krizi, 1930'lardaki Büyük Kriz'le karşılaştırdığımız zaman, 1930'dakinin aşamalı bir süreç olduğunu görürüz. Bugünkü gibi, gelirlerde ve iş alanında bir yıkım yaratmamıştı. Aşamalı olarak 20'lerin sonundan 30'ların başına kadar gelişen bir süreçti. Bu krizde karşı karşıya olduğumuz ise, günden güne insanların işlerini kaybettiği, ücretlerin düştüğü bir durum. Bazı ülkelerde minimum ücret ayda 10 dolar; ama buna karşılık fiyatlar Batı ülkelerindekilerle aynı.

'İnsanlar temel ihtiyaçlarını karşılayamıyorlar'

- Bu krizin toplumsal etkileri nelerdir?

- İnsanlar; yemek, barınak gibi temel insani ihtiyaçlarını karşılayamıyorlar. Bazen işe gidecek yol paraları bile olmuyor. Çünkü ulaşım fiyatlarının, alınan ücrete denk olduğu durumlar oluyor. Üretim gibi tüketim ve bütün sosyal servisler de çöküyor. Örneğin, eğitim artık ulaşılabilinir bir sosyal servis olmaktan çıkıyor ya da özelleşiyor. Bazı ülkelerde devlet görevlilerinin ücretlerinin ayda 20-30 dolara kadar düştüğünü gördüm. Buralarda kamu alanında çalışan görevlilerin, akşam evlerine gitmek için otobüse binecek paraları yoktu. Çünkü otobüs parası aylık maaşlarının yüzde 50'si kadardı. 1-2 dolarlık bir ücret alıyorlardı, bunun yarısı günlük ulaşım masrafına eşitti. Buldukları çözüm, bakanlığın önünde yerleşip, burada uyumaktı. Pazartesiden cumaya kadar çalışıp, evlerine haftasonu gidiyorlar.

Bu sürecin önceden tasarlanmış bir süreç olduğunu söyleyemeyiz. Ama bunun

sonuçlarının bir mantığı var. İnsanların ücretlerinin düşmesine neden oluyor, işgücünün çokuluslu sermaye için ucuzlamasına neden oluyor, devlet gelirlerini kesiyor... Türkiye'de de durum bu. Hükümet harcamalarının büyük bir kısmını faiz ödeme kredileri oluşturuyor.

- Uluslararası ilişkiler açısından baktığımız zaman, bu kriz Kuzey ve Güney ülkelerini nasıl etkiliyor?

- Bazı ülkelerde bütün üretim sisteminin çöktüğünü görüyoruz. Bunun sonucunda bu ülkelerde, genellikle örgütlü suça dayanan gri ekonomi gelişiyor. Köylüler ihracat için mahsullerini satamıyorlar. Bu sefer uyuşturucu yapımında kullanılan canabis bitkisini yetiştirmeye başlıyorlar. Bu çok sık görülen bir olay. Bunu Fas'ta, eski Yugoslavya ülkelerinde görüyorsunuz. Çünkü bu tür ülkelerde tarım sistemi artık pazarda değil, ihracat yapamıyor, kendi pazarında satamıyor. Dolayısıyla narkotik ticarete yöneliyorlar. İnsanlar o kadar fakirleştirilmişler ki, yaşamlarını sürdürebilmek için çeşitli yollar geliştirmişler.

Diğer taraftan dünya çapında açlıklar görüyoruz. Bu açlıklar uluslararası basın tarafından belgelenmiyor. Size Hindistan'dan bir örnek vereceğim. Hindistan'da, 1991'deki devalüasyonun birçok sonucu oldu. İlk başta yiyecek fiyatlarında bir artış oldu. Birçok sezonluk tarım işçisi yiyecek alamaz duruma geldi. Çünkü bunların ücretleri fiyatlardaki artışa göre dengelenmemişti. Devalüasyon ve deregülasyonun bir başka sonucu ise gübre fiyatlarındaki artıştı. Bu durumda çiftçiler çalışma faaliyetlerini düşürdüler. Bunlar ticari çiftçilerdi. Bunun sonucunda, sezonluk tarım işgücü düşürüldü. Bu tarım işçileri senede mesela 120 gün çalışırken, devalüasyon ve gübre fiyatlarındaki artışla beraber, senede 80 gün çalışmaya başladılar. Yüksek gübre ve yakıt fiyatları sezonluk tarım işçisine talebi düşürdü. Bunların sonucunda insanlar fakirleşmişlerdir. Bu işçilerin, beslenebilmek için bile yeterli paraları yoktur. Birçok bölgesel açlık örneği vardır.

Şöyle durumlar da var: Kendileri için ya da yerel pazarda satmak üzere üretim yapan birçok küçük çiftçi vardır; ama yerel pazar artık yoktur. Dolayısıyla bu çiftçiler bir yıkıma uğrar. Ruanda'dan önemli olduğunu düşündüğüm bir örnek vermek istiyorum. Ruanda'nın kahve üretimine dayanan bir ekonomisi vardı. 1990'da, hatta 1989'da, dünya pazarında kahve fiyatları düştü. IMF 1990'da müdahale etti ve hükümeti yüzde 50 devalüasyon uygulamaya zorladı. Bu, bütün fiyatların iki kat artması ve dolayısıyla yaşam masrafının da ikiye katlanması anlamına geliyordu. Daha sonra kahve üreticisine fiyatları donduracaklarını söylediler. Bu, kahve üreticisi için artık masraflarını karşılayamaması ve ürününü satamaması anlamına geliyor; çünkü kahvenin fiyatı masrafın altında kalıyor. Peki bu durumda ne yaptılar? Yerel pazar için yiyecek yetiştirmek istediler. Ama kahve fiyatlarını donduran IMF programları doğrultusunda, aynı zamanda, tohum pazarının da iregülasyonu dayatıldı. Bu ABD ve Avrupa'nın yerel pazarlarında tohum fazlasında dampinge yol açtı. Sonuçta çiftçiler ne kahve ne de yerel pazar için yiyecek üretebilir hale geldiler. Çünkü ithal edilen mallar daha ucuz oluyordu. Burada gördüğümüz bütün bir tarım sisteminin iflasıdır. Tarım sisteminin iflası ise, ekonominin iflası anlamına gelir. Çünkü ekonominin yüzde 90'ı tarıma dayanıyordu. Neoliberal politikaların fakir ülkelerde nelere yol açtığını

görüyoruz. Bir vakum yaratarak boş bir ekonominin oluşmasına neden oluyor. Bunun daha birçok örneği var. Mesela Arnavutluk da boş bir ekonomi. Burada da yerel üretim diye bir şey yok, yiyecek üretimi çökmüş, sanayi büyük ölçüde yıkıma uğratılmış durumda.

- Peki bu krizin Kuzey ülkelerindeki etkileri için neler söyleyebiliriz?

- Şunu anlamamız gerekiyor ki, 1990'dan beri Kuzey ülkeleri için uygulanan ekonomik ilaç, Güney ülkeleri için uygulananla aynıdır. Belki tek bir istisna noktası var: ABD'nin veya Avrupa Birliği ülkelerinin döviz kurları, gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında, sabittir. Diğer bütün özellikler aynı: sosyal programların kesilmesi, kamusal altyapının çökmesi, özelleştirme programları... Bunlar çok farklı ortamlarda gerçekleşiyor tabi. Birçok Kuzey ülkesinde sosyal programlar çok gelişmiş durumda. Ama şunu görüyoruz ki bu sosyal sistemler çok çabuk çözülüyor. Kanada'da mesela, son üç sene içinde, birçok hastane kapandı. Hükümet, sağlık alanına olan bütçeyi kesti ve bunun sonuçları hemen görüldü. Sağlık sistemi tekrar yapılandırıldı. Hastanelere yapılan harcamaları kesmediler, hastaneleri tamamen kapattılar veya birkaç hastaneyi birleştirdiler. Bu yeniden yapılanma, sonunda, sağlık sisteminin özelleştirilmesine ve önceden kazanılmış hakların yitirilmesine yol açtı. İnsanların uzun mücadeleler sonucu kazandıkları parasız sağlık ve parasız eğitim gibi sosyal haklar, neoliberal politikalarla, çok kısa bir süre içinde ellerinden alınıyor.

'Finansal sistem suç ekonomisine dönüşüyor'

- Çiftçilerin canabis yetiştirmeye başladığını söylediniz. Suç ekonomisi ne anlama geliyor?

- Sadece bir iki örnek verdim. Bu sadece bir iki ülkede oluyor, diğer ülkelerde insanların yetiştirecek hiçbir şeyi yok. Bu kitlesel bir fakirleşme sürecidir. Neoliberal ekonomik politikaların uygulandığı ülkelerde gözlemlediğimiz, bu politikaların, üretim sisteminin ve finansal sistemin bir suç ekonomisine dönüşmesini kolaylaştırdığıdır. Finansal sisteme baktığımızda, IMF'nin ilk önce istediği paranın rahat hareket etmesidir. Ama aynı zamanda bu para hareketinin banka gizliliğine uymasını ister. Yani hükümetin döviz işlemlerini kontrol etmesine izin vermez. Böylece sermaye bir ülkeden diğerine serbestçe geçer.

- Bu ortamda mafyanın rolü nedir?

- Mafya, yasal ekonomi bir çöküş yaşadığı zaman ortaya çıkıyor ve ticaretin içine giriyor. Aynı zamanda suç örgütlerinin yerel banka sistemi içerisinde kirli para aklamalarına da ortam oluşuyor. Çok yüksek faiz oranları sıcak para çekiyorlar. Sıcak para dediğimiz, çok hızlı bir şekilde içeri ve dışarı hareket eden paradır. Kirli para, suça bulaşmış kaynaktan gelen para; kara para ise vergi ödemeyen paradır. Kara, kirli ve beyaz para; hepsi farklı. Sıcak para kara ya da kirli para olabilir; ama olmayabilir de. Suçlular bu kirli parayı temizlemeye çalışırlar; biz buna aklama diyoruz. Kirli paranın aklanması IMF ve Dünya Bankası reformları tarafından kolaylaştırılır. Çünkü insanlara hiçbir soru sorulmaz; insanlar paralarını getirirler, Türkiye'nin 86 bankasından birine yatırırlar. Bunlar çok miktarlarda döviz getirir. Bunlar daha sonra hazineye yönlendirilir ve borçları kapatmada kullanılır.

Bütün bu sürecin bir başka boyutu ise IMF'nin mülkiyet satışını istemesidir; sadece özel mülkiyet değil, devlet arazisi olabilir, devlet çiftlikleri olabilir, devlet şirketleri olabilir veya devlete ait oteller olabilir... Gördüğümüz birçok devlet mülkiyetinin suç örgütleri tarafından satın alındığıdır. Mafya devlet girişimlerini eline geçirmek için yatırım yapmaktadır.

Bunu yaptıkları zaman ne oluyor? Döviz getirebilirler, devlet mülkiyetini satın alabilirler, döviz Merkez Banka'ya gider... Bu da, özelleştirme gelirlerinin dış borçları kapatmak için kullanılacağı anlamına gelir. Alacaklılar bu kirli para döngüsünü, devlet mülkiyetlerinin ele geçirilmesine yönlendirir. Çünkü bu para borçları kapatmak için kullanılacaktır. Bazı ülkelerde narkotik ticaretinin uluslararası alacaklılar için ne kadar avantajlı olduğunu görüyoruz. Çünkü çok yüksek miktarlarda döviz getiriyor ve narko-dolarları banka sisteminde akladığınız zaman, bu parayı daha sonra borçlar için kullanabilirsiniz.

Bölücülüğe kara para desteği

- Bir yandan IMF ve Dünya Bankası ekonomik alanda bu uygulamaları yaparken ve ulus devletleri ekonomik anlamda çökertmeye çalışırken; diğer yandan da yapay ayırımlar yaratarak bu ülkeler bölünmek isteniyor.

- Bu tarihsel farklılıklar sonradan yaratılmadır. Mesela Vietnam Savaşı sırasında ayaklanmaların CIA tarafından körüklendiğine dair çok kesin kanıtlar var. Ama CIA tarafından başlatılan ayaklanmaların çoğu uyuşturucudan elde edilen paraya dayanıyor. Bu Alfred McCoy'un kitabında çok güzel belgelenmiş. Vietnam Savaşı sırasında ayaklanmaları finanse eden kara paranın aklanması üzerine bir kitap. Bundan da önce, Çin'deki savaş için de aynı şey söz konusu, o da çok iyi belgelenmiş. Daha yakın bir örneğe gelirsek, Afgan mücahitleri de kara para aklanmasıyla finanse edildi. Bunun gibi daha birçok örnek var. Mesela, KLA'nın (Kosova Liberation Army-Kosova Kurtuluş Ordusu) da uyuşturucu parasıyla kurulduğundan şüpheleniliyor. Belki bugün Batı ülkeleri veya ABD, ayaklanmaları daha farklı biçimlerde destekliyor olabilir. Fakat bu bölgesel sorunlar makro-ekonomik reformlar sürecinde gelişmeye başladılar. Bazı durumlarda, ülke ekonomik olarak istikrarsızlaştırıldı, yaşam standartları düştü ve sonuçta bu durum tabii ki bu ülkedeki gerilimleri kışkırttı. İnsanlar her zaman neden fakirleştiklerini anlamıyorlar. Bir ülkede insanları bölmek için bazı girişimler var olduğu için, içsavaşlar çıkıyor. Bu gruplar dışarıdan destekleniyor.

Yugoslovya örneğini ele alalım. İlk önce Yugoslavya Federasyonu'nun ekonomik yapısı reformlar sonucunda çürütüldü. O zaman henüz siyasi bir parçalanma söz konusu değildi. Ama IMF reformları, Belgrad hükümetini cumhuriyete yapılacak harcamaları kesmeye zorlayarak, zorunlu bir ayrılma durumu dayattı. Esasında siyasi parçalanma olmadan 6 ay kadar önce, bunun varlığı hissediliyordu. Bu durum daha 1990'da başladı, federasyonun dağılmasının koşullarını yarattı. Çünkü federal ekonomi yıkılmıştı ve dolayısıyla bu da siyasi parçalanmanın koşullarını oluşturdu. Endüstri sektöründe, daha 1989 ortalarından 1990 ortalarına kadar, bir milyon işçi işini kaybetti. Hiçbir kazançları yoktu, yaşam olanaksız hale gelmişti. Bütün etnik gruplar 1989-90 yıllarında bu reformlara karşı birleştiler. Ama Batı, Yugoslavya'yı parçalamakta ısrarlıydı. Yoksa, bütün etnik gruplar Batı'ya karşı birleşecekti. Esasında bu etnik kökenler de sonradan yaratılmıştır; bunlar aynı insanlar. Aynı kültüre sahipler, aynı tarihsel geçmişe sahipler, aynı dili konuşuyorlar... Dünyanın diğer bölgelerindeki çatışmalara bakarsanız yine aynı. Bu çatışmaların sonucunda bu ülkeler açık topraklar haline geliyor; sınırı olmayan, ulusal ekonomisi olmayan, merkez bankası olmayan ve büyük şirketlerin istedikleri gibi gelip istediklerini aldıkları ülkeler...

Çatışmaların sonucu bu ülkeler açık topraklar haline geliyor; sınırı, ulusal ekonomisi olmayan ve büyük şirketlerin istedikleri gibi gelip istediklerini aldıkları ülkeler...

Nasıl mücadele edilmeli?

- Güney ülkelerinde ne gibi politikalar uygulanmalı sizce?

- İlk başta insanların bu politikalara duyarlı olmalarını, karşı çıkmalarını sağlamak ve insanların yaşam standartlarını yükseltmek lazım. Bu reformları uygulayan hükümetlere karşı gelmemiz, silahlarını ellerinden almamız gerekiyor. Ülkedeki insanları harekete geçirmemiz gerekiyor ki neden fakir olduklarını anlasınlar. Çünkü neden fakirleştiklerini bilmedikleri zaman, köktendinci oluyorlar. Köktendinciler de Batı tarafından destekleniyor; onlar da bu makro-ekonomik paketin parçasıdır. Sol partilerin daha çok öne çıkması gerekiyor. Yapılacak çok iş var. Birçok önlem sayabiliriz bu konuda; ücretleri artırabiliriz, işsizlik sorununu çözebiliriz... Bu ekonomik faaliyetleri destekleyen bir merkez bankasına, kurumları demokratikleştirmeye ihtiyacımız var... Ama bunları yapmadan önce toplumda, insanların neler olduğunu anlamaları için, siyasi koşullar yaratmamız gerekiyor. Basını demokratikleştirmemiz gerekiyor, politikacıların yasallığını sorgulamamız gerekiyor ve en önemlisi de bunun bir kitle hareketi olması gerekiyor.

- Bilimsel gelişme ve teknoloji ile dünya kapitalist sistemi arasındaki bağ nedir sizce? Örneğin bir iletişim devrimi yaşadığımız söyleniyor; bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Bilimsel ve teknolojik değişimin çok hızlı geliştiği, belki de tarihte hiç görülmemiş bir dönem yaşıyoruz. Ama esasında, bütün gezegeni besleyebilecek, gittikçe artan geniş üretim potansiyeli sağlamasına rağmen, bu teknoloji devrim kitlesel fakirleşmenin koşullarını da yaratıyor. Çünkü belli bir biçimde kullanılmaktadır; işçileri işten atmak için kullanılmaktadır. Mesela bugün her şeyi daha az kişiyle daha ucuza üretebiliyorsunuz. Teknolojik değişim sonucunda fabrikalar tamamen mekanikleşiyor ve işçiler atılıyor. Teknoloji işçilerin yerini aldığı için, bu bilimsel ve teknolojik devrim, toplumun geniş kesimlerini çağın dışına itiyor. Milyonlarca insanın elektriği, telefonu yok, ulaşım araçları yok. Bunlar 20. yüzyılın devrimleriydi. Otobüse binecek paraları yok, evde elektrikleri yok, hayatlarında bir kere bile telefonda konuşmamışlar, vs. Bu insanlar 20. yüzyılın dışına itilmişler. Bunun nedeni maksimum kâr için teknolojiyi kullanan bir ekonomik süreçtir.

Teknolojik değişim kötü bir şey değildir. Ama insanlığa hizmet için kullanılmalı. Yiyecek üretmek için büyük potansiyelimiz var. Ama bugün dünyada yiyecek fazlasının olduğunu görüyoruz.

- Diğer taraftan açlıklar da var...

- Evet. Çiftçileri çökerten de işte bu yiyecek fazlası. Çünkü fazlalık dampinge, damping de işten çıkarmalara sebep oluyor. Bu mantığı değiştirmek gerekiyor. Eğer ücretlerde ve iş alanında bir artış olsaydı, yiyecek fazlası olmazdı; çünkü insanlar daha çok yerlerdi, maaşlarını yiyecek almaya harcarlardı. Böylece çiftçilerin de ürünlerini satmak gibi bir sorunları da olmazdı. Teknoloji ve üretim sistemini yaşam standartlarında bir iyileşmeye çevirmek istiyorsak, planlı bir ekonomimiz olması gerekiyor. Ücretleri ve işi en aza indiren kapitalist mantığın tersine çevrilmesi, uzun bir mücadele sonucunda olacak; bir gecede bir sistemi kökten değiştiremezsiniz. İlk başta bazı şeylerin köklerinin tamamen yıkılmamasını sağlamamız gerekiyor ve derece derece finansal pazarları etkisiz hale getirmemiz, merkez bankası da içinde olmak üzere devlet kurumlarını demokratikleştirmemiz, üretim sistemini demokratikleştirmemiz gerekiyor. Bugün dünyadaki 200 insanın toplam serveti dünya nüfusunun yüzde 56'sının brüt milli hasılasından daha fazla. Bu sistemi nasıl parçalayabileceğimizi düşünmekle başlamamız gerekiyor.

UFO aldatmacası

Son otuz yıldır uzaydan anlamlı mesaj alabilmek için çok çaba harcandığı halde henüz hiçbir olumlu sonuç yok. Akıllı varlıklar bilinçsiz uzay yolculuğu yapmaz. Lütfen her gördüğünüz ışığı UFO ve uçan daire zannetmeyin.

Prof. Dr. Osman Demircan (*)

İnsan cahil olduğu konuda daha cesur konuşurmuş. Kendine UFO araştırmacısı veya UFO'log diyenlerin de temel bilimler alanında uzman olmadıkları, optikten meteorolojiden, astronomiden anlamadıkları, mekanik yasalarını bilmedikleri, gök cisimlerini tanımadıkları iyi bilinmektedir. Rating veya meşhur olma uğruna basit bir ışık olayını kaydeden çok kişi kendine UFO araştırmacısı lakabını yakıştırmaktadır. Bu kişiler ciddi hiçbir sorgulama yapmadan, sorup aramadan hemen hemen gördükleri her ışıklı cismi (sokak lambalarını bile) UFO zannetmektedirler. Onlara göre her ışıklı cisim bir UFO, her UFO bir uçan daire, her uçan daire de uzaylıları taşıyan bir uzay gemisidir. Hatta tanıdığım bir UFO hastası istediği zaman evinin balkonuna çıkıp konsantre olarak UFO'larla irtibat kurduğunu, onları gözlediğini ve hatta istediği zaman onlarla görüşebildiğini iddia etmektedir. Bu düşüncenin büyük bir beklentiden kaynaklanan umutsuz ve bulaşıcı bir cehalet hastalığı olduğuna inanıyorum. UFO denen ve incelenmeden önce ne olduğu bilinmeyen ışıklı uçan cisimler gezegen, yıldız, meteoroloji balonu, uçak, bulut hatta kuş sürüsü olabilmektedir. Hatırlatmak gerekir ki UFO'ların bir çoğu da açıkgözler tarafından kamera, ayna ve mercek oyunlarıyla zikzaklar çizer gibi gösterilen ışıklı cisimlerdir.

Neden bilimsel değil?

Var olduğuna inanılan uzaylıların UFO olarak bizi ziyaret etmiş olması görüşü bilimselliğe tamamen ters düşmektedir:

1) Öncelikle Dünya, binlerce uzay aracındaki farklı türlerden hassas dedektörlerle uzaydan gözlenmektedir. Ayrıca yeryüzündeki binlerce gözlemevinden farklı teleskoplarla uzay sürekli izlenmektedir. Bu profesyonel gözlemlere göre şimdiye kadar uzaylıların gelip gittiğini gösteren hiçbir kanıt bulunamamıştır.

2) NASA gibi uzay ajansları tarafından desteklenen ve amacı uzaylılarla iletişim kurmak olan bilimsel projeler çerçevesinde yıllardır birçok radyo teleskop ile gökyüzü sürekli tarandığı halde hiçbir uzaylı kanıtına rastlanmamıştır.

3) UFO raporlarına göre uzaylılar hep cahil insanlara görünmektedir. Bilim adamları uçan daire görememektedir. Siz uzak bir akrabanızı ziyarete gitmek isteseniz önce orada mı diye iletişim kurup randevu alarak gitmez misiniz? O zaman çok uzak yıldızlardan uzaylılar bizimle iletişim kurmadan neden gelsinler? Sonra siz bir devlet dairesine gitseniz en yetkili biriyle ve mümkünse kurum müdürüyle görüşmek istemez misiniz? O zaman uzaydan geldiğine inandığınız akıllı yaratıklar yeryüzünde neden hep yetkisiz cahil insanlarla görüşüyorlar da bilim adamlarıyla, devlet adamlarıyla görüşmüyorlar dersiniz?

Bazılarına göre her ışıklı cisim bir UFO, her UFO bir uçan daire, her uçan daire de uzaylıları taşıyan bir uzay gemisidir (Tüm çizimler Boros'a ait).

Önce evrenimizi tanıyalım

UFO olayında doğruları anlayabilmek için biraz evrenin yapısını, yıldızları, gezegenleri tanımak gerekiyor. Şimdi gelin bu konuda bilimsel doğruları öğrenelim.

Evrende sayılamayacak kadar galaksi ve her galakside de sayılamayacak kadar gök cismi vardır. Galaksilerdeki belli başlı gök cisimleri yıldızlar ve gezegenlerdir. Aradaki fark: Gezegenlerin yıldızlara göre çok daha küçük, soğuk ve belirgin görsel ışınım yaymamış olmalarıdır. Dünya'nın kütlesi ise Jüpiter kütlesinin üç yüzde biridir. Evrende sayılamayacak kadar gök cismi olduğu halde Dünya'dan başka bir yerde yaşam belirtilerine henüz rastlanmamıştır. Bu bakımdan yaşam hakkındaki bilgilerimiz sadece Dünya'daki gözlemlerimi-

ze dayalıdır. Dünya'daki tüm canlı türlerinin yapı taşları kompleks moleküllerdir. Bu moleküller varlıklarını evrende ancak yıldızlardan uzak, soğuk bölgelerde koruyabilirler. Güneş sistemi içinde Dünya'dan başka ancak dev gezegenlerin atmosferleri içindeki belli bölgelerde ve buzla kaplı doğal uyduların yüzeyleri altındaki okyanuslarda, koşulların yaşam için uygun olabileceği düşünülmektedir. Güneş sistemi dışında yaşam aranacaksa, önce Güneş benzeri yıldızların etrafındaki gezegenlerde aranmalıdır.

Her gördüğümüz ışıklı cismi UFO sanmayalım. .

Diğer taraftan büyük patlama olayını temel alan evren modellerine göre, büyük patlama olayıyla sadece ve sadece hidrojen ve helyum elementleri oluşmaktadır. Diğer elementler, ancak büyük kütleli yıldızların merkezlerinde nükleer reaksiyonlarla üretilip; yıldız rüzgârları, nova olayları ve daha çok süpernova patlamalarıyla çevreye yayılmaktadır. Dünyamızda ve Güneş sisteminin diğer üyelerinde, ağır elementler bol miktarda bulunduğuna göre Güneş ve Güneş sistemi büyük olasılıkla süpernova artıklarından oluşmuştur. Güneş bu nedenle ikinci veya üçüncü nesil bir yıldızdır. Bu bakımdan biz canlılar bir anlamda varlığımızı galaksinin uzak geçmişinde oluşan bir süpernova patlamasına borçluyuz. Sadece hidrojen ve helyumdan oluşan birinci nesil yıldızlardan Dünya benzeri gezegenlerin ve canlı varlıkların oluşamayacağı açıktır. Canlıların yapı taşı olan aminoasit ve nükleikasit gibi karmaşık moleküllerin, hatta ilkel canlıların plâzma olmayan soğuk yıldızlararası bulutlarda oluşabileceği ve Dünya gibi uygun ortamlara yayılmış olabileceği de ileri sürülmektedir. Söz konusu karmaşık moleküllerin oluşumu zor olmadığına göre, yaşam gerçekten Dünya'nın dışında başka yerlerde de oluşmuş ve gelişmiş olabilir.

Zeki yaşam olasılıkları

Galaksimizde Güneş benzeri çok sıcak ve çok soğuk olmayan yıldızların sayısı üç milyar kadardır. Bunlardan iki milyarında gezegen sistemleri olduğunu ve onda birinde yaşama uygun gezegenler bulunduğunu var saysak bile, yine de yaşama elverişli gezegenleri olabilecek 200 milyon kadar yıldız bulunması gerekir. Bu sayı bile galaksimizde yalnız olmadığımız konusunda bir fikir verebilir. Bu sayı tahmin edilebilecek minimum sayıdır. Çift ve çoklu yıldız sistemlerinin etrafında da uygun yörüngelerde yaşam için elverişli gezegenlerin bulunmaması için hiçbir neden yoktur. Bu basit istatistiğe göre bulunduğumuz yerden 20 ışık yılı uzaklık içinde yaşam barındıran bir iki gezegenin bulunması gerekir. Yıldızlar arası uzaklıklar o kadar fazladır ki bırakın gelip gitmeyi bugüne kadar iletişim kurmak bile mümkün olmamıştır. Aslında iletişim kurabilmek için oralarda canlı bulunması yetmez. Bizim gibi zeki canlıların bulunması gerekir. Çünkü insanoğlu henüz deniz yosunları, bitkiler, böcekler gibi canlılarla iletişim kuramıyor. İletişim kurmak istediğimiz Dünya dışı zeki canlıların da yıldızlar arası iletişimde bulunabilecek teknolojiyi kurmuş olmaları gerekir. İyimser tahminlere göre Güneş'ten birkaç yüz ışık yılı uzaklık içinde teknolojik olarak çok ilerlemiş uygarlıkların var olması gerekmektedir.

Belki bu uygarlıklardan birinin eline geçer ümidiyle 1973 ve 1974 yıllarında fırlatılan Pioneer 10 ve 11 uzay araçlarına, Dünya'yı tanıtan metal plaketler yerleştirildi. 1977 yılında fırlatılan Voyager I ve II uzay araçlarına ise aynı ümitle iki saat süren ses kayıtları, kodlanmış fotoğraflar ve 116 ilginç slayt yerleştirildi. Bu uzay araçları şimdi, Güneş sisteminin dışında sonsuz boşlukta büyük bir hızla yol almaktadır.

İletişim kurma çabaları

İnsanlığın kurduğu teknoloji henüz yıldızlara gidebilecek düzeyde değildir. Bugünkü teknoloji ile yakın yıldızlara yolculuk nesiller boyu zaman alır. Bu bakımdan ancak iyi planlanmış uzay gemileriyle aileler, bu tür yolculukları yeni nesillerle devam ettirebilir. Burada hatırlayalım ki Güneş'in ana kol yaşamı henüz yarısındadır ve Dünya'da bugünkü teknolojinin kurulduğu süre kayıtlı tarihe göre çok kısadır. Buna göre yıldızlararası yolculuğu gerçekleştirebilecek teknolojiyi geliştirmek için daha çok zamanımız var. Bu konuda şimdiden önemli düşünceler geliştirilmiştir. Aslında diğer dünyalara gitme çabası yerine önce iletişim kurma çabası gösterilmelidir. Elektromanyetik tayfın radyo bölgesi Dünya dışı uygarlıklarla

iletişim kurmak için en uygun bölgedir. Eğer Dünya dışı zeki canlılar amaçlı olarak uzaya mesajlar gönderiyorsa özel frekanslar seçmiş olmalılar. En dikkati çeken uygun frekans bölgesinin Hidrojen atomunun ve Hidroksil molekülünün mikrodalga salma çizgileri bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu frekans bölgesi gürültüden uzak ve Dünya atmosferindeki su buharı soğurmasından en az etkilenen bölgedir.

Astronomlar, radyo bölgede en çok 21 cm dalgaboyunda (1420 MHz frekansında) gözlem yapmaktadır. Nötr hidrojenin bu dalgaboyunda yaydığı ışınımla galaksideki hidrojen dağılımı incelenmektedir. Hidrojen evrende en bol olan element olduğuna göre, Dünya dışı uygarlıklar iletişimde bu dalgaboyunu seçmiş olabilirler. Galaksimizde iletişim kurabilecek sadece birkaç uygarlık olsa bile bugün insanlık radyo bölgede gönderilecek sinyalleri yakalayabilecek düzeydedir. Bu yönde geliştirilen en ilginç proje "Cyclops" projesidir. Bu projeye göre her biri 100 m çapında düşünülen uygun şekilde dizilmiş 1000-2500 tane teleskop belli dalgaboylarında galaksiyi tarayacaktır. Böyle bir anten dizisi galaksinin her yerinden sinyal alabilecek güçtedir. Ancak parasal nedenle böyle bir projenin yakın gelecekte desteklenmesi mümkün değildir. Bugün NASA, çok daha küçük boyuttaki SETI projesini desteklemektedir. 1992 yılında uygulamaya sokulan bu projeyle Dünya'dan 25 parsek (82 ışık yılı) uzaklık içinde Güneş benzeri 800 yıldız, 1998 yılına kadar dönüşümlü olarak 1000-3000 MHz frekans aralığında izlenecek, ayrıca biraz daha düşük duyarlıkla 1000-10000 MHz frekans aralığında tüm gökyüzü taranacaktır. Bu projede, hali hazırda var olan büyük radyo teleskoplar (çapları 45-300 m arasında olanlar) kullanılmaktadır. Dünya dışı uygarlıklardan bir mesajın algılanması insanlık tarihinin en büyük olayı olacaktır.

Hiçbir inandırıcı kanıt yok

İnsanoğlunun var olduğuna inandığı Dünya dışı uygarlıklara ulaşma olasılığı hem bugün hem de gelecekte yıldızlararası uzaklıkların çok fazla olması nedeniyle oldukça zayıftır. Aynı nedenle Dünya dışı uygarlıkların da gelip Dünya'yı ziyaret etme olasılığı oldukça zayıftır. Böyle bir ziyaretin olasılığı Dünya üzerinde kuzey kutbunda var sayılan bir incirçekirdeği üzerindeki özel bir bakterinin kalkıp güney kutbunda var sayılan başka bir incir çekirdeği üzerindeki başka özel bir bakteriyi ziyaret edebilmesi olasılığından daha fazla değildir.

Birçok kimsenin başka dünyalardan geldiğine inandığı, belirlenemeyen uçan cisimlerin varlığı, dünyanın değişik yerlerinde sık sık rapor edilmektedir. Bilirkişilerin incelemesinden sonra rapor edilen uçan dairelerden çoğunun; aslında uçak, parlak yıldız veya gezegen (genelikle Venüs gezegeni), meteor, yapay uydu, araştırma balonu, büyük kuş veya kuş sürüsü ve atmosferik olaylar oldukları görülmektedir. Raporlara göre uçan dairelerin tabak şeklinde veya uzunca bir yapıda oldukları söylenmektedir. Bazılarının geceleri çok parlak oldukları, hızlı hareket ettikleri ifade edilmektedir. Bunlardan bir kısmı aynalardan yansımayla kasıtlı olarak yaratılan görüntülerdir. Görüntülerin zig zag çizen hızlı hareketi, aynanın hareketiyle kolayca sağlanmaktadır. Bazı uçan dairelerin inişleri, içlerinden garip yaratıkların çıktığı, hatta rapor edenleri alıp bir süre tutsak ettikleri, yeryüzüne inen uçan dairelerin çevrede güçlü elektrik ve manyetik alan oluşturdukları ve her türlü aletin çalışmasını durdurdukları ifade edilmektedir. İncelenen bu durumlardan çoğunun, rapor edenlerin hayal ürünü olduğu anlaşılmıştır. Diğer bir kısmının da fiziksel olarak açıklanabilen normal cisim veya olaylar olduğu görülmüştür. Şimdilik bilinenlerle açıklanamayan uçan daire raporları sınıflanıp kaydedilmektedir. Birçok bilim adamına göre başka dünyalardan gelen uçan daire yoktur ve tüm uçan daire raporlarının doğal açıklamaları vardır. 1949-1969 arasında ortaya çıkan uçan daire raporlarını inceleyen meşhur fizikçi Edward Condon'a göre durum böyledir. Her şeye karşın bugün de bazı insanlar açıklanamayan uçan daire raporlarına dayanarak, bunlardan en azından bazılarının üstün medeniyete sahip başka dünyalardan gelebileceklerine inanmaktadır. Bugün bilinenlerle açıklanamayan uçan daireler için en tutarlı görüşler şunlardır: Bu objeler; (i) ender oluşan atmosfer olayları veya yapay uydu parçaları, (ii) bazı insanlarda hayalle karışık algılama bozuklukları şeklinde yorumlanmaktadır. Özellikle şiddetli fırtınalardan sonra ilginç top gibi parlak bulutların oluştuğu bilinmektedir. Diğer taraftan Ortaçağlar'da, eğitilmiş birçok kişinin bile gökyüzünde kanlı kılıçlar, altın haçlar, ejderhalar gördüğü kaydedilmektedir. Bugün bu tür şeyler görünmemekte, fakat hareketli disk biçimli cisimler görünmektedir. Bu görüşlere karşın en azından bazı uçan dairelerin iz bıraktıkları, alan etkileri oluşturdukları ve buna göre hayal değil, fakat fiziksel cisimler olmaları gerektiği bilinmektedir. Uçan dairelerin diğer dünyalardan gelen ziyaretçiler olabileceğini gösteren hiçbir inandırıcı tutarlı kanıt bulunmamaktadır.

Diğer yıldızların etrafındaki gezegenlerde eğer akıllı yaratıklar varsa yıldızlar arası yolculuğun mümkün olmayacak kadar zor olduğunu bilmiş olmalılar ve bizim varlığımızı saptamış olsalar bile buraya gelme çabası yerine önce radyo sinyalleriyle iletişim kurma çabası gösterirler. Bugün özellikle son otuz yıldır uzaydan anlamlı mesaj alabilmek için çok çaba harcandığı halde henüz hiçbir olumlu sonuç alınamamıştır. Kesinlikle, yıldızlararası medeniyetler arasında uzay yolculukları planlanmadan önce iletişim kurulup belli hedeflere belli amaçlarla bilinçli olarak yolculuk yapılabilir. Akıllı varlıklar bilinçsiz uzay yolculuğu yapmaz. Tüm bu nedenlerle lütfen her gördüğünüz ışığı UFO ve uçan daire zannetmeyin.

* Ankara Üniversitesi Astronomi Bölümü öğretim üyesi

Dünya dışı akıllı yaşam sorunu ve insan türünün evrendeki yeri

Canlı varlıkların yaşadığı birçok dünyanın bulunabileceği sorununu kuramsal açıdan inceleme girişimlerini bırakmaksızın, bu tür verilerin bulunmadığını, yani bildiğimiz yaşamın yalnızca gezegenimizin sınırlarını kapsayan alanda çoğalıp yayıldığını kabul ederek, düşüncelerimizi bu noktadan hareketle geliştirmek durumundayız.

V. P. Alekseyev

SSCB Bilimler Akademisi Muhabir Üyeliği yapmış olan Dr. V. P. Alekseyev, kendi uzmanlık alanını oluşturan ilkel toplumun tarihi konusunda birçok eser yazmış; SSCB'de, Hindistan'da ve Küba'da elliden fazla alan araştırmasına katılmış bir bilim adamıdır. En tanınmış eserleri arasında, *Antropoloji Tarihi*, *İnsan Irkları Coğrafyası* ve *Doğu Avrupa Halklarının Kökeni* sayılabilir. Okuyacağınız makale, V. P. Alekseyev'in *İnsan Türünün Kökeni ve Gelişimi* başlıklı eserinin "Giriş" bölümüdür. Kitap, 1993'te Alâeddin Şenel'in çevirisiyle *Sosyal Yayınları* tarafından yayımlanmıştı. İnsanın evrendeki yerini ve Dünya dışı akıllı yaşam olanağını tartışan Giriş bölümünü, konuya bilimsel yaklaşımın güzel bir örneği olduğu için okurlarımıza sunuyoruz. Aslında eserin tamamını da Evrim Kuramı'na yönelik gerici saldırının dozunun arttığı günümüz şartlarında tüm okurlarımıza öneriyoruz.

Yeryüzü, yaşam gezegenidir. Yaşamın ne olduğu hakkında bugün sahip olduğumuz bilgiler, sahip olmak istediğimiz noktaya ulaşmış bulunmamakla birlikte, hem kişisel deneyimimizden hem de tüm insanlığın tarihsel deneyiminden giderek böyle bir sonuca ulaşabiliyoruz.

Evren'de yaşamın doğuşu

Engels'in 19. yüzyılın ikinci yarısının biliminin düzeyine göre formülleştirdiği klasik tanımı, yani yaşamın protein cisimlerinin varlık biçimi olduğu görüşü, canlılığın temel özelliklerinden birini vurgulamıştı; çünkü, aldıkları olağanüstü çeşitliliğe ve görünümlere karşın proteinler, temel kimyasal bileşkenleri karbon ve oksijen olan karmaşık moleküllerin birbirleriyle etkileşimlerine dayanarak, yeryüzünün içinde bulunduğu (dünyevi) koşullara bağlı bulunmaktadırlar. İnsanın "dış uzay"a (1) sızması üzerine, yaşamın temel sorunlarıyla ilgili kuramsal çalışmalar arasında, bir başka temele dayanarak işleyen yaşam sistemlerinin, örneğin diyelim ki, karbonun yerini, onun gibi karmaşık bileşkeler oluşturabilen silikonun alabileceği sistemlerin, ilkece olanaksız bulunmadığı yolunda bazı varsayımlar ileri sürüldü. Ne var ki, bildiğimiz tüm yaşam biçimlerinin temelini, son derece karmaşık moleküllerin, yani protein bileşiklerinin birbirleriyle etkileşimlerinin oluşturduğu düşüncesi, daha sonraki araştırmalarda tam anlamıyla onaylanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla, Engels'in tanımı, dışarıda herhangi bir öğe bırakmayacak derecede kapsamlı görünüyor; öyle ki, yaşamın proteine dayanmayan biçimlerinin bulunabileceği kuramsal önermesinin ne astronomik gözlemlerle ne de deneysel yollarla gösterilip doğrulanabilmiş bir varsayım olma durumunu sürdürmesi, bunu daha bir güvenle söyleme olanağı yaratmaktadır.

Öte yandan, A. I. Oparin'in (1924) ve J. B. S. Haldane'nin (1929) öncü çalışmalarının basıldığı tarihlerden başlayarak (yaşamın dayandığı) ilkelere ilişkin deneysel gelişmelere duyulan ilgi, yaşamın (çeşitli koşullara)

Tüm çizimler Macar ressam Boros Attila'ya ait.

uyarlanma yeteneği ve onun uç koşullarda (bile) gösterdiği istikrar hakkındaki bilgilerimizi, daha önceki tarihlere göre oldukça derinleştirmiş bulunuyor. Biyolojinin geçtiğimiz (1980'ler öncesi) birkaç on yıl içinde yaratılan ama, kökleri 18. yüzyıl "doğa felsefesi" (2) görüşlerine dayanan, ancak insanın dış uzaya sızmasından sonra kesin gözlemler düzeyine ulaşan dalı olan, canlılığın kozmosda alabileceği görünümlerle ilgili bilim (egzobiyoloji) alanında, daha şimdiden, yaşamın olumsuz çevre koşullarına karşı çok büyük bir direnç gösterebildiğini onaylayan yığınla gözlem birikmiş bulunuyor.

Öyleyse, yaşamın esnekliğinin sınırları nereye dek uzanmaktadır ve bu esnekliğin yarattığı dış koşullara uyarlanma yetisinin derecesi nedir? Yapılan çok çeşitli deneylerden ve gözlemlerden elde edilen veriler, bu soruya genel bir yanıt sunma olanağı vermektedir. Yaşamın suyun kaynama derecesine yakın noktalardaki koşullara dek varlığını sürdürebildiğini ve sıcaklık derecesinde görülen oldukça büyük düşüşlere direnebildiğini; zehirli ortamlara (cıva klorid ve asit çözeltilerine) sızabildiğini; metan, amonyak ve karbon monoksit "soluyabildiğini" biliyoruz. Anabiyosis biçim aldığı durumlarda, içinde bulunduğu ortamda görülen değişikliklere direnme gücü daha da şaşırtıcıdır. Birçok örnekte bu gizli yaşam, canlı yapıların su yitirmesi (dehidrasyon) üzerine görülür. Doğanın yaşamı koruduğu böyle bir durumda, yaşam hatta 170 C^0 gibi yüksek ve neredeyse mutlak sıfır (3) gibi düşük derecelerde yok olmaması örneğindeki gibi, çok daha şiddetli koşullarda varlığını sürdürebilir.

Bu tür koşullar altında uzun bir süre kaldıktan sonra, yaşam çemberi yeniden dönmeye başlayabilir ve canlılığın ayırt edici karakteristik özelliğinin ve varlığının bir gereği olarak yeniden üremeye kalkıp normal işleyişine geçebilir. Bu niteliği, yaşamın, o ya da bu biçimiyle, başta Mars ve Venüs olmak üzere, büyük bir olasılıkla, Güneş sisteminin birçok gezegeninde bulunabileceğinin söylenmesine olanak verdi. Mars'ın üzerindeki "kanallar" sistemi, 20. yüzyılın başında, (onun abiyogenik kökenli olduğu kanıtlanana dek) uzun süre burada örgütlenmiş bir biyosferin (4) varlığının kanıtı olarak görüldü.

Sovyet astronom G. A. Tikhov, yeryüzünün dağlık bölgelerinin bitki örtüsünün ışık tayfının yutulması ve yansıtılmasıyla, Mars'ın ışık tayfının yutulma ve yansıtılma durumunu uzun yıllar inceledikten sonra, aralarında bir dereceye dek benzerliğin varlığını ortaya koydu; bunun üzerine astrobotanik ve astrobiyoloji gibi son derece yeni bilimlerin doğacağını ileri sürdü. Ne var ki, bilindiği gibi, dış uzaya egemen olabilme yolunda yapılan çok büyük çalışmalara ve yeryüzü dışında yaşamın varlığını ortaya çıkarmayı amaçlayan birçok araştırma programına karşın, (uzayda) yaşamın tartışmasız izleri daha bulunabilmiş değildir. Kimi meraklıların Mars'ta yok olup gitmiş bir yaşamın izlerinin bulunması olasılığı hakkında yazmayı sürdürmelerine karşın, bu tür varsayımlar, ne yazık ki, bilimkurgularda tartışılan düşüncelere benzemektedir.

Yaşamın uyarlanma yeteneği yelpazesinin genişliği hakkında söylediklerimiz, aslında, canlılığın özünde saklı bir nitelik olarak alınmamalı; daha çok, milyonlarca yıllık evrimin sonucu olarak görülmeli. Birçok olgu, evrim sürecinin, yalnızca tek tek canlıların birbirlerine uyarlanmaları değil, aynı zamanda yaşam ortamına uyarlanmaları yolunda ilerlediğini ve yaşam alanının sınırlarını genişletip yaşamın yeni yeni ekolojik nişlere yayılması anlamına geldiğini göstermektedir. Yaşamın evriminin başlarında, çevresel koşullarda görülen farklılıklara daha "dayanıksız" ve onlara uyarlanma yetisinin daha sınırlı olduğunu düşünebiliriz. Paleontoloji de (5) (örneğin bkz. Fox, 1975; Vologdin, 1976) biyokimya da (Serebrovskaya, 1971; Ponnamperuma, 1977) bunun böyle olduğu göstermektedir. Dolayısıyla, kuramsal bakımdan olanaksız görünmeyen bir durumla, yaşam, Yeryüzü dışında herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda görünmüş ise, bu yüzden onun hem bugün sahip olduğu biçimleri (canlı türleri) hem de işleyiş biçimleri (yeryüzününkünden) çok farklı olabilir. Ne var ki, bu söylenenler, somutta onaylanmayan birer varsayım olarak durmaktadır.

Böylece, Evren'de yaşamın "coğrafyası" hakkında pek çok kurgusal varsayımın ve oldukça ilginç düşüncelerin bulunduğu görülmektedir. Ama, elimizde, asıl gerekli olan şey, yani yaşamın gezegenimiz dışında herhangi bir yerde varlığını onaylayacak ampirik veriler bulunmamaktadır. Canlı varlıkların yaşadığı birçok dünyanın bulunabileceği sorununu kuramsal açıdan inceleme girişimlerini bırakmaksızın, bu tür verilerin bulunmadığını, yani bildiğimiz yaşamın yalnızca gezegenimizin sınırlarını kapsayan alanda çoğalıp yayıldığını kabul ederek, düşüncelerimizi bu noktadan hareketle geliştirmek durumundayız.

Akıllı yaşamın görünmesiyle ilgili olgular

Yeryüzü dışından radyo sinyalleri alma ve onların şifrelerini çözme amaçlı ilk girişim, 1960'da Frank Drake tarafından, özel olarak bu amaç için geliştirilmiş aygıtlarla West Virginia Green Bank Ulusal Radyoastronomi Gözlemevi'nde yürütülen Ozma projesi idi. Güneş'ten kabaca onbir ışık yılı daha uzakta bulunan iki yıldızdan radyo frekanslarındaki ışınım yakalandı. Drake bunlar üzerinde aylar süren gözlemlerde bulunduysa da, hiçbir olumlu sonuca ulaşama-

dı. Amerikalılar'ın bu çabalarından sonra, komşu gezegen sistemlerinden sinyaller yakalama girişimi bu kez, yeryüzünden on ila altmış ışık yılı arasındaki uzaklıklarda bulunan on iki yıldızı gözlemleyen Sovyet astronom V. S. Troitsky ve çalışma arkadaşlarınca gerçekleştirildi. Her bir yıldız, her biri on beş dakika süren seanslarla beşer kez tarandı. Bu girişim de, saatlerce süren gözlemlere karşın, olumlu sonuçlar vermedi. En yakın yıldızlardan gelen radyo frekanslarındaki ışınımın incelenmesi işi, sözünü ettiğimiz iki örnekteki kadar düzenli yapılmasa da, başka araştırmacılarca da uzun yıllar sürdürüldü. Sonuçlar olumlu değildi.

1974 yılında, dış uzaydan radyo sinyalleri derlemek yerine, dış dünyalara radyo sinyalleri gönderme girişiminde bulunuldu. Bu girişim, Porto Riko'nun Arecibo bölgesindeki iki radyoteleskopla gerçekleştirildi. Hercules takım yıldızları içinde bulunan, yaklaşık otuz bin yıldızdan oluşan "Meisser 13" yıldız kümesine bir mesaj gönderildi. Araştırmayı yürütenlerin görüşünce, bu yıldız kümesini oluşturan gezegen yıldızlarda uygarlıkların bulunabilmesi olasılığı yüzde 0.5'e yakındı. Yeryüzünden gönderilen radyo sinyali, onlara yirmi dört bin yılda ulaşabilecekti; ve buna bağlı olarak, onlardan verilebilecek bir yanıtın alınması, en azından kırk sekiz bin yılı bulabilecekti. Bir yanıt alınabilse bile, durum gördüğünüz gibi, pek iç açıcı değildir. Ne var ki, alınan bu sonuçlar meraklıları yıldırmadı; ve gezegenler arası iletişimde kullanılması amacıyla, "linguistics of the cosmos" deyişinin kısaltılmış biçimiyle "lincos" (evrendil) denen yapay bir dil bile icat edildi.

Evren'deki radyo frekanslarındaki ışınımların örgütlü bir nitelik taşıyıp taşımadıklarını ortaya çıkarma amacıyla sürekli olarak gözlemlenmesi işinin bugün bırakılmış olmasının nedeni, radyo sinyalleri yakalamanın ve göndermenin çok pahalıya patlaması yanı sıra, bundan (kuramsal olasılıklar ne kadar inandırıcı olursa olsun) herhangi anlamlı bir sonucun alınıp alınamayacağının tümüyle belirsiz olmasıdır. Daha açık söylemek gerekirse, sürekli, kesintisiz gözlemlere gidilmedikçe bu alanda olumlu bir sonuç beklenmemelidir. Evren'de akıllı yaşamın, hatta genel olarak yaşamın yalnızca yeryüzünde bulunup başka yerlerde bulunmadığı görüşü, doğrudan gözlemlerle tersi kanıtlanamayan bir düşünce olma durumunu sürdürmektedir.

Akıllı yaşamın görünmesiyle ilgili sorunlar

İnsanlık tarihinde, bir şeyin eksiksiz bilgisini edinme çabası, her zaman, o şeyin bilgisini edinme çabasını aşmıştır. Bu yüzden, bir şeyin bilgisinin edinilmesi yolunda, insanın tarihsel gelişmesinin o sırada bulunduğu noktanın bilişsel olanakları karşısına bazı sınırlılıkların çıktığı durumlarda, hemen felsefi arayışlar ve konu üzerinde kuramsal akıl yürütmeler başlar. Evren'de akıllı yaşam sorununda da böyledir; ve gördüğümüz gibi, bu konuda son derece sınırlı ampirik gözlemlerde bulunulmuş olması ve bunlardan olumlu bir sonuç alınamamış olması, ince işlenmiş düşüncelerin ileri sürülmesini engellememiş, birbirlerini acımasızca eleştirmeleri ve yüce felsefi genellemeler olmaları bakımından anılmaya değer hipotezlerin dal budak salması sürüp gitmiştir. Bu düşüncelerin ve hipotezlerin yaratıcıları, astronomik ve astrofizik gözlemlere dayanmakla kalmamış, aynı zamanda tarihsel araştırmalardan, arkeolojik olgulardan ve sosyolojik bulgulardan da yararlanmışlardır; söz konusu hipotezler, doğa bilimi ve insan bilimleri niteliği taşıyan gerçekten karmaşık düşünceler olup, bizi insanlığın geçmişine yeni bir açıdan bakmaya zorlayıp, insanlığın ilerideki gelişmesiyle ilgili son derece güncel, yaşamsal sorunlara değinmeye itmektedir.

Soruna, çeşitli ülkelerden, çeşitli bilimlerin verilerine dayandırılarak, çeşitli felsefi açılardan yapılan yaklaşımlar, daha önce çözüldüğü sanılan birçok soruna görülmedik derecede çeşitli yanıtlar sunmuş bulunuyor. Dile getirilen tüm bu düşünceleri gözden geçirmeye, burada ne yer ne de gerek bulunduğu ortada; Evren'de akıllı yaşamın görünmesi sorununa sunulan bu çeşitli yanıtlar dizisinin, SSCB'de yayınlanan *Voprosy filosofii* dergisinin 1976-1977 tarihleri arasındaki sayılarında bulunan makalelerde ortaya konan iki (karşıt) bakış açısı arasında sıralandıklarını söylemek yeter. Söz konusu karşıt bakış açılarından birinin savunucusu, akıllı yaşamın yalnızca yeryüzünde karşılaşılan eşsiz bir olgu olduğunu; onu Evren'in başka yerlerinde arama çabalarının umut verici olmadığını gösterme yolunda bir sürü hesaplamalar yapıp bir dizi kuramsal düşünce geliştirerek sunan I. S. Shklovsky'dir (1976). Ulaştığı bu sonuçtan hareketle Shklovsky, bu durumun insanlığa yüklediği son derece büyük sorumluluğa dikkat çekmektedir. Öteki görüşü savunan yazının yazarı olan N. S. Kardeshev (1977) ise, tersine Evren'de akıllı yaşamın yalnızca yerkürede karşılaşılan eşsiz bir olgu olduğunu savunanların düşüncelerini sıkı bir eleştiriden geçirerek, akıllı yaşamın, hem yeryüzüne en yakın yıldız kümelerinde, hem de Evren'in her yanında görülebilmesi olasılığının çok yüksek olduğu varsayımını ileri sürmekte ve buralarda akıllı yaşamın varlığını ortaya çıkarabilme, öteki uygarlıklarla ilişki kurabilme amacını taşıyan, kuramsal bakımdan sağlam olan ve uygulanabilir görünen bir strateji geliştirmeye çalışmaktadır.

Her ikisinin kanıtlandırmalarının da parlak ve inandırıcı olduğunu, yalnızca mantığa değil duygulara da seslendiğini,

düşünceleri uyarıp kışkırttığını söylemeliyiz; sonuç olarak, birini tutup ötekisini atmanın kolay olmadığını belirtmeliyiz. Ne var ki bunlar, birbirlerine karşıt görüşler oldukları için, içlerindeki eleştirilere dayanamayan düşünceleri ayıklayıp, tartışmada birbirlerine karşı kullanılmış da olsalar, bir resmin bütününü oluşturacak parçalarının bir araya getirilmesine çalışılarak, aralarında bir seçim yapmak gerekmektedir.

Ancak, bu tartışmaların derinliklerine dalmadan önce, akıllı yaşamın ne demek olduğunu; öteki uygarlıkları aramaya kalkıştığımızda dış uzayda neler bulmayı umduğumuzu; ve "akıllı" (rasyonel) kavramının, hangi anlamıyla, grupları, kolektifleri (6) ve yaşayan canlı yığınlarını kapsadığını sormak yerinde olur.

Shklovsky akıllı yaşam hakkında yazarken, "akıllı yaşam" ile neyi anlıyordu dersiniz? Kendisi, Sovyet matematikçi, sibernetikçi ve kurmasal biyoloğu A. A. Lyapunov'un (7) maddenin istikrarlı durumunun ne olduğuna ilişkin işlevsel tanımlamasını kullandı. Söz konusu istikrar, moleküllerin (diziliş) durumlarında kodlanmış enformasyona dayanmaktaydı. Bu son derece genel tanımın (yaşamı, onu dışa vuruş biçimlerinden söz etmeden, içinden ele alıyormuş gibi yapılan tanımın) özüne inmeden, onun işlevsel yaklaşıma dayanan değerlendirmeler kullandığını ve doğal ve yapay zihin, yani düşünen varlık ile otomasyon arasında, ilkece bir farklılık bulunmadığı düşüncelerini ileri sürdüğünü belirtmekle yetineceğiz. Kardeshev de benzeri bir işlevsel tanım kullandı.

Ne var ki, incelemekte olduğumuz konuda, bizim için, akıllı yaşamın dışa dökülüş biçimleri, onun yapısına ya da içeriğine (özüne) ilişkin betimlemelerden ve tanımlamalardan daha önemli olsa gerek. Sonuçta bir yıldız kümesi içinde akıllı yaşamın bulunup bulunmadığına karar verebilmemiz, onun dışa vuruş biçimlerine bağlıdır. Bu açıdan, yalnızca doğal nedenlerle açıklanabilecek nitelikte olmayan türden örgütlendirilmiş bir ışınım (radyasyon) kuşkusuz Evren'in geldiği bölümünde (onu örgütlendiren) akıllı bir yaşamın varlığının kanıtını verebilecek bir olgudur. Ama daha önce de belirttiğimiz gibi, dış uzaydan bu tür sinyaller yakalayamadık. Gene de bu sorun, şimdi tanıma olanağı bulacağımız birçok kuramsal düşüncenin filiz vermesine yol açtı.

Evren'in görülebilir bölümünde akıllı yaşam ender ve belki de eşsiz bir olgudur. Eğer eşsiz değilse de birbirinden yalıtlanmış durumdadır.

Evren'de birçok uygarlığın bulunabileceği hipotezini desteklemenin yolları, hiçbir biçimde, yeryüzünün bildiğimiz uygarlıklarının gelişmesinin ileride ulaşabileceği noktalara ilişkin çıkarsamalarla, yeryüzündeki yaşam deneyimimizden ve insanlığın gelişme yönündeki hareketinin tarihsel aşamalarından çok, teknik gelişmenin ulaşabileceği en ileri noktalara ilişkin çıkarsamalarla (ekstrapolasyonla) sınırlı kalmadı. Kardeshev, özellikle bizim uygarlığımızın teknik olanaklarından farklı öteki iki uygarlık tipini ayırımlarken olmak üzere, Evren'de birden çok uygarlığın bulunabileceği hipotezini desteklemenin başka yollarının da bulunabileceğini kabul etmektedir. Söz konusu iki uygarlık, kendi gezegen sistemleri ve bu sistemin odağındaki yıldızlar üzerinde tam bir egemenlik kurmuş uygarlıklar ile, yıldız sistemlerinin ya da yıldız kümelerinin ötesindeki dış uzaya egemen olmuş uygarlıklar olmak üzere, teknik bakımdan (bizimkinden) çok daha gelişmiş tiplerdir.

İnsana çekici gelse de, bu tür bir iyimserliğe karşı ileri sürülebilecek birçok düşünce vardır. Bunlardan bazıları Kardashev'in kendi hesaplamalarında da gösterilmiş bulunuyor. Kardashev, insanın, bu gidişle, bir ya da iki yüzyıl içinde ister istemez dış uzayın derinliklerine ulaşacağı yolunda (yalnızca bugün için verdiği verileri anımsatmakla kalmayıp, dış uzayın azımsanamayacak bir bölümüne egemen olacağını gösteren) inandırıcı hesaplar ileri sürdü. Ama böyle bir bakış açısı, içinde, gündemde geri dönülmez biçimde işleyen bir sürecin varlığını da içermektedir. Günümüzdeki miktarıyla insanın enerji tüketimi, bin beşyüz yıl içinde, galaksimizin ışınım sınırlarını aşarken, madde tüketimi, iki bin yıl içinde kitle olarak, on milyon galaksiden fazla olacak; o zaman ikili sistem (8) ile enformasyon sığası, Evren'deki atom sayısını aşmış olacak ki bu, ilkece onu ne özümlemenin ne de akılda tutmanın olanağının bulunacağı anlamına gelir.

Evren'in (uzak) bir yerlerinde bir uygarlığın bulunduğunu bir an için kabul etsek bile, bu koşullarda, yerküre dışındaki bir uygarlıkla ne tür bir ilişki kurulabilir ki? Anabiyosis (9) durumuna geçiş olanağının, insanı da içine alacak biçimde yüksek canlıları kapsayabileceğine ilişkin, sorunsallık niteliğini koruyan hipotezler bir yana konursa, herhangi bir yıldızdan ötekine olmak üzere yıldızlararası uçuş süresi ile insanın yaşam süresinin farklı düzeylerde iki zaman olgusu olduğu anlaşılacaktır. Işığınkine yakın hızlarda zamanın biçim değiştireceğine ilişkin düşünce-

ler de varsayımlar alanında kalmaktadır; zamanın böyle bir biçim değiştirmesiyle sağlanabilecek sonuçlar çok büyük olmakla birlikte, Evren'in hatta görülebilen bölümünün çapıyla bile karşılaştırılabilecek önemde değildir. Evren'de akıllı yaşamın son derece ender bir olgu olarak görüneceği düşünülürse (bizimkinden) farklı uygarlıklar sahibi canlılarla ilişki kurmanın, kozmos zaman ölçütleriyle bile olanaklılıktan son derece uzak bir olasılık olduğu anlaşılacaktır. Radyo sinyalleri alışverişine gelince, böyle bir iletişim sisteminin, kurulmasının gerektirdiği çok büyük teknik karmaşıklık ve yüksek giderler göz önüne alındığında, yeryüzünün teknik düzeyi ile karşılaştırılabilecek gelişkinlikte olanaklara sahip bir uygarlığın, böyle bir iletişimi, pratik sonuçlar verebilecek çapta kotarabileceğini düşünmek kolay değil.

Bu durumda, umabileceğimiz şey olsa olsa, Evren'de "akıl sahibi kardeşlerimizin" (10) varlığı yolunda bir bulgu olacaktır ki bu da, felsefi bakımdan oldukça büyük bir önem taşımakla birlikte, onlarla doğrudan ilişki olanağı bulunamayacağı için, fazla anlamlı bir şey olmayacaktır. Benim derin inancım odur ki, akıl sahibi kardeşlerimizin varlığı gibi sorunsallığını sürdüren bir şeye dayanmak yerine kendimize dayanmamız çok daha umut verici nitelikte bir tutum olur.

Bu sorunların tartışılmaya başlanması üzerine, sık sık uzaydan yeryüzüne inişlerin yapılmış olabileceği varsayımları ileri sürülmeye başlandı; bu inişlerin, gerilerinde kaya resimleri, kanallar, kozmodromlar (11), kiklop biçemli (12) yapılar ve çeşitli halkların belleklerinde günümüze dek gelebilmiş efsaneler gibi izler bıraktıkları söylendi. Bu tema, birkaç yıl önce, Orta Amerika megalitlerinin (ulutaş anıtlarının) yeryüzü dışı kaynaklı olduğu, Afrika'da bulunmuş bir Neanderthal kafatasında mermi yarasının bulunduğu yolunda sözlerle ve de Batı Avrupalıların dünyanın birçok sinema perdesinde gösterilen, yeryüzüne öteki gezegenlerden gelen insanların izleriyle ilgili filmler türünden, pek çok ipini koparmış yorumla ve düpedüz yanılmalarla birlikte işlendi.

Az çok ağırbaşlı bir yaklaşımdan uzaklaşmamaya çalışırken Prof. Shklovsky'nin (1976) 1959'da ileri sürüldüğünü bildiğim bir varsayımla ilgili çözümlemesini anımsatmak isterim. Bu, uzaylı bir halkın, yeryüzüne uygarlığımızın doğduğu sıralarda gelip, olasılıkla yeryüzü insanlarına bazı zanaat ve sanatları öğrettikten sonra yeniden uçup gittikleri varsayımıydı. Bu varsayım, tek başına alındıkta, iç tutarlılıktan ve bir mantıktan yoksun olmamakla birlikte, yaratıcısının yararlandığı tüm tarihsel olayların, bu dünya gerçekleriyle ilişkili tümüyle akla uygun açıklamaları bulunmaktaydı; ve Shklovsky de haklı olarak bu açıklamaları verdi. Çin mitolojisinin MÖ 2. yüzyıldan MS 6. yüzyıla dek uzanan kesiminin ciddi bir çözümlemesi (analizi) meslektaşım I. S. Lisevich (1976) tarafından yapıldı. Çözümlemeleri kendisini, uzaydan gelen insanlar varsayımına sempatiyle bakmaya götürdü ve çözümlemesinin ulaştığı bu ana sonuçtan dolayı tartışma konusu oldu; karşılaştırmalı bir mitoloji araştırması, herhangi bir (halkın) mitoloji(si)nin (istenirse) gezegenimize gezegenlerarası uçuşlar yapıldığını destekleyecek yönde yorumlanabilecek konularla dolu olduğunu gösterdiği gibi, bunların standart mitoloji tipolojisi bağlamında çok daha doğal açıklamalarının bulunduğunu ortaya koydu (13).

Evren'de akıllı yaşamların varlığıyla ilgili sorunsalın bu kısa çözümlemesinde ulaşılan sonuç ortada. Evren'in görülebilir bölümünde akıllı yaşam ender ve belki de (benzeri bulunmayan anlamında) eşsiz bir olgudur. Eğer eşsiz değilse, Evren'de son derece ender bir olgu oluşturacağı söylenebilecek biçimde birbirinden (uzak) yalıtlanmış durumdadır. Bu durumda, önümüzdeki asıl gerçek, yeryüzü uygarlığımızın yaşamsal önemde ivedi bir sorunla karşı karşıya bulunmasıdır: Söz konusu olan, yeryüzünün çevresindeki uzaya egemen olup onu dönüştürme işi ile, yeryüzü çelişkilerimizi aşma işini nasıl birlikte kotarıp, bunu yaparken de "savaş canavarını" (14) uzaya salıverme durumuna düşmekten nasıl kurtulacağımız sorunudur.

Etkili bir dünya görüşü olarak Antropojeosantrizm

Kopernik, jeosantrik (yermerkezli) sistemi yıkıp, jeosantrik ilke yerine heliosantrik (güneşmerkezlilik) ilkesini koyduğunda, bilimsel bakış açısında çok büyük bir devrimi gerçekleştirmiş ve daha sonraki yüzyıllarda kozmos sorunlarına kuramsal açıdan nasıl yaklaşılacağını belirlemiş oldu.

Öteki akıllı dünyaların ve daha genel olarak da yaşamın galaksizimizin gözlemlenebilir bölümünde ve onun ötesinde bulunup bulunmadığı sorusuna yıl be yıl "bulunmadığı" biçiminde olumsuz yanıtlar veren "astronotik" (15) uygulamalar çağı, bilgimizin ulaştığı yeni bir aşamada, kozmogonik varsayımların yapısı ve insanın Evren'deki yerinin bilinçliliği konularında "jeosantrik ilke"ye dönüş çağını açacak gibi görünüyor. A. D. Ursul (1977) haklı olarak, çağdaş bilimsel düşünüşte, antropoik ilkeyi, yani insan ilkesini odağa yerleştiren tutumuyla yaygınlaşan bir eğilim olan "antropojeokozmizm" olgusundan söz etmektedir. Jeosantrik ilkenin yeniden canlandırılması, aynı zamanda, insan ile Evren hakkındaki felsefi düşüncelerde, insanın çevremizdeki Evren'de eşsizliğini vurgulayarak ve yarattığı uygarlığın bir eşinin,

benzerinin bulunmadığı üzerinde durarak, bizden insanın odağa yerleştirilmesini de beklemektedir.

İnsanın Evren'deki yerini tartışırken, Evren'de (bizim dışımızda) akıllı yaşam biçiminin gözlemlenebilir bir nitelik göstermemesi gerçeği yanı sıra, astrofizik düşüncelerden de yararlanılabilir. Yeryüzünün bir gezegen olarak önemli özelliği, yaşamın sulardan karalara geçişini kolaylaştıran gel git (med cezir) hareketlerine neden olan bir büyük uydunun (Ay'ın) varlığına ve odaktaki yıldız olan, Galaksi'nin (16) patlayıcı süreçler alanı dışındaki bir düz yıldızlar alt sistemine ait bulunan Güneş'in varlığına bağlıdır; ki bu özelliği, yeryüzündeki yaşamı, kozmik termonükleer tepkimelerin öldürücü etkilerinin dışında tutma gibi önemli bir sonuç doğurmuştur. Dolayısıyla, insanlığın yerleşme alanı olarak Yeryüzü, Evren'de önemsiz bir nokta değildir; astrofizik yasalar açısından da, eşsiz, benzersiz bir konumda bulunma gibi karakteristik özelliğe sahip bir gezegendir.

Jeosantrik ilkenin daha yüksek bir genelleme ve daha yüksek bir bilinçlilik düzeyinde geçirdiği değişiklik, onu, antroposantrik ilkeye, yani insanın ve insanlığın bilinen Evren'de odak konumunda bulunduğu görüşüne dönüştürmektedir. Ve dünya hakkında bir görüşler sistemi olarak antropojeosantrizm (17) doğal olarak, insanlığın gelecekte yeryüzünde ve kozmosda göstereceği evrimde teknik gelişmesi, toplumsal davranışı ve genel olarak etik değerleri vb. hakkında iskelet oluşturan bir takım önermelerin benimsenmesine götürmektedir. Yeryüzü uygarlığının, yeryüzün korunması konusunda son derece önemli sorumluluğunu yerine getirmesi gerekir; çünkü çevremizdeki Evren'de yalnızca biz varız ve bizim yapacağımız bir yıkımın, başkalarınca, bizden daha yüksek düzeyde gelişmiş uygarlıklarca onarılabileceği umudunu besleyemeyiz. Yok ettiğimiz her şey, doğa için yerine konamayacak bir yitik demektir ve maddenin ilerideki evriminde yeniden yaratılıp sürdürülemeyecek bir değerdir.

Ancak, antropojeosantrizmin yalnızca geleceği ilişkin (fütürolojik) bir perspektife sahip olduğu sanılmamalı; bu anlayış bizi, çevremizdeki dünyaya özenle yaklaşmamızı gerektiren yüce bir insan etiğine de götürür. O aynı zamanda, retrospektif (geçmişi günümüzden bakarak değerlendiren) bir tarih perspektifine de sahiptir: Tarihsel olayları, onların birbiri ardı sıra dizilişlerini ve tarihsel gelişmelerinin biçimlerini, yeryüzü kökenli tarihsel ilkelerle açıklamasını yapan tarihle ilgili disiplinler takımında görülen başat eğilime felsefi bir temel kazandıran geçmişe yönelik bir bakış açısıdır.

İnsanlığın tarihte izlediği yolun rekonstüriksiyonu (18) gibi çok büyük bir iş ve Marksizmin bulduğu toplumsal evrimin yasaları, gözümüzün önünde, insanlığın, teknik gelişme, bilgi birikimi, toplumsal ilişkileri yetkinleştirme ve bir toplumsal formasyondan (19) daha gelişmiş bir toplumsal formasyona geçiş yolunda düzenli, doğal bir gidişin bulunduğu görünümünü çizmektedir. Bu resimde, enformasyon alanında hikmeti bilinmeyen patlarcasına gelişmelere ve birdenbire doğaüstü teknik buluşlara yer yoktur. Fazla renkli olmayan fantezilere daha az dayanılır, gözlemlenebilen olgulara daha büyük bir güven duyulursa yeryüzü uygarlığının yasalarca yönetilen tarihsel gelişmesi, tüm görkemi ile önümüzde yükselecek ve yarattığı maddi ve tinsel değerlerin yüceliğini duymamızı sağlayacaktır.

DİPNOTLAR

1) İng. "outer space" yeryüzünün atmosferinin ötesindeki uzay; tımaklar çevirenin (ç.n.).
2) İng. "natural philosophy"; "Alman idealistlerinin yüksek bir doğa bilgisine erişmek için, doğayı felsefe açısından inceleme denemeleri" (Bak. Bedia Akarsu; Felsefe Terimleni Sözlüğü, Ankara, TDK Yayınları, 1975) (ç.n.).
3) -273, 15 C^0 (ç.n.).
4) Yaşamküre; "dirimyuvar" da deniyor (ç.n.).
5) Fosilbilim; "taşılbilim" (ç.n.).
6) İng. "collectives"; bak. 305 (ç.n.).
7) Latince alfabe kullanan ülkelerin insanların adlarının dışındaki adların, ilkece, Latin alfabesiyle yazılışlarının değil, okunuşlarının Türk alfabesiyle yazılması görenek olmakla birlikte, bu yazarların adlarının, İngilizce'ye çevrilmiş ya da İngilizce yazılmış yapıtlarındaki biçimleriyle uyuşmaması karışıklığa yol açabilir düşüncesiyle (Alekseyev dışında) İngilizce'deki yazılışlarını aldım (ç.n.).
8) İng. "in binary digits" matematiğimizin on tabanlı sayı sistemine göre değil, bilgisayar dilinin (0) ve (1) olarak iki tabanlı sayı sistemine göre (ç.n.).
9) Yazının başında açıklanmıştı (ç.n.).
10) İng. "brethren in reason" (ç.n.).
11) Uzaydan geldiği düşünülen araçların inmeleri için yapıldığı ileri sürülen "uzay havaalanları" (ç.n.).
12) İri, kaba taşların kullanıldığı, Mykene sarayı kalıntılarına benzer bir yapı biçemi (mimarlık üslubu) (ç.n.).
13) Örneğin bak. S. H. Hooke; Ortadoğu Mitolojisi, çev. Alâeddin Şenel, Ankara, 1991, İmge Kitabevi Yayınları, s:187'de peygamber İlya'nın gökten inen ateşten arabayla göğe alınması Kitabı Mukaddes mitosu (ç.n.).
14) İngilizce metinde, eski Filistinlilerin kendisine insan kurbanları sunulan tanrısı Molok'tan esinle, "savaş tanrısı", "insanı yutan tanrı" gibi bir anlamda "Molock of war" (savaş Molok'u) denmiş (ç.n.).
15) İçine uzay araçları teknolojisini de alan uzay yolculukları bilimi (ç.n.).
16) Büyük harfle yazıldığında (Eski Yunanca'da) "süt" anlamına gelen sözcükten yararlanılarak konulmuş adıyla Galaksi "Samanyolu" galaksisini, yani Batılıların "Sütlü Yol" (İng. Milky Way) dedikleri, içinde bulunduğumuz galaksiyi, galaksimizi anlatır (ç.n.).
17) İnsan-yer-merkezcilik (ç.n.).
18) Olup bitmiş ya da dolaysız gözlem alanının dışındaki bir olgunun, kurumun, gerisinde bıraktığı izlerden ya da dolaylı ipuçlarından yararlanılarak, bütünlüğü verilecek biçimde ortaya çıkarılıp kafada canlandırma çabası (ç.n.).
19) "Toplumsal formasyon", üretim biçimleri gibi genel ve az çok soyut ekonomi politik kavramından farklı olarak, tarihte belli topluluklarca belli zamanlarda yaşanan somut toplum biçimlerini anlatmada kullanılır (ç.n.).

Tavşan yılı, UFO'lar, ruhlar ve Ahmet Taner Kışlalı

Astroloji, falcılık, UFO'culuk, ruhçuluk, ölümden sonra yaşamcılık ve daha niceleri, insanlığın mistik dönemlerinden kalma binlerce yıllık dogmalardır ve bilimin net yanıtlar geliştirdiği günümüzde bu konular birer şarlatanlık malzemesi haline gelmiştir.

Ender Helvacıoğlu

Ahmet Taner Kışlalı'nın, 3 Ocak 1999 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde "Tavşan Yılı" başlıklı bir köşe yazısı yayımlandı. Astrolojinin, UFO'ların, bedenin dışında bir "ruh"un varlığının, ölümden sonra yaşamın doğru olabileceğini, en azından bugünkü bilgilerimizle reddedilemeyeceğini ima eden bu makale; boyalı basınımızın veya reyting peşinde koşan TV'lerimizin bir tasarrufu olsaydı, binlerce benzerine yaptığımız gibi gülüp geçecektik. Ama, her hafta düzeyli bir bilim-teknik eki veren ülkemizin en ciddi gazetesinde yayımlanması ve ilerici çevrelerde yer sahibi olan, üstelik "yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir, fendir" diyen Atatürk'ün adını taşıyan bir derneğin yöneticiliğini yapan bir kişinin imzasını taşıması, makaleyi ele almamızı gerektiriyor.

Çin takvimi ve astroloji

Sayın Kışlalı Çin falından çok etkilenmiş; makalesine şöyle başlıyor:

"Çin takvimine göre, bu yıl 'tavşan yılı' imiş. Üstelik, doğum yılıma göre, benim de bir 'tavşan' olduğum anlaşılıyor. Gülüp geçiyordum ki.. Bu işe meraklı olan bir yakınım, bana tavşan yılında doğanların özelliklerini okudu. Şaşırdım.. Az buçuk farkla, kendimi aynada görür gibi oldum. Burcumun kişilik özelliklerini ilk okuduğumdakinin benzeri bir şaşkınlıktı bu. Böyle şeyleri ciddiye almayan bir insanın şaşkınlığı... ve ardından da, 'Bunun mutlaka bilimsel bir açıklaması olmalıdır' arayışı."

Kışlalı makalesinin sonuna doğru bazı kesin yargılara da varıyor:

"Burçlar ayın ya 21'inde ya 22'sinde başlar. Örneğin 21 Haziran'da doğmuş olan birisi ile, bir gün sonra doğmuş olan birisinin kişilikleri arasındaki 'önceden saptanmış' temel farkları nasıl açıklayacaksınız? (...) Ya da milyonlarca kişi arasındaki benzerliğe 'rastlantı' mı diyeceksiniz? (...) Doğum yılı, ayı, günü ve hatta saatinin insan kişiliğinde etkisi olduğu anlaşılıyor..."

Herhangi bir olguya bilimsel yöntemle yaklaşmak istiyorsak elimizde sağlam veriler olması gerekir. Bilimsel açıklama; böyle verilere, gözlemlere ve deney sonuçlarına dayanmak zorundadır. Yoksa bir "boş inanç" olmaktan öteye gidemez.

Sayın Kışlalı'yı da şaşkınlığa düşüren iddia şudur: Bir insanın doğum yılı, ayı, günü veya saatindeki gökcisimlerinin konumu, o insanın kişiliğini ve geleceğini bir biçimde etkiler. Çin takvimi de dahil bilumum yıldız falları bu iddiaya dayanır. Bu etkiler ve biçimleri konusunda fikir yürütenlere "astrolog" ve bu uğraş alanına da "astroloji" denir.

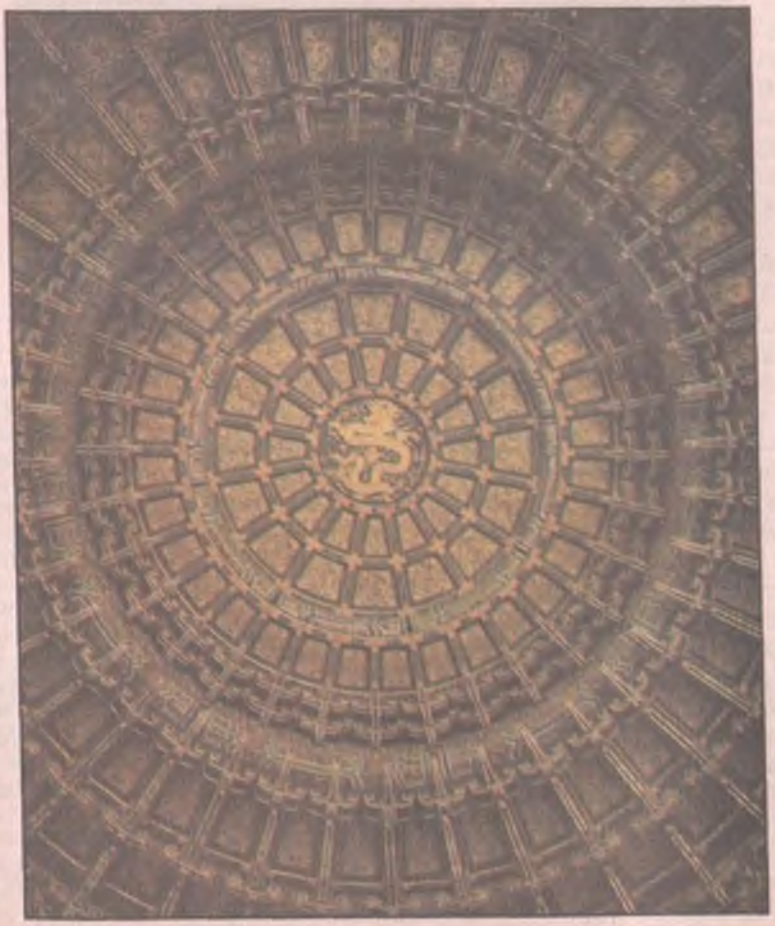

Eski Çin kozmolojisi.

Bilime inanan ve karşılaştığı bazı olguların bilimsel açıklamasına ulaşmak isteyen bir kişi, kesin yargılara varmadan önce sağlam istatistik verilere sahip olmalıdır. Kışlalı'nın yargılarından yola çıkarak, kendisinden şu verileri istemek zorundayız:

- Çin takvimine göre kendisi gibi "tavşan" olan daha milyonlarca insan olması gerekir, çevresinde de vardır. Acaba tümünün kişilik özellikleri de birer ayna görüntüsü gibi tıpatıp aynı mıdır? Kışlalı'nın elinde böyle istatistik verileri içeren bir araştırma var mıdır? Örneğin Türkiye'de bulunan anlamlı sayıdaki "tavşan"ın kişilik özellikleri araştırılmış ve hepsinin de A. T. Kışlalı'nın kişilik özelliklerine sahip oldukları görülmüş müdür?

- Sadece "tavşan"ların araştırılması yetmez. Söz konusu kişilik özelliklerinin sadece "tavşan"lara

özgü olması, örneğin "köpek"lerde veya "yılan"larda bulunmaması gerekir. Yoksa bir insanın "tavşan" veya "köpek" veya "yılan" olmasının bir anlamı kalmaz. Sayın Kışlalı'nın elinde bu tür çapraz istatistik verileri içeren araştırma sonuçları var mıdır?

- 21 Haziran'da doğanlarla 22 Haziran'da doğanların kişilikleri arasında hangi temel farklar vardır? Bu tarihlerde doğmuş anlamlı sayıdaki insan araştırılmış ve kişilikleri arasında bu yargıya ulaşmamızı sağlayacak temel farklar tespit edilmiş midir?

- Üstüne üstlük Sayın Kışlalı "önceden saptanmış" temel farklardan söz ediyor. Kim saptamış bu farkları? Tanrı mı? Yıldızlar mı? Uzay adamları mı? Nasıl saptamış? Alınlarına mı yazmış? 21 Haziranlılarla 22 Haziranlıları bu derece ayıran farklar nelermiş? Bu "önceden saptanmışlığın" bilimsel verileri nerededir?

- Milyonlarca kişi arasında (Sayın Kışlalı burçları kastediyor), kendilerini diğer milyonlardan ayıran hangi benzerlikler vardır? Nerede bunun istatistik araştırması? Hangi benzerlikler? Hepsinin boyları aynı mı? Hepsinin gözleri yeşil mi? Yoksa hepsi vatansever mi? Hepsi çok mu yardımsever? Yoksa hepsi kolay kandırılan saf insanlar mı? Peki diğer burçlardan olanlar arasında bu özellikleri taşıyan insanlar yok mu?

- Aynı yıl, ay, gün veya saatte doğanların kişilik yapılarının aynı olduğuna dair istatistik veriler var mıdır? Bu da yetmez: Bu kişilerin farklı yıl, ay, gün veya saatte doğanlarla aralarındaki temel kişilik farklarına dair istatistik veriler de var mıdır?

İşte bütün bu istatistik araştırmalar yapıldıktan sonra sonuçlar astrologları ve falcıları doğruluyorsa, bilim insanları bu verilere dayanarak, yıldızların ve diğer gökcisimlerinin insanların kişiliklerine ve geleceklerine nasıl etki (hangi fiziksel, kimyasal mekanizmalarla) yaptıklarını tartışırlar, çeşitli kuramlar geliştirirler. Bilimin yöntemi budur, bilimsel açıklama böyle yapılır. Yoksa günün birinde bir gazetenin fal köşesinde okuduğumuz "falımız" o günkü ruh halimize çok uydu diye; veya bir yakınımızın herhangi bir fal yöntemine dair yaptığı açıklama karşısında "kendimizi aynada görür gibi olduk" diye astroloji ve falcılık doğrudur diyemeyiz (bilime inanıyorsak tabii). Kışlalı'nın yakınının açıklaması başka bir "tavşan"a hiç uymuyorsa ne olacak? Veya öbür günkü falımız ruh halimizin tamamen tersiyse, bu sefer de astroloji yanlıştır mı diyeceğiz? "Bilimsel açıklama" denen şey bu kadar ucuzladı mı?

11. yüzyıl Avrupası'nda oluşturulmuş bir burçlar kuşağı.

Sayın Kışlalı, "Bugünkü bilgi düzeyimizle açıklayamadığımız için yok mu sayacağız?" diye soruyor. "Sonuçları gözlemlenebilir olduğuna göre, diğerinin de (astroloji kastediliyor) günün birinde bilimsel açıklamaya kavuşacağını biliyoruz" diyor. Bu satırlardaki yaklaşımın "bilimsel" olup olmadığı bir yana; Sayın Kışlalı şunu öğrenmelidir: Astroloji artık böyle bir tartışmanın konusu değildir. Konu tüm boyutlarıyla araştırılmış, tartışılmıştır. Astrolojik saptantılarla yapılan tüm istatistik araştırmalar tam tersi sonuçlarla ve hüsranla bitmiştir. Yani tüm veriler astrologları yalanlamaktadır. Bilimle az çok haşır neşir olan herkes bilir ki; insanların doğduğu yıl, ay, gün ve saatteki gökcisimlerinin konumlarının onların kişilik yapılarını etkilediğini ve geleceklerini belirlediğini iddia eden astroloji bir sahte bilimdir. Birer bilimsel disiplin olarak astronominin, biyolojinin, fiziğin, toplumbiliminin, psikolojinin, genetiğin henüz kurumsallaşmadığı çok eski çağlarda insanların mistik düşüncelerin de etkisiyle aralarındaki farklara ve benzerliklere bu tür açıklamalar getirmeleri hoş karşılanabilir ve düşünce tarihi araştırmalarının konusu olabilir ama; günümüzde bu tür iddiaları ortaya atan ve kendilerine astrolog diyenler birer şarlatandır, bilimsellikle hiçbir ilişkileri yoktur. Yani konuya "şimdi bilmiyoruz, gelecekte bilimsel açıklaması yapılır, bu nedenle hemen reddetmeyelim" biçiminde yaklaşılamaz. Konu çok iyi bilinmektedir ve gökcisimlerinin insanların kişilik yapısına ve geleceğine hiçbir etkisi yoktur, bilim bunu kesin olarak ortaya çıkarmıştır. Bilimsel açıdan sadece "insanların nasıl olup da böyle şeylere inandıkları" sorusu psikologların veya toplumbilimcilerin araştırma konusu olabilir. "İnananların" sırtından para kazanan şarlatanlar ise adli makamların ilgi alanına girmelidir.

Sayın Kışlalı'ya hemen aklımıza gelen birkaç yayını okumasını önerelim: Hüseyin Batuhan'ın "*Bilim ve Şarlatanlık*" adlı eserinin (Yapı ve Kredi Yayınları, 2. baskı, Nisan 1994) astrolojiyi konu alan bölümü (sayfa 228-247 arası); *Bilim ve Ütopya*'nın *Tarihten günümüze sahte bilimler ve şarlatanlık* konulu Nisan 1995 tarihli 10. sayısı; yine *Bilim ve Ütopya*'nın *Bilimin merceğinde Astroloji* başlıklı Aralık 1997 tarihli 42. sayısı. Sanıyoruz, yazarı olduğu gazetenin haftalık *Bilim Teknik* ekinde de konuya ilişkin çok sayıda haber ve makale çıkmıştır.

Bu konuda son birkaç söz:

Sayın Kışlalı'nın, kendisini büyük bir şaşkınlığa düşüren Çin falının oluştuğu dönemde, ancak birkaç tane gezegenin bilindiğini, Dünya'nın düz sanıldığını, yine Dünya'nın evrenin merkezinde sanıldığını, bütün varsayımların bu tür ilkel bilgi-

lere dayandırıldığını biliyor olması gerekir.

Bize en yakın gökcismi uydumuz Ay'ın bile bedenimize olan çekim kuvvetinin, elimizde tuttuğumuz derginin çekim kuvvetinden onbinlerce kez daha az olduğunu tahmin etmesi gerekir!

Sayın Kışlalı; eski uygarlıklarda (Çin, Babil veya Maya) oluşturulan burçlar kuşağında (zodyak da deniyor), Güneşin düzgün bir hızla 30 günde bir burçtan diğerine geçtiğinin yani burçların eşit aralıklarla dizildiğinin varsayıldığını, günümüz astrolog ve falcılarının da bu varsayımı temel aldıklarını, oysa astronomik bilgiler ışığında güneşin çok farklı tarih aralıklarıyla bir burçtan diğerine geçtiğini, örneğin Akrep burcundan bir haftada geçerken Başak burcundan 45 günde geçtiğini, dolayısıyla çoğu insanın falcıların söylediği burçtan çok farklı bir burca dahil olduklarını biliyor mu? (Bkz. Prof. Dr. Osman Demircan, *Burçlar ve astrologların kandırmacaları*, *Bilim ve Ütopya*, Aralık 1997, sayı: 42, s.41 ve *Astroloji batıl inançtır*, *Bilim ve Ütopya*, Ocak 1998, sayı: 43, s.13.) Bu durumda büyük olasılıkla kendisi bir "tavşan" olmayabilir!

UFO'lar ve "kanıtlanmış bilgiler"

Sayın Kışlalı aynı makalesinde UFO tartışmalarından yola çıkarak, ünlü bilim adamı Stephen Hawking'in bir sözünü aktarıyor. Hawking, "Sayısız gezegenin bulunduğu bir evrende, sadece dünyamızda yaşam olduğunu düşünmek bilimsel değil. Hiç kuşku yok ki, başka biçimlerle de olsa, yaşam bulunan başka gezegenler de mutlaka vardır" demiş. Kışlalı daha sonra ekliyor: "Hawking, kanıtlanmış bilgilerden yola çıktığı için 'kesin' bir tahmin yapabiliyor."

Birincisi; Hawking böyle bir söz söylemiş olsa bile, bu bir **bilimsel bilgi** değildir; olsa olsa bir **kanı** veya bir **tahmin**dir. Kışlalı, Hawking'in "kanıtlanmış bilgiler"den yola çıktığını söylüyor. Hangi kanıtlanmış bilgiler bunlar? Hawking, Dünya dışıcanlı varlıklarla ilişki mi kurmuş? Oralara gidip araştırma mı yapmış? Tabii ki böyle bir şey yok. O halde ortada "kanıtlanmış bir bilgi" yok. Hawking, bu sonsuz evrende yalnız olmamamız gerektiğini düşünmüş ve böyle bir tahminde bulunmuş. Olabilir, kendi fikridir. Bilim insanları da zaman zaman böyle "muhabbetler"de bulunurlar. Ama laboratuvarlarında veya teleskoplarının başında bilimsel verilere göre davranmak zorundadırlar.

UFO'culuk akımının, aynen astrolojide olduğu gibi tamamen bir şarlatanlık olduğunu bütün bilimsel araştırmalar ortaya koymuştur.

Bilim insanı "inanmaz"; araştırır, inceler, deney yapar, gözler, veri toplar, düşünür ve kanıtlar. Şu ana kadar, Dünya dışıakıllı varlıklarla iletişim kurmaya yönelik çok değişik yöntemlerin kullanıldığı bütün araştırmalar olumsuz sonuç vermiştir ve hiçbir iz bulunamamıştır. Bırakalım zeki yaşamı, herhangi biçimde bir yaşam izine bile rastlanmış değildir. Fakat bu konudaki araştırmalar henüz çok yenidir ve işin başındadır. Tartışmalar, tahminler, fikir yürütmeler devam etmektedir. Ama ortada "kanıtlanmış bir bilgi" yoktur. O halde "Başka gezegenlerde mutlaka yaşam vardır" diyemeyiz. Desek bile bu bilimsel bir önerme olmaz, kendi tahminimiz olabilir. Bir başkası da çıkıp, "Dünya dışında yaşam yoktur" der ve bu da onun kendi tahmini olur. Bu konudaki bilimsel söylem, ancak, "şu ana kadar bir yaşam izine rastlamadık, ama araştırmalarımız devam ediyor" şeklinde olabilir. Yoksa biri çıkıp da "kanıtlanmış bilgilerden yola çıkıyorum, mutlaka vardır" derse, "ne o, yoksa size geldiler mi?" sorusunun muhatabı olur.

İkincisi; Dünya dışıyaşam olasılığına dair tartışmalar başka bir konudur,

18. yüzyılda bir şarlatanın gösterisinin temsili resmi.

UFO'lar ve UFO'culuk başka bir konu. Yaşam olabileceğini düşünür ve tahminlerde bulunabiliriz; ama bu UFO'lara inanmamızı gerektirmez. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyayı saran UFO'culuk akımının, aynen astrolojide olduğu gibi tamamen bir şarlatanlık (veya psikolojik bir sorun) olduğunu bütün bilimsel araştırmalar ortaya koymuştur. Bugüne kadar UFO gördüğünü, uzaylılarla temasa geçtiğini, hatta kaçırıldığını, başka gezegenlere götürülüp getirildiğini, dahası uzaylıların aramızda yaşadığını iddia eden binlerce kişi çıkmış; bütün bu vakalar tek tek incelenmiş; hepsinin de ya şarlatanlık, ya halüsinasyon ya da çeşitli astronomik ve meteorolojik olgular olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bizden çok daha gelişmiş medeniyetlerce ziyaret edildiğimiz iddiasının hiçbir bilimsel kanıtı bulunmadığı gibi, bu tür iddiaları ortaya atanların çoğunun (Erich von Daniken örneğindeki gibi) şarlatan oldukları kanıtlanmıştır.

Sayın Kışlalı'ya, bu konuya bilimsel yaklaşım getiren bazı yayınları önerebiliriz: Yine Hüseyin Batuhan'ın *Bilim ve Şarlatanlık* adlı eseri, *Bilim ve Ütopya*'nın elinizdeki sayısında Prof. Dr. Osman Demircan'ın ve Alekseyev'in makaleleri, *Bilim ve Ütopya*'nın *Evrende yaşam var mı?* kapak konulu Eylül 1996 tarihli 27. sayısındaki makaleler, Doç. Dr. Rennan Pekünlü'nün *UFO'lar geliyor allı yeşilli* başlıklı *Bilim ve Ütopya*'nın Mayıs 1996 tarihli 23. sayısındaki makalesi. TÜBİTAK *Bilim ve Teknik* dergisinde ve *Cumhuriyet Bilim Teknik* ekinde de konuya bilimsel yaklaşımlı makaleler bulunabilir.

Ruhlara gelince...

Sayın Kışlalı, "Ruh var mı, yok mu? Ölümden sonra, farklı düzeyde bir yaşam biçimi var mı, yok mu?" diye soruyor ve ekliyor: "Gerçek bir bilim adamı, varlığı kanıtlanmayan bir şeye 'var' diyemez.. Ama şu andaki bilgi ve zekâ düzeyimizle varlığını kanıtlayamadığımız bir şey için, 'yok' da diyemez."

Yüzlerce yıldır tartışılan konular olduğu için sözü fazla uzatmayacağız, ama Sayın Kışlalı'nın ruhlara ve ölümden sonra yaşama dair sorduğu sorulara bilim bugün oldukça net yanıtlar vermiş durumdadır: Bedenden ayrı ruh diye bir şey yoktur. Ölümden sonra yaşam yoktur. Bu sorular artık dinlerin ve mistik inanışların konusudur, bilimin konusu değil. Yani ruhlar ve ölümden sonra yaşam gibi şeyler, şu andaki bilgi ve zekâ düzeyimizle kanıtlayamadığımız, ama gelecekte kanıtlanabilecek konular değildir. Bu nedenle bilimsel yöntemi savunan kişiler bunlara gönül rahatlığıyla "yok" diyebilir. İnanmak isteyen inanabilir, ama bilimi alet etmeden. Bilimin, biyolojinin, genetiğin bugün geldiği düzeyde, bu tür soruları bilimsel kuşkuculuk adına sormak aldatıcı oluyor. Günümüzde, bilinç, yaşam, canlılık, ölüm gibi konularda bilim insanlarının ve felsefecilerin araştırmaları ve tartışmaları sürüyor, ama herhalde binlerce yıl öncesinin düzeyinde değil.

Halk dogmaların ve boş inançların peşinden gidecek ki, sömürücüler de dilledikleri gibi yönetsinler ve iktidarlarını sürdürsünler.

İnanma ihtiyacı mı, Aydınlanma ihtiyacı mı?

Sayın Kışlalı gerçek bilim insanının nasıl tavır alması gerektiğinden söz ediyor ama, anlaşılıyor ki, günümüz biliminin geldiği düzeye hakim değildir. Gerçek bilim insanı, şarlatanlık ve dogma ile bilim arasındaki kalın çizgiyi çeker ve bilimden yana tavrını koyar. Daha sonra bilimsel araştırmasına ve tartışmasına devam eder. Astroloji, falcılık, UFO'culuk, ruhçuluk, ölümden sonra yaşamcılık ve daha niceleri, insanlığın mistik dönemlerinden kalma binlerce yıllık dogmalardır ve bilimin net yanıtlar geliştirdiği günümüzde bu konular birer şarlatanlık malzemesi haline gelmiştir.

Sayın Kışlalı, "İnanmak bir gereksinme" diyor ve sitemkâr bir ifadeyle "Bazıları da inanmamayı bir 'güçlü kişilik' göstergesi sayıyorlar" diye ekliyor. Eğri oturup doğru konuşalım; bugün Türkiye halkının gereksinimi "inanmak" mı, Aydınlanma mı? Ülkemizde milyonlarca insan fallara, burçlara, UFO'lara, ruhlara, cinlere, perilere, Adem-Havvacılığa inanıyor. Bütün gazetelerin sayfaları, TV kanallarının programları bu tür hurafelerle ve sahtekârlıklarla dolu. Kuran kurslarında, İmam Hatiplerde, tarikat yuvalarında çocuklarımızın kafaları böylesi dogma ve hurafelerle doldurulup duruyor. Milli Eğitim ders kitaplarında bile bunlara rastlamak olası. Sayın Kışlalı'nın bile kafası karışmış. Demek ki inanmaktan yana bir eksiğimiz yok. Gereksinimimiz bilime, bilimsel düşünceye ve Aydınlanma'ya.

İnsanların "inanma ihtiyacı"na vurgu yapanlar her zaman sömürücü ve zorba iktidar sahipleri olmuştur. Halk dogmaların ve boş inançların peşinden gidecek ki, onlar da dilledikleri gibi yönetsinler ve iktidarlarını sürdürsünler. Kökenine indiğiniz zaman dinlerin de hakim sınıfların bu "ihtiyacından" çıktığını görebilirsiniz. Yani "inanma ihtiyacı" halkın değil, sömürücü sınıfların yönetmek için ihtiyacıdır. Ne güzel söylemiş Marx: "Din, halkların afyonudur". Sadece din değil, falcılık, UFO'culuk ve benzerleri de halkların afyonudur. Aydınlanma ise halkların bu afyonların uyuşturucu etkisinden kurtulması, uyanması ve bilimsel yöntemi benimsemesidir.

Statükoyu korumayı değil; geleceği kurmayı, değiştirmeyi, dönüştürmeyi amaç edinen devrimci iktidarlar ise halkın "inanma ihtiyacı"na vurgu yapmazlar. Tam tersine kitlelere Mustafa Kemal Atatürk gibi seslenirler: "Yaşamda en hakiki yol gösterici bilimdir, fendir."

Yazımızı bitirirken Sayın Ahmet Taner Kışlalı'nın yeni yılını (tavşan yılını değil) Aydınlık bir Türkiye dilekleriyle kutlarız.

Evrim ve kanser

Kanserin birçok yönden evrim kurallarına uyan ilginç bir biyolojik model oluşturduğu söylenebilir. Belki de her kanser aslında mükemmel bir minyatür evrim modelidir.

Prof. Dr. Şevket Ruacan (*)

Charles Darwin'in 1870'lerde ileri sürdüğü Evrim Kuramı günümüzde hâlâ ideolojik bazı tartışmaların odağında yer alıyor. Aslında bilim dünyasında evrimin gerçek olup olmadığı yönünde bir soru artık yok. Bilinen tüm saygın bilim kuruluşları, bilim dergileri, bir çoğu Nobel ödülü almış bilim adamları evrimin, yaşamın temel olgularını belirleyen en geçerli kavram olduğunda birleşiyorlar. Evrime karşı en amansız savaş bazı tutucu Hıristiyan kuruluşlarınca veriliyor. Bunlar Amerika Birleşik Devletleri'nde kurdukları evrim karşıtı kuruluşlarda dünya çapında bir propaganda kampanyası yürütüyorlar. Evrime karşı öne sürdükleri görüş ise, "Yaratılış" olarak adlandırılan ve tümüyle *İncil*'in *Genesis* bölümlerinde anlatılan öykülere dayanan bir inanç sisteminden ibaret. Bu görüşe göre Tanrı canlıları 6 bin yıl kadar önce, 6 gün içinde, tek seferde ve bugün bulundukları yapıda oluşturmuştur. Dolayısıyla canlıların zaman içinde değişime uğraması söz konusu değildir. "Yaratılış"çılara göre geçmişte yeryüzünde yaşamış olan bazı canlı türlerinin sonradan ortadan kalkışlarının nedeni tüm karaları kaplayan global sel olaylarıdır (Nuh Tufanı) (1).

Bugün sadece dar bir tutucu Protestan Hıristiyan kesimi tarafından sürdürülen evrim karşıtı kampanya birçok din kuruluşu tarafından bile artık benimsenmemektedir. Nitekim Papa John Paul II, 22 Ekim 1966'da yayınladığı mesaj ile bilimsel verilerin ışığında evrimin artık yadsınamayacak bir kuram olduğunu belirtmiştir (2). Aynı şekilde diğer Hıristiyan kiliseleri, Yahudiler ve İslam dünyasının büyük bölümünde de evrim kuramına karşı bağnaz bir direniş yoktur. "Yaratılış"çılığın anavatanı ABD'de en önde gelen bilim kuruluşları, bilim öğretmenlerinin birlikleri, saygın bilim adamlarının çabaları ile Yaratılış görüşünün evrim ile birlikte veya tek başına bilimsel bir ders programında yer alması yasal olarak önlenmiştir. Bunun sonuçlarından birisi olarak da bu kuruluşlar yayılma hedeflerini az gelişmiş ülkelere yöneltmeye başlamışlardır. Ne yazık ki, bu tutucu Protestan görüşün sözcülüğünü ülkemizde kendilerini hem İslamcı hem de Atatürkçü olarak tanıtan bir vakıf yüklenmiş görünmektedir. Takma isimlerle basılmış, gerçekte Protestan Yaratılışçıların evrensel bilim literatürüne girememiş broşürlerinden başka bir içeriği olmayan basılı materyalin dağıtımını üstlenen bu kuruluş, bir yandan da yoğun posta ve faks bombardımanı ile evrimi savunan bilim insanlarını yıldırmaya çabalamaktadır. Klasik çamur atma ve hedef gösterme yöntemlerini benimseyen bu vakfın hangi amaca ve kimlere hizmet ettiğinin değerlendirilmesi zor olmamalıdır.

Kanser, evrim kavramının birçok yönünü yansıtan temel bir biyolojik model olarak ele alınabilir. Kanser biyolojisi çalışmaları her tip kanserde bazı ortak özellikler olduğunu ortaya koymuştur

Evrim kuramı özetle yeryüzünde yaşamın ortak bir atadan köken alması gerektiğini ve canlıların zaman içinde çevre koşullarına uyarak değişime uğradıklarını öngörmektedir. Son yüzyıl içinde sayısız bilimsel gözlem ve deney, kuramın doğruluğunu göstermiştir. Bugün hem temel hem de uygulamalı biyolojik bilimlerde evrim vazgeçilmez bir kavram olarak yerini almıştır (3). Tıpta da özellikle genetik, immünoloji, embriyoloji, mikrobiyoloji, doku ve organ nakli gibi alanlarda evrim kavramlarının önemi tartışılmamaktadır. DNA molekülünün yapısını aydınlatarak Nobel ödülü kazanan ünlü bilim adamı James D. Watson'un 1996 yılındaki ifadesiyle "evrim, biyolojinin egemen gerçeğidir" (4).

Kanser ve evrim

Kanser, evrim kavramının birçok yönünü yansıtabilecek temel bir biyolojik model olarak ele alınabilir. Kanser biyolojisi konusundaki çalışmalar her canlı türünde ve her tip kanserde bazı ortak özellikler olduğunu ortaya koymuştur (5, 6):

1) Kanser hemen daima tek bir hücreden köken almaktadır (monoklonallik). Hastalığın ilk tanısı sırasında bir insan vücudunda ortalama 10^{10} ile 10^{11} kanser hücresi bulunduğu düşünülürse tüm bu hücrelerin başlangıçta tek bir ana hücreden köken almış olması ve sonradan farklı özellikler kazanmış olması tipik bir mikroevrim modeli sayılabilir.

2) Hücrelerin kansere dönüşmesindeki temel nedenin hücrenin genetik materyalindeki değişimler (mutasyonlar) olduğu anlaşılmaktadır. Bu mutasyonlar genellikle çevresel etkenlerin (kimyasal, fiziksel veya viral) hücrenin DNA'sını zedelemeleri ve kritik bazı genlerin işlevlerini değiştirmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır. İlginç olmak üzere benzer etkenler tüm memelilerde kanser türünde bozukluklara yol açabilmektedir ve gelişen lezyonlar fare, tavşan, kedi, maymun ve hatta insanda şaşılacak benzerlikler göstermektedir.

3) Ancak her hücredeki her mutasyonun kansere yol açmadığı da açıktır. Hücreler DNA'daki bu bozuk bölgeleri tanıyarak bir kısmını onarabilmekte; onarılamayacak derecede zedelenmiş hücreler ise apoptosis adı verilen doğal mekanizma ile kendi kendilerine ölmektedir. Diğer yandan vücudun savunma mekanizmaları da bu değişmiş hücreleri tanıma ve yok etme özelliğine sahiptir. Örneğin bağışıklık sisteminin doğal öldürücü veya sitotoksik T hücreleri erken dönemde tümör hücrelerini tanıyarak öldürebilmektedir. Dolayısıyla büyüme avantajı sağlayarak çoğalmalarını sürdüren kanser hücrelerinin hem hücre içi hem de hücre dışı doğal korunma mekanizmalarını atlatmış olmaları gerekir.

Tümörlere karşı bağışıklığı inceleyen bilim adamları bu olayın olası mekanizmalarını giderek belirlemektedir (7).

4) Evrim kuramının getirdiği tüm canlıların ortak biyolojik atalardan köken aldığı görüşünü destekleyen en önemli bulgulardan birisi DNA'nın tüm canlı yaşamda ortak genetik materyali temsil etmesi ve genetik şifrenin de tüm canlılarda aynı olduğunun bulunmasıdır. Gerçekten de insanda kansere neden olduğu bilinen kimyasal karsinojenler veya fiziksel ajanlar (ultraviyole ışınları, iyonizan ışınlar gibi) uygun koşullarda diğer canlı türleri hatta böcekler ve bakterilerde bile mutasyon yapıcı etkiler göstermektedir. Bu gözlem insanda karsinojenik potansiyeli olan maddelerin taranmasında kullanılan Ames testinin temelini oluşturmaktadır. İnsan hücrelerinde karsinojen olan bir ajanın Salmonella türü bakteride de mutajenik olması canlı yaşamın bu evrensel akrabalığının en ilginç örneklerinden birisidir (8).

5) Tek bir hücrenin kanserleşmesinden sonra gelişen olaylar klinik kanserin gidişini belirleyen en önemli faktörlerdir. Çünkü kanserin klinik ilerleyişini belirleyen ana özellikler, normal dokuların içine ilerleme (invazyon), bulunduğu yerden ayrılarak başka organ ve dokularda koloniler kurma (metastaz) gibi, kanserin gelişim sürecinde sonradan kazandığı yeteneklerdir. Dolayısıyla tek bir hücreden çoğalan milyarlarca hücre içinden farklı biyolojik özellikler kazanan alt tipler doğmakta ve bunlardan bazıları invazyon, metastaz gibi yeni biyolojik yetenekler taşımaktadır. Kanser biyolojisinde ilerleme (progresyon) olarak adlandırılan bu olay hem deneysel hem de klinik kanserlerde kanıtlanmıştır (9).

6) Kanser tedavisi sırasında gözlenen olaylar da bazı evrim kavramları ile açıklanabilir. Kanser bugün hücreleri değişik derecelerde etkileyen ilaçlar veya ışınlarla tedavi edilebilmektedir. Deneysel modellerde kanserin tümüyle ortadan kaldırılabilmesi için son kanser hücresinin de öldürülmesinin gerektiği saptanmıştır (10). Çünkü o tek hücrenin yeniden çoğalarak kanser kitlesini oluşturması olasılığı vardır. Klinik gözlemler ise tedaviden sonra yeniden gelişen kanserlerin önceden kullanılan ışın dozları veya ilaçlara karşı dirençli olduklarını göstermektedir. Bu olay kısmen bakterilerde antibiyotik dirençi veya böceklerde insektisit dirençi gelişimine benzetilmektedir. Kanser hücrelerinin ilaçlara karşı direnç geliştirmesinde çeşitli mekanizmalar rol oynamaktadır. Bunlar arasında ilacın hücreden hızla atılması, ilacın hücre DNA'sında oluşturduğu zararın onarılması, ilacın metabolizmasının değişmesi vb. sayılabilir (11). Ancak hangi mekanizmalarla olursa olsun sonuçta kendisi için zararlı bir ortamda daha dayanıklı, ortama daha iyi uyan hücre klonlarının ortaya çıktığı açıkça görülmektedir.

DNA molekülünün yapısını aydınlatarak Nobel ödülü kazanan ünlü bilim adamı James D. Watson'un 1996 yılındaki ifadesiyle "evrim, biyolojinin egemen gerçeğidir"

Kanser; minyatür evrim modeli

Sonuç olarak kanserin birçok yönden evrim kurallarına uyan ilginç bir biyolojik model oluşturduğu söylenebilir. Çevresel etkenlerin hücre genomunda oluşturduğu mutasyonlar sonucu diğer hücrelerden farklı özelliklere sahip bir hücre ortaya çıkmaktadır. Bu hücre düşman bir ortam içinde çoğalmak ve neslini sürdürmek zorundadır. Diğer hücrelerle besin maddeleri ve büyüme faktörleri için rekabete girecektir. Vücudun savunma mekanizmalarını atlatacak, kendisine yöneltilen ilaçlar ve ışınlara karşı neslini savunacak mekanizmaları geliştirecektir. Bu süreç içinde yeni mutasyonlar ve ayıklanmalarla ortama daha iyi uyum sağlayan nesiller doğuracaktır. Belki de her kanser aslında mükemmel bir minyatür evrim modelidir.

(*) Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi.

KAYNAKLAR

1) Tenets of Scientific Creationism, Institute for Creation Research, El Cajon, California.
2) Message to Pontificial Academy of Sciences, Pope John Paul II, 22 Ekim, 1996.
3) Teaching About Evolution and the Nature of Science, National Academy of Sciences, 1998.
4) Watson JD; Introduction to the Jean Mitchell Watson Lecture, Chicago, Chicago Üniversitesi, 23 Nisan, 1996.
5) Ruddon RW; Cancer Biology, Oxford Ünv. Yayınları, New York, 1987.
6) Hellman S; Darwin's clinical relevance, Cancer, 1997, 79:2275-81.
7) Beverley P; Tumour Immunology in Immunology, Roitt I, Brostoff J, Male D (Eds), Fourth Ed., Mosby Co., Londra, 1996, s:21.1-20.11.
8) Ames BN, McCann J, Yamasaki E; Methods for detecting carcinogens and mutagens with the Salmonella/mammalian microsome mutagenicit test, Mutat Res, 1975, 31:347-64.
9) Foulds L; The experimental study of tumour progression: A review, Cancer Res, 1954, 14:327-32.
10) Skipper HE, Schabel FM, Wilcox WS; Experimental evolution of potential anticancer agents, Cancer Chemother Rep, 1964, 35:3-111.
11) Morrow CS, Cowan KH; Mechanics of Antineoplastic drug Resistance in Cancer, Principles and Practise of Oncology, De Vita VT, Hellman S, Rosenberg SA (Eds.), Fourth Ed, JB Lippincott, Philadelphia, 1993, s:340-48.

Evrim, 'postmodernizm' ve düşünce salataları

Önce doğrudan evrim üzerinde duracak; sonra felsefe düzeyinde "postmodernist" eğilimlerle "düşünce salataları" arasındaki bağlantıyı kısaca tartışacak; daha sonra da bu ikisinin evrim düşüncesinin kavranmasına nasıl engel olabildiklerini ortaya koymaya çalışacağım.

Prof. Dr. Yaman Örs

Başlıktaki üç terimden birincisi, yazının içeriğinde önde gelen, üzerinde en çok durulacak kavramı anlatmaktadır. Öteki ikisi burada bir yandan birbirine bağlı olarak ele alınacak, öte yandan da, özellikle bu bağlamımızda ilkinin çözümlenmesine dolaylı yoldan ya da "dıştan" da olsa katkıda bulunacaktır. Buna göre, ben önce doğrudan evrim üzerinde duracak; sonra felsefe düzeyinde "postmodernist" eğilimlerle "düşünce salataları" arasındaki bağlantıyı kısaca tartışacak; daha sonra da bu ikisinin evrim düşüncesinin kavranmasına nasıl engel olabildiklerini ortaya koymaya çalışacağım.

Bilimsel felsefenin ışığında evrim kuramı

Buradaki bağlamımızda "evrim" sözcüğünü, özellikle canlıların zaman içindeki gelişme süreçlerinin tümünü içeren dev bir süreç anlamında, demek oluyor ki varlıkbilgisel ("ontolojik"), varlıksal ya da olgusal anlamda kullanıyorum; bu, sözcüğün yüklendiği ilk, en başta gelen bilimsel anlamdır. Söz konusu sürecin temel oluş ya da en geniş bir anlamda gerçekleşme yollarını kavramsal düzeyde açıklamaya çalışan ve bu alandaki bilimsel gözlem ve deneylerle yasa düzeyi genellemelerin yapılabilmesine yol açan bilgikuramsal ("epistemolojik") yapı ise, bildiğimiz gibi, özellikle Darwin'in adıyla bilinen Evrim Kuramı'dır. Ben burada ilkece, Bilimsel Felsefenin en önde gelen adı Hans Reichenbach'ın Darwin'in evrim biyolojisine, kanımca genel olarak da evrim düşüncesine yaptığı kavramsal katkıyla ilgili çözümlemesine yer vereceğim.

Geleneksel ussalcı ("rasyonalist") felsefe ile çağdaş mantıkçı empirisizmi tarihsel ve (benim terimimle) yöntembilgisel ("metodolojik") açıdan karşılaştırdığı yapıtının ikinci ana bölümünde Reichenbach, Zaman, Doğa Yasaları, Atomlar, Çağdaş Mantık, Bilginin İşlevsel Anlayışı gibi, bilimsel felsefeyle bilim felsefesinin ortak kavramlarını ele almıştır. Bunlardan biri de, yine ayrı bir bölümde gözden geçirdiği Evrim kavramıdır. Reichenbach bir mantıkçı empirisist ve bizim buradaki ilgi düzeyimize çok uygun olarak, evrim süreci ve kuramıyla ilgili aşağıdaki temel noktaları açıklığa kavuşturuyor ve onların bilimsel önemini vurguluyor (1).

Herhangi bir zaman kesitinde karşılaşılacak evrimsel düzen, belirlenme ile rastlantının ortak etkisi altında işleyen değişim (mutasyon) ve doğal ayıklanma süreci ile ortaya çıkmaktadır.

Onun belirttiği gibi, felsefede özellikle Aristo zamanına giden "teleoloji" ya da "finalite" (ereksellik, ereklenim, amaçsallık) kavramı, fiziksel dünyanın betimlenmesindeki nedenselliğin canlı varlıkların etkinlikleriyle ilgili, ancak nitelikçe ondan çok değişik karşılığı olarak düşünülegelmiştir. Buna göre canlılar dünyasında şimdi gözlemekte olduğumuz olgular, cansızlar dünyasındaki nedensellik ilişkisinde olanın tersine, geçmişten çok gelecek tarafından belirlenmektedir. Böylece, canlı varlıkların yaşamında görülen "niçinselliğin" (2a, b), onların dışındaki doğada geçerli olan nedensellikle bağdaşmadığı, "çeliştiği" sonucuna varılmıştır. Bu tür bir düşünüşe göre, zamanın tek yönlü akışına bağlı olarak işleyen neden-sonuç ilişkisi birtakım canlılık olgularında geçersiz görünmektedir; örneğin gelecekteki ağacın şimdi dikilen tohumu belirliyor olması gibi (1). Oysa Reichenbach'ın çözümlemesine göre, bu durumlarda söz konusu olan doğrudan bir belirlenme değil, canlı sistemlerde geleceğe yönelik olarak daha önce evrim sırasında (sonuçta doğal ayıklanmayla) yerleşmiş olan düzenlilikler ya da olgulardır (3); bir başka anlatımla, evrim sürecinde "ayıklanmaya uğramış sonuçlardır" (4). Yoksa burada da temelde geçerli olan nedensellik ilkesidir. İnsan söz konusu olduğunda ise buna ayrıca bir tasarlama ya da tasarlanım eklenmektedir; belli bir tohumun ekilmesiyle sonradan belli bir tür ağacın gelişeceğinin bilinmesine bağlı olan beklenti durumunda olduğu gibi. Sonuç olarak, canlı varlıkların etkinliklerinde nedenselliği aşan bir amaç yoktur ve görünüşteki amaçsallık ya da niçinsellik, benzetime ("analojiye") bağlı ve "spekülatif" felsefeye özgü yalancı bir açıklamadır (1). Okuyucumun bağışlayacağını düşünerek, konunun genel akışının dışına çıkma uğruna da olsa burada bir ayraç açmak istiyorum. Charles Darwin'le özdeş dönemde yaşamış ve belirleyicilik ilkesinin canlı sistemler için de geçerli olduğunu bilimsel olarak ilk kez göstermiş, bunu kuramsal ya da felsefi düzeyde de tartışarak açıklamış olan Claude Bernard'ı (5) burada anmadan edemiyorum.

Bütünlüklerini koruma eğilimi gösteren canlı sistemlerin bütüncül davranışlarının sanki bir tasarımla ("planla") gerçekleşiyormuş gibi görünmesini ne yolla açıklayabiliriz? Reichenbach, bu sorunun yanıtını (ussalcıların yaptığının tersine açıklamanın yerine geçme savında olmayan) bir benzetimden yararlanarak

veriyor. Bir okyanus kıyısındaki çakıl taşlarını ilk kez gören birisi, onların orada bir tasarıma göre birikmiş olduğunu düşünebilir. Denize yakın bölgede ve az çok suyla kaplı olarak duran büyük çakılları daha küçükleri izlemekte, daha sonra ise kum gelmektedir ki burada da önce kaba, sonra gittikçe incelen tanecikler karaya doğru dizilmektedir. Bu görünüş, birisinin kıyıyı temizleyerek çakılları ve kum taneciklerini büyüklüklerine göre dizdiği izlenimini verecektir. Gerçekte ise insan merkezli böyle bir yoruma gereksinmemiz yoktur. Biliyoruz ki su, çakıl ve kumun en küçüklerini en uzağa fırlatarak onların büyüklüğüne göre kendiliğinden ortaya çıkan bir düzen oluşturmaktadır. Öte yandan tek tek dalgaların etkilerinin düzensiz bir örüntü ortaya çıkaracağı da açıktır; böylece, hiç kimse belli bir taşın sonunda yerleşeceği yeri önceden kestiremez. Burada bir seçim, bir ayıklanma söz konusudur. Ne zaman büyüklükleri değişik iki taş parçası tek bir dalga ile taşınsa, küçük olanı daha uzağa gidecektir. Sonuçta, ayıklanma ile birlikte rastlantı, bir düzen oluşturmaktadır (1).

Bütün bunlara da dayanarak diyebiliriz ki, herhangi bir zaman kesitinde karşılaşılacak evrimsel düzen, belirlenme ile rastlantının ortak etkisi altında işleyen değişim ("mutasyon") ve doğal ayıklanma süreci ile ortaya çıkmaktadır (2a, b). Yüzyılımızın biyolojisinde ve Darwin'den oldukça sonra, Mendel'in kalıtımla ilgili temel yasalarının evrim kuramına da aktarılmasıyla, artık Bireşimsel ("Sentetik") Evrim Kuramından söz edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyle evrimsel süreçteki değişim olgusunu temel bir biyolojik düzeyde canlıların kalıtım yapısındaki değişmeye dayandırıyoruz. Moleküler evrim açısından baktığımız zaman ise, bu değişmenin gen yapısında olduğunu görüyoruz. Sonuçta, evrimsel süreçte ortaya çıkan (ya da ortada kalan) türler, kalıtım yapılarındaki rastlantısal değişim ile çevre koşullarına bağlı belirlenmeye dayanan ayıklanmanın ortak ürünü olmaktadırlar.

Reichenbach, kavramsal tartışmasının yukarda bıraktığımız aşamasında Darwin'in kuramını doğrudan ele alıyor. Ona göre Darwin, canlı varlıkların görünüşteki ereksellliğinin rastlantı ve ayıklanmanın birlikte işlediği bir yolla açıklanabileceğini göstermekle büyük bir buluş yapmıştı. Büyük düşüncelerin çoğu gibi ayıklanma ilkesi de daha önce başkalarınca dile getirilmiştir. Ancak Darwin, evrimi doğal ayıklanma ilkesi ve en uygun olanın yaşaması aracılığıyla açıklamaya çalışırken bilimsel araştırmalarından yola çıkmış ve onu, geliştirdiği bir kurama dayandırmıştı. Biz yaşayan türleri, yapılarındaki ve örgütlenmelerindeki benzerliklere dayandırıp farklılaşma derecelerine göre sınıflandırırken sistemli bir düzene varıyoruz; burada, benzerlik ilişkisinin her türün bu derecelendirmedeki yerini belirlediği bir dizi söz konusu olmaktadır. Sonuçta tek gözeli canlılardan deniz hayvanları, balıklar, sürüngenler ve kuşların sıralanmasıyla memelilere dek, bu arada maymunlar ve en sonunda insana uzanan bir çizgi ortaya çıkmaktadır. Darwin, yaşayan türlerin oluşturduğu sistemli düzenin onların oluşumunun tarihsel düzenini temsil ettiği çıkarımını yaparak yaşamın tekgözeli canlıdan başlayıp milyonlarca yıllık bir gelişme içinde gittikçe daha yüksek (daha karmaşık) canlılara doğru ilerlediği sonucuna vardı. Böylece o, evrimin ilerleyişinin herhangi bir ereksellik düşüncesine gerek olmadan yalnızca nedensellikle açıklanabileceğini ortaya koymuş oldu. Onun doğal ayıklanma (daha doğrusu, doğal ayıklanmaya dayanan) kuramı o zamandan bu yana geniş bir biçimde tartışılmış ve geliştirilmişse de genel noktalarında hiç sarsılmamıştır. Hep dolaylı çıkarımlara dayanmış olan evrim kuramına, canlılık bilimi ile yerbilim, gökbilim vb. değişik temel bilim alanlarında ortaya çıkan buluşlar büyük destek sağlamıştır (1).

Darwin'in doğal ayıklanma (daha doğrusu, doğal ayıklanmaya dayanan) kuramı o zamandan bu yana geniş bir biçimde tartışılmış ve geliştirilmişse de genel noktalarında hiç sarsılmamıştır.

Reichenbach'dan sonraki gelişmelerden özellikle moleküler düzeydeki buluşları ve evrenin zaman içinde gösterdiği değişmelerle ilgili bilimsel çalışmaları dikkate alırsak, onun yaklaşık yarım yüzyıl önce sözünü ettiği bu desteğin bugün, daha önceden kestirilmesi belki çok güç olan boyutlara ulaşmış olduğunu görebiliriz.

Felsefede "postmodernizm" ve "şarlatanlık"

Felsefe, "postmodernizm" denen akımın ilk olarak geliştiği alan olmasa da, sanırım örneğin bilim ve siyasal yaşamla birlikte ondan payını en yoğun biçimde alan insan etkinliklerinden biri olmuştur. Söz konusu akımın ilk çıkış noktası gibi onun adlandırılmasını da burada bir yana bırakabiliriz. Ben bu bağlamda çok kısa olarak, felsefe etkinliğinin ondan neden öylesine etkilenmiş olabileceğini tartışacağım; bunu yaparken, dergimizde daha önce konuyla ilgili olarak çıkmış bir yazımdan (6) da yararlanacağım. Kanımca "postmodernist felsefe", geleneksel/gelenekçi, usçu, "spekülatif" felsefenin günümüzdeki yozlaşmış altıdallarından biridir. (Onu "postmodern felsefe" olarak adlandırmamak gerekir; çünkü o zaman kullanılan niteleme sözcüğüne dayanarak gerçekten

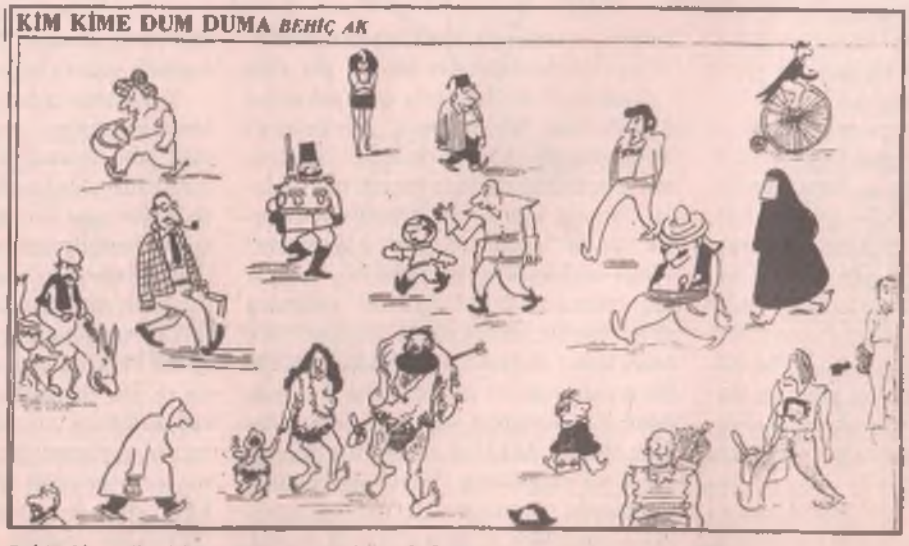

Behiç Ak; "Kim Kime Dum Duma" köşesi; Cumhuriyet, 19 Temmuz 1990.

"post-modern" bir dönemin varlığını kabul etmiş oluruz.) Ancak yine ussalcı felsefenin, empirisist yaklaşımlı felsefeyle yakından hesaplaşma kaygısını duymuş ve zamanlarının bilimini yakından tanımış Plato, Descartes, Kant gibi büyük adlarıyla (bkz. kay. 1, s. 100, 122) onların kendileri gibi ciddi izleyicilerini özdeş bir kümeye koymak, kuşkusuz onlara büyük haksızlık etmek anlamına gelecektir. Ayrıca burada şu noktanın da belirtilmesinde yarar olabilir. Empirisistler içinde, özellikle de Hume, Bertrand Russell gibi İngiliz empirisist felsefecilerinin arasında, ussalcı eğilimleri bulunanların sayısı da pek az olmasa gerektir.

Sözünü ettiğim yazımın felsefeyle ilgili olarak bizi burada ilgilendirebilecek, birbiriyle de yakından ilişkili noktalarından biri şudur. "Postmodernist" denen akımın kanımca felsefede, bilim tarihi ve bilim felsefesinde (ve kuramsal fizikte), zaman içinde dağılmış birtakım öncüleri olmuştur, en başta sırasıyla Karl Popper ve Thomas Kuhn (6). Benim bildiğim, bu düşünürler kendilerini "postmodernist" olarak nitelendirmedikleri gibi başkaları da onları böyle adlandırmış değildir; ancak burada önemli olan, yaklaşımlar arasındaki ortaklıksa, o zaman belli bir dönemin bu ve benzeri yaklaşımdaki düşünürlerine bu alanda "öncü" demek yanlış olmayacaktır. Adı geçen yazımda, felsefede özellikle geleneksel, ussalcı, "spekülatif" akımın alanın evrimindeki büyük adlarını ve çağımızdaki belli başlı temsilcilerini çok köktenci bir biçimde eleştiren David Stove'un bir yapıtından söz etmiştim. Yeni olgucu (Neo-pozitivist) bir felsefeci olan, ancak olguculuğu da eleştirmekten geri kalmayan Stove'un bu yapıtının bizi burada belki en çok ilgilendirebilecek birinci bölümünün başlığı, kitabın kendi adı (7) gibi çarpıcı, kanımca çarpıcı olduğu ölçüde de aydınlatıcıdır: *Cole Porter ve Karl Popper: Bilim Felsefesinde Caz Çağı*. Yazar bu bölümde, Popper ve Kuhn'un yanında Imre Lakatos ve P. K. Feyerabend'in yaklaşımlarını da ele almaktadır. Özellikle yaşça önce gelen Popper'le öteki üç düşünür arasında yerine göre önemli ayrılıklar, bunlara dayanan ciddi tartışmalar olmuştur. İlginç olarak da onların hepsi, empirisizm'in genel ana akımı içinde yer alan felsefecilerdir, çünkü evrenle ilgili olarak öğreneceklerimizin gerçekte ancak deneyimlerimiz sonucu gerçekleşebileceği noktasında birleşmektedirler. Ama yine bu düşünürlerin hepsinin temel bir ortak yanı, bilim felsefesinin caz çağına önemli katkıda bulunmuş olmalarıdır. Bu çağda ise Cole Porter'ın düşündüğüne benzer biçimde "her şey gider"; en azından hemen her şey gider, caz müziğinde olduğu gibi (7, s. 1-26).

Sanattan gelişmeye başlayan "postmodernist" akımın felsefeye ve bilim felsefesine yansımasını çok öz olarak işlediğim o yazımda, ele aldığım temel terimler arasında onun adında yer alan "zırvalama" ile bununla çok yakından ilişkili olan "saçmalama" merkezdeki bir konumdaydılar. Bunlardan ikincisinin felsefe bağlamında geçerli olan anlamı, "yersiz, usa aykırı, değersiz ve tutarsız" ya da "anlamsız, tutarsız, gereksiz" sözler söylemektir. Birincisi ise, "saçma, boş, anlamsız sözler söyleme" anlamına gelmektedir, dolayısıyla ötekine göre onun temel doğrultusunda daha da güçlü bir anlam taşıyor olmalı. (Bu durumda onun "saçmasapan sözler söyleme" demek olduğu da kabul edilebilir.) Saçmalama ve zırvalama "özgürlüklerinin", düşüncede yerine göre ileri bir görecelikliği savunmakla birlikte gideceği de açık olmalıdır. Olumlu ("pozitif") açıdan savunulacak nesnellik ve ussallık nitelikleri insanlar arasında belki en başta dilsel iletişimde ortaklık sağlarken; saçmalamak ve zırvalamak, savunulmaları çok güç yapay birtakım ayrılıklar ortaya çıkarmaktadır. Birinciler ölçütsüz düşünülemez; saçmalayan ya da zırvalayan kişilerin söylediklerini ise hangi ölçütlere göre, hangi temellendirmenin ışığında gerekli bir eleştiri süzgecinden, felsefi süzgeçten geçirebilirsiniz? (6)

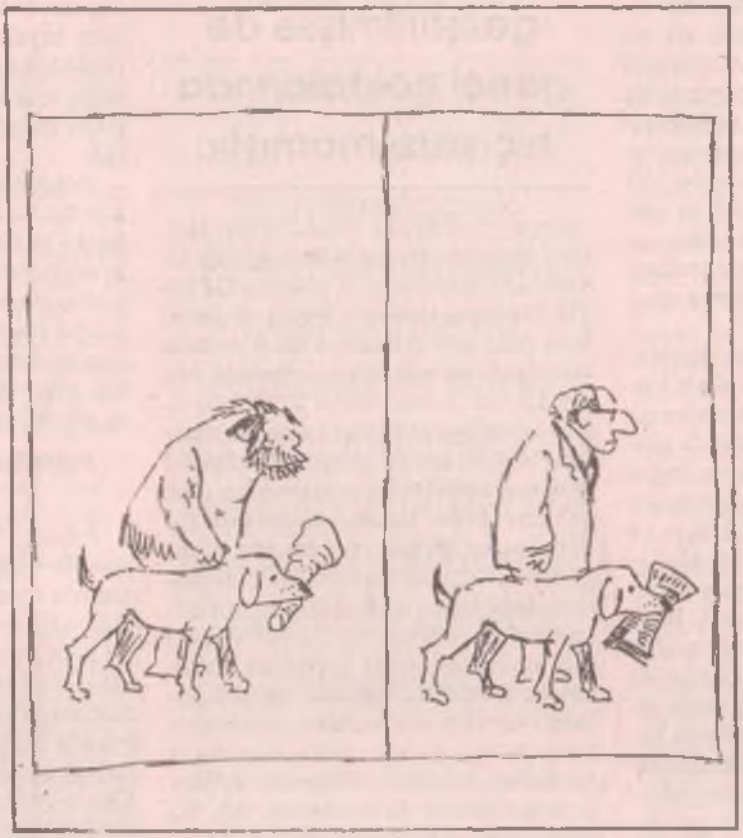

S. Harris: "Evrim"; Kaynak: Cartoons; Popüler Bilim (Kasım 1998), Yıl 5, Sa. 60, s. 61'den.

Birer düşünsel tutum ve dilsel davranış olarak da görülebilecek "saçmalama" ve "zırvalama" eylemleri, ruhbilim açısından da yerine göre "şarlatanlık" (bir bakıma da belki "şaklabanlık") gösterilerinin bir parçası olarak düşünülebilir. Toplumsal-siyasal yönden ise onun, "popülist", halkın yüceltildiği, akademik yaşamın ve belli başlı uğraşların, toplumda en geniş anlamdaki işbölümünün değerinin anlaşılamadığı, düşünsel olarak yüzeyel bir bakış açısıyla birlikte gittiği söylenebilir. Burada, bir uğraş alanı olarak sanatla az farklılaşmış halk sanatı, bilimle toplumun bilimdışı eğilimleri, eleştirel etkin düşünceyle kuşkuya pek yer tanımayan olağan günlük düşünme biçimi, biribirinden pek ayrılmayacaktır. Bu da yine, belli başlı her alanda yoğun insan emeğine değer vermeyen görece bir tutumun benimsenmesi demektir. Dostum Tahsin Saraç'ın anlatımıyla belirtmek gerekirse, kanımca bu bir "halk dalkavukluğu" örneğidir. Sanırım, "her mahallede neden bir büyücümüz de olmasın?" gibi bir sorunun arkasında yatan kaygısızlık da öyledir.

Savlarımızın hesabını, değişik düzeylerde verebiliriz: empirik açıdan, bilimdeki gibi olgusal ya da yaşam deneyimlerimizde olduğu gibi deneyimsel; felsefede kavramsal olarak eleştirel-mantıksal-anlambilgisel; etik alanında doğru olarak benimsediğimiz değerlere göre; estetikte, dolayısıyla sanatta, beğenilerimizin, zamanımızda geliştirilmiş bir tutumla eleştirel beğenimizin doğrultusunda vb. Bu alanlardan, ileri sürülen savların hesabının çoğu kez verilemediği felsefede, şarlatanlığın da neden hiç gündeme getirilmediği incelemeye değer bir konu olarak görünüyor. Bunun çok önemli bir uzantısı ya da sonucu, konunun etik, ya da "uğraş etiği" açısından

ele alınmasını gündeme getirecektir. Ancak bu konunun tartışılması bizi buradaki sınırlarımızın dışına çıkaracağı için, felsefeci olarak ne ölçüde ilgi duyarsam duyayım ona bu yazıda yanıtsal bir değinmekle yetinmem gerekiyor. Bu bağlamda dikkati çekmek istediğim nokta ise, felsefede (ya da felsefi düzeyde) ileri sürdüklerinin hesabını vermekten kaçınmakla felsefe yapmak, görececilik, "şarlatanlık" ve etik arasında bir bağlantının bulunduğudur.

Evrim kuramına karşı düşünce salataları

Tıp öğrenciliğimiz sırasında psikiyatri eğitiminin usumuza yerleştirdiği başlıca anlatımlardan biri, "sözcük salataları" terimi (ya da yarı terimi) olmuştur sanırım. Bununla, ruh hekimine gelen kişiler arasında, en başta gerçekle bağlantılarını önemli ölçüde yitirmiş olan birtakım hastaların kullandıkları dil anlatılmak istenirdi. Bu hastalar, sözcüklerin arasındaki bağlantı, sözcük dizimi, tümce kuruluşu gibi dilbilgisel yönlerden ve onların yüklendiği anlamlar açısından anlaşılmayacak, kuraldışı, karmakarışık bir dil kullanırlar. Dolayısıyla bu sözleri dinleyenlerin, onların ne demek istediklerini çıkarmalarına olanak bulunmaz. Bu hastaların kullandıkları dilin onların uslarındaki karşılığının ruhbilimsel açıdan ne/neler olabileceği konusu bizi burada pek ilgilendirmiyor. Buna karşılık yazarınız, "düşünce salatası" terimiyle, birtakım kişilerce kullanılan ve ilkece "anlaşılabilir", "anlamları çıkarılabilir" olan belli dil anlatımlarının arkasında yatan ussal kargaşayı/kargaşaları anlatmak istiyor. Ürünlerini bu kargaşaların oluşturduğu düşünüş biçimleri, bunların arkasında yatan kaygılar ve onların üretilme yöntemleri, gerek bilimsellik gerekse etik açısından kanımca büyük gediklerle doludur. Burada, David Stove'un kitabının ikinci bölümünün başlığını vermeden edemiyorum: *Felsefe ve Delilik: Nelson Goodman ve Sözcüklerin Mutlak Gücü* (7). Denebilir ki felsefe, kuşkusuz en başta da geleneksel ussalcı felsefe, alanın tüm evrimi boyunca sözcüklerin, dolayısıyla bunların arkasındaki kavram ürünlerinin bu tür kullanılış biçimleriyle doludur. Bu bağlamda, Bertrand Russell'ın konuyla ilgili olarak düşündükleri de ilgimizi çekebilir. "... Kendi güç eğilimlerinin dünyayı çarpık bir biçimde algılamalarına neden olduğu insanlar her deliler evinde bulunacaktır; bunlardan birisi... (örneğin) kral olduğunu düşünecektir... Bunun çok benzeri kuruntular, eğitimli kişiler tarafından karanlık bir dille anlatıldığında onlara felsefe profesörlüğü sağlayacaktır..." (8). Ben Russell'ın saptamasına şu anlatımın da eklenmesi gerektiği görüşündeyim: "... ve filozofluk (sağlayacaktır)."

Felsefeci/filozof olsunlar olmasınlar, "postmodernistler" evrim sürecine, evrim kuramına nasıl bakıyorlar; gerçekte onların bu konuda ortak bir bakış açıları var mıdır; öteki felsefecilerin, evrimle ilgilenen bilimcilerin ilgili ürünlerini nasıl değerlendiriyorlar gibi noktalar burada bizi ilgilendirmeyecektir. Yazımın giriş bölümünde değindiğim gibi bizi bu bağlamımızda ilgilendirecek konu, "postmodernist" akımla evrim kuramına "düşünce salataları" doğrultusunda bakan ("ışığında" olamaz), düşünce özürlü kişilerin savları arasındaki ilişkidir.

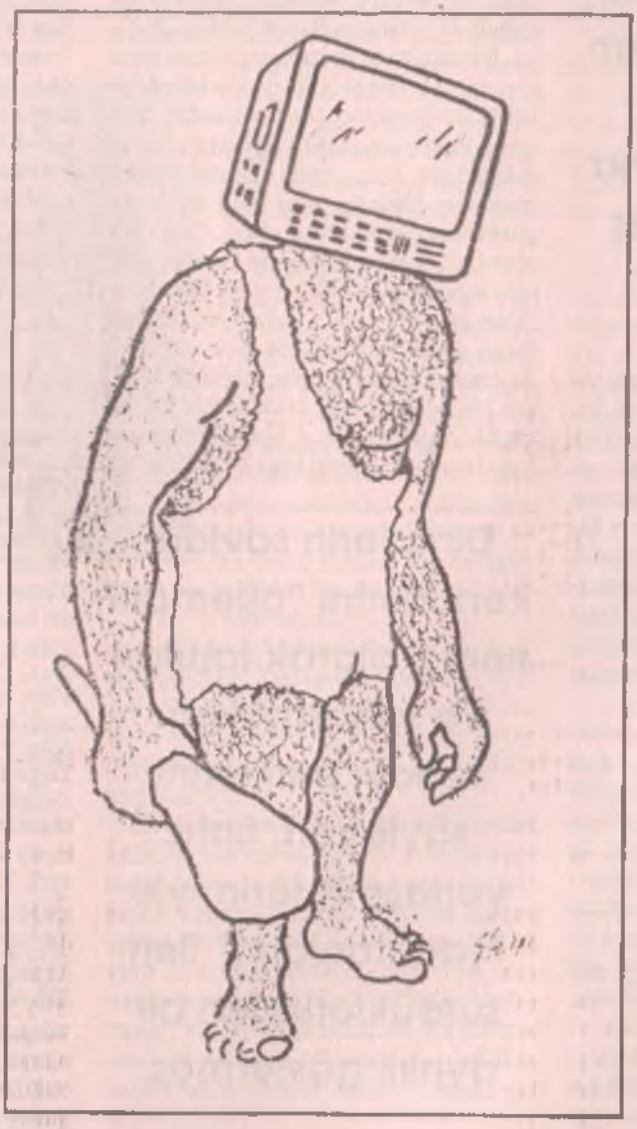

Hayri Kayaman (1982); Özgün çizim.

Diyebiliriz ki her toplumda evrim karşıtları ilkece, başta siyasal yaşam olmak üzere, eğitim, sanat, bilim, felsefe, günlük yaşam gibi belli başlı tüm insan etkinliklerine inançları karıştırma eğiliminde olmuş kişilerdir. Bu, gerçekte anlaşılabilir bir tutumdur, çünkü onların söz konusu alanlarda dile getirebilecekleri hemen hiçbir şey, (olumsuzluk dışında) yapacakları hiçbir katkı bulunmamaktadır. İlke olarak "dinci" olduklarını söyleyebileceğimiz bu kişiler, daha doğrusu onların oluşturduğu insan toplulukları, gerçekte tanışık olmadıkları eğitim ve bilimi alışık oldukları inançlarla, dinsel kurallar ve "ezberletimle" karıştırmaktadırlar. Bu da doğal karşılanmalıdır; çünkü kendi inançları ve ilgili ahlak, davranış kuralları onların dünyasını neredeyse tümüyle kaplamaktadır. İster fizik, biyoloji, ruhbilim gibi temel bilimler, isterse tarih, hukuk, eğitim, felsefe vb. genel olarak tüm akademik alanlar olsun, belli başlı insan etkinliklerine ve bunların eğitimine, dinciler ancak bir ezberlenim ve ezberletim gözüyle bakabilirler. Burada temel sorun, inançlara insan, dünya ve evrenle ilgili olguları (ve olayları) açıklama yetkisi, dolayısıyla bilimin işlevini yüklenme hakkı verildiği zaman ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan dincilerin savları, kendilerini "alternatif tıpçı" olarak tanıtan ve tıp etkinliğiyle ilgili olarak sağlık, hastalık olgularını açıkladıklarını ve rahatsızlıkları tedavi ettiklerini söyleyen, tıpta yerleşmiş terimiyle "şarlatanların" ileri sürdüklerinden bir ayrılık göstermemektedir.

Dinciler en yaygın savlarından birini, "tekniği alırız, kültürü almayız" sözüyle anlatmaktadırlar. Buna göre bu ülkeye Batı'dan "yararlı teknik" gelecek, ama "zararı dokunacak kültür" gelemeyecek. Örneğin erkek cinselliğini arttıracak bir ilaç tekniğin ürünü olduğu için gümrüğe takılmayacak, ancak cinselliğin tartışıldığı bir yapıt ülkenin sınırları içinden giremeyecek. Özellikle evrimsel açıdan bakıldığında insanın teknik açıdan gelişmesinin ve bunun ürünlerinin de "kültürün" bir parçası olduğunu, en azından, gerçekte bu iki alanın birbirinden ayrılmaz biçimde iç içe oluşunu burada bir yana bırakalım. Bu bağlamda bizi ilgilendirebilecek noktalardan birisi, örne-

ğin dinci-gericilerin "paneller, kongreler, sempozyumlar" düzenlemesidir. Batı "kültürünün" parçası olan bu tür toplantıların kuşkusuz en Doğucu yanı ise sorulara, tartışmaya, eleştirilere hiç yer verilmemesidir. Bunlarda ancak, yine "alternatif tıpçıların" yaptığı gibi, bilimde üretilen birtakım terimleri işine geldiği gibi alıp onların anlamlarını çarpıtarak gelişi güzel bir araya getirmek ve ortaya çıkan bilimdışı kümelere bilim karşıtı anlamlar vermek geçerlidir; evrim konusunda yapıldığı gibi. Dincilerle yarışırcasına düşünce salataları üreten sığ, "popülist" felsefecilerimiz, yazarlarımız ise bu tutumlarıyla onları yüreklendirmiyorlar mı?

Diyebiliriz ki her toplumda evrim karşıtları ilkece, başta siyasal yaşam olmak üzere, eğitim, sanat, bilim, felsefe, günlük yaşam gibi belli başlı tüm insan etkinliklerine inançları karıştırma eğiliminde olmuş kişilerdir.

Buradaki bağlamımızda son olarak, elimde bulunan ve yalnızca görsel içerikleri olan üç yazısız çizimin bize anlattıklarını okuyucumla paylaşmak istiyorum. Bunları, geçtiğimiz yılın son üç ayında Antakya Mustafa Kemal Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Ankara Tıp Fakültesi, Bilkent Üniversitesi ve son olarak da İstanbul Tıp Fakültesi gibi değişik akademik ortamlarda laiklik, evrim, bilimsel düşünce konularında ve bunlara yakın konularda dile getirdiklerimi açıklığa kavuşturmak amacıyla katılımcılarla paylaşmıştım. Tek başına yaptığım konuşmalar ya da tartışmalı oturumlarda sunuş biçiminde olan, çoklukla öğrencilerin de katıldığı bu etkinliklerde, çizimlerin kendi açımdan çok kısa yorumlarını da aktarmaya çalışmıştım.

Bu çizimlerden ilk olarak aktaracağım, evrim konusuyla doğrudan ilişkilidir; gerçekten, "evrim" sözcüğü de onun başlığını oluşturmaktadır. Kare biçimindeki ve ikiye bölünmüş çizim alanının sol yarısında, bir "mağara adamı" ile yanında giden köpeği görülmektedir; köpeğin ağzında bir lobut vardır. Sağdaki bölümde yine iki varlık ve bir nesne görüyoruz: çağdaş giyimli, gözlüklü, saçları önden açılmış orta yaşlı bir adam, yanında sol resimdekinin tıpkısı olan köpeği, onun ağzında da bir gazete (9). Ben bu resimden şu anlamı çıkarıyorum: Tarihsel-ekinçsel (-kültürel) evrimine bağlı olarak insanın giyimi ve evcilleştirdiği bir hayvana taşıttığı araç değişmiştir; ancak insan tarafından evcilleştirilmiş olsa da bir tür, bu evrimin zaman sınırları içinde kuşkusuz değişme olanağını bulamamıştır.

İkinci resmin konusu, toplumumuzdaki "sözde çoğulculuk, gerçekte ise çoğulluk" olarak adlandırılabilir. Burada, ülkemizde kent bağlamı olarak sanırım en çok İstanbul'la ilişkilendirilebilecek bir görünüm söz konusudur. Yirmiye yakın sayıdaki "tipleme", yatay dikdörtgen olan çizim alanını aralıklı olarak ve görünüşe göre belli bir düzen gözetilmeden doldurmuştur. Çoğu tek olan bu "tiplerin" arasında örneğin şunlar vardır: mini etekli bir genç kadın; bir "Osmanlı efendisi"; palabıyık bir Osmanlı askeri; günümüzde işine giden ya da oradan dönen pipolu, gözlüklü, çantalı bir adam; eşeği üstünde bir köylü; küçük yaştaki bir okul öğrencisi; bedenleri daha çok çıplak olan üç kişilik bir "mağara ailesi" - ağlayan çocuk, anne, sırtına ok saplanmış avını (bir geyik) taşıyan baba; bir Osmanlı mahalle kabadayısı ile arkasından gelen çarşaflı-peçeli kadın; ön tekerleği çok yüksek ilk bisikletlerden birine binmiş (ve giyimi de o çağa uygun) bir adam; ilginç giyimli bir baba-oğul - çocuğun başında bir "uzay fanusu" var... (10) Bu çizimden, evrim konusuyla her zaman çok yakından ilişkisi olmuş laiklik kavramını ve çağdaşlık düşüncesini anımsatmak amacıyle söz açmaktayım. Bu görünümler gerçekte, ülkemizde "popülistlerin" olumlu olarak gördükleri, görebilecekleri ve "çoğulculuk" olarak nitelendirdikleri bir durumu değil, düşüncedeki çoğulculuk bir yana, ancak olumsuzluk taşıyan karmakarışık bir "çoğul" durumu anlatmaktadır. (Bir de gerçek çoğulculuğu düşünelim: bireyleriyle, çağdaş görüntüleriyle, müziğiyle, genel olarak sanatıyla, bilimiyle, felsefesiyle, siyasal yaşamıyla...)

Dincilerin savları, kendilerini "alternatif tıpçı" olarak tanıtan ve rahatsızlıkları tedavi ettiklerini söyleyen, tıpta yerleşmiş terimiyle "şarlatanların" ileri sürdüklerinden bir ayrılık göstermez.

Son olarak üçüncü çizimimiz, insanın tüm (biyolojik + ekinçsel-tarihsel) evrimsel serüvenini ele almaya çalıştığım bir yazım için kendisine çizimler "ısmarladığım" bir arkadaşım tarafından yapılmıştı. Bu kez, lobutu elinde olan bir mağara adamını görüyoruz; ancak onun başı tümüyle bir televizyon kutusundan oluşmuştur (11). Bu görünümün yorumunu ve konumuzla olan bağlantısının ne olabileceğini ise okuyucuma bırakıyorum.

(*) AÜ Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi

KAYNAKLAR

1) H. Reichenbach (1951, 1966); The Rise of Scientific Philosophy, University of California Press: Berkeley and Los Angeles; 12. "Evolution", s. 191-214.
2) Y. Örs (1992, 1998); Felsefede "kanatsız spiritüel" ya da geleneksel felsefenin çıkmazı "Hans Reichenbach'ın anısına", (a) Felsefe Tartışmaları, 11. Kitap: 106-121, (b) Bilimsel Felsefenin Işığında, Öteki Yayınevi: Ankara, 4. Bölüm, s. 97-122.
3) Y. Örs (1991); Is the "Biological" Reducible to the "Physical"? An overall critical analysis of the concept of reduction in biology; basılmamış felsefe doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi: Ankara; 3.2. "Reducibility seen in the light of evolution", s. 114-116.
4) R. Cummins (1975); "Functional analysis", The Journal of Philosophy, 72: 741-765.
5) Y. Örs (1978); "Claude Bernard: son role dans l'evolution de la medecine scientifique", Clio Medica, 13 (1): 63-79.
6) Y. Örs (1997); "Postmodernizmin zırvalama özgürlüğü" , Bilim ve Ütopya, Sa. 42: 14-15.
7) D. Stove (1991); The Plato Cult and other philosophical follies, Basil Blackwell: Oxford.
8) B. Russell (1938, 1960); Power, Unwin Books: Londra, s. 175-176.
9) S. Harris; "Evrim"; Kaynak: Cartoons; Popüler Bilim (Kasım 1998), Yıl 5, Sa. 60, s. 64'den.
10) Behiç Ak; "Kim Kime Dum Duma" köşesi; Cumhuriyet, 19 Temmuz 1990.
11) Hayri Kayaman (1982); Özgün çizim.

Tanrıça Athena'nın meyvesi zeytin, bugün zor durumda

Zeytin Ege'nin can damarıdır. Zeytin çökerse Ege çöker. Ülkemizin de temeli tarım. Tarım çökerse Türkiye çöker. Onun için Bergama köylüleri gibi, tütüncüler gibi zeytin üreticileri de ayağa kalkmalı, zeytinciliğin yok edilmesine izin vermemelidir.

İsmail Durna

Efsaneye göre Nuh Peygamber'in gemisinden uçurduğu güvercin ağzında zeytin dalıyla döner. O günden bu yana hep barışın simgesi olmuştur zeytin. Tüm kutsal kitaplarda yer almasından nedeniyle mitolojide de adı hep kutsal meyve olarak geçer.

Son yapılan arkeolojik kazılar sonunda zeytinin anavatanının Mezopotamya olduğu anlaşılmıştır. En uzun ömürlü kültür bitkilerinden olup tarihi 8 bin yıl öncesine dek dayanmaktadır. Zeytin Mezopotamya'dan Mısır ve Anadolu'ya daha sonra da bütün dünyaya yayılmıştır.

İyonya eyaletlerinde, eski Yunanistan'ın dört bir yanında, Atina'da, Argos'ta, Sparta'da, Troya'da, Pergamos'ta (Bergama), Symyrna'da (İzmir), Rodos'ta ve daha birçok yerde tanrıça Athena adına kurulmuş akropolislere rastlanır. Tanrıça Athena adeta zeytinle özdeşleşmiştir (1).

Tanrıça Athena

Söylenceye göre her şey bir yarışla başlar. Athena ile deniz tanrısı Poseidon Akropolis'e talip olurlar. Athena kutsal zeytin ağacını diker. Poseidon ise üçlü yabasını yere vurarak kutsal bir kuyu yaratır. Hakemliğine başvurulan kral Kekrops, Poseidon'un kutsal kuyusunu beğenmez. Ödülü zeytin ağacı diken tanrıça Athena'ya verir. O günden sonra eski Yunanistan'da her dört yılda bir yarışlar düzenlenir (2). Yarışlarda galip gelenlere de özel hazırlanmış amforalar (3) içinde zeytinyağı ödül olarak verilir.

Anadolu'da ve dünyada zeytin

Ülkemizde tarım alanlarının yüzde 4'ünde zeytin üretimi yapılıyor. Toplam 90 milyon zeytin ağacına sahibiz. Bunların yarıdan çoğu ise kendiliğinden yetişen yabani zeytinlerin aşılanması ile meydana gelmiştir. Halk arasında "delice" diye de adlandırılan bu zeytinler ülkemizde öyle bol ki, gerekli önem verilerek değerlendirilebilseler hiçbir ülke bizimle zeytincilikte boy ölçüşemez. Oysa yeterli destekten yoksun kalan üretici, zeytinliklerini odun niyetine kesiyor. Yerlerini kredi ve arsa mafyasına satmak zorunda kalıyor. Benzinlik yapılacak, ağaç kesiliyor. Yol yapılacak, ağaç kesiliyor. Yazlık yapılacak, ağaç kesiliyor...

Troya'dan Teos'a, Teos'tan Kaunos'a (Köyceğiz) kıyıdan bir yolculuk yapıldığında insanın içi sızlıyor. İmara açılan zeytinliklerden apartmanlar yükseldiğine tanık oluyoruz. Yazlık evler de cabası. Böylece zeytin varlığımız yıldan yıla eksilip gidiyor. Yine de üretimde ilk sıralarda olmamıza karşılık zeytinyağı tüketiminde son sıralardayız.

Kişi başına İspanya'da 10.4 kg, Suriye'de 6.2 kg, Yunanistan'da 21 kg, Portekiz'de 4.8 kg zeytinyağı tüketilirken bu oran ülkemizde 800 gramdır. Oysa zeytin Anadolu'nun en eski kültür bitkilerindendir.

2500 yıl önce İyonya'nın başkenti Miletos'tan bütün dünyaya zeytinyağı ihraç edilirdi. Bugünkü Milas'ta MÖ 624'te doğan Miletoslu (4) Tales, sadece fırtınaları önceden haber vermekle ve yıldızları incelemekle kalmamış, Güneş'in tutulmasını da önceden hesaplamıştır. Tales bir ilkbahar sabahı gökyüzünü gözetlerken o yıl zeytinin bol olacağını haber veriyor. Elindeki bütün paraları da yağhaneleri kiralamaya ayırıyor. Hasat zamanı geldiğinde ise ürün öyle bol oluyor ki mevcut yağhaneler yetersiz kalıyor (5).

Bugün Türkiye'de zeytinyağımızın tanıtımı yeterince yapılmıyor. Bu nedenle yağ ihtiyacımızı zeytinyağı ile karşılamak yerine üretmediğimiz soya, kolza ve mısırözü gibi yağları ithal ediyoruz. Oysa bu yağların zeytinyağı ile kıyaslanması dahi mümkün değildir.

Bu yıl ise zeytinde bolluk yaşanıyor. Geçen yıldan elimizde kalan yağlarla birlikte bu yıl rekolte 300 bin tonu geçecek. Bunun 60 bin tonunu tüketirken 40 bin tonunu da ihraç edebileceğiz. Avrupa Birliği'nin zeytinyağı ihracatımızı engelleyen politikaları sonucu zeytinyağı stokumuz hâlâ büyüyor. Hal böyle iken iktidarların her yıl ortalama 600 bin ton sıvıyağ ithaline izin vermesi üreticiye en büyük darbeyi vuruyor.

Dünya'da ise 8.5 milyon hektarlık alanda 900 milyon zeytin ağacı bulunuyor. Geçtiğimiz yıl Türkiye'nin ayrıldığı Uluslararası Zeytin Konseyi'ne (UZK) üye ülkeler şunlar: Cezayir, Kıbrıs Rum Kesimi, Mısır, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İngiltere, Tunus ve Yugoslavya. Dünya zeytin ve zeytinyağı ihtiyacını karşılayan bu ülkeler aynı zamanda toplam zeytin ürünlerinin yüzde 94'ünü ellerinde bulunduruyorlar.

İtalya, İspanya ve Yunanistan'ın zeytinyağı üretimi ve tüketimi ise tabloda görüldüğü gibidir.

İtalya ürettiğinden çok tüketmektedir. Dünya zeytinyağı piyasasını da esas olarak İtalya ve İspanya yönlendiriyor. İtal-

	İspanya		İtalya		Yunanistan	
Yıllar	Üretim (ton)	Tüketim	Üretim (ton)	Tüketim	Üretim (ton)	Tüketim
1993-94	55 900	421 000	418 000	600 000	254 000	196 000
1994-95	481 500	409 000	480 000	550 000	387 000	197 000
1995-96	322 000	336 000	620 000	550 000	330 000	177 000
1996-97	552 000	400 000	490 000	600 000	340 000	187 000

(İzmir Ticaret Borsası Dergisi, sayı 22)

ya bizim yağımızı ucuza alarak kendi yağıymış gibi ambalajlayıp dünya piyasalarına sürüyor.

Zeytinyağının önem ve yararları

Zeytin öteden beri hem dünya ticaretinde önemli bir ihraç ürünü olmayı sürdürmüş hem de insan sağlığı açısından önemini sürekli korumuştur. Öyle ki eski Yunan tarımında bile zeytin önemli bir yer tutuyordu. Yetiştiriciler akınlar ve savaşlar sırasında yağmalama nedeniyle önemli ürün kayıplarına uğramalarına karşın yine de zeytinden vazgeçmiyorlardı. Çünkü şarabın yanında zeytinyağı demokratik Atina'nın en büyük ihraç ürünüydü (6).

Zeytinyağının yararlarına gelince; saymakla bitmez. Ama biz yine de kısaca değinelim:

Zeytinyağı hem çok lezzetli hem de hazmı çok kolay. Mideyi ülserden koruyan zeytinyağı, bağırsak, idrar yolları ve safra kesesi hastalıklarında tedavi edici özelliklere sahip. Çocuklar için çok gerekli olan E, A, D ve K vitaminlerini içeriyor. Bu vitaminler aynı zamanda hücre yenileyici özelliklere sahip. Zeytinyağı, yağsız inek sütüyle karıştırıldığında anne sütüne yakın doğal bir besin oluşturuyor. Bu özelliği linoleik asit içermesindendir. Akdeniz ülkeleri insanlarının kalp-damar hastalıkları ve kalp krizi riski diğer Avrupa ülkeleri insanlarına göre daha azdır. Çünkü zeytinyağı kandaki kolesterol oranını kontrol altında tutuyor.

İçerisinde 120'den fazla hassas ve yararlı madde içeren zeytinyağının zarar görmemesi için, yemekler yağsız olarak pişirilip soğuduktan sonra yağının ilave edilmesi daha yararlıdır.

İçki masasına oturmadan önce yarım çay bardağı zeytinyağı içilirse sarhoş olunmaz. Yine kireç ocaklarında ve depolarında çalışanlar vücutlarındaki kireç bulaşıklarını zeytinyağı sürerek çıkarırlar. Yine gerçek zeytinyağı sabunu ile banyo yapanlar mis gibi kokarlar. Hasat sırasında yaralanan bölgelere zeytin tanesi kırılıp sürülürse yara çabucak iyileşir. Bütün bu yararlarından dolayı ülkemizde zeytinyağı tüketiminin artması toplum sağlığını düzeltecek, bunun yanında insanlarımızın sağlık harcamalarını da azaltacaktır.

Zeytinde bakım ve hasat

Zeytinde yaprak ve toprak analizi yaparak ağaca gerekli elementi saptayabiliriz. Bol ve kaliteli ürün almak tekniğine uygun gübreleme ile mümkündür.

Zeytinde hastalık ve zararlılara karşı mücadelede erken teşhis önemlidir. Budama, sürme, perdahlama gibi kültürel önlemlerin yanı sıra biyolojik mücadeleye de önem verilmelidir.

Tekniğine uygun budama; ağacın sağlığı, verim ve kalitenin artmasında en etkili işlemdir. Yine modern bir sulama tekniği ile bol ve kaliteli ürün almak mümkündür.

Zeytinlikleri 10-15 cm derinlikte sürmek yeterlidir. Derin sürülmesi ağacın yüzeye yakın köklerini tahrip eder ve zeytini güçsüzleştirir. Çünkü ağaca can veren üst köklerdir. Hiç sürmeden sadece otları temizleyerek de yeterli ürün alınabilir.

Sırıkla hasat yeni sürgün ve filizleri yok ettiği için tercih edilmemelidir. El ile hasat olsun, mekanik hasat olsun her yıl düzenli ürün alınmasını sağlar. Hasat sırasında zeytin ile toprağın temasını kesmek zeytin ve yağ kalitesini yükseltecektir. Yağlık ve sofralık zeytinleri ayrı ayrı hasat etmek kaliteyi artıracaktır.

Erken hasatı yapılan zeytinin yağ kalitesi yüksek, rekoltesi ise düşük olur. Hasat gecikirse kalite düşer, verim ise artar.

Türkiye'de zeytin ağaçları kanun ile koruma altına alınmıştır. Kanuna göre zeytin ağaçlarını kesmek bir yana bakımını yapmamak bile suçtur. Oysa zeytin üreticisi hangi parayla zeytinin bakımını yapacak?

Zeytincilik, hükümetlerin günübirlik politikalarından kurtarılarak, bu konuda uzun vadeli önlemler alınmalıdır. Avrupa Birliği'nde olduğu gibi üreticiye kilo maliyeti tutarında destek sağlanmalıdır.

Zeytin hasadı işlerin olmadığı veya en aza indirgendiği bir döneme denk gelmesi sonucu iş olanağı sağlar, insanların cebi az da olsa para görür.

Zeytin insanları nasıl yaşar?

Mitolojide sürekli barışın simgesi olmuş, adına heykeller dikilen ve uğrunda hâlâ yarışlar düzenlenen zeytinin üzerinde bugünlerde kara bulutlar dolaşıyor.

Körfez bölgesi, Edremit, Havran, Burhaniye, Gömeç ve Ayvalık'ta alabildiğine zeytinlikler genellikle engebeli ve kıraç arazilerde bulunduğu için fakir toprakların zengin bitkisi olarak da tanımlanır. Dalları dolu dolu, boncuk boncuk. Bakmaya kıyamazsınız. Şu günlerde insanlar her sabah kollarında sepet, ellerinde sırık zeytinliklerin yolunu tutarlar. Üç ay sürer zeytinin çırpılıp toplanması. Zeytin toplamak, sel önünden kütük yakalamak gibidir. Çünkü hava ya yağışlı ya da ayazdır. Parmaklara diken batar, soğuktan eller donar ve uyuşur. Zaman zaman da İda'nın zirvelerinden sert bir rüzgâr eser. Ürpertir zeytin insanlarının içini. Hüzün ile bakarlar dağların doruklarına. Sanırsın ki Troya'dan yine savaş rüzgârları esmektedir. Mafya babalarını, Sarı Avni'leri, Erol Evcil'leri; Fransız Komili'yi, siyanürcüleri (7) düşünürler. Bunlar varken barışın simgesi Tanrıça Athena'nın öfkesi hiç dinmeyecektir.

1970'li yıllarda 100 çuval zeytin yapan kendi yağıyla kavrulur, geçinir giderdi. Oysa şimdi 500 çuval zeytin yapan da sıkıntı çekiyor. Marketlerden 1 milyon liraya aldığımız zeytin, üreticiden 30 bin liraya, yine marketlerden 1.5 milyon liraya aldığımız zeytinyağı üreticiden 240 bin liraya alınıyordu. Bereket-

li bir sezon olmasına karşın üretici kullandığı kredi ve diğer borçlarının tasasına düşmüş. Ödemelerin günü gelmiş, faizler çalışıyor. Üstelik mazota, gübreye borçlanılmış. Hasat için de para gerekiyor. Nişanlanma, evlenme hepsi de zeytin gelirine bakıyor. Üç yıl önce bir römork zeytin satarak bir traktör alınabilirken, şimdi üç römork zeytinle dahi bir traktör alınamıyor. Yine bir çuval zeytinle (100 kg) ancak bir kilo peynir alınabiliyor. Bir tuvalet ücretinin 100 bin lira, bir pet şişe suyun 200 bin lira, bir bardak çayın 100 bin lira olduğu koşullarda 1 kilo zeytinin 30 bin lira olması ne kadar düşündürücü değil mi?

Görüldüğü gibi ülkemizde geçimini zeytinden sağlayan insanlarımız oldukça sıkıntılı günler geçirirken bu durum iktidarların umurunda bile değil. Körfez insanı inim inim inlerken onlar bölgenin rüzgârını bile satılığa çıkarmış.

Körfez bölgesi halk arasında aynı zamanda "rüzgârlı bölge" diye de anılıyor. Tarihin derinliklerinden gelir gibi İda dağlarının doruklarından patlayan rüzgâr, Edremit ilçesini yalayarak doğrudan Burhaniye, Havran ve Gömeç ilçelerine yönelir. Buz gibi esen bu rüzgârlara karşı halk sürekli uyarısını yapar.

"Sakın ha boş bulunayım demeyin. Bu rüzgârların sağı solu belli olmaz. Çarpar, insanı sersemletir" Halk arasında işte bu rüzgârların da enerji elde etmek amacı ile yabancılara satıldığı söyleniyor.

Zeytin ve zeytinyağı piyasası

1996-97 yılında maliyeti 210 bin lira olan beş asit zeytinyağına 280 bin lira, 1997-98 sezonunda ise maliyeti 410 bin lira olan zeytinyağına 290 bin lira, bu yıl ise maliyeti 500 bin lirayı geçen zeytinyağına 320 bin lira 40 sent taban fiyatı verilmiştir. Enflasyonun yüzde 100'lerde seyrettiği koşullarda üreticilere yüzde 4'lük bir artış öngörülmüştür. Üstelik ürün bedelleri peşin ödenmeyince ilan edilen taban fiyatın da bir yararı olmuyor.

İtalya başta AB, dünya zeytinyağı pazarına tümüyle egemen olurken ve Türk zeytinyağının ülkelerine girişini yasaklarken hükümetlerin kılı kıpırdamadı. Uluslararası standartların altındaki kalitesiz sıvı yağ ithaline devam ettiler. Böylece iç piyasamızı yabancı yağlar işgal etti, dev stoklar oluştu. İhracata yönelik uzun vadeli önlemler alınması gerekirken var olan pazarlar da yitirildi.

Oysa 2500 yıl önce zeytinde sorunlar nasıl çözülüyordu? Milaslı tüccar, denizci ve bilgin Tales, zeytinde bolluk yaşanacağını hesaplayıp elindeki bütün para-

ları yağhanelere ayırırken bugünkü gibi "yağlar elimde kalır" endişesi taşımıyordu. Çünkü tüm Karadeniz kolonilerine ve dünyaya buradan zeytinyağı ihraç ediyorlardı. Milas'tan kalkan şarap ve zeytinyağı yüklü gemiler Assos'a (8), oradan da dünyanın geri kalan bölgelerine kürek çekiyorlardı. Üstelik Miletoslular Karadeniz kıyılarını, Çanakkale Boğazı'nı ve Marmara Denizi'ni kontrol altında tutuyorlardı (9). Yine Milas o dönem dünyanın dört tarafına giden deniz ve kara yolları kavşağında bulunuyordu (10). Bugün o yörelere gittiğimizde zeytinliklerin yok edilmediklerini, tıpkı İyonya'nın parlak döneminde olduğu gibi önemini hâlâ koruduklarını görürüz.

Yine MÖ 6. yüzyılın ilk yıllarında Fenikeliler ticaretlerinde gümüş, demir, kalay gibi madenler, el işlemeleri, at, buğday, bal gibi ürünlerin yanında yağ da önemli bir yer tutuyordu (11). Yağın gümüş, demir gibi önemli ürünlerle takas edilmesi o zaman da değerli bir ürün olduğunu gösteriyor.

Ülkemizde de zeytin 1980 yılına kadar gerçek değeri üzerinden alınır, piyasaya sürülürdü. Üretici de tüketici de zarar görmezdi. 1934 yılında Atatürk'ün emriyle kurulan Tariş sıkışık zamanlarında hep ortaklarının yanında olurdu. Fakat Tariş yıldan yıla üreticiye yabancılaştı. İktidarlar Tariş'i arpalıkları gibi kullandılar. Yeterli kaynak da aktarılamayan Tariş giderek rekabet olanağını yitirdi. Para oyunları ile de hızla çökertilmeye başlandı. Sonra da "kara delik", "bütçe kamburu" gibi yaftalar vuruldu. Yöneticileri ise sık sık görevden aldılar. Kredisini kestiler. Böylece Tariş'i güçsüz bıraktılar. Meydan dört zeytin tüccarına kaldı. Kristal, Kırlangıç, Fransızlar'ın satın aldığı Komili, mafya ve tefecilerin kurduğu Eze zeytincilik piyasayı ele geçirmişler, üreticinin kanını emiyorlar.

Zeytinde alınması gereken önlemler

Zeytin Ege'nin can damarıdır. Zeytin çökerse Ege çöker. Ülkemizin de temeli tarım. Tarım çökerse Türkiye çöker. Onun için Bergama köylüleri gibi, tütüncüler gibi zeytin üreticileri de ayağa kalkmalı, zeytinciliğin yok edilmesine izin vermemelidir.

1) Öncelikle prim dahil ürün bedelleri derhal ödenmelidir. Enflasyonun yüzde 100 olduğu koşullarda zeytinyağı fiyatları yerinde saymıştır. Önceki yıl 280 bin lira olan zeytinyağı geçen yıl 290 bin lira, bu yıl da 320 bin lira 40 sent olmuştur. Üstelik bu yıl maliyet 550 bin liraya çıkmıştır.

2) Sıvı yağ ithali yasaklanmalıdır. Zeytinyağı milli bir ihraç ürünü olarak kabul edilip dış ticaretindeki tüm engeller kaldırılmalıdır.

3) Dökme zeytinyağı serbest bırakılmalıdır. Zeytinyağımızın tanıtım ve reklamı iyi yapılmalıdır. Başta ordumuz olmak üzere bütün devlet kurumlarımızda zeytinyağı tüketimi özendirilmelidir.

4) Üreticinin tüccara yönelmemesi için Tariş mutlaka desteklenmeli, zeytinyağını stoklayacak önlemler alması sağlanmalıdır. Tariş'in balıktan ete, salatadan tavuğa kadar her yemekte kullanılabilen sarmısaklı, kekikli, biberli ve aromalı zeytinyağı üretimi hedeflenmelidir.

5) Zeytin koruma yasası uygulanmalıdır. Zeytinliklerin amaç dışı kullanıma açılması cinayettir. 3573 sayılı zeytinlikler yasasına göre ve yine 8 Mart 1990 tarihinde yayınlanan 4806 no'lu kanuna göre Türkiye'de zeytin ağaçları koruma altına alınmıştır.

DİPNOTLAR

1) George Thompson; Tarih Öncesi Ege I. s.316.
2) George Thompson; Tarih Öncesi Ege I. s. 322.
3) Amfora: hacmi 40 litre olan bir çeşit kap.
4) Söke civarında Balat bölgesi.
5) M. İlin, E. Segal; İnsan Nasıl İnsan Oldu? s. 128.
6) George Thompson; Tarih Öncesi Ege II. s. 24-25.
7) Siyanür: Havran Küçükdere köylüleri mücadele ederek siyanürle altın çıkarmak isteyen yabancı şirketleri püskürttüler.
8) Assos: Antikçağ'da dünyanın en büyük limanı. Troya yakınlarında bulunmaktadır.
9) George Thompson; İlk Filozoflar. s. 207.
10) M. İlin, E. Segal; İnsan Nasıl İnsan Oldu? s. 116.
11) George Thompson; İlk Filozoflar. s. 206.

Sokrates'ten kurtulmak...

Söyleyin bakayım, çoğunluğun dediği doğru mudur... söyleyin bakayım, bu bilgisizlikle devlet yönetme hakkını nereden alıyorsunuz. Sokrates'ten kurtulmak istiyorsak bu sorunları ciddi bir şekilde çözmek zorundayız. Bu, yalnız Sokrates'ten kurtulmak değil, insanı, kapitalizmden kurtarmaktır.

Cengiz Gündoğdu

Bazen böyle oluyor. Bir yazıya nereden başlayacağımı bilemiyorum. Yıllardır çeşitli kurumlarda felsefe seminerleri veriyorum. Seminerlerin başlarında ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Özet bilgilerle doldurulmuş bilinciyle seminere gelen genç, benim bir sorun üstünde uzun uzun durmamdan sıkılıyor. Bunu anlıyorum. Çünkü "özet bilgi"... "hemen bilgi" döneminde yaşıyoruz. Bu açıdan bakıldıkta felsefeyi de hemen öğrenmek istiyorlar. Hemen öğrenmek dendikte de felsefenin idealist-materyalist diye iki kümeye ayrılması... idealist felsefenin çöpe atılması, yeterli, yetkin bilgi sanılıyor.

Tabii öğrencilere sabırla şunu anlatıyorum. Hiçbir disiplinde öğrenme bitmez. Hele felsefede bilmenin, öğrenmenin sonu yoktur. Uzun yıllardır süren mücadeleden sonra şimdi bana Özcan Buze'nin *Felsefe nedir, nasıl okunmalıdır?* adlı yazısı soruluyor (1).

Özcan Buze'nin çevirdiği *Kara Atena*'nın okunması gerektiği söylendikte, "Hocam, Özcan Buze, felsefeyi, idealist-materyalist diye ikiye ayırmış. Ne diyorsunuz" deniyor... Tabi bir de Sokrates sorunu var... Sokrates'in gerici şeyhine benzetilmesi...

Aslında Özcan Buze'yle yüz yüze konuşmak isterdim bu konuları. Yurtdışında yaşarmış meğersem. O zaman geç de olsa yazmam gerekli oldu.

Özcan Buze, *Bilim ve Ütopya*'nın dört sayfasında, ciddi bir cesaretle hem felsefeyi, hem de felsefenin nasıl okunması gerektiğini anlatıyor. Felsefe dendikte hem batıda hem doğuda üç bin yılı kapsayan bu düşünme mücadelesini, idealist-materyalist diye hem de dört sayfada anlatmak ciddi bir cesaret ister. Ama bu cesarete, hiç iğrenmediğimi... bu cesareti hiç kıskanmadığımı söylemek isterim.

Felsefede bu cesarete, dilini çıkaran alaycı filozoflar da vardır. Bunlardan biri Gasendi'dir. Gasendi ilahiyat doktoru... rahip. Tam bir idealist. Ama bu idealist, Epikür'ün maddeciliğini diriltiyor, Descartes'la tartışıyor, Galile'yi destekliyor.

Şimdi bu Gasendi'yi kitaplıkta nereye koyacağız. Kitaplık deyişim boşuna değil. Özcan Buze, felsefede sınıflandırmayı bakın nasıl temellendiriyor, "Örneğin bir kütüphanedeki kitaplar neye göre sınıflandırılacak? Açıktır ki, kitapları boylarına, kalınlıklarına, ciltli ya da ciltsiz olmadıklarına göre sınıflandırabiliriz, ama bu sınıflandırma aradığımız kitapları bulmamıza pek yardımcı olmaz. Kitapları sınıflandırırken öyle bir ölçü bulmalıyız ki, onları aradığımızda hemen bulalım. Burada ölçü, onları konularına göre sınıflandırmak olabilir."

Sokrates.

Özcan Buze, bu temellendirmeyi yeterli bulmuyor, şöyle devam ediyor. "Evimizdeki gardropta da benzer bir sınıflandırma yaparız. Elbiselerimizi giyerken renk uyumu olmasına dikkat ederiz, ama yerlerine yerleştirirken benzer özellikler taşımasını gözetiriz. Gömlekler bir yana, iç çamaşırlar bir yana."

Özcan Buze, kitapların kitaplığa, giysilerin elbise dolabına niçin öyle konmasını temellendirdikten... okura, "Evet, doğru, böyle olmalı. Aradığım kitabı, aradığım giysiyi kolayca bulmalıyım" dedirttikten sonra, "Aynı şey bilimsel çalışmalar için de söylenebilir. Her bilimsel disiplinin belirsizlikten uzak bir tanımı vardır." diyor.

Şimdi burada ilk söylenmesi gereken şu. Özcan Buze'nin temellendirmesi yanlış. Kitaplığın ya da elbise dolabının düzenlenmesiyle herhangi bir bilimsel tanım ya da sınıflandırma arasında ilgi kurulamaz. Şu anlamda. Sınıflandırmanın, tanımlamanın doğruluğu, kitaplığın ya da elbise dolabının düzenlenmesiyle temellendirilemez.

Sınıflandırmayı Engels şu şekilde temellendirir. "Doğanın tikel parçalarının çözümlenmesi, farklı doğal nesnelerin ve süreçlerin belirli sınıflarda toplanması, çeşitli organik varlıkların iç yapılarının içinde dev adımlarla ilerleyen bilginin temel koşullarıydı" (2).

Sınıflandırma mutlak bir kategori değil. Belli bir zamanda "bilgimizin temel koşulları." Ama Özcan Buze'nin sınıflandırma mantığını devam ettirirsek, gömlek giydikten sonra pantolon giymemek gerekir. Çünkü gömlek ayrı sınıftandır, pantolon ayrı sınıftan. İki ayrı sınıfın bireşimi mümkün değildir. Sınıflandırma Özcan Buze'nin gösterdiği gibi mutlak olsaydı, insanlık o zaman pantolona alt gömlek der, işin içinden çıkardı.

Ama bu metafizik yöntem giyinirken değil de dünyaya bakarken bugün de etkilidir. Engels, bu sınıflandırma yönteminin sakıncasını şöyle belirtir. "Ama bu çalışma yöntemi bizde doğal nesneleri ve süreçleri o koskoca bütünle ilişkilerden koparılıp ayıklanmış (izole edilmiş) olarak gözlemleme, onları harekette iken, durağan olarak, dirilikleri içinde değil de ölülükleri içinde gözlemleme alışkanlığı olarak kaldı" (3).

İşte Özcan Buze tam tamına bunu yapıyor.

Özcan Buze, felsefeye, metafizik alışkanlıkla bakıyor... filozofları, dönemin "çağdaş" bilgisinden, dönemin koşullarından koparıp kadavra derkesine indiriyor.

Özcan Buze, şöyle devam ediyor. "Her bilimsel disiplinin belirsizlikten

uzak bir tanımı vardır. Bu onun konusunu oluşturur. Her türlü sistemleştirme çabasının başarısı, tanımın doğru yapılmasına bağlıdır." Özcan Buze'nin cümlesinde iki kavram var. Biri tanım, öbürü doğru. İkisi de felsefede bitmez tükenmez bir tartışmanın konusu. Ama Özcan Buze, burada sevmediği Sokrates gibi düşünüyor. Sokrates doğru bir tanımla sofistleri susturmak istedi. Aristoteles, Sokrates için şöyle der, "O, düşünceyi tanımlar üzerinde yoğunlaştıran ilk kişi olmuştu" (4).

Ama "Sokrates, Platon, Aristoteles ve bütün çağdaşlarını sözcükler aldatmıştır. Daha önce gördüğümüz üzere Sokrates, her sözcüğün kaynağında, nesnenin özüne işaret ettiğine inanıyordu. O halde ona göre genel kavram bütün bir nesneler sınıfının özünü tanıtmak durumundaydı" (5).

Özcan Buze de doğru tanımlama derken, o tanımlamanın, tanımlanan şeyin özünü göstermesi gerektiğini düşünüyor. Aslında Sokrates de tam tamına bunu yapıyordu, erdem nedir, iyilik nedir derken.

Şunun bilinmesini istiyorum. Biri doğru tanımlama dedikte bir ürperti dolaşır içimde. Çünkü, "belli bir nesnesi olan kavrama ilişkin belirlemelerde bulunmak zaman zaman tartışmaları içerse de, dış dünyada karşılık geldiği belli bir nesnesi olmayan kavramları belirleme çabalarında iş, daha da zorlaşır ve en yoğun tartışmalar burada odaklanır. İşte 'demokrasi', 'cumhuriyet', 'laiklik', 'kimlik', 'modernlik' gibi kavramlar, dış dünyada nesne türünden belli bir karşılığı olan kavramlar değildir, bu kavramlar birçok karmaşık ilişkilerin bir toplamı olarak düşüncenin önünde dururlar, çoğu zaman da düşünen onları keşfetmek zorundadır" (6).

Doğru tanım arayışları her zaman olacaktır.

Tarihte her zaman "doğru tanım budur" diye doğru tanım arayışını durdurmak isteyenler çıkmıştır. Ama insan, o "doğru tanım"ları aşmıştır.

Betül Çotuksöken'in dediği doğru, "Düşünen, onları keşfetmek zorundadır." Özcan Buze'nin doğru tanım savı, işte bu keşif olayını ortadan kaldırıyor. Bundan ötürü içimde bir ürperti dolaşır.

Felsefede ölçü

Özcan Buze, kütüphane, gardrop, doğru tanım dedikten sonra felsefeye geliyor. Şöyle diyor, "Tıpkı tarihte olduğu gibi felsefede de bir sınıflandırma, bir düzenleme ihtiyacı var. Filozoflar ve felsefe akımları belirli bir ölçüye göre sınıflandırılmadıkça, felsefeyi bütünlüğü içinde kavramak mümkün değildir. Felsefede de öyle bir ölçü bulunmalı ki, bütün felsefi akımlar bu ölçüye göre sınıflandırılsın, birbiri ardına gelen filozoflar ve felsefe akımları belirli bir temel üzerinde bir anlam kazanabilsin."

Sokrates ve Eratos'un lahit kabartması (Louvre müzesi, Paris).

Özcan Buze "alan temizliğinden" sonra, temiz alana giriyor. "Felsefede ana halkaya yani baş çelişkiye felsefenin temel sorusu adı verilir. Öyle bir soru sorulmalı ki, bu soruya verdikleri yanıta göre her bir felsefi akım belirli bir gruba ait olsun. Felsefenin temel sorusu nedir? Bu soru madde ile bilinç arasındaki ilişkiden yola çıkılarak sorulur. Yani madde (doğa, maddi, nesnel gerçeklik) mi birincildir, bilinç (ruh, akıl, düşünce) mi? Başka bir deyişle önce hangisi varolmuştur? Bilinç (ruh, akıl, düşünce) mi maddeyi yaratmıştır, yoksa bilinç mi maddeden kaynaklanmış, onun evrimleşmesi sonunda ortaya çıkmıştır."

Evreni bir yetkin bilincin yarattığına ben de inanmıyorum. Ama bir maddecinin sorunu böyle son derece zayıf bir biçimde koymasını da doğru bulmuyorum. Sözgelimi, şeytanın avukatlığını üstlenip Özcan Buze'ye soruyorum. "Başka bir deyişle önce hangisi varolmuştur" diyorsunuz. Diyelim, sizin dediğiniz doğru, madde varoldu. Peki madde nereden, nasıl varoldu.

Özcan Buze bu soruya yanıt veremez. Çünkü Buze, sorunu metafizik yöntemle anlatıyor. Soruna diyalektik yöntemle... felsefi kavrayışla bakmıyor. Baksaydı, hiçbir zaman içinden çıkamayacağı kavramları kullanıp, madde varoldu demezdi.

Madde varolmadı. Vardı.

Özcan Buze'ye göre "Bütün felsefi görüşler ve sistemler, felsefenin temel sorusuna verdikleri yanıta göre, birbirine temel karşıt iki akımdan birine aittir. (...) Birbirine karşıt bu akımdan maddeyi birincil kabul eden materyalizm (matoris: madde), bilinci birincil olarak alan ise idealizm (ide: düşünce, zihindeki varlık) olarak adlandırılır. (...) Filozoflar ilk çağdan beri bu iki kamptan birine ait olmuştur."

Bilincimizi daraltmak istiyorsak... üstelik Platon, Descartes, Kant, Hegel ne dedi diye uğraşmaya da gerek kalmaz... böyle bir sınıflandırma son derece yararlıdır. Ama hem felsefe... hem filozoflar böyle mutlak bir sınıflandırmaya uygun değildir. Bu açıdan bakıldıkta hayat, gerçekten de çok zordur.

Siz, Herakleitos'a maddeci derseniz, ben size hemen bu düşünürün idealist yanını gösteririm.

Epikür'de ciddi sorunlar çıkar karşımıza. Epikür'ün evren tasarımı atomcudur. Ama tanrılar da vardır bu evren tasarımında.

Bu sınıflandırmada Marx'ın deha dediği Aristoteles, bizi bir hayli uğraştırır.

Söylemek istediğim şu. Kendimizi baştan idealist ya da materyalist diye bir sınıfa soktuktan sonra... bu Türkiye'de çok kolaydır... dur bakalım hangi filozof materyalistmiş, hangi filozof idealistmiş diye felsefe okursak... üstelik, idealizmin, materyalizmin n'olduğunu bilmeden... bu okuma, bilinci zenginleştirmez. Kısırlaştırır.

İnsanlığın kültürel, felsefi birikimini incelerken, sözgelimi Aristoteles'i okurken, bu filozofu, bugünün bilgileriyle mi ölçeceğiz. Böyle bakıldıkta Aristoteles'in fizik bilgisi, bugün ilkokulu biti-

ren bir çocuğun fizik bilgisinden geridir. Ama Aristoteles'in taşın düşmesini açıklaması, insanlık açısından ileri bir adımdır.

Aristoteles'in fiziği... metafizik'i insanlığın basamaklarında canlı bir serüvenin tanıklarıdır. Felsefe her şeyden önce bu heyecanı duyumsayabilme işidir.

Aristoteles, *Metafizik* adlı eserine şöyle başlar. "Bütün insanlar, doğal olarak bilmek isterler." "İlk Öğretmen" Aristoteles bizi görseydi, herhalde şöyle başlardı eserine, "Bazı insanlar doğal olarak bilmek isterler."

Bilmenin "yanlış-doğru" sınıflandırmasına indirgendiği bu dönemde, felsefenin idealist-materyalist sınıflandırılmasına indirgenmesi, bizi "Bazı insanlar doğal olarak bilmek istemezler" sınıfına sokacaktır.

Devam ediyorum. Descartes, Özcan Buze'nin sınıflandırmasına göre idealisttir. Ama bu Descartes'in yöntemini bir yana atmamızı gerektirmez.

İslam filozoflarına geldikte işler daha da karışır. İbn-i Sina, İbn-i Rüşd, kolayca sınıflandırılacak filozoflar değildir.

Buda, Konfüçyüs, Kanada bu sınıflandırmada nereye konacaktır.

Özcan Buze'nin önerisine uyarsak filozofların kitaplarını forma forma ayırmak, kitaplığın materyalist, idealist raflarına ayrı ayrı koymak gerekir.

Bilincin böylesine sıfırlandığı "maddeci" bir yazı okumamıştım çoktandır. Özcan Buze, belki de bilinçsiz maddeyi savunuyordur. Madde belki de bilinç yüzünden bozulmuştur. Madde bilinçsiz olsaydı, evren çok güzel olurdu belki de Özcan Buze'ye göre.

Yeniçerinin kılıcı

Osmanlı döneminde yeniçeri kılıcını çekmiş, Yahudi'yi kovalıyormuş. "Aman" demişler, n'apıyorsun. Yeniçeri gülermiş, "Bunlar İsa efendimizi çarmıha çivilemişler." "Ama o çok eskidendi" dendikte yeniçeri, "Bana ne... ben yeni öğrendim" demiş.

Herhalde birileri yeniçeriye bunu anlatmıştır. Özcan Buze'ye de Batı merkezli görüşün çoktandır çöktüğünü anlatmak gerekiyor.

Aristoteles'in *Metafizik* adlı eserine düşülen notta (s:79) şöyle deniyor. "Yunan bilimi ve felsefesinin oluşumu üzerinde Doğu'nun etkisine gelince, bu çok tartışmalı bir sorundur ve burada ona ancak çok kısa bir biçimde temas edebiliriz: Şunu söylemekle yetinelim ki, son elli yılın arkeolojik keşifleri ve filolojinin kaydettiği ilerlemeler, artık eskiden olduğu gibi Yunanlılarda bilimsel düşüncenin mutlak orjinalliğini ve Yunan mucizesinin kendiliğinden ortaya çıkışını savunmaya imkân vermemektedir. (...) Yunan'ın Doğu'ya bağımlılığı inkar edilemez."

Alkibiades Grek heykelciği (louvre Müzesi, Paris).

Şimdi önümde bir kitap duruyor. Kitabın adı *Doğu ve Batı Felsefesinde Paralellikler*. Yazarı Rasih Güven. Basım tarihi 1963. Rasih Güven bu eserinde Hint felsefesiyle Antik dönem Yunan felsefesini inceliyor. Antik dönemde Atina'da mucize olmadığını net bir şekilde gösteriyor. Ayrıca Adnan Saygılı'nın, Nusret Hızır'ın, Afşar Timuçin'in eserlerinde bakıldıkta, Yunan mucizesinin kabul edilmediği görülür.

İlk baskısı 1982 yılında yapılan *Eleştiri* adlı eserimde Batı merkezli görüşü ben de eleştirdim.

Bundan sonra yapılması gereken dönüp dönüp Batı merkezli görüşü eleştirmek olmamalı. Hindistan'da Cainalar, Demokritos'tan 150 yıl önce atomculuğu savunuyor. Hintli filozof Kanada kategoriler üstünde duruyor. Bunları biliyoruz. Ama bu filozofların eserleri yok ortada. Yapılması gereken, bu filozofların eserlerini gün yüzüne çıkarmak.

Sınıflandırma kurbanı

Şimdi Sokrates'e geliyorum. Ama önce sınıflandırmayı pek seven Özcan Buze'nin nasıl sınıflama kurbanı olduğunu göstermek gerekiyor. Özcan Buze, Alkibiades için şöyle diyor. "Karşı devrimci hükümet darbesi örgütleyen ve Isparta ile işbirliği yapan." (7)

Bir eserde Alkibiades şöyle anlatılır. "Kleon'un ölümünden sonra Perikles'in yeğeni ve Sokrates'in öğrencisi radikal demokratların önderi ve savaş yanlısı bir siyasal savunucusu olarak sahneye çıktı. Oysa Nikias, ılımlı ve barış yanlısı bir siyasayı savunuyordu. Alkibiades 420'de başkomutan seçildi. Argos ve bir takım Peloponnesos kent devletleriyle Isparta'ya karşı bağışıklık kurdu. (...) Nikias'ın karşı koymasına karşın Alkibiades, Sicilya'ya bir sefer yapılması ve adanın ele geçirilmesi kararını Kurultay'dan geçirmeyi başardı. 415'de Alkibiades, Nikias ve siyaset dışında bir asker olan Lamakhos komutasında büyük bir donanma Sicilya'yı ele geçirmek üzere yola çıktı. Ancak Atina donanması henüz yoldayken Alkibiades, düşmanlarınca, tanrıları aşağıladığı savıyla suçlandı ve yargılanmak üzere Atina'ya geri çağrıldı" (8).

Öldürüleceğini bilen Alkibiades, Sparta'ya sığınıyor... savaş tasarımını Sparta'ya veriyor...

Bu tarihten sonra Alkibiades, "radikal demokratlığı" bırakıyor, oligarşik bir yönetim için mücadele ediyor. Bu arada Sparta'yla arası açılıyor. Alkibiades, yine demokrat oluyor. 407 yılında halkın coşkun gösterileriyle Atina'ya giriyor başkomutan seçiliyor. "Ancak aynı yıl Efesos'u denetim altında tutan donanmanın Notion'da Sparta'ya yenilmesi ve onbeş geminin Spartalıların eline geçmesi üzerine Atina'daki hava Alkibiades'in aleyhine döndü. Alkibiades komutanlık görevinden uzaklaştırıldı ve Gelibolu'daki malikanesine çekildi" (9). Alkibiades Atina'nın kesin yenilgisi üstüne Perslere sığınıyor. Ancak Sparta'nın isteğiyle Perslerce öldürülüyor.

Karmaşık bir dönemde iktidar mücadelesine girişen birini... duruma göre tavır değiştiren Alkibiades'i karşı devrimci, Sparta'yla işbirliği yaptı diye sınıflandırmak mümkün mü. Mümkün tabi. Ama bu tarihi ütülemektir. Ütülenmiş tarih, insana doğru bilgi vermez.

Sokrates... Neyin, nesi

Şimdi gelelim Sokrates'e. Özcan Buze'ye göre Sokrates, "Menemen'de Kubilay'ı şehit eden gericilerin şeyhi gibi bir gericidir." Hemen burada bu yazıyı yazarken beni gülümseten bir noktayı söyleyeyim. Birinci basımı 1987'de yapılan *Eleştiri* adlı eserimde Sokrates için şöyle diyorum. "Sokrates'le Platon'a gelince... İkisi de aristokratik, despotik ideolojiyi canlandırmak için yola çıktılar. Demokratik ideoloji, aristokratik sınıfı hayli hırpalamıştı. Kurtuluş eski aristokratik ideolojide aranıyordu. Sokrates ile Platon işte bu ideolojiyi geliştirdiler. Bu ideoloji aristokratik değerleri yüceltiyordu. Demokrasiye karşıydı."

Daha sonra bu bilinmezse ne olur diye soruyorum. Bu bilinmezse "1986 yılında Sokrates demokrasinin savunucusu diye sahneye gelir."

O tarihte... 1986'da Sokrates'i de-

mokrasi şehidi diye sahneye getiren kişi Genco Erkal'dır.

Şimdi yıllar sonra Sokrates üzerine yazarken Genco Erkal, yine *Yalınayak Sokrates*'le, Sokrates'i demokrasi şehidi diye gösteriyor.

Neden böyle yapıyor Genco Erkal, niye Sokrates'i demokrasi şehidi diye gösteriyor. Çünkü demokrasi, Sokrates'in gerçeğine izin vermez. Hiçbir burjuva demokratı, Sokrates'le başedemez. Burjuva demokratı bu yüzden Sokrates'i "düzeltiyor". Buna karşı, Özcan Buze, Sokrates'i gerici şeyhe benzetmekle burjuva demokratını rahatlatıyor.

Sokrates kamasını, burjuva demokrasisinin yüreğine sokuyor. Ama bir yanda Genco Erkal, bir yanda Özcan Buze bu kamayı çekip çıkarmaya uğraşıyorlar.

Genco Erkal'ı anlıyorum. Ama tarihi maddeciliği savunan Özcan Buze'yi anlamıyorum.

Belki yanılıyorum. Genco Erkal, belki Sokrates'i seviyor. Demokrat olmak iyi ya... halk, Sokrates'i sevsin istiyor. İşin tuhafı ben de Sokrates'i seviyorum. Ama o dönemde demokrat olmadığı için. O tarihte demokrat olsaydı hiç sevmezdim Sokrates'i. Özcan Buze, Sokrates'i sevmiyor o tarihte demokrat olmadığı için.

Şimdi bu işi konuşalım.

Sokrates'in kaması

Sokrates, antik dönemde tüccar demokrasisiyle, bugün burjuva sınıfının egemenliğinde yürütülen... çerçevesi çizilen burjuva demokrasisinin iki temel sorununu kurcalıyordu.

Sorun, yalın bir soruyla ortaya konur. Diyelim hastasınız. Bir takım insanların adlarını torbaya koyup, torbayı iyice karıştırdıktan sonra kura çekip, kurada kim çıkarsa çıksın... bu bir ayakkabıcı, bir oto tamircisi, bir yazar, bir şair olabilir... sağaltım için kurada adı çıkana mı gidersiniz, yoksa doğrudan doğruya hekime mi.

Beş yıldan beri felsefe seminerleri verdiğim çeşitli kurumlarda Sokrates'i anlatırken bu soruyu ben de sordum. Hiç kimse sağaltım için kura yöntemine başvuracağını söylemedi.

Sokrates de bu soruyu sorduktan, "Kura çekmem, doğrudan doğruya hekime giderim" demiyordu. Bundan sonra sorun gündeme geliyordu. Peki öyleyse, devlet yöntemi için neden kura çekiyorsunuz.

Burada sorun şudur. Yönetenler, yönetme hakkını nerden alacak. Tarihte buna çeşitli yanıtlar verilmiştir. Bu yanıtlardan biri şudur. "Yönetiyorum. Çünkü ben tanrının temsilcisiyim."

Burjuvazi, buna "hadi ordan" deyip, yönetme hakkını ulusa verdi. Peki ulus nasıl yönetecek kendini. Temsilci seçecek. Hangi temsilci yönetecek sorusuna, çoğunluğun oyunu alan dendi.

Peki ama, tanrının temsilcisi temellendirmesini doğru bulmuyoruz da, çoğunluğun oyunu alan temsilci... bir başka deyişle çoğunluk yönetir temellendirmesinin doğru olduğunu nerden biliyoruz.

Buna "Sen ne demek istiyorsun. Milyonlarca insan nasıl devleti yönetir. İster istemez temsilci seçeceğiz" diye yanıt verirlerse, bu pratiğin dayatması olur. Ama demokrasinin temellendirmesi olmaz.

Peki bu iş nasıl çözülecek... bunun bir çözümü yok mu. Bu sorun özneler arası doğruluk kuramıyla çözülebilir.

Deneyelim.

Özneler arası doğruluk kuramına göre yüz kişiden 51 kişi bu doğrudur dedikte... yüz kişiden 51 kişi A partisinin beni yönetmesi doğrudur derse, bu doğrudur.

Demokrasi, işte bu doğruluk kuramına dayanır. Bu yüzden ülkeyi yönetmek isteyenler, çoğunluk, savlarına doğru desin diye var güçleriyle çalışırlar. En yurtsever onlardır, en doğruyu onlar söyler. Seçim sonucu çoğunluğu alan "Gördünüz mü en yurtsever benim, en doğruyu ben söyledim" diye iktidara oturur.

Antik dönemde sofistler, politikacılara çoğunluğu kazansın diye hitabet dersi verirlerdi. Bu işi, günümüzde reklam ajansları yapıyor.

Şimdi soruyorum. Çoğunluğun doğru dediği doğrudur görüşüne katılıyor musunuz. Sokrates, buna hayır diyordu. Çoğunluğun doğru dediği, doğru değildir.

Çoğunluğun doğru dediği doğrudur denirse ortaya bir takım sorunlar çıkıyor. Çoğunluğun doğru dediğini hangi alanlarda kabul edeceğiz. Sözgelimi, bilimde, felsefede, sanatta çoğunluğun oyuna başvurulacak mı.

Sanattan başlarsak... pembe diziler mi güzeldir, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı mı. Çoğunluk pembe dizi derse değil, pembe dizi diyecek, o zaman o yapacak-

sınız.

Felsefede tarihi maddeciliği reddederse... bilimde çocuk felci aşısına karşı çıkarsa n'olacak.

"Buralarda çoğunluğun oyu aranmaz" dendikte, peki, bir gün çoğunluk, "Biz yanılmışız, doğru olan tanrının temsilcisinin beni yönetmesiymiş. Ben dini kurallara göre yönetilmek istiyorum" derse n'olacak.

Demokrasi kuramcıları, bu sorunu çözmek için şöyle bir kuram geliştirdiler. Çoğunluğun oyunu alan iktidara gelsin. Ama yanlış sayılan... azınlıkta kalan düşüncenin çoğunluk olup iktidara gelme hakkını boğmasın. Böylece burjuva demokrasisinin zayıf yanı kapatılmak istendi. Ama bu mümkün olmadı. Bugün burjuva demokrasilerinde, bir partinin yönetim hakkını elde edebilmesi için trilyonlar harcaması gerekir.

Bu söylenenleri Türkiye'ye uyguladıkta tatsız bir görünüm çıkar ortaya. Bir örnek veriyorum. *Aydınlık* dergisi "Özelleştirmenin IMF programının içindeki yeri nedir?" diye soruyor. Prof. Chossudovsky yanıt veriyor, "Türkiye'de yürürlükte olan ve Haziran 1998'de kabul edilen Ekonomik Polikitalar Bildirgesi. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na göre Türkiye hükümetinin hazırladığı belge. Oysa bu Washington'da IMF tarafından kaleme alınmış bir belgedir. Aslında bu klasik IMF borç anlaşması değildir. Bu bildirgede yazılmış koşullara uymak konusunda Türk yetkilileri IMF ile anlaşmaya varmışlardır. Özelleştirme konusu işte bu IMF-Dünya Bankası paketinin bir parçasıdır. Bu özelleştirme programının amacı, çok uluslu şirketlerin ve küresel bankaların, kamu varlıklarını düşük fiyatlarla edinebilme ortamını sağlamaktadır. Bu kamu varlıkları satılmıyor, bedava dağıtılıyor" (10).

Soru şu. Kim yapıyor bu işleri. Türk hükümeti. Bu hükümeti oluşturan partileri kim parlementoya yolladı. Halk.

Şimdi bu hükümetin yaptıkları doğru mu. Doğru derseniz nesnel gerçeği inkar etmiş olursunuz. Yanlış derseniz demokrasinin dayandığı temellerden birini inkar etmiş olursunuz.

Sokrates burada net konuştu. Ben doğruyu, çoğunluğun ölçütüne vurmam dedi. Böylece burjuva demokrasisinin yüreğine kamasını soktu.

Burjuva demokrasisi bu kamayı çıkaramadı.

Yönetme bilgisi

Yönetme hakkına bilgi kuramsal açıdan baktıkta sorun iyice çetrefilleşir. Sokrates, yönetme hakkını, devleti yönetme bilgisine dayandırıyordu. "Sokrates resmi devlet görevlerinin çoğunluk tarafından dağıtılmasına karşıydı, çünkü sorumlu konumların ayrım gözetilmeksizin seçilen herhangi bir yurttaşa değil de işgal edecekleri konumların gereklerini yerine getirebilme yetili insanlara verilmesi gerektiğine inanıyor ve bir torbadan rastlantısal olarak bir ad çekme Sokrates'e bunu gerçekleştirir gibi görünmüyordu." (11)

Bu sorunla yalnız Sokrates değil, birçok filozof uğraştı. Sözgelimi Farabi, devleti yönetecek "reis" için 12 koşul koyar. Bu koşullardan ikisini söyleyeyim. "Kendisine söylenen her şeyi tabiatıyla iyi kavrayıp anlaması lazımdır (...) öğretmeyi ve öğrenmeyi sevmesi, buna kendini kaptırmış olması lazımdır" (12).

Rafaello'nun "Atina Okulu" adlı eseri.

Soruyorum. Türkiye'yi yönetenlerin bilgi kuramsal açıdan dayanakları sağlam mı. Türkiye'yi yönetenlerin hangisinde hak, adalet, hukuk, siyaset, felsefe, estetik bilgisi var.

Bu ülkede seçilmiş bir belediye başkanı, estetik bilgiden yoksun olduğu için, "tükürürüm böyle sanatın içine" deyip, birçoğumuzu incitmedi mi.

Bizler bu ülkede hangi seçilmişe sorunlarımızı kavratabildik... öğrenmeyi ve öğretmeyi sevdirebildik.

İstanbul'u köprü tuzağına düşürmeyin diye kaç bin sayfa yazı yazıldı... bilimsel çözümlemeler yapıldı. Hangi seçilmiş, bilimin gösterdiği yoldan gitti.

Sokrates'ten binlerce yıl sonra Öztin Akgüç *Politikacının Sorumluluğu* adlı yazısında şunları söylüyor. "Niçin politikacı olunur? Neden politika yapılır? Politika yapmanın, politikacı olmanın toplumsal bir yönü olmalıdır. Ülkenin, toplumun çeşitli sorunlarına doğru tanı koyma, çözüm önerileri geliştirme, uygulama ile sorunları çözme ya da hafifletme politika yapmanın, politikacı olmanın temel amaçları olmalıdır. (...) Politika yapanların, hele hele liderliğe soyunanların bazı nitelikleri, birikimleri olmalıdı." (13).

Bir politikacının Öztin Akgüç'ün tasarladığı gibi olabilmesi için, insanlığın pratik, estetik, felsefi, bilimsel birikimini kavraması gerekir. Ancak böylesi donatımlı kişiler "işgal edecekleri konumların gereklerini yerine" getirebilirler. Burjuva demokrasisi bu yolu açmadı. Bu yolu tıkadı.

Ülkemizin sorunları, çoğunluğun oyuyla seçilmiş herhangi bir kişinin karakuşi kararlarıyla çözülemeyecek kadar ciddidir. Buna karşın bir araştırmada, belediye başkan adaylarının belediyeciliği bilmedikleri ortaya çıkıyor, "Marmara Üniversitesi Mahalli İdareler Başkanı Prof. Dr. Ömer Dinçer, belediye başkan adaylarının pek çok konuda vaatlerde bulunduklarını, ancak seçildikten sonra belediyeciliği öğrenen belediye başkanlarının, yasal olarak yerine getirilmeyen vaatler nedeniyle bürokratlarla aralarında çatışma yaşadıklarını söyledi" (14).

Sokrates işte bu cehalete karşı çıktı. Yönetme hakkını doğrudan doğruya bilgiye dayandırdı. Kavrayıştan yoksun cahiller, çoğunluğun oyuna dayanarak beni yönetemez dedi.

Böylece burjuva demokrasisinin yüreğine ikinci kez kamayı soktu.

Burjuva demokrasisi bu kamayı çıkaramadı.

Sokrates'in çıkmazı

Antik dönemde Atina'da köle, buğday, et, yağ ticaretinden para kazanan, yönetimde hak isteyen bir tüccar sınıfı doğdu. Bu sınıf, güya halkı yanına alarak aristokrasiye karşı iktidar mücadelesi başlattı. Bu sürece demokrasi deniyor.

Atina'da aristokrasiye... aristokratik değerlere karşı mücadele başlatan tüccar sınıfı, yeni insani değerler koyamadı in-

sanlığın önünc. Bunlar para düşkünü, parayı en yüce değer sayan, kaba-saba, cahil birer politikacı olup çıktılar. Bu durumda, Sokrates'in paraya dayalı değerleri yücelten tüccar demokrasisinden yana olması beklenemezdi.

Sokrates'e göre onlar, kendilerine neyin yararlı olduğunu bilmeyen... bu bilgiyi edinmemiş, dolayısıyla erdemsiz kişilerdir.

Sokrates, tüccar sınıfının değerlerini benimseyip demokrat olamazdı. Olmaması gerekirdi. Ama tüccar sınıfının karşısına daha insani... daha ileri değerleri koyacak bilinç yoktu Sokrates'te. Olması da mümkün değildi. İşte bu yüzden yiğitliği, ölçülülüğü, adil davranışı para için, ticaret için durmadan yalan söyleyen tüccar sınıfında değil, aristokratik sınıfta arıyordu. "Para verilince konuşan, verilmeyince susan adamlardan değilim" diyen Sokrates'in çıkmazı işte bu noktadır. Ama bizler bugün, ya aristokrasi, ya burjuva demokrasisi ikilemini taşımıyoruz. Halkı cahil bırakan, bütün insani değerleri yerlebir eden, burjuva sınıfına karşı emeğe dayalı, katılımcı, doğrudan, yalnızca insanın esenliğini hedefleyen bir demokrasi tasarımıyla insanlığı, düştüğü çukurdan çıkarabiliriz.

Tekellerin halkı soyduğu bir çağda yaşıyoruz. Bu soygunu görememesi için halkın cahil bırakıldığı bir çağda yaşıyoruz. İnsanla ilgili her türlü karar, insandan habersiz veriliyor. ABD, istediği zaman, istediği yeri, istediği yerden bombalıyor. "Dünyanın en büyük bankaları suç işlemiş kişiler tarafından yönetiliyor" (15).

Böylesi bir maddi ortamda, burjuvazinin demokrasi palavrasıyla halkı yönetme hakkı, hem doğruluk kuramı, hem bilgi kuramsal açıdan çökmüştür.

Sokrates bu çöküşü çok önceden gören, zengin sınıfın yönetme hakkının meşru olmadığını söyleyen, bu uğurda can veren bir düşünürdür.

Sokrates'i demokrat ya da gerici şeyhi gösterirsek bu sorunu gizlemiş oluruz. Hem Türkiye'de hem dünyada zenginler demokrasisinin içyüzü ciddi bir şekilde gösterilmelidir.

Bu yapılmazsa emeğe dayalı, katılımcı, doğrudan bir demokrasi hayata geçirilmezse, zenginlerin öbür yönetim biçimi faşizmin boyunduruğunda insanlık ciddi bir yıkıma uğrayacaktır.

Benzerlik

Sokrates'in gerici şeyhine benzetilmesine geldikte... Sokrates savunmasında şöyle der. "Kendi payıma ben bütün yaşamımda, bana verilen kamu işlerinde olduğu gibi, özel işlerimde de hak yolundan ayrılmadım hiç, eğri yola sapmadım, boyun eğmedim kimseye." (16)

Doğrudur bu. Bundan ötürü hem demokratların, hem oligarkların haksız kararlarına karşı çıktı. Bu yüzden oligarklar katledecekti Sokrates'i. Devrildiler de kurtuldu Sokrates. Demokratların döneminde ölüme gitti. Aslında demokratlar Sokrates'i öldürmek için yargılamadılar. Kaçabilirdi, ya da para cezasını kabul edebilirdi. Sokrates, zorla öldürttü

kendini. Tabi bu ayrı bir sorun.

Şimdi Özcan Buze'ye şunu soruyorum. Türkiye'de hangi gerici şeyhi hangi haksızlığa karşı çıktı da, hayatı boyunca haksızlığa karşı çıkan Sokrates'i gerici şeyhlerine benzetiyorsunuz. Ama buna şaşırmadım. Özcan Buze'nin sınıflama mantığı, benzerlikte de işliyor. Değil milimetrik ayrıntıları, koca koca farkları bile dümdüz eden bir mantık bu.

Sokrates sağ olsaydı Özcan Buze'yle şöyle konuşurdu.

Sokrates- Beni Kubilay'ı katleden gericilerin şeyhine benzetmişsin öyle mi.

Buze- Evet.

Sokrates- Peki söyle bakalım, benzetilen benzeyenin aynı mıdır.

Buze- Anlamadım Sokrates.

Sokrates- Gündüzleri güneşi görüyorsun değil mi.

Buze- Görüyorum tabii...

Sokrates- Peki dolunayı...

Buze- Dolunay gündüz gözükmez, gece gözükür.

Sokrates- Akıllı bir delikanlıya benziyorsun. Peki söyle bakalım. Güneşle dolunayın benzer yanları var mıdır.

Buze- Olur mu öyle şey, benzer yanları yoktur. Biri ay, biri güneş. Biri gündüz çıkar, biri gece. İkisi de aydınlatır ama güneşin aydınlatması canlıdır. Hem güneş ısıtır. Ay dersen ısıtmaz.

Sokrates- Ne güzel söyledin. Ama ikisinin de benzer yanları var dersem.

Buze- Bilmem Sokrates.

Sokrates- İkisi de daireye benzemezler mi.

Buze- Aklım karıştı Sokrates... doğrudur daireye benzerler.

Sokrates- Bu benzerlikten ötürü aya güneş, güneşe ay diyebilir miyiz.

Buze- Diyemeyiz Sokrates.

Sokrates- Peki, benzerler birbirine mi benzer, yoksa başka şeye mi.

Buze- ?

Sokrates savunmasında, "Ben tanrının devletin başına tebelleş ettiği atsineğiyim, hergün her yerde dürtüyor, uyarıyor, azarlıyorum, ardınızı bırakmıyorum" der.

İşte yine Sokrates... binlerce yıl sonra geldi, bizi her yerde dürtüyor, uyarıyor, azarlıyor... ardımızı bırakmıyor.

Sokrates bizi rahatsız ediyor. Onu öldürdüler ama yine de rahatsız etmeye devam ediyor. Bir kez daha öldürsek bile yine ardımızı bırakmayacak. Söyleyin bakayım, çoğunluğun dediği doğru mudur... söyleyin bakayım, hekime giderken niçin kura çekmiyorsunuz... söyleyin bakayım, bu bilgisizlikle devlet yönetme hakkını nereden alıyorsunuz.

Sokrates'ten kurtulmak istiyorsak bu sorunları ciddi bir şekilde çözmek zorundayız. Bu, yalnız Sokrates'ten kurtulmak değil, insanı, kapitalizmden kurtarmaktır.

NOT- Yazarın noktalaması özeldir. Yazılarında (?), (-), (;), (!) işaretleri kullanmaz. Dolayısıyla orijinal metne bağlı kalınmıştır.

DİPNOTLAR

1) Özcan Buze; Felsefe nedir, nasıl okunmalıdır, Bilim ve Ütopya Eylül 1998, s-51.
2) Engels; Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, çev. Öner Ünalan, Sol Yayınları, Ankara 1974.
3) Engels; age.
4) Aristoteles; Metafizik, çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, 1996.
5) F. Albert Lange; Materyalizmin Tarihi, çev. Prof. Dr. Ahmet Arslan, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
6) Betül Çotuksöken; Kavramlara Felsefe İle Bakmak, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998.
7) Özcan Buze; Sokrates- Özgürlük Şehidi mi, Gerici Tarikat Şeyhi mi?, Bilim ve Ütopya Eylül 1998, s-51.
8) Prof. Dr. Kıvanç Ertop, Doç. Dr. Çetin Yetkin; Siyasal Düşünceler Tarihi I, Say Yayınları, İstanbul, 1988.
9) Ertop, Yetkin; age.
10) Aydınlık; 20 Aralık 1998, sayı-596.
11) Laszio Versenyi; Sokrates ve İnsan Sevgisi, çev. Ahmet Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara 1998.
12) Farabi; El-Medinetü'l Fâzıla, çev. Nafiz Danışman, MED Yayınları, İstanbul, 1990.
13) Cumhuriyet; 27 Aralık 1998.
14) Cumhuriyet; 2 Ocak 1999.
15) Prof. Dr. Michel Chossudovsky; Aydınlık, 20 Aralık 1998, sayı-596.
16) Platon; Sokrates'in Savunması, Diyaloglar, çev. Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.

Sumerliler'de adalet ve ahlak kavramı

Sumer kralları sürekli olarak ülkeye kanun ve düzeni getirdikleri, böylece güçsüzleri güçlülerden, fakirleri zenginlerden korudukları, kötüleri ve zorbaları ülkelerinden attıkları ile övünmüşlerdir.

Muazzez İlmiye Çığ

Dünyanın diğer taraflarında hak, adalet ve ahlak düşüncesinin henüz oluşmadığı veya geleneklerden ileriye gidip yazıya geçmediği çağlardan çok önce Mezopotamya'da yaşayan Sumerliler'de hak, hukuk ve ahlak kavramlarının bulunduğunu görüyoruz. Bu bilgileri onların icat etmiş oldukları yazıya ve kullandıkları yazı malzemesine borçluyuz.

Sumer inanışına göre tanrılar evreni, insanları yarattıkları gibi, onların geleceklerini, daha doğrusu kaderlerini de baştan belirlemişlerdi. Bunu simgeleyen kelime **nam** = kader, **nam.tar** = kaderi belirlemek. Buna göre tanrılar bir insanın veya bir varlığın ne olacağını, ne olması gerektiğini belirlemiştir. Fakat bu varlığa meydana gelir gelmez de bir ad vermeleri zorunlu idi. Bu ad verme simgesi de **mu** = isim, addır. İsim verilmeyen hiçbir nesne var olmamış demektir (1). Bunlardan başka bir de **me** kelimesi var; bu da tanrısal düzeni sağlayan tanrısal bir güç. Buna ait bir metinde **me**'lerin yüze yakın açıklaması yapılmış. Fakat bunların ancak 60 kadarı okunabiliyor. Bunlar birbirinin karşıtı olan terimler. Örneğin: Beylik, tanrılık, yüceltilmişlik ve ebedi taç, krallık tahtı, yeraltı dünyasına iniş, yeraltı dünyasından çıkış, cinsel doyum, fahişelik, kanun, suçlama, namusluluk, düşmanlık, yalan gibi (2).

Sumerliler iyi ahlak olarak, iyi erdemliliği, dürüstlük ve doğruluğu, acıma ve merhametliliği, kanun ve düzenin korunmasını, adalet ve haktanırlığı kabul etmişlerdir. Buna karşılık kötülük ve yalancılığı, kanunsuzluk ve düzensizliği, acımasızlığı, başkasının hakkını korumamayı, anlâksızlık olarak nitelemişlerdir. İlginç olanı bunlar da tanrılar tarafından varedilmiş.

Krallar sürekli olarak ülkeye kanun ve düzeni getirdikleri, böylece güçsüzleri güçlülerden, fakirleri zenginlerden korudukları, kötüleri ve zorbaları ülkelerinden attıkları ile övünmüşlerdir. MÖ 2400 yıllarında yaşamış olan Lagaş Kralı Urukagina, ilk vergi reformu olarak nitelenen belgesinde, ülkede çoktan beri eziyet çeken halka hak ve özgürlüğü getirdiğini, memurların yaptıkları haksızlık ve eziyetlere son verdiğini, dul ve yetimleri koruduğunu anlatmıştır.

Adalet getiren kral: Urnammu

Ondan 400 yıl sonra III. Ur sülalesini kuran Kral Urnammu kanununun giriş kısmında, kendilerinden söz edilen yalancı ve düzenbazların, halkın öküzüne, koyununa, eşeğine el koyan yağmacıların ülkeden atıldığı, pazarlarda dürüst satış yapılması için uzunluk ve ağırlık ölçülerinin değişmeyecek şekilde tespit edildiği yazılıyor. O, öksüzü zengine, 1 şegel gümüşü olanı 1 mana gümüşü olana kurban ettirmemiş. Görevini kötüye kullanan memurları işinden atmış. Urnammu bu kanunu, ülkesine adaleti getirmek, halkın haklarının çiğnenmemesini sağlamak amacıyla yapmış, dul ve yetimleri, fakirleri ezilmekten korumuş.

Urnammu'dan 200 yıl sonra İsin Kralı Lipitiştar yeni bir kanun çıkarıyor. Büyük tanrılar olan gök tanrısı An ve hava tanrısı Enlil'in, ülkeye adaleti getirmesi, şikayet edilenleri sürmesi, düşmanlık ve başkaldırmayı silahla bastırması, Sumer ve Akadlılar'a iyi yaşam sağlaması için kendisini ülkenin prensliğine seçtiklerini anlatıyor (3).

Krallar için yazılan birçok ilahilerde de iyi ahlaktan söz edilmektedir.

Sumer yazarlarına göre tanrılar da iyi ahlaklı olanları üstün tutuyorlardı. Sumer'in büyük tanrıları için yazılan ilahilerde iyiliği, doğruluğu, haktanırlığı sevdiklerinden söz ediliyor. ahlakı ve adaleti koruyan tanrılar var. Bunların başında güneş tanrısı geliyor. Bir Sumer atasözünde "doğruluğun gemisi rüzgârda gider, güneş tanrısı ona bir liman arar. Fenalığın gemisi de rüzgârda gider, güneş tanrısı onu kumlara sürükler" deniyor. Başka bir atasözünde "adalet ile kim boy ölçüşebilir. Adalet can bağışlar" denmiştir. Güneş tanrısı aynı zamanda yeraltına gidenleri de yargılıyor.

Sosyal düzenden sorumlu tanrıça: Nanşe

Lagaş şehrinin tanrıçası Nanşe de sosyal düzenden sorumlu. O bir şiirde şöyle anlatılıyor:

"Öksüzleri bilen, dulları bilen,
İnsanın insana yaptığı zulmü bilen, öksüzlerin annesidir O!
Nanşe dulları koruyan, fakirlere yardımcı olan,
Sığınanlara kucak açan, güçsüzlere barınak bulan kraliçedir O!"

Bu tanrıça her yeni yılda yanında yazı tanrıçası Nidaba, onun kocası Haya ve birçok kanıtlayıcılarla bir toplantı yapıyor, bu toplantıda Nan-

şe kötü hareket edenleri, açgözlüleri, aile arasında birbirine fena davrananları arıyor. Suçlu bulunanlar Nanşe'nin veziri Hendursag tarafından cezalandırılıyor (4). Tanrıça Nanşe için suç sayılan davranışlar şöyle sıralanmış:

"Kanunsuz yolda gezen, isyanla ellerini kaldıran, geçerli kuralları çiğneyen, anlaşmaları bozan, kötü yerlere beğenerek bakan, büyük ağırlık ölçüsü yerine küçüğünü koyan, uzun ölçü yerine kısa ölçü kullanan, kendisine ait olmayanı yiyip de 'yedim' demeyen, içip de 'içtim' demeyen, yasak olanı 'yedim' deyen, yasak olanı 'içtim' diyen kimseler Nanşe'nini sevmedikleri."

Nanşe'nin sosyal vicdanı şöyle anlatılmış:

"Öksüzlerin rahat olması, dulların ortada görünmemesi için, güçlülerin güçsüzleri ezmemesi için, Nanşe insanların kalbini aradı."

İsin kralı İşmedagan

İsin kralı İşmedagan, Nippur ve Sumer'i düşmanlardan kurtardıktan sonra yazılan *Nippur'un yıkılması ağıdı*'nda ülkesinin barış, güvenlik ve düzen içinde olması özlemini, mutlu günleri şöyle dile getiriyor:

"İnsanın insana işkence etmediği, oğlun babadan çekindiği gün;

İnsanlığın ülkeye yayıldığı, saygınların aşağıdakilerden saygı gördüğü gün;

Erkek kardeşin ağabeyden sonraya geçtiği gün;

Güçsüzle güçlünün kavga etmediği, nezaketin geçerli olduğu gün;

İstenilen yolda gidilebildiği, yaban otlarının temizlendiği gün;

İnsanın istediği yere yolculuk yapabildiği, kırlarda da ona zarar gelmediği gün;

Memlekette bütün üzüntülerin bittiği, onu ışık kapladığı gün;

Ülkede koyu karanlık kaktığı gün bütün canlı yaratıklar sevinecekler."

Kral İşmedagan kendisini öven bir ilahisinde ona tanrı tarafından krallığın niçin verildiğini şu dizelerle anlatmış:

"Güneş tanrısı Utu adaleti ve doğruluğu ağzıma koydu. Halka hüküm ve kararın tam olarak verildiğini; doğruluğun sürdürüldüğünü, kötülüğün yok edildiğini; Kardeşin kardeşe doğruyu söylediğini, babaya saygı gösterildiğini; ablanın yalanlanmadığını, anneden korkulduğunu; güçsüzün güçlüye teslim edilmediğini, güçsüzün korunduğunu; güçlünün

keyfine göre davranmadığını, adamın adamla uğraşmadığını; kötülüğün, zulmün yok edildiğini, adaletin işlediğini göstermek için, Ningal'ın doğurduğu tanrı Utu krallığı bana verdi."

Buna karşılık aynı kral yaptıklarını şöyle açıklıyor:

"Kötülüğü ve işkenceyi gemledim.
Sumer'de doğruluğu yerleştirdim.
Ben adaleti seven bir çobanım.
Haksızlığı hoşgörmeyen,
Dürüst karar veren bir yargıcım.
Güçlü gücüne göre davranamaz.
Rüşvetle verilen yargıyı, değiştirilmiş bir sözü cezalandırdım.
Uygunsuzluğu, hakareti silip süpürdüm.
Haksızlığa uğramış dul ve yetimin çağrışlarını yanıtladım.
Kırları yağma eden canilere son verdim."

Görüldüğü gibi Sumer'de hak ve adalet, iyi ahlak ön planda geliyor. En az 4 bin yıl önceden bu yana bu kavramlarda bir değişiklik yok. Yeter ki kurallar iyi uygulansın.

DİPNOTLAR

1) Aynı durumu gerek Tevrat gerek Kuran'da görüyoruz. Allah Adem'e etrafındakilere isim vermesini öneriyor.

2) Muazzez İlmiye Çığ; Tarih Sumer'de Başlar, s:82'de okunabilenlerin hepsi yazılmıştır.

3) Bu kanunlar için: Prof. Mebrure Tosun, Doç. Dr. Kadriye Yalvaç, Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-saduqa Fermanı, Ankara, 1975.

4) Bu olay Müslümanlığa Şaban ayının 15'indeki Beraat kandili olarak geçmiş olmalı. Çünkü bu kandilde de Allah insanları yargılıyor, iyileri kötüleri belirliyormuş.

Şal Kafe Bar

Türkülerin söylendiği, halayların çekildiği; bağlamadan davula, gitardan meye, kemençeye kadar her enstrümanın çalındığı rahat bir ortam...
İş veya okul çıkışında yorgunluğunuzu atıp, çayınızı, kahvenizi yudumlayacağınız bir atmosfer...

Hergün saat: 09.00-02.00 arası bekliyoruz.
Hafta içi saat: 17.00-01.45 arası, tatil günleri de saat 15.00-01.45 arasında canlı müzikle, siz gönül dostlarıyla birlikte olalım.

Her türlü toplantılarınız için hizmetinizdeyiz.

Öğrencilere %5 indirim!

Adres: İstiklâl Cad. Büyükparmakkapı Sok. No: 18/A Beyoğlu/İSTANBUL Tel: (0212) 243 41 96

Doğu Anadolu'da Ön-Türk izleri

Tarih öncesi çağlarda bile, Anadolu ve özellikle Doğu Anadolu bölgesi ile Azerbaycan ve Asya bozkırları arasında kopmaz bir birliğin olduğu açıktır. Bu durum ayrıca, tarih öncesi dönemlerden, yeni zamana kadar, Orta Asya'dan Anadolu'ya devamlı göçlerin yapıldığını ortaya koyar.

Halûk Tarcan

Sayın Ord. Prof. Ekrem Akurgal TÜBİTAK tarafından harika bir şekilde hazırlanıp 1998 Mart ayında yayımladığı *Anadolu Kültür Tarihi* başlıklı kitapta, Anadolu tarihinin başlangıcının, Çayönü'nde -7250, Çatalhöyük'te -6500'ler olarak tespit edilmiş olduğunu, yazının ise, Orta ve Güneydoğu Anadolu'da -1700 sıralarında kullanılmaya başlandığını yazmaktadır. 8 binden önce Doğu Anadolu'da Türk kültürüne ait herhangi bir ize rastlamadığımız gibi, Hitit öncesinde de bu konuyla ilgili bir belgeyle karşılaşmadık. Halbuki, 3. binde Doğu Anadolu'da bir **Turki Krallığı**'nın varlığını *Belgelerle Türk Tarihi* dergisinin 1988'de yayımlanan 42. sayısı sayesinde öğrenmiştik. Sözü bu belgeyi sunan Doç. Dr. Ekrem Memiş'e bırakalım: "... Şimdiye kadar Anadolu'nun 26 Ağustos 1071'de kazanılan Malazgirt zaferinden sonra Türk yurdu olduğu zannediliyordu. Fakat, Hititler dönemine ait olan ve Hitit çivi yazısıyla yazılmış olan bir metne (KBo III, 13) göre, Türkler Doğu Anadolu'da oturmakta idiler. Onlar bir 'şehir devleti' kurmuşlardı. Bu devlet **Turki Krallığı** adını taşıyordu ve kralın adı İLŞU NAİL idi. Hiç şüphe yok ki bu kral Türklerin kral idi..."

"... Söz konusu bu belge, -2350/2150 yılları arası Mezopotamya'da büyük bir devlet kurmuş olan Akad imparatorlarından Naram Şin'e ait olup, Anadolu hakkında bilgi veren ilk yazılı belgedir. *Şartamhari* adlı bu belgenin üç kopyasından ilki Babil'de, ikincisi Mısır'da, tel El Amama'da, üçüncüsü ise, Hattuşaş (Boğazköy) arşivinde bulunmaktadır. KBo III, 13 sayılı metin Hitit dilinde ve Hitit çivi yazısıyla yazılmıştır ve belli ki Hititler zamanında (-1750/1200) Akadça orjinalinden tercüme edilmiştir. Metnimiz, H. T. Güterbock tarafından *ZA (Zeitschrift für Assyrologie)* Berlin 1938, sayı 44, s:67-68'de yayımlanmıştır (Yazık ki Atatürk aynı yıl vefat etmiştir). Baştan, ilk 7 satırı kırık olan metnin mevcut 8 ile 18. satırlarından 15.'si TURKİ KRALI İLŞU-NAİL kaydı taşır..."

Bu belgeyle, ortaya yeni bir sorun çıkar: Türkler Anadolu'ya ne zaman gelmişlerdir? Sayın Memiş'e göre Tufan olayı doğru olmalıdır ve Nuh'un gemisinden çıkanlar arasında, Nuh'un oğlu Yafes'in Türk adını taşıyan oğlu da vardır, öyleyse, Turki Krallığı mensupları bu Türkler olmalıdırlar. Biz Tufan hikâyesini bir kenara bırakıp, Turkilerin, Ön-Türkler'in torunları ve onların büyük bir buzdağının uçlarından ancak biri olmuş olduklarını ileriki sayfa ve sayılarda ayrımlı bir şekilde incelemeden önce, İlşu-Nail adını görelim: K. Mirşan bu konuda şu açıklamayı yapmıştır: İlşu Nail diye gösterilen ad; İLŞU ANA İL, İlşu (anga-o'na) il olmalıdır yani, İLŞU'YA İL- ÜLKE demektir. Ön-Türkler'de buna ait pek çok örnek vardır: BİL/GE QAĞAN, (bil'e, ülkeye, egemenliğe qağan), BİL/GE QUTLUĞ TURQAN (Bil'e, egemenliğe, Turqansancak beyi) gibi... Başka bir örnek: Hazar'ın kuzeyindeki Astarhan ilinin Ön-Türkçe adı Buluşum Oğ'dur; halkına, Buuşım İL denir. Bu belgenin açığa çıkardığı gerçekleri görelim:

- Prof. Sina Akşin'in bulgularına göre Türk tarihi -220'de başlıyordu; onu en az iki bin yıl geriye alacağız.
- Prof. Akurgal Anadolu Türk tarihinni +1071'de başladığını kabul etmiş, örneğin bunu 3. Askeri Tarih Semineri'nde de ifade etmiştir. Bu tarihi üç bin yıl geriye alacağız (1).
- Prof. T. Tekin, Türk adının +6. yüzyılda ortaya çıktığını ifade ediyordu; bu tarihi 2400 yıl geriye alacağız.
- Renfrew, Hint-Avrupa dillerini Anadolu'ya yerleştirirken bu gerçeği bilmiyordu ya da Hititçilerin vermiş oldukları bütün bilgilerin doğru olduğunu kabul etmişti.
- A. Uhri'nin *Eski Anadolu Dilleri* isimli makalesinde de bu belgeyi göremedik.

Bunun, Boğazköy arşivinin bulunduğu yıllardan 1988'e kadar, bu arşivde çalışmış olan yerli ve yabancı çok sayıda araştırmacının gözünden kaçmış olması üzüntü verecek bir olaydır. Gelelim, İlşu Nail sözcüğünün Ön-Türkçe okunmasının açığa çıkardığı gerçeklere:

- Asya olsun Anadolu olsun Türk tarihinin ve genelde evrensel tarihin incelenmesi için Ön-Türkçe'nin bilinmesi şarttır. Bunun için de,
- Anadolu lehçesinin yetersizliği kabul edilmelidir. Asya Türk lehçeleri ilk seviyede bilinmesi gereken dillerin başında gelmektedir. Bu noktadan hareketle, Antik Türk dili ve ondan sonra da Ön-Türk diline inilir.

İlşu Nail sözcüğünün yanlış, daha doğrusu "yakıştırma" yoluyla okunması, Luvili , Nesili, Neşa umnali dili, Muvatalli, Murşili vb. kelimelerin -önfikirlerle Türkçe'nin, Türk kültürünün dışlanması sonucu- tamamen yanlış okunabilecekleri, yanlışların ise büyük tarihi yanlışlara yol açabileceğini düşünmek mecburiyetindeyiz.

Bu nedenlerle, Sayın Akurgal ve bütün sayın araştırmacılarımız, mükemmelen bildikleri Almanca, İngilizce vb. dilleri seviyesinde Asya Türk lehçelerinden birini bilselerdi, biz Türkler, tarih ve uygarlıklar dışına itilmeyecek; kimliğimize, kişiliğimize, kültürümüze sahip olacaktık.

Boş bırakılmış olan Doğu Anadolu tarihi

Akurgal, Doğu Anadolu tarihinin -8 binlerde, Elazığ'da Çayönü'nde başlamış olduğunu nakletmektedir. Halbuki, Prof. Dr. Afif Erzen bu tarihi -13 binlere ve Prof. Ersin Alok ise -15 binlere kadar indirmektedirler.

Sözü 1984'te yayımlanmış olan, *Doğu Anadolu ve Urartular* adlı kitabın yazarı Prof. Dr. A. Erzen'e bırakalım (2):

"... Bundan 30 yıl öncesine kadar, Doğu Anadolu yüksek yaylasında tarih öncesi kültür hakkında pek az bilgi sahibiydik. Avrupa ve Avustralya'da keşfedilen kaya üstü resimleri nedeni ile, insanlık tarihin en eski kalıntı merkezlerinin buraları olduğu sanılıyordu. Buna karşı, Anadolu, özellikle bir kavşak yeri olan, Doğu Anadolu yüksek yaylasında, tarih öncesi bir kültürün, neredeyse in-

sanların yaşamadığı, var olmadığı sonucuna varılıyordu. Oysa, Türk bilim insanlarının son yıllarda gerçekleştirdiği sistemli araştırmalar sonucu, bu yaylaların, tarih öncesi çağların, en eskisinden başlamak üzere yoğun bir 'iskân' geçirdiği bugün artık kesinlikle açıklığa kavuşmuştur. Doğu Anadolu bölgesinde bulunan kaya altı sığınaklarına ve kaya üstlerine ve mağara duvarlarına çizilmiş olan, hayvan ve insan resimleri, sembolik şekiller bu gerçeği ortaya koymaktadırlar."

Prof. A. Erzen, bu gerçekleri 1967 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak kurmuş olduğu Van Bölgesi Tarih ve Araştırma Merkezi sayesinde yapmış olduğu çalışmalarla ortaya koymuştur. Bunun için de Doğu Anadolu, meslektaşları arasında 4 gruba bölünerek incelenmiştir:

- Adıyaman/Malatya: Palanlı kaya resimleri, tarih 8 bin,
- Prof. Kılıç Kökten: Kars bölgesi, Kağızman ilçesi, Camışlı köyü, Kurbanağa ve Yazılıkaya resimleri, -10/5 bin arası,
- Dr. Oktay Belli: Van bölgesi Yeşilalıç, Yedi Salkım, Çapanuk, Bihirî mağaralarında insan, tanrıça, dans eden kişiler, güneş sembolleri, -13/6 bin arası,
- Prof. Muvaffak Uyanık: (Araştırmalara 1960 yılında başlamıştır, bu konuya ilk defa eğilmiş olmak şerefini taşır) Van/Hakkâri bölgesi, Tir-i şin yüksek yaylası, 35 bin kaya resminden Azerbaycan ve Kobistan'da 4 bine kadar resim, güneyde Filistin bölgesinde yüzlerce resim sürer. Tarih -7/6 bin. (Yalnız bunların arasında geç tarihlerde yapılmış olup Orta Asya'yla ilgili olmayanlar da vardır.)

-15 bine inen Doğu Anadolu tarihi

Prof. Ersin Alok (3), 1972/79 yıllarında, Van-Hakkâri sınırında büyük bir alanı kapsayan Tir-i şin yaylasını geniş bir şekilde yeniden inceleyerek bu yayladaki kaya resimlerinin tarihlerini -15/7 bin arasına yerleştirmiş, kaya resimlerinin sayısını 40 bin kadar olduğunu ifade ederek Prof. M. Uyanık'ın vermiş olduğu sayıyı doğrulamıştır. Bu resimler arasında, 1979'da buzul dönemi sonuna ait, yani -15 bin tarihli -şimdilik- Anadolu'daki en eski kaya resmini tespit etmiştir.

1) Prof. Alok 1978'de Gevaruh vadisinde, sayısı 10 bini aşkın kaya resimleri bulunduğunu keşfetmiştir (-10/8 bin). En geç, yani zamanımıza en yakın tarih olarak -1500'le Cudi dağı kaya resimlerini ve Sat dağı, Gevaruh-Varagöz vadisinde -8 bin tarihinde başlayan kaya resmi kültürünün -1000'de son bulduğunu tespit etmiştir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

a) Doğu Anadolu yüksek yaylasında, yani Kafkaslar'dan Kuzey Irak'a kadar, çok geniş alanı kaplayan yaylarda ASYA ÖN-TÜRK KÖKENLİ kaya resimleri kültürü -15 binden, 1000 yılına kadar sürer;

b) Bu 14 bin yıllık uzun sürede, Orta Asya ve Üst Asya'dan gelip bu yörede yani, Kafkaslar'dan Irak'ın kuzeyine kadar bütün Doğu Anadolu yüksek yaylasına yerleşenler, bu yaylaya (Azerbaycan ve Ermenistan dahil),

c) Anadolu içlerine yayılanlar Antalya'da Beldibi Ateşeviyle Akdeniz'e kadar,

d) Güneye, Orta Doğu'ya inenler, Mezopotamya'ya (Hualpa, Halep sırlı taşı, Tel Es Sawwan toprak kaplarını süsleyen damgalar, Sumer alfabesindeki Ön-Türkçe damgalar). Suudi Arabistan'a (Med in Salih yazıtı). Ot-oğ'a (Ön-Mısırdaki Ön-Türkçe okunmuş kartuşlar) Sina yarımadasında (Sinai yazıtı) yazılarıyla, Ön-Türk kültürünü yaymışlardır.

Bu nedenle, Hint-Avrupa dilleri adı verilen teoriyi savunanlar, özellikle Kafkaslar ve Doğu Anadolu'ya bu teoriyi yerleştirenler, bu uzun süreli kültürü bilmediklerinden, bildikten sonra da -belki- onu hiçe saydıklarından, Hintçe'ye yakıştırılan kökenin yanlış ve eksik olduğu üzerinde düşünmelidirler. Acaba bu konuda, sayın Ord. Prof. Akurgal ve sayın A. Uhri'nin yanıtları ne olacaktır?

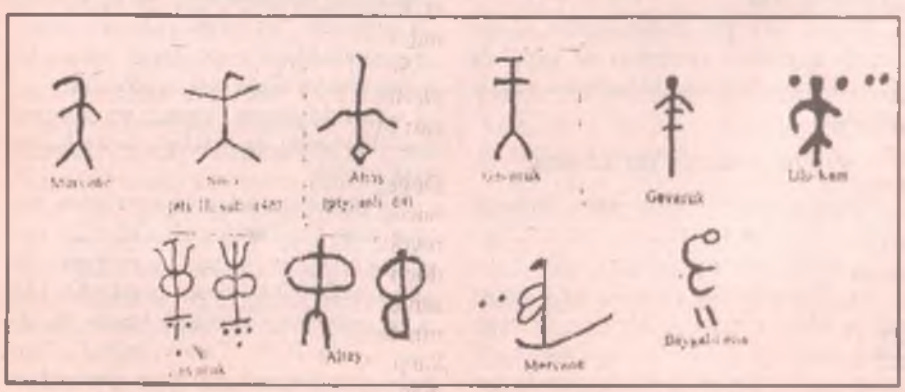

Kaya resimlerinden bazı semboller (Anadolu Prototürkleri, Kazım Mirşan).

Anadolu kültür tarihi kaya resmiyle başlar

Prof. Erzen'den devam ediyoruz:

"... resimlerin büyük bir bölümünü dağ keçileri, bizonlar çeşitli av hayvanları, sihirle ilgili motifler, stilize edilmiş şekiller ve eski yarıgöçebe Türk boylarının kullanmış oldukları amblemler meydana getirmektedirler. Özellikle daha geç döneme ait stilize edilmiş resim ve amblemler, kuzeyde Erzurum yakınındaki Cunni mağarasındaki resim ve amblemlerle Kütahya Aizani tapınağının büyük taş blokları üzerindeki hayvan resimleriyle çok büyük benzerlik göstermektedir. Bu resimlerin **eski Türk Boyları** tarafından yapılmış olduğu kesindir. Ayrıca, bu bölgedeki resimlerin benzerlerini ise, Anadolu dışında **Azerbaycan, Kobistan** ve **Sibirya**'da son yıllarda keşfedilen binlerce kaya üstü resmi meydana getirir. Görüldüğü gibi çok geniş coğrafi alana yayılmış olmasına rağmen şekil ve içerik bakımından birbirinin benzeri olan bu resimlerin, eskiden göçebe ya da yarıgöçebe Türk boyları tarafından yapılmış oldukları, bugün artık yerli ve yabancı bilim adamlarınca kesinlikle kabul edilmiştir. Dolayısıyla tarih öncesi çağlarda bile, Anadolu ve özellikle Doğu Anadolu bölgesi ile Azerbaycan ve Asya bozkırları arasındaki kültür ve sanat merkezleri arasında kopmaz bir birliğin olduğu açıktır. Bu durum ayrıca, tarih öncesi dönemlerden, yeni zamana kadar, Orta Asya'dan Anadolu'ya devamlı göçlerin yapıldığını açık bir şeklide ortaya koyar."

Prof. Erzen'in buraya kadar vermiş olduğu açıklamalarda 3 noktaya dikkat çekeceğiz:

- Kaya resimleri benzerlerinin hatta eşlerinin Azerbaycan, Kobistan ve Sibirya'da oluşu.
- Amblem, sihir motifleri ve tasvirler.
- Bunların Türk boyları tarafından yapılmış olmaları.

Bu bulgulara Prof. Uyanık'ın bulmuş olduğu **Çilgiri Yazıtı**'nı ve Prof. Alok'un tespit etmiş olduğu kaya resimleri arasındaki **Kaya Yazıtları**'nı da katmak gereklidir.

Sonuç olarak 1. Etap: Benzerleri ya da eşleri Azerbaycan, Kobistan ve Sibirya'da bulunan bu kaya resimleri Türk boyları tarafından yapılmış olduğuna göre, Prof. Erzen ve ekibindeki meslektaşları;

a) Anadolu kültür tarihinin başlangıcının Türklere ait olduğunu;

b) Anadolu'da, Türk kültürünün bu kaya resimleriyle başladığını ve dolayısıyla

c) Anadolu'nun dip kültürünü -Ön-Türk tarihinin varlığını henüz bilmeme-

lerine rağmen- Asya Türk kültürünün oluşturabileceği fikrini açığa çıkarmışlardır. Fakat elde bunu ispat edebilecek yazılı ya da bu seviyede kıymetli değerde bir belge olmadığından bu fikir **olasılık seviyesinde** kalmıştır. Biz bu çok önemli dönemi 1. etap diye adlandırıyoruz.

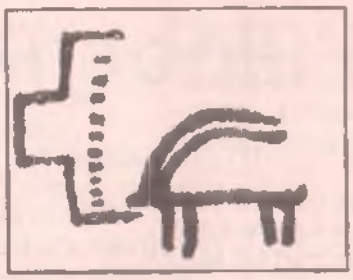

Sat Dağı'nda ON-OĞ'lar (Kozmik kişiler).

2. Etap: Kaya ve mağara resimlerinde bulunan semboller, sihir motifleri ve tasvirlerin Ön-Türkçe **tamgalar** ve **yazılar** olduğunun Kâzım Mirşan tarafından, okunmasıdır (Üst ve Orta Asya'dan gelen yazı elemanları). Prof. Erzen, Sibirya'yla ve genelde Orta Asya'yla Doğu Anadolu kaya ve mağara resimleri arasındaki, eşlik ve benzerlikten söz etmişti. Bu konudaki açıklamaları Mirşan'dan dinleyelim (4): "... Sat dağının Ovaruh vadisindeki resimlerin pek çoğu Ulu-Kem ve Baykal-Lena resimleri ile büyük bir yakınlık göstermekte ve buna Sat dağına yerleşen Ön-Türkler'in Sibirya'dan geldikleri veya Talas'tan (Qazaqstan) çıkarak Sibir'e giden Ön-Türk kollarından birinin Sat dağına yerleştiği söylenebilmektedir.

"... Sat dağı kültürüne Başet dağı bölgesinde de rastlamaktayız: Van'ın Yedisalkım (eski Put) köyü yerleşim alanının bitiminde başlayan Geli D Dere Say (kanyon)ındaki 'Kızların mağarası' resimlerini Orta Asya resimleri ile kıyaslamak mümkündür..."

Sibirya'yla Anadolu kültürünün ilişkisini Mirşan, Ankara yöresindeki Bursai köyünde rastlamış olduğu Sibirya'ya ait bazı kelimelerle de ifade etmektedir: Öz (vadi), sütüşgü (sütüstü) yani kaymak.

Biz buna "Ankara" adını ilave edebiliriz. Anadolu kültürünü Antik Grek kültürüne bağlamak için yakıştırma yoluna girmiş olan tarihçiler, Ankara adının Grekçe gemi çapası demek olan "ancyra" (ankira, ansira)dan geldiğini iddia ederler ve bu, bilimsel bir iddia olarak kabul edilir! Soruyoruz; Anadolu'nun ortasında 900 metre yüksekteki yaylada, gemi çapası ne arar? Acaba söz konusu gemi, başka bir Nuh'un gemisi midir? Asya'ya dönelim. Sibirya'yı doğuda sınırlayan Yeni-sei ırmağına, Baykal-Lena havzasından akan kolun adı **Angara**'dır ve de eski Ankaralılar, Ankara'yı, Angara diye seslendirirler!

Yazıya ilk adım Sat dağında atılmıştır. Resim 3'te, tarihi E. Alok'un -8 bin diye tespit etmiş olduğu ON-OĞ okunan tamga görülmektedir. Yan çizilmiş olan boğa boynuzu OĞ, "kişi" anlamını ifade eder. Boynuzun kıskaçladığı 10 leke "kozmos, Tanrı beldesi" anlamında ON diye okunur. İki damganın ON-OĞ şeklinde birleşmesinden "Kozmik Kişi" anlamı ortaya çıkar (5).

Buradan şu sonuca varmaktayız: 1) Kaya üstü ve mağara resimlerinin bir anlam taşıması, bu resimleri yapan kişilerin bu anlamı ifade eden dile sahip olduklarını göstermektedir ki, tamga ve yazıtlar Ön-Türkçe okunduğuna göre, bu dil de Ön-Türkçe'dir. Öyleyse, bu tarihlerden başlayarak, Doğu Anadolu yüksek yaylasına İç Asya kültürünü getiren "Asya Kişisi"ne artık **Ön-Türk kişisi** demeniz gereklidir. 2) Bu da bizim Anadolu kültür tarihini başlatanların **ön atalarımız, Ön-Türkler olduğunu**, dolayısıyla 3) Anadolu dip kültüründe, Ön-Türk kültürünün, yazılı belgeye dayanarak -8 binlerde yer almış olduğunu iddia edebiliriz.

Çilgiri Yazıtı.

Sonuç: Hint-Avrupa dilleri teorisinin Kafkaslar ve Anadolu'ya yerleştirilmesinde, Ön-Türk kültürünün kökende var olmuş olduğunun kabul edilmesi ve bu teorinin yeniden sistemleştirilmesi gereği ortaya çıkar.

Sayın Akurgal'ın kitabında, Doğu Anadolu yüksek yaylasına ait yukarıda sunduğumuz bilgilerden hiçbirine rastlayamadık.

Doğu Anadolu'da ilk yazıt

Doğu Anadolu'da ilk yazıt, rahmetli Prof. Muvaffak Uyanık'ın, Van'ın Çilgiri ilçesinde bulmuş olduğu Çilgiri Yazıtı'dır. 45 santimetre çapında, bir mermer sütun dilimi üzerine yazılmıştır. Ortasındaki, haç şeklindeki OQ damgası ve kenarına çok sonraları kazılmış olan Ermenice yazı nedeniyle Ermeni mezar taşı sanılmıştır. Van müzesinin bahçesinde kar, güneş ve yağmur altında bulunan bu yazıtın evrensel değeri konusunda dikkatini çekmiş olduğumuz, zamanın Kültür Bakanı N. K. Zeybek'in emriyle müzenin içine alınmıştır (6).

Prof. M. Uyanık, 1970'de *Türkiyemiz* dergisinde, Tir-i şin kaya resimleri merkezi konusunda aşağıdaki bilgileri vermektedir:

- 1967/68/69 yıllarında yaptığım araştırmalarla, Van/Hakkâri sınırı üzerinde, Çatak doğusunda Tir-i şin (yeşil ok) yaylasında, dünyanın belli başlı kaya resimleri merkezleri ile kıyaslanabilecek bir kaya resimleri merkezi bulmak mümkün olmuştur.

- Bu merkezin, Irak'ın kuzeyinde Türk hududuna 20-30 kilometre mesafede, Zap suyu üzerinde Şanidar mağarasına yakın oluşu da buluşun önemini artırıyor. Bilindiği gibi bu mağarada 1955 yılında Amerikalı Ralph Solecki tarafından Neanderthal insanının kemikleri bulunmuştu. Ayrıca, Tir-i şin'in Tell Halaf kültür merkezine de yakın bulunmaktadır (7).

Prof. Uyanık bu taşın yazısının "Urartu Yazısı" olduğunu iddia etmiştir ki, tam yerinde bir görüştür; bu yazının Ön-Türkçe olacağını hissetmiştir. Yazıtın tarihini, Uyanık'ın verdiği tarih, buradan Alok'un tarih tespitleri ve Çatalhöyük Ana Tanrıçası'nın gövdesindeki Ön-Türkçe yazıtla kıyasladığımızda, kolayca -7/6 binleri buluruz.

Sonuç: a) Anadolu'da ilk yazının tarihi, Prof. Akurgal'ın vermiş olduğu -1700 değil, -7/6 bindir. b) Anadolu'daki ilk yazı şekli hiyeroglif değil, damga sistemine dayanan Ön-Türk yazısıdır.

K. Mirşan'ın, 10.10.1989'da Ankara'dan göndermiş olduğu mektupbunda yer alan Çilgiri yazıtının okunuş şeklini kutuda gösteriyoruz.

Okurlarımız çeviriyi yadırgayabilir ve tereddütlere düşebilirler, çünkü ONU UTUS ÖGİS gibi sadece, 3 sözcüklü diziden "uygarlıkların oluşumunu sağlayan Ögis" gibi bir cümle inşa edilmiştir. Çünkü, henüz sözcükleri bağlayan ekler, bağlantılar oluşmamıştır. Bu üç sözcüğü ilk seviyede; "uygarlık... oluşum... ögis" diye sıraladıktan sonra ancak bütüne bakarak metnin tümü ortaya çıkabilir.

Çeviride geçen "cennet ve peygamber" hakkında da açıklamalarda bulunmak isteriz;

- Tek tanrıyı, tek tanrı kavramını bulmuş olan Ön-Türklerdeki ÖZ-İÇİŞ karşılığı kullanılan "cennet" sözcüğünü, deyim olarak kabul etmek gereklidir. ÖZ-İÇİŞ'in anlamı ÖZ'ümün, benim, kendimin İÇİ, bu İÇ'te "Tanrıyı bulma", "tanrıyla özdeşleşme" olacaktır. Ön atalarımızda, binlerce yıl önce bulunan "tan-

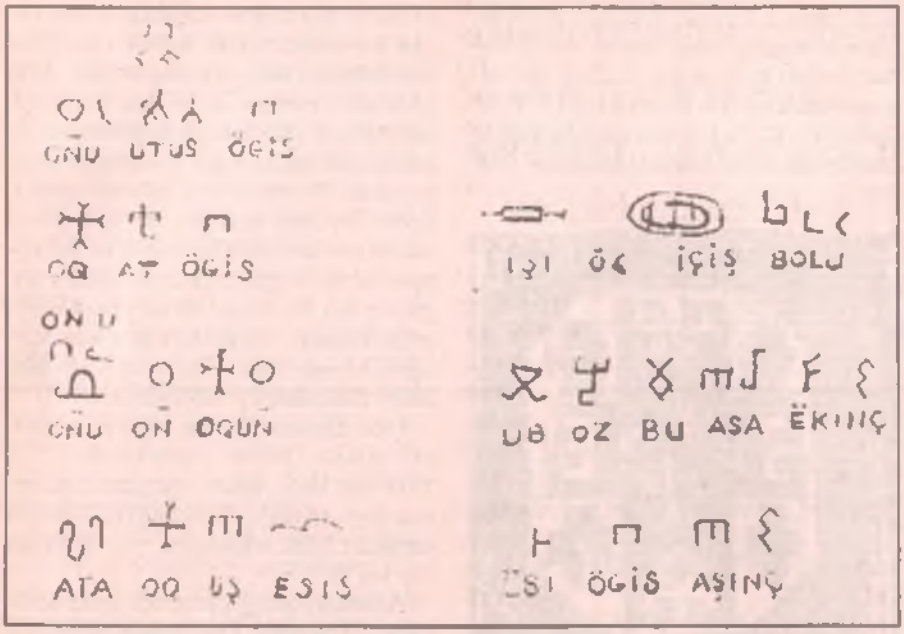

Çilgiri Yazıtı'nın tercümesi

1) ONU-UTUS ÖGİS: ONU (uygarlıkların) UTUS (ilk önce oluşumunu sağlayan) ÖGİS (peygamber).
2) OQ AT ÖGİS: OQ (oqların) AT (içinden çıkmış olan) ÖGİS'tir.
3) ONU-ON OQUN: OQUN (Oqların) ONU (uygar olmalarını sağlamış olan) ON (o).
4) ATA OQ US ESİS: OQUN (Oqların) US (Qağan) ATA (atası) ESİS (olarak anılmalıdır).
5) IŞI ÖZ-İÇİŞ BOLU: ÖZ-İÇİŞ (cennette) IŞI (yer) BOLU (alabilmiş olma).
6) UB-OZ BU AŞA EKİNÇ: UB-OZ BU (tanrıya) AŞA (aşma) EKİNÇ (iste).
7) ESİ ÖGİS AŞINÇ: ÖGİS (ögisimizin) ESİ (canı) AŞINÇ (oraya aşmış bulunuyor).

rıyla özdeşleşme" kavramını, binlerce yıl sonra İslamiyet'te, bu seviyeye eriştiğini kabul etmiş olan Hallac-ı Mansur'un "Enel Hak" diye haykırmasında görmekteyiz: Bu felsefi seviyenin farkında olmayan yobazlar, Hallac-ı Mansur'u linç etmişlerdir.

ÖZ-İÇİŞ kavramının, görüldüğü gibi İslamiyet'teki "erkek egoizmine göre" hayal edilmiş, "Hurilerin hizmet ettiği nefis şerbetlerin içildiği vb." cennet kavramıyla hiçbir ilgisi yoktur. İleri seviyedeki Ön-Türk düşüncesinde bu, "tanrıyla özdeşleşme" kavramında, kadın "huri" olmayıp, erkeğin hizmetinde değil, onunla eşdeğerdir.

- ÖGİS karşılığında kullanılan peygamber sözünü de deyim olarak kabul etmek gerekmektedir. ÖG, felsefe demektir, bugün dilimizde ÖGE halinde prensip anlamında kullanılmaktadır. İS, düşünce demek olduğuna göre, "felsefi düşünce" sahibi kavramını ifade etmektedir. Ön-Türkler'de "doğru yolu gösteren, gerçeği gören kişi" demektir. Anadolu'da bu anlamda "uluğ kişi, eren, ermiş" sözcükleri kullanılmaktadır. Yazıtta, Anadolu lehçesiyle şu sözcükleri yakalayabiliriz:

- UT, üt/mek, yenme, elde etmek, kazanmak, Batı Anadolu'da kullanılır.

- AT, ad (isim), at/ılmış, Tanrıya fırlatılmış.

- OQUN (okung), ok'un, ok'a ait.

- AŞINÇ, aş/mış, aşan.

- ESİS, (akla) esen, hatırlanan, esin'lenmek, daima hatırda olan yani Tanrı. Ön-Mısır'da İSİS olmuştur.

- EKİNÇ, iki'nç, ikinci. Sonradan olan.

Mirşan mektubunda, Asya'dan bazı sözcükler de vermiştir:

- ÖG felsefe olduğu gibi ÖGDİ, methiye, övgü; ÖG-KÖNÜL, identifikasyon; ÖGMEKLİK, ifade, diksiyon; ÖGRETİNGÜ, öğretim.

- ONAY, İLKEY, progressiv orijin; ONARI EVİRÜ, yeniden teşekkül; ON, başarı, gelişme, uygarlık.

Tatarca: IŞIK ORUN, korunmuş mevki; IŞNA AÇU, ormanda yer açma; IŞIKTA YESEV, sükûnetle yaşama; IŞANMAK, inanmak.

Bu yazıt, ÖGİS'in tanrıya erişmesi hatırasına dikilmiş bir taş olduğuna göre, tanrıya erişmesi Oz'laşma yoluyla olacağına göre vücudu ateşe verilmiştir. Demek ki, karşımızda **Ateş Kültü** vardır. -7 binlerdeki bu kültün, dolayısıyla Ön-Türk kültürünün, ilerki bin yıllarda devam etmekte olduğunu, siyasal kuruluşlar dışında, ateş kültlerinin varlığıyla da örneğin, İslahiye yöresindeki Gedikli kalıntılarında görmekteyiz.

Çilgiri yazıtının bir eşi, Cudi dağında, Nuh'un gemisi sanılan kalıntının 2.5 kilometre yakınında, Nuh'un gemisini arayan Amerikan araştırma ekibi tarafından bulunmuştur (8). Üzerinde bulunan büyük ölçüdeki haç nedeniyle heyet hayretler içerisinde kalmıştır. Çünkü, haçın tarihi onlara göre, Tufan tarihi sanılan -3 binler olacağına göre, Hıristiyanlığın sembolü haç, nasıl olur da bu tarihlerde bulunmaktadır? Ayrıca aynı yörede üzerinde 8 haç işlenmiş bir başka taş daha tespit etmişlerdir (Erzurum Üniversitesi araştırmacılarının ilgisine sunulur).

Çilgiri yazıtının ortasındaki büyük haçı yani OQ damgasını, Van'ın taşlara işlenmiş çok sayıdaki haç nedeniyle "Put" adı taşıyan (bugün, Yedisalkım) köyde, Van'da Ahtamar adasında bulmuş olduğumuz Ön-Türkçe yazıt taşta ve gene Ahtamar adasında +1002'de inşa edilmiş olan Ahtamar Ermeni Kilisesi'nin giriş kapısının iki yanında, Çatalhöyük'te ve Antalya'da Beldibi mağarasında "Beldibi ateş evinde" görmekteyiz. Bulguların en güzel örneklerini, halılarımız ve kilimlerimiz vermektedirler: özellikle halıların göbek motifini, etrafı Ön-Türçe damgalarla süslü haç yani OQ damgası oluşturmaktadır.

Sonuç: Çilgiri yazıtı, a) Tüm Anadolu uygarlık tarihindeki -şimdilik- ilk ve en eski yazıttır. b) Ön-Türk dil ve düşüncesinin Anadolu'daki ilk yazılı belgesidir. c) Türkleri uygarlıktan nasibini alamamış zavallı bir sürü olarak bilen ve bunu üniversite sayesinde öğreten profesörlerimize TAŞA URULMUŞ bir yanıttır. d) Prof. S. Akşin'in vermiş olduğu -220 tarihini -şimdilik- 6800 yıl geriye, e) Ord. Prof. Akurgal'ın +1071 tarihini 8000 yıl geriye alacağız.

Doğu Anadolu'daki bütün yazıtları vermemiz imkanı olmadığından aşağıda, bu belgelerin isimlerini sunuyoruz:

1) Genel anlamda kaya üstü ve mağara resimleri

2) Yazı elemanlarını içeren kaya resimleri (petroglifler)

3) Yazıya geçişi gösteren kaya resimleri (damgalar)

4) Yazıtlar, sınıflanması halinde 4 grupturlar, tarihleri:

- Van/Hakkari, Tir-i şin yaylası, 15/5 binler
- Gevaruh vadisi, 10/8 bin
- Sat dağı ve gölü, 8/6/4 binler
- Hırkanıs suyu Mazur vadisi, 8 bin
- Başet dağı, 4 bin
- Put (Yedi Salkım) köyü, 4/3 binler
- Cudi dağı ve Varagöz yaylası, 8/1500/1000

Sonuç: Doğu Anadolu yaylası, 15/1000 yılları arasında yaklaşık 45 bin

kaya üstü ve mağara resimlerine sahiptir. Bunlar, Orta ve Üst Asya'yla "eşlik ve benzerlik" göstermektedirler.

Mirşan tarafından okunmuş olanların tarihleri ve sayıları:

- Sat dağı tamgası (1 damga) 8 bin, Tir-i şin yaylasında
- Çilgiri yazıtı ve Davulcular (2 yazıt), 7/6 bin
- Başka yazıtlar (5 yazıt), 6/5 bin
- Van Ahtamar yazıtı (1 yazıt, henüz okunmamıştır)
- Van Başet yazıtı (3 yazıt), 4 bin
- Erzurum Cunni mağarası (5 yazıt, 1 petroglif), 5 bin...

Toplam: 16 yazıt, 1 tamga ve 1 petroglif.

Gedikli, Ateşevi

Adana'da, İslahiye yöresindeki Gedikli'de 1964 yılında kazılara başlayan rahmetli Prof. Bahadır Alkım, Anadolu Ön-Türk kültürü için temel değerde 2 **ateşevi** bulmuştur.

Gedikli'de, B. Alkım anlatıyor:

"... ölüler 3 şekilde gömülmektedirler, bunların üçüncüsünde, ölüler yakılmaktadırlar. Bu maksatla çalışan, ölülerin yakıldığı 2 yer tespit ettim. Yakıldıktan sonra ölülerin külleri, topraktan yapılan kaplara konmakta ve sonradan üst üste sıralanmaktadırlar; depolanma yeri, 20x11 metrelik bir alanı kaplamaktadır, derinliği 2.5/3 metreyi bulmaktadır. Bu derinlikten, kazıların bittiği 1966 yılında, 159 kül kabı çıkardık. Aynı tür ölü gömme şeklini Suriye'de Kuzey Mezopotamya'da ve Anadolu'da görmekteyiz. Bu ölü gömme şeklini -14 ve 13. yüzyıl tarihli bir Hitit çivi yazısıyla yazılmış olan tablette rastlamaktayız, bir krala ait (cremation Royale) muhteşem bir merasimi hikâye etmektedir; *İlyada*'da Hector ve Patrocle'un yakılmalarında, bu şekil bir ölü gömmenin varlığını öğrenmekteyiz. Kimlerdi bu Gedikli halkı?" (9)

Yanıtımız malumdur: Bu halk Ön-Türkler ya da Ön-Türk kültürüyle yetişmiş dolayısıyla Ön-Türk diyeceğimiz Anadolu halkı idi. Ölü gömme merasimi, Ön-Türkler'deki **vücudu ateşe verme** merasimidir; bu merasimi yapmak için seçilen kutsal yerlere ise, **ateş evi** denmektedir. İlgili kültün adı ise **Ateş Kültü**'dür. Bu kültte vücudun ateşe verilmesinden sonra, büyük bir ziyafet çekilir, mezarın etrafından 7 kere dönülür, ziyafet adeti, "orgie" halinde Etrüsk-ler'den Roma'ya geçmiş olabilir. İslamiyet'teki cenaze sonrası yemeğin kökenini ateş kültünde aramak gereklidir. Bütün bu merasimler İB-İS BOLIQ'larda, zamanın üniversitelerinde öğretilir. Kül kabına Ön-Türkçe UR ES OS denir; ur, cesedi yakma; er, erme, erişme; os, Tanrı beldesi... Cesedi yakma (yoluyla) Tanrıya erişme. Aynı kelime, Antik Yunan'da OROS olmuştur, Latince ve İtalyanca'da URNO, Fransızcada URNE (ürn)dür. Küllerin konulduğu kaplar 30/40 santimetre büyüklüğündedir, içlerinden küllerden başka ufak toprak kaplar ve her kaptan 1 iğne çıkmaktadır. "Suriye şişecikleri" diye tanınan, Schliemann'ın "depas amphikypellon" adını vermiş olduğu bu kadeh büyüklüğündeki kaplar Troya'da da görülmektedir.

Van Kilimi (yukarıda), Kars Halısı (aşağıda). Haç şeklindeki Oq damgaları görülüyor.

Ateş kültünün dolayısıyla Ön-Türk kültürünün varolduğu bu yerde, "pişirmek, yemek ve içmek" için kullanılan, bu yörede ve Suriye'de bilinen seramik ürünlerin (11), Ön-Türk sanatına ait olacağı düşüncesindeyiz. Taşı işlemesini, tarihte ilk Sıntaşları-nı bilen, duvarlarına kayalara resim yapan ön atalarımızın, toprak kaplar da üretebileceği tamamen mantıklıdır. Aynı yöredeki Yesemek'in, bir açık hava heykel atölyesi (12) olduğu düşünülürse, bu konuda ne kadar haklı olduğumuz ortaya çıkar. Zaman ve mekanda ve Anadolu'da, Ön-Türk varlığını bir türlü kabul edemeyen arkeologlarımızın ve bu konuda hiçbir bilgileri olmayan sanat tarihçilerimizin ilgilerine bütün samimiyetimizle sunulur. Ayrıca bu atölyelerin varlığına Mimar Sinan Üniversitesi'nin dikkatini çekmekten şeref duyarız.

Prof. Bahadır Alkım İslahiye yöresine girişte şöyle demektedir: "... 1958'den beri, Amanus dağları silsilesinin doğusundaki Sakçagözü, Zincirli yaylaları Türk arkeolojisi için 'bilinmeyen yer'di."

Amanus sözcüğü üzerinde biraz duracağız. Bu sözcük, Prof. Alkım'ın vermiş olduğu şekle göre, AM+ANA+US kavramlarından meydana gelir. Günümüzde anlamını çirkin bir yönde kaybetmiş olan A ile M harflerinin oluşturduğu hece Ön-Türkçe "sevgi" demektir ki, Latin dillerine AM/are, sevmek; AM/ore, aşk şeklinde geçmiştir. Bu halde, AM+ANA+US adı Us yüce demek olduğuna göre, "yüce sevgi anası" olacaktır; Ön-Türk kültürünü bu kez söylence bilim, dolayısıyla dil ve düşünce olarak da keşfetmekteyiz. Aynı düşünce sistemini Kıbrıs'ta da bulmaktayız: Kıbrıs'ta doğmuş olan "güzellik tanrıçası"nı Antik Yunan'a hediye etmek isteyenler, ona -"afro"dan, "su"dan, "deniz"den çıktığı hikâyesini uydurarak-**Afrodit** adını vermişler, Yunan mitolojisine mal etmişlerdir. Şimdiki bilgilerimize göre, güzellik tanrıçası Kıbrıs kökenlidir (13) ve ona **Amathios** adı verilmiştir; kelimeyi analiz edersek

Ateş kültünden toprak kadehler (Gedikli).

AM+ATA+(İ)OS'u buluruz, yani OS, evren olduğuna göre "evrendeki sevgi atası" anlamını buluruz. Lefkoşe müzesi eski müdürü Dikaios'a göre (14) Kıbrıs'a Anadolu'dan -6 binlerde geçişler olduğuna göre, bu adın kökeninin Ön-Türkçe oluşu asla yadırganamaz.

Biz bu elemanlara, Adana'nın tarihi adı olan Apadana'yı ilave edebiliriz; APA, canı (ruhu); Aparan, alıp tanrıya götüren demektir ki, bu da bütün bu yörede Ön-Türk kültünün egemen olduğunun en kuvvetli işaretidir, belki ilerki araştırmalarda burada bir Ön-Türk devletinin varlığı ortaya çıkacaktır. Apadana adının tam analizi için, dilcilerimiz bu kelimenin doğuşunu ve kompozisyonunu aramalıdırlar.

Sonuç: a) Doğu Anadolu yüksek yaylası yoluyla Anadolu'ya girmiş olan Ön-Türk kültürü 3. binlerde, bu yörede süregelmektedir. b) Ön-Türk kültürünün en önemli elemanlarından ateş kültü, bir kral cenaze merasiminde ortaya çıkacak kadar Hititler'in içindedir. c) Antik Yunan'ın kökeninde bulunan Pelasqların Ön-Türk oldukları, Mirşan'ın Ön-Türkçe okumuş olduğu 120 Pelasq yazılıyla açığa çıkmıştır (15).

Hint-Avrupa dillerine Anadolu'da köken arayanlar

Hint-Avrupa dillerinin başlangıç tarihini 7. binden aşağı almak isteyenler çareyi bu dil grubunu, Eskişehir-Konya yöresine yerleştirmişler ve onu **Nostratik** -bize ait, bizim anlamına olacak herhalde- adını takmışlardır (16). Ve de hemen yeni bir açmaza girmişlerdir. Bu yeni icada rağmen bazı sözcüklerin kökeninin bulunmaması üzerine, adetleri olduğu veçhile, en ucuz çareye başvurmuşlar, bunların bilinmeyen bir dili konuşan, ölü bir ırka ait olduğuna karar vermişler ve bu ırkın yaşamış olduğu dünyaya da **Proto World** adını uygun görmüşlerdir.

İşte size Proto World'ceden iki örnek:

SU adı Proto World'cede Haku

Nostratik'te Haku

Hint-Avrupaca'da Hakv olur ve

Latincede Aqua şekline girer.

Orta Asya'da 15 binlerde damgalar halinde tarih yüzüne çıkan Ön-Türkçe bilinmediği, Doğu Anadolu yüksek yaylasından Orta Asya kültürünün 15 binlerden -şimdilik- sızdığı tamamen bilgileri dışında olduğu için, Ön-Türkçe'de SIVI kavramının AQUWWA diye seslendirildiği konusunun cahilidirler. Aquwwa'nın İtalyan yarımadasında "aqua" halini alması da, Etrüskler'in sayesinde olmuştur.

Ön-Türkler'de güneş ve ay, tanrının enerjisini temsil eder ve biri gündüzleri öteki ise geceleri aydınlatır. Adları KÜN-EKİ'dir. İlgili petroglif, Tamgalı sayında, Kazakistan'da bulunur.

Aquwwa sözcüğünün AQ/AK/mak ve OQUWWA'nın da "kova" sözcüklerini verdiklerin düşünmekteyiz... Dilcilerimize...

Herhalde ön atalarımızın -700'de doğmuş olan Latince'den Aqua'yı alıp zamanı binlerce yıl geriye işleterek bu sözcüğü Aquwwa haline getirdikleri düşünülemez. İkinci örneğe geçelim:

Proto World'cede Kuni

Nostratik'te Küni olmuş

Hint-Avrupaya Gven diye geçmiş ve

İngilizcede Queen halini almıştır.

Ön-Türklerde güneş ve ay, tanrının enerjisini temsil eder ve biri gündüzleri öteki ise geceleri aydınlatır. Adları KÜN-EKİ'dir. İlgili petroglif, Tamgalı sayında, Kazakistan'da bulunur.

İşte bu petroglifteki KÜN, Proto World'deki KUNİ, İngilizceye KING, Almancaya KÖNİG diye geçmiş, KÜN-EKİ de QUEEN ve KÖNİGİN olmuştur.

Nostratik'i Konya-Eskişehir yöresine yerleştirenler herhalde Anadolu'nun Hitit öncesinde boş olduğunu sanmaktadırlar ki, Çatalhöyük kültürüne sarılıp, Anadolu'yu Avrupa'ya bağlamak sevinci içindedirler. Ve de Türkler'i Orta Asya'nın medeniyetsiz çobanları diye bildiklerinden ve bundan büyük mutluluk duyduklarından Çatalhöyük Ana Tanrıçası'nın vücudunun ve Çatalhöyük kutsal odalarının duvarlarının Ön-Türk damgalarıyla süslenmiş olduğunu ve bu damgaların halılar ve kilimlerle günümüze kadar gelmiş olduklarını bilmemektedirler.

Acaba Sayın Ord. Prof. Akurgal ve Sayın A. Uhri ve yerli ve yabancı Hint-Avrupacılar bu konuda ne düşünürler? Acaba Kültür Bakanlığı, Doğu Anadolu kaya resimleri ve yazıtlarını ortaya çıkaran ve bunları okuyan, bu suretle tarihsiz sanılan ya da bırakılan Doğu Anadolu tarih ve kültürünün kökenini tespit etmiş olan sayın araştırmacılarımız Erzen ve ekibi, Uyanık, Koşay, Alok ve Mirşan'ı ödüllendirmeyi düşünmüş müdür?

Kazakistan'da Tamgalı sayında bir petroglif.

KAYNAKLAR

1) Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Gn. Kurmay Askeri ve Strateji Bşk., Ankara, 1986.
2) Prof. Dr. Afif Erzen; Doğu Anadolu ve Urartular, TTK, Ankara, 1984.
3) Prof. Ersin Alok; Anadolu Kayaüstü Resimleri, Akyayınlar Kültür s., İstanbul, 1988.
4/5) Kâzım Mirşan; Anadolu Prototürkleri, MBB, Ankara, 1985.
6) Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Gn. Md. Kazı Şb, 689.3(65), 06/01/91.
7) Prof. Muzaffer Uyanık; Anadolu Kaya Resimleri Sanatı, Türkiyemiz, Akbank, Haziran, 1970.
8) Nuhun Gemisi, Belgesel, Fransa 5. Kanal, 1994.
9/10/11/12) Prof. Bahadır Alkım; Anatolie I, Nagel, Geneva, 1968.
13) M.Grant-J. Hazel; Who's Who de la Mythologie, Seghers, Paris, 1975.
14) Pierre Demargne; Naissance de l'Art Grec, Gallimard, Paris, 1964.
15) Kâzım Mirşan; Dechifferung der Protogriechen Inschriften, MBB, Ankara.
16) Necmi Dayday; The Mother Tongue, US News Rep. Nov. 1990.

Epiktêtos'ta oynanan

Amacım, Epiktêtos'ta oyun kavramını, onun "oyun" kavramını kullanışını, oyun anlayışını gündeme getirerek, hem Epiktêtos'u hem de genel olarak geç dönem Stoa okulunu inceleyen araştırmacıların dikkatini çekmemiş bir noktayı vurgulamak.

Ahmet İnam

Bilinen bir öyküdür: Bacağını kırmaya çalışan efendisine Epiktêtos, "kıracaksınız" diyor usulca. Biraz sonra aynı soğukkanlılıkla, ağzından "dememiş miydim?" sözü dökülüyor yalnızca. Epiktêtos, kendi öz adı değil belki, takma bir ad, "kazanılmış", "edinilmiş" gibi anlamları var (1). Anadolu'dan. Frigyalı. "Hierapolis" kentinden. (Şimdiki Pamukkale (?) olsa gerek!) Anası bir köle. Epiktêtos, Nero'nun imparatorluğu sırasında (MS 54-68) Epafroditos'un kölesi; köleliği sırasında, o çağın en büyük Stoacı felsefecilerinden Musonius Rufos'un derslerini izliyor. İleri yaşına kadar evlenmeden yaşıyor; Roma'daki evinin kapılarını hiç kilitlemiyor; imparator Domitian felsefecileri Roma'dan kovunca (MS 89 ya da 92) Nicopolis'e gidip yerleşiyor. Orada bir okul kuruyor. "Hasta ruhların şifa bulduğu yer" diyor bu okula. Çok seyrek gezilere çıkıyor; belki Olimpia'ya gitmiş olabilir, bir kez de Athênas'a. Sokrates gibi o da sağlığında hiçbir kitap yayımlamamış. Nicopolis kentinde verdiği söylenen dersleri öğrencisi Arrian tarafından 8 kitapta toplanmış, bunlardan ancak dördü günümüze ulaşabilmiştir. Kitaplara Arrian'ın verdiği ad **Diatribai** (Söylemler)'dir. 75 yıl sürdüğü sanılan ömründe, yalın, erdemli bir yaşamın ardında koştu (topal ayağıyla). Ateşli bir düşünürdü (Kimi yorumcuların deyimiyle: "a soul aflame"). Epiktêtos'un görüşlerini özetleyecek deyişin şu olduğu söylenir: **anekhou kai apekhou** (katlan -tahammül et, göğüs ger- ve kaçın!).

Türkçe'ye Burhan Toprak'ın yazılarının bir bölüğünü çevirmesiyle aktarıldı (2) (Bu kitaptaki çeviri ve yorumlara itirazım olduğunu bu kitabı okuyan okur görecektir).

Epiktêtos Stoacı okuldan sayılıyor. Stoa okulu adını **Stoa Poikile**'den alıyor; "boyalı sütunlar" anlamında. Bu sütunların altında toplanıp tartışıyorlar. Okul, Aristoteles'in kurduğu Lukeum okuluna 1 km kadar uzakta. Athena kentinde Agora'ya yakın bir yerde surlara doğru (Dipulon kapısından geçerek) gittiğinizde Epikuros'un bahçesine giriyorsunuz; kapıdan 1 km kuzeybatıya yönelediğinizde Platon'un akademisine ulaşabiliyorsunuz. Bu okullar, Aristo'nun ölümünden (Büyük İskender'in ölümünden de başlanabilir) sonra Hıristiyanlığın ilk bir iki yüzyılına uzanan aşağı yukarı beş yüz yıl süren **Hellenistik Dönem** adını verebileceğimiz zaman diliminde etkin olmuş okullar. Skeptikler Akademi'de, Epikuros'un ardılları Epikuros'un bahçelerinde düşüncelerini oluşturdular. Stoa, boyalı sütunlarda başlayan etkinliğini Roma döneminde de sürdürdü. Epiktêtos geç dönem Stoa düşünürlerinden. Sonradan özgürlüğüne kavuşturulmuş bir köle. Ondan kısa bir süre sonra, MS 161-180 yılları arasında imparatorluk yapan Marcus Aurelius, bir diğer önemli Stoalı düşünür. Stoa'nın, Romalı soyluların, neredeyse dinsel bir nitelik kazanan dünya görüşlerine, felsefi, ahlaki temeller sağlayan bir düşünce akımı olduğunu söyleyebiliriz. Kurucusu Kıbrıslı bir düşünür. Citium'lu Zeno (MÖ 334-262). Bu yazımda Epikuros'la (3) birlikte beni derinden etkilemiş bu iki düşünce okulunun ayrıntılı anlatımına kalkışmayacağım.

Bilinen bir öyküdür: Bacağını kırmaya çalışan efendisine Epiktêtos, "kıracaksınız" diyor usulca. Biraz sonra aynı soğukkanlılıkla, ağzından "dememiş miydim?" sözü dökülüyor yalnızca.

Amacım, genel çizgilerle, ayrıntılı metin çözümleme denemelerine girmeden Epiktêtos üzerine yorum yapmak. Epiktêtos'ta oyun kavramını, onun "oyun" kavramını kullanışını, oyun anlayışını gündeme getirerek, hem Epiktêtos'u hem de genel olarak geç dönem Stoa okulunu inceleyen araştırmacıların dikkatini çekmemiş bir noktayı vurgulamak.

Bu çalışma da, felsefe-yaşam ilişkisini yeniden anlamaya yönelik araştırmalarımdan bir bölümünü oluşturuyor. Bir terapi olarak felsefe yolunda, "insan ruhunu", onun gerçekle kurduğu ilişkiyi, gerçekliğe yönelişini, tavrını (Heidegger'in deyişiyle "stimmung", İngilizce çevirisiyle "Attunement") ele alan felsefe yolunda yürüyüşümün serüvenlerinden (Wagnis, venture) biri gibi görülebilir bu Epiktêtos yorumum (4).

Epiktêtos'un temel savı: elimde olan ve olmayan

Dıştan gelen izlenimlerimizi (fantasia) doğru kullanma gücümüz, en yetkin yetimizdir; diğer yetilerimizi denetler (I, 1, 7) (5). Hayatımızda denetleyebildiğimiz (ta proairetika ergo, ef hemin) ve denetleyemediğimiz (ta aproaireta) şeyler, işler bulunur. Denetleyebildiklerimiz, gücümüzün yettikleri, elimizde olanlar (epi emoi, ef hemin, esô en tais emois), bende olan, **içimde olan**, benim seçme, karar verme gücümden (proairesis) gelir. Dışımda olanlara (ta ekso, ouk ep' emoi) karşı güçsüzüm; onlar benim denetimimde değildir (Örneğin II, V, 4-5). Nedir elimde olan? Gemiyi seçebilirim, denize açılmadan önce, gemiciyi de; ne zaman denize açılacağıma da karar verebilirim ama, apansız bir fırtına koparsa, bu dışımda olan bir şeydir, bu konuda elimden bir şey gelmez (II, V, 10-14). Ben ancak elimde olanları fark edip, onları özgürleştirebilirim. Gerisine, elimde olmayanlara, dışımdakilere bir şey yapamam; bir şey yapamadıklarıma da üzülmem. Ahlak açısından özgürlük, elimde olanı tanımak, ona sahip çıkmaktır (II, 2, 1-3).

Özgür insan, amacını bilen, sınırlarını tanıyandır. Önünde engeli olmayan, engellenmemiş (akôlutos) biridir; yalnızca elinde olanların ardında olduğu, elinde olmayanlara **kayıtsız** (kayıtsızlık: adiofora) kaldığı için özgürdür (6) (IV, 1.

128-130). Benim olanla, benim olmayan (ti emon; ti ouk emon) arasındaki sınırı Epiktêtos zorlanmadan çekiveriyor; benim olan, gücümün yettiği, denetleyebildiğimdir; orada iyi ve kötü söz konusudur; gücümün yetmediği alanda kalan şeyler (ta aproaireta) ne iyi ne de kötüdür. Mal-mülk, zenginlik, maddi refah, sağlığımız, toplumsal konumumuz elimizde değildir (II, XIX, 32-33).

Peki bu, elimizde olmayana, dışımızda bulunana karşı, elimizde, içimizde olanı denetleyebilme gücümüz nereden geliyor? Bu gücümüzü harekete geçirebilmemizin yolu nedir? Felsefe! Felsefe, dışımızda olan, elimizde olmayana karşı bize güvence veremez; felsefe, "her koşulda buyurucu yetinin (hêgemonikon) doğayla uyuşumunu sağlama sözü verebilir (I, XV, 2-5). Burada, **buyurucu yeti**, Stoa felsefesinin önemli bir kavramıdır. Khrusippos, buyurucu yetiyi (7) bir örümceğe benzetir. Ağındaki hareketlere karşı (örneğin, avlarına) son derece duyarlı olan örümcek, ağını denetler. Buyurucu yeti, dış dünyadan gelen uyarıcıları (fantasma) alır, süzgecinden geçirir, denetler. Bu, buyurucu yeti, doğayla uyuşumu öğrenmelidir; modern çağın deyimleriyle söylersek, akıl ile doğa uyumu insanı erdemli kılar, mutlu kılar. İçimizdeki güç, dışımızla uyum içinde olursa, sorunlarından arınmış olur; elimizin altında olanla olmayanın uyumudur bu. Doğaya göre yaşayışımızı, ruhumuzu ve bedenimizi yöneten ilke: to hêgemonikon kata fusin. İşte filozof olma, bu yetinin geliştirilmesiyle olanaklı (III, XV, 8-13). Böylece insan "iç insan" olur, "iyi" (agathon) olur, ruh huzuruna (apatheia) kavuşur; özgürlüğe (elevtheria), dinginliğe (ataraksia) erer.

Buyurucu yetinin yanında, bir de seçme, karar verme (proairesis) gücümüz vardır; "iyi" dediğimiz şeyin özü burada yatar. Karar verme yetimiz, dışta olanı malzeme olarak alır. Eğer bu yeti, malzemeye hayransa, "iyi"yi bulamaz. Bu malzeme üstüne geliştirdiğim yargılar doğruysa, yetiyi "iyi", çarpık ya da sapkınsa "kötü" kılar. İyi dışarıdan elde edilemez, ancak "kendimizde" bulunur. Karar verme yetimiz, kendinde aramalıdır, iyiyi.

Bunun güvencesini bize Tanrı (Theos) sağlamıştır (I, XXIX, 1-6). Tanrılar bahşetmiştir (I-17). Bu seçme, karar verme gücümüzü kimse elimizden alamaz; "içime" giremez; içime girip engelleme yapamaz (I, XXIX, 8-14). Dışımızdaki her şeyi yitirebiliriz, ama içimizdeki güç kalır (I, XXV, 1-16).

Kimiz biz? İnsan. En büyük gücümüz, tek önemli gücümüz, karar verme gücümüz hiçbir zaman baskı altına alınamayacak, köle olamayacak tek gücümüz (II, X, 1). Tam da bu gücümün olduğu yerde insanım ben; olmam gereken insanım; dostum, oğulum, toplumdaki yerimim (II, XXII, 19-21). Et ve kemik değilim, bu gücüm güzel olduğu için güzelim (III, 1, 40-41). Ölümse bu gücümün dışındadır (III, III, 15). Öyleyse, insan olarak çabamız şu olacak: Elimizde olmayanların alanından, elimizde olanların alanına geçiş yapabilmek; daha farklı söylersek, gücümüz dışında olanları gücümüzün içinde olanlara dönüştürmek (apo tôn aproairetôn epi ta proairetika) (III, V, 4).

Buyurucu yetinin yanında, bir de seçme, karar verme (proairesis) gücümüz vardır; "iyi" dediğimiz şeyin özü burada yatar. Karar verme yetimiz, dışta olanı malzeme olarak alır.

Epiktêtos.

Neden filozoflar ele aldığı sorunları kaçak köleler (hoi drapetai) gibi ele alıyorlar? Yarım akılla, korka korka, efendileri birden bire önlerine çıkıp da onları yakalayacakmış gibi? Felsefeciler için böyle bir tavırla sorunları ele almak yüz karasıdır. Köle olmamak, el[illegible]den kurtulmak (apolusô tôn d[illegible]) gerek; dış dünyadaki hiçbir şey [illegible] kimse efendimiz olamaz. Sözünü [illegible] dönüşüm, ancak efendilerimizden kurtularak sağlanabilir (I, XXIX, 59-63). Sürekli çaba (askêsis) içinde, birlikte yaşama (koinônikoi) duyarlılığı ve ödev (to kathêkon) duygusu ile birleşmiş akıl etkinliği sayesinde başaracağız bu dönüşümü.

Epiktêtos, **Diatribai**'larının (8) en az üç yerinde ahlakın üç temel alanından söz eder (II, XVII, 15-17; III, II, 1; III, XII, 13-15). 1) Arzu (oreksis) 2. Seçme (Horme) 3. Onama (sunkatathesis) alanları. İlk alan, arzularımızın sınırları, irade gücümüzün yapısıyla ilgilidir. Bu alanda değer yargıları vardır; bu yargılar genel yargılara (dogmata) dayanırlar. Elimizde olan, elimizde olmayan ayrımı temeline kurulmuştur. İrademizin dışında hiçbir şey, iyi ya da kötü olamaz. İkinci alan ödevlerimizle (to kathêkon) ilgilidir. Dostlarımıza verdiğimiz destek, bir arada yaşamanın kurallarına uymak gibi. Toplumda olanlar denetleyemediğimiz, elimizde olmayanların alanı içine girer. Buna karşın elimizden gelen çabayı gösterip ödevlerimizi yapmalıyız. Üçüncü olan dışımızda olduğumuzu düşündüğümüz, bize verilen izlenimler (fantasia) ile ilgilidir. Fantasia'yı değiştiremeyiz ama, ona karşı tavrımızı değiştirebiliriz. İzlenimleri doğru kullanmayı bilirsek, başarabilirsek, erdemli olabiliriz. İzlenimlerin onanması (kabulü, doğru sayılması) bu açıdan önemlidir. Doğru izlenime izin vermek, yanlış izlenimi ortadan kaldırmak, belirsiz izlenimi askıya almak gerekir. Böyle bir etkinlik, mantığın kullanılmasını, doğaya uyumun gözetilmesini zorunlu kılar.

Felsefenin de üç alanı vardır (Enkheiridion, 52) (9). İlki, ilkelerin uygulama alanıdır. Örnekse, yalan söylememe ilkesinin uygulanması. İkinci alan, bu uygulamanın dayanaklarının gösterilmesi, haklı kılınması, hesabının verilmesi ile ilgilidir. Üçüncü alanda da bu haklı kılma, dayanakları bulma çabasının mantığı ile uğraşılır (10). Epiktêtos, felsefecilerin ikinci ve üçüncü alana yoğunlaşıp, birinci alanı unuttuklarını söyler. Felsefeciler konuşuyor ama uygulamıyor! Sözlerle eylemlerin birliği gerekiyor. Oysa Epiktêtos'a göre, Stoacılar'ın kitapları bir yığın boş sözle doludur. Onlarda eksik olan sözlerinin eyleme geçirilmesidir (I, XXIX, 56-57). Elimizde olmayan eylemler alanına kayıtsız kalmamız gerektiğini söylüyordu Epiktêtos, bu alan üzerine yargılar geliştirip, uygulamaya kalktığımızda, bu kayıtsızlığımız ortadan kalkar. Uygulama ve yargılama bizi ahlak alanına götürür, yeniden.

Sözlerle eylemlerin uyumunun yanında, insanın kendi görüşleri ve düşünceleriyle de uyumlu olması gerekir. Yapıp ettiklerimizin nedeni, ölüm, sürgün ağır iş gibi görünse de, yapıp ettiklerimizin asıl nedeni, görüşlerimiz ve karar vermelerimizdir (hupolêpsis ve doğmata) (I, XI, 33-34). Kendi görüşlerimize sahip çıkalım. Kendi ayaklarımızın üstünde durmayı öğrenmeliyiz. "Kendimizden elde edeceğimizi başkasından istemek de budalaca ve gereksizdir (I, IX, 31-33). Kendimizden yola çıkarak, kendimize yakışanı, kendimize yakışan karaktere (11) ulaşmayı denemek gerekir. Bu karakter dış koşullarla yalpalanan bir karakter değildir. Bize "özgü" olan, yakışan karakterlerimiz, iyi ve kötünün belirlenmesinde önemli bir rol oynuyor. İyi-kötü yalnızca dışa bakılarak belirlenemez; yakışan karakterimize uygun olanla belirlenir (I, 2, 5-11).

Oyun

"Oyun" (paidia), Stoa düşüncesini anlama kaygısıyla üzerinde, bilebildiğim kadarıyla hemen hemen hiç çalışmamış bir kavram (1998 Ekimi'nde New York Devlet Üniversitesi'nin yerleşkelerinden biri olan Binghamton'da bu konuda bir bildiri sunmuştum!). Oysa, Batı düşüncesinde "Oyun" kavramı nicedir farklı düşünürlerde Schiller'den, Sartre'a, Gadamer'den Wittgenstein'a kadar oldukça irdelenmiş bir kavram (12).

Epiktêtos, tartışmalarında "hipotetik düşünme"ye, "varsay ki" (su hupolambane) diye başlayan, bir çeşit düşünme deneyiyle (Gedanken Experiment) giriş yapar. Epiktêtos'a göre, üç ayrı akıl yürütme biçimi, yaşamdaki görevlerimizle (kathêkonta) ilgilidir (I, VII, 1). 1) Belirsiz, kaypak terimlerin olduğu 2) Varsayımlara ve koşullara bağlı durumların ele alındığı 3) Sorulara verilen yanıtlardan beklenmeyen sonuçlar çıkaran akıl yürütmeler. Konumuz açısından, varsayımların öncül olarak alındığı, bu öncüllerden de yaşam görevlerinin çıkarıldığı akıl yürütmeler (2. akıl yürütme biçimi!) önemli; çünkü, "oyun" burada önemli oluyor. Örneğin, o dönemin Romalı'nda tanrı Saturn adına düzenlenen ve 17 Aralık'ta başlayan törenlerde kura ile bir kral seçilirdi. İşte "oyun" burada kendini gösteriyor! Bu oyunda kral seçilen yanındakilere buyruklar verir, onların "oynamalarını", buyruklara uymalarını isterdi. Gerçek yaşamda da Tanrı (Zeus) bize buyruklar veriyor; Tanrı bize bizim olanı veriyor. Bizim olansa engellenmemiş ve kısıtlanmamıştır. Bizim olan, gücümüz altında olan, Tanrı tarafından verilmiştir bize, Tanrı bile bunu elimizden alamaz. Dolayısıyla, oyunda konulan her buyruğa uymadığımız gibi, gerçek

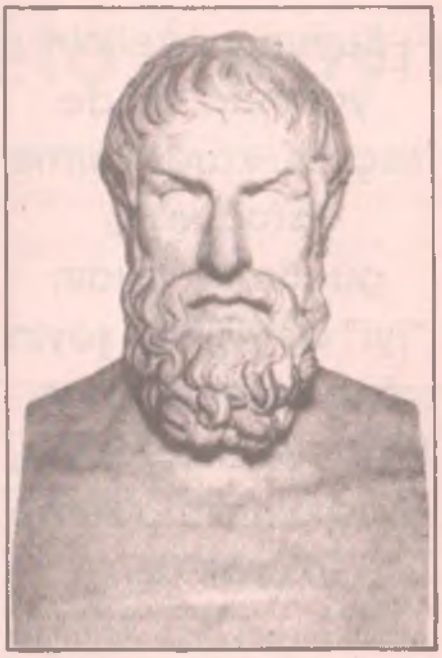

Epikuros.

yaşamda da Tanrı'nın buyruğuna uymayabiliriz. Hangi durumlarda? 1) Mantıksal olarak çelişkili buyruklar verdiğinde 2) Kötü olmamızı istediğinde (I, XXV, 1-18). Kötü olmamızı Tanrı istemez, biz de istemeyiz. İrade gücümüzle bu çatışmaların üstesinden gelmeye çalışırız. Benim elimde olanlar alanında özgürüm, orada Tanrı'nın buyruğunu engeller olmaksızın yerine getiririm (ya da getirmem!). Elimde olmayanlar alanında ise, işte tam burada oyunun ve varsayımsal (hipotetik) akıl yürütmenin (sonêmmenon) önemi gün ışığına çıkıyor. Elimizde olmayanlar alanında bir oyunda olduğumuzu düşüneceğiz. Oyunu nereye kadar sürdürebiliriz? Zevk almamızın bittiği yere kadar. Zevkle oynandığı sürece (mekhris an kompsôs dieksagêtai) (Kapının her zaman açık olduğunu unutmayalım. İstediğimiz anda kapıdan çıkabiliriz. Bir intihar meşrulaştırılması mıdır bu?). Stoa düşüncesinin dikkat çekmemiş bu özelliğini şöyle bir çizelgeyle dile getirebiliriz:

Yaşama alanı

Elimde olan	Elimde olmayan
Özgürüm, engelsizim, kısıtsızım.	Varsayımsal durumlar, oyun
Görevimi yerine getiririm.	
Kendimin efendisiyim.	V→G Y ∴ G

Varsayımsal düşünme ya da oyun olarak bakığımız yaşama alanında akıl yürütmemiz, bunun sonucunda (bununla birlikte) dayandığımız ahlak yapısı içinde eylem, düşünme (düşünce) bağlamı şöyle düşünülebilir.

V→G
Y
∴ G

Bu çıkarımın ilk bakışta, alışılmış mantık kalıpları içinde geçerli olmadığı görülüyor (13). Burada V, varsayımsal durumları dile getiren önermedir (Bu çıkarımda harflerle gösterilenler, basit ya da bileşik önermelerdir!). Varsayımsal durumlar doğru olsa(ydı), görevimiz G olurdu, oysa yaşamdaki durumumuz Y, o halde G'yi, görevimizi yapmamız gerekir. Böyle bir düşünce-eylem bağı, koşullu çıkarımın tarihini Stoa'ya götüren mantık tarihçilerinin (14), son zamanlarda koşullu önermelerin yapısı altında ahlak sorunlarını Stoa düşüncesi içinde tartışan düşünürlerin (15) üzerinde yeterince durmadıkları bir konu.

V (16) alanında **nomos hupothetikos** (varsayımsal düşünme yasaları) egemendir; Y'de ise **biôtikô nomos**, yaşam yasaları. Bu ikinci alan doğanın yasalarını da içine alır. Genel çizgileriyle, Stoa düşüncesinde doğaya uyum temel ahlak ilkesidir. Filozoflar V üzerinde duruyorlar, yorumlar yapıyorlar, görüşler bildiriyorlar. V'de uygulama, eylem birinci derecede göz önüne alınmaz. V'de bizi durduracak bir şey yoktur; özgürüz. Y'de ise engeller vardır (I, XXVI, 1).

V alanı özgürlük alanıdır ama, burada da biraz önce gördüğümüz gibi iki engel vardır: 1) Mantıksal çelişme engeli 2) Kötü olmama, kötü insan olmama engeli. **İşte oyun V ile Y arasındaki köprüyü kurma olanağı verir bize.** Epiktêtos'un deyimiyle **ta proairetika** ile **ta aproaireta** arasında köprü kurar. Zorunluluklar alanına, gücümüzün yetmediği alana, zevk aldığımız oyun duygusunu getirir. Özgürlüğün olanığını kullanma gücü verir; görevlerimizin ayırdına varmamıza, Y'deki durumumuzun bilincine varmaya yardımcı olur.

Sakın ola, çocuklardan daha korkak olmayasınız; tıpkı onlar gibi oyundan hoşlanmadığınız zaman "oynamıyorum" deyin ve oyunu bırakın; hem oyunda kalıp hem yakınmak yanlıştır. Oyunda kalacaksak, yakınma hakkımız yoktur (I, XXIV, 19-20). İşte oyun, Y alanına bakıştır; yaşamanın belli biçimde yorumuna dayanır.

Koşullu, varsayımsal düşünme (17) ile görevlere ulaşmanın, Stoa düşünce-

sinde dilsel bir anlamı da var. Bu da sanırım, felsefe tarihçilerinin üzerinde durmadıkları bir konu. "Hupothesis" sözcüğü, (örneğin I, XXIX, 35 ve 41'de) "görev" anlamında kullanılıyor!

Oyunun bir diğer önemi Y'de gereksiz kaygı ve acılar duymadan bir anlamda sorumluluk taşıyan estetik yaşamaya bizi götürebilir. Başarılı bir top oyuncusunu düşünelim. Oyun sırasında topun "iyi" mi "kötü" mü olduğunu düşünmez; topu başarılı bir biçimde fırlatıp, tutmayı hedefler; yenmeyi, yenilmeyi düşünmez artık; tıpkı yüzyıllar sonra Gadamer'in ortaya atacağı "kendi kendini oynayan oyun" (oyuncuların içinde kendini yitirdikleri oyun) ile vurguladığı gibi, Epiktêtos, oyunda oyuna kendini bırakma, oyuna teslim olma özelliği bulunduğundan söz eder. Oyunu, yenmek amacıyla oynamaya kalktığımızda bu bir oyun olmaz artık; kavga savaş olur (makhê, ou paidia) (II, V, 15-23). Y alanında, yapamayacağımız şeyler konusunda bir "soğukkanlılık" söz konusu; oyunu iyi oynuyorsak, o topu yerine atıp, atılanı tutabilmek, "oyunu güzel" oynamak, gereksiz yakınmaların ötesinde, oyundan keyif alarak; keyif bittiğinde oyunu bırakabilmek gerek!

Önümüzdeki yüzyılda da Stoa'dan öğreneceklerimiz olacak.

DİPNOTLAR

1) Epi-ktêtos sözcüğünün Eski Yunanca'da şöyle kullanımları var: **Epiktêtos gê**: kazanılmış toprak (örneğin eskiden bataklık olan topraklar için kullanılır!, Nil deltası gibi). **Epiktêtos gunê**: yabancı eş (karı), yeni edinilmiş eş. **Epiktêtos philoi**: yeni kazanılmış dostlar.

2) Düşünceler ve Sohbetler, Çev. Burhan Toprak, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

Epiktêtos, oyunda, oyuna teslim olma özelliği bulunduğundan söz eder. Oyunu, yenmek amacıyla oynamaya kalktığımızda bu bir oyun olmaz artık.

3) K. Marx'ın doktora çalışması Epikuros üzerine idi!

4) Şimdiye dek, özellikle ahlak alanında geliştirdiğim savların tarihsel köklerini pek tartışmadım. Tarihle hesaplaşmak için daha çok erken olduğunu düşünüyorum. Gerek felsefe anlayışı, gerekse felsefe yapma tarzı olarak çağdaşlarıma giderek ters düştüğümü görmekteyim. Doğrusu, çağdaşlarımla hesaplaşmak şimdilik doğrudan amacım değil. Tarihle olan bağımı Eski Yunan'dan başlayarak arada bir belirteceğim. Yürüdüğüm yolun beni nereye götüreceğini şimdilik bilmiyorum.

5) Bu çalışmada, özgün metin üzerinden yorumlar yapıyorum. Epiktêtos'un iki ciltlik Loeb serisinden çıkan (*Discourses* adıyla!) metinlerini kullanıyorum. Bu yapıtta göndermeleri, ard arda üç sayı vererek yapıyorum. İlk sayı kitap numarasını (I'den 4'e kadar!), ikinci sayı, sözü geçen kitaptaki bölümü, üçüncü ve son sayı (kimi zaman sayılar) ise yukarıdan aşağıya doğru, özgün yapıttaki satır sayısını gösteriyor.

6) Özgürlük: hareket alanında engelin olmayışı anlamında!

7) "Hêgemonikon"u "buyurucu, yönetici ilke" diye de çevirebiliriz.

8) "Diatribai" sözünü "konuşmalar" diye de Türkçeleştirebiliriz.

9) **Enkheiridion.** Epiktêtos'un Diatribai'larının bir anlamda kısaltılmış, yoğunlaştırılmış bir biçimi. 52 kısa bölümden oluşmuş bu küçük kitapçık bir el kitabı, bir yaşam kılavuzudur. Stoa'nın yaşama uygulanışı üzerinde görüşler bildirir.

10) Her hata bir çelişki içerir. Hata yapan, hatayı isteyerek yapmamıştır. İstediği şeyi yapmamıştır. İstemiş, yapamamıştır. Şöyle açıklayabiliriz bir açıdan: 1) Ya→ Yap 2) Ya 3) Yap.
Bu üç önerme birlikte tutarsızdır. 1 ve 2'den Yap türetilir. Bu ise Yap'la çelişir. Buradaki kısaltmaları açarsak; "Ya", belli bir eylemin yanlış olduğunu, "Yap" yapmam (gerektiğini) söylüyor. Yanlışsa yapmamalıyım. Yanlıştır ve yaptım öyleyse çeliştim. Burada önermelerin "zamanı" ve kipi göz önüne alınmıyor!

11) Yakışan karakter: **prosôpon.** Türkçe'ye "yakışan karakter" olarak aktardığım bu sözcük tiyatroda gerçekleştirilen rol anlamına geliyor!

12) Kavramın önemini ve gelişmesini sınırlı bir biçimde irdeleyen klasik çalışmalardan biri, Türkçe'ye de çevrilen John Huizinga'nın *Homo Ludens* 'idir (The Beacon Press, Boston, 1955 (1950)). Psikologların, özellikle gelişim psikolojisi içinde ya da bir terapi olanağı olarak oyunu ele almalarının; antropologların, etnologların kültürleri tanıma çabalarında oyuna yöneltikleri dikkatin yanında; hayvanda ve insanda oyunun farklı anlamlarını vurgulayarak, "özgürlükle oyun arasında bağ kuran çalışmalardan biri olarak Gustav Bally'nin *Vom Spielraum der Freiheit* 'ını anabiliriz. Alt başlığı: *Die Bedeutung des Spiels bei Tier und Mensch* (Schwabe und co., Verlag, Basel, 1966). Çağdaş felsefede Varoloşçuluk açısından "Oyun"un yerini Sartre *L'etre et le néant* 'da, Hermeneutik açıdan Gadamer *Wahrheit und Methode* 'de ve dil felsefesinde bir aşama olarak L. Wittgenstein *Philosophische Untersuchengen* 'da ele almıştır. Epiktêtos'un oyun anlayışıyla bu görüşlerin karşılaştırmaları ilginç olabilir.

13) Geçerli olması için gereken öncüllerden biri Y→ V'dir. Yaşamdaki durumumuz (Y) buysa, varsayımlarımız (V) ile dile getirilenlerdir. Yaşam 'koşulu' bizden varsayımlarımızı belirlememizi istiyor. Yaşamdaki durumum (Y) böyleyse, varsayımsal düşüncelerim (V) şudur diyorum. Yaşamdaki durumumu dile getiren önermelere dayanarak, varsayımsal düşüncelerimi oluşturuyorum. Durumlarımızı dile getiren önermelerin, varsayımlarımızı dile getiren önermelere öncül olması oldukça düşündürücü görünüyor. Sanki şöyle düşünüyorum: Yaşam buysa, varsayımlarım şu olmalı! (Mantık açısından, çıkarımın geçerli olması için tek çözüm, elbette böyle bir koşullu önermeyi öncül almak değildir!).

14) Benson Mates; Stoic Logic, University of California Press, Berkeley, 1973.

15) Jonathan Barnes; Logic and the Imperial Stoa, Brill, Leiden, 1997.

16) V ve Y harflerini bu buğlamda "alan" adı olarak kullanıyorum!

17) Oyun, varsayımsal düşünme alanı içindedir. Varsayımsal düşünme ise "oyun" duygusuyla yürütülür!

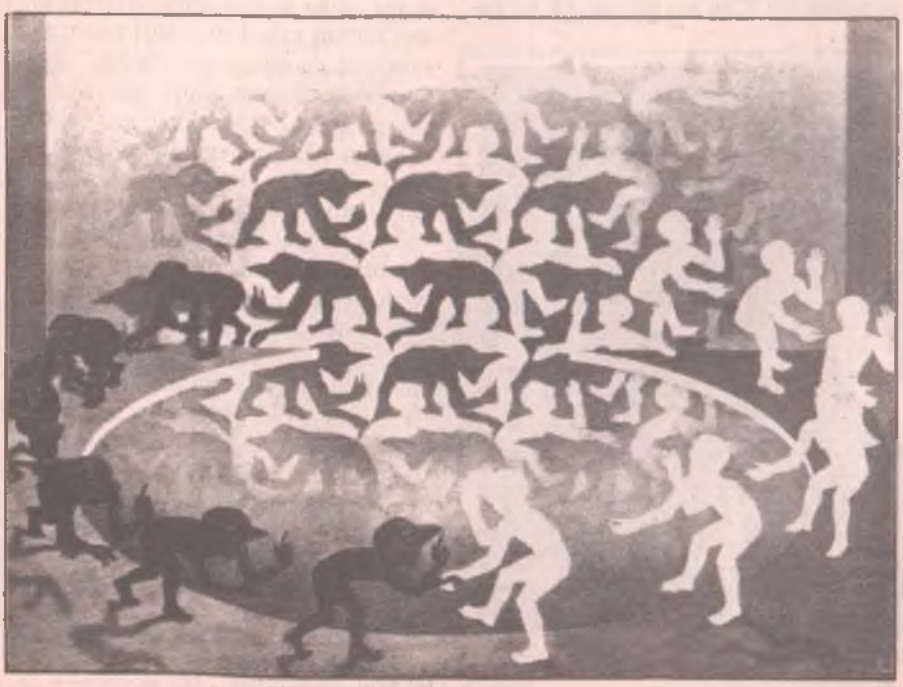

Escher'in bir çizimi (1944).

Türkiye'nin ilk baleti

"İlk defa Adnan Saygun'un Bir Orman Masalı'nı oynadık. Bir sürü akrobasi hareketi yapması gereken bir balet olarak ben rol aldım. 59 bayan dansçının ortasında tek erkektim. 40'lı yılların başında..."

Orhan Esenil ile söyleşi

Bilim ve Ütopya'nın Aralık 1998 sayısında Prof. Dr. Jak Deleon'un "Hoca değil, dans şairi" adlı yazısında, 1942 yılında Eminönü Halkevi'nde ilk kez "Bedii Raks" adı altında bir dans gösterisi yapıldığı, 59 kız ve bir erkek dansçının danslarının ilgiyle izlendiği belirtiliyordu. 1940'lı yıllarda hem Türkiye'de bir erkek dansçının varlığı, hem de 59 balerinle gösteriye çıkabilme cesareti ilgimizi çekti. Sayın Jak Deleon ve Yıldız Alpar'ın yardımları ve kısa bir araştırma sonucu bu erkek dansçıya ulaşabildik. Sayın Orhan Esenil bizi sevinçle karşıladı. Kendisiyle dans serüveni ve 1940'larda erkek dansçı olmak üzerine söyleştik. Söyleşiyi Firdevs Gümüşoğlu yaptı.

Dansa başlangıç

- Bize kendinizi anlatır mısınız?

- 1924'te İstanbul'da doğdum. Yedi göbek İstanbulluyuz. İstanbul Erkek Lisesi'ne giderken son sınıfta, Eminönü Halkevi'nde aletli jimnastik yapıyordum. Öyle kendimi verdim ki bu işe, bir yıl içinde Halkevi'nde hoca oldum. Henüz on yedi yaşındaydım. Ertesi yıl, Eminönü Halkevi Başkanı Nedim Akçel, bana gelerek, "Senin jimnastik hareketlerini bale hocası, Beyaz Rus Madam Arzumanova görmüş. 'Bale yapar mı' diye sordu. Bu işi yaparsan iyi olur. Çünkü seni çok kabiliyetli bulmuş. Ne dersin?" diye sordu. Ben de on yedi yaşın heyecanıyla, merakıyla "olur" dedim. Bu surette Madam Arzumanova ile tanıştım, onun saatinde baleye başladım. Arzumanova'yla birlikte Viera, İriçka, İra adlarında genç Rus dansçılar vardı. Bunun yanında Yıldız Alpar ve daha pek çok dansçı onun yanında yetişti. İlk defa Ahmet Adnan Saygun'un *Bir Orman Masalı*'nı oynadık. Bu *Orman Masalı*'nda bir sürü akrobasi hareketi yapması gereken bir balet olarak ben rol aldım. Daha sonra Ankara'da, Halkevlerinin 1944'te 12. kuruluş yıldönümünde oyunu sahneledik. Halkevi'nin iyi bir sahnesi vardı. Dansımız büyük bir ilgi gördü. İsmet İnönü bizi seyretti ve tebrik etti. Çok heyecanlandık ve gurur duyduk. Ardından *Antikacı Dükkanı*'nı, ve daha pek çok eseri oynadık. Herkes büyük bir gayret içindeydi. Gazeteciler Arzumanova'ya "Nasıl olur da bu kadar hanım arasında bir erkek dansçı var" diye soruyorlardı. Arzumanova da "Orhan gibi kabiliyetli birini bulsam, onu da alırım, yetiştiririm" diyordu. Eksik olmasın, iltifat ediyordu. Bir kaç yıl sonra, Ankara'da konservatuvarı kuran Alman sanat adamı Karl Leberth, Halkevi Başkanı Nedim Bey'e ısrar etmiş "Ankara'ya alalım, konservatuarı bitirsin. Hem bale tahsilini yapsın, hem de ona akrobasi dersleri verdirerek istifade edelim" demiş. Fakat ben o zamanlar spora da çok düşkünüm ve denizi çok seviyorum. Deniz olmadan, Ankara'da yaşayamayacağımı anladım. Hatta Ankara'ya görüşmeye bile gittim, ama yapamayacağımı anladım. İstanbul'a geri döndüm. Daha sonra bale eğitimi için İngiltere'ye yollamak istediler. Bu seferde askerliğim vardı. O da gerçekleşmedi.

Orhan Esenil, partneri İriçka ile birlikte (1942).

Orhan Esenil, İriçka ile başka bir gösteri sırasında (1942).

- Bir erkek dansçı olmanıza ailenizin tepkisi oldu mu?

- Ailem çok küçük yaştan beri beni serbest bırakmıştır. Hatta başarılı ol-

Orhan Esenil 1943'te bir gösteri sırasında.

mamdan her zaman iftahar etmişlerdir.

- 59 kız arasında dans etmek nasıl bir duygu?

- Herkesin ilgisi doğrusu hoşuma gidiyordu. Kız arkadaşlarım her zaman çok yardımcı oldular. Sanattan başka bir şey düşünmüyordum o zamanlar. Sanatımı yapıyorum diye düşünürdüm. Erkek dansçı olarak hiç yadırganmadım.

Halkevlerinin önemi

- Bir de film çalışmanız olmuş...

- Evet, bir rejisör bana *Deniz kızı* adlı bir filmde oynamamı teklif etti. O zamana kadar bütün filmlerde Darülbedayi'den gelenler rol alıyordu. İlk defa ben Darülbedayi dışında bir jön olarak lanse edilecektim. Kabiliyetim olmadığını düşünüyordum, bu yüzden de kabul etmek istemedim. Fakat aklımı çeldiler. Dediler ki, olay denizde geçiyor. O zamanlar Nezihe Becerikli Hanım vardı, çok meşhur. "Onunla beraber rol alacaksın ve denizde yüzeceksiniz" dediler. Denize atlama hareketlerim ve yüzmem kameraya alınacak. O zamanlar en büyük jön Suavi Tedü'ydü. Onun kontratını gösterdiler bana. Adamçağız üç yüz lira alıyordu, bana bin iki yüz lira teklif ettiler. Çok para. Kabul ettim. Filmi yaptık. Film beni hiç tatmin etmedi, doğru dürüst izlemedim bile.

- Spor ve dansla ilişkiniz ne zaman koptu?

- Her an savaşa girecek gibiydik, askere gittiğim zaman. Askerliğim üç yıl sürdü. Bu uzun bir zaman dilimi spor ve dans için. Askerden döndükten sonra, yaşam derdine düştüm. Ailemin şirketinde çalışmaya başladım. Dansı ve sporu profesyonel olarak bıraktım, daha fazlasını yapamadım. Bu arada yeni film teklifleri aldım. Ama kabul etmedim. Böylece sanat hayatımı kapamış oldum. Çünkü çok yoğun bir tempoda çalışmak zorundaydım. Yakın zamanda da kendi fabrikamdan emekli oldum.

- Arzumanova ile sonraki yıllarda görüştünüz mü?

- Bir gün bir tiyatroda antraktta rastlaştık. Geldi beni öptü. "Ah, seni çok özledim. Senin gibi kimse karşıma çıkmadı. Şimdi ben Roma'dayım. Partnerin İriçka Roma'da bir okul açtı. Okulun çalışma salonunda bütün duvarı kaplayacak şekilde, beraber dans ederken çekilmiş fotoğrafınız asılı. Yolun düşerse uğra İriçka'ya" dedi. İriçka'yla çok iyi çalışmalar yaptık. Fakat haftada üç gün, Eminönü Halkevi'nde çalışma az geliyordu. Diğer günlerde İriçka'nın Ayazpaşa'da büyük bir dairesi vardı, orada beraber çalışıyorduk. Büyük bir uyum içindeydik.

- Halkevlerinin yaşamınızdaki yeri nedir?

- Ben Eminönü Halkevi'nde hem spor yapar, hem o yaşta spor öğretmenliği yapıp harçlığımı çıkarır, hem de sosyal bir kolda çalışırdım. Mahallede yoksullar tespit edilir ve ihtiyaçlarını temin ederdik. Resim sergileri açar, konferanslar verilirdi. Halkevlerinin kapatılması büyük bir kayıptır. Çok önemli sanatçılar yetişti oradan. Eminönü Halkevi'nden yetişen sanatçılar arasında bildiğim kadarıyla Münir Özkul, Rennan Fosforoğlu, Sadri Alışık bulunur.

Halk sanatla, sporla tanıştı. Halk çocukları spor yapabildi. Öyle çocuklar vardı ki sırf sıcak sudan yararlanmak için gelirdi halkevine. Ama bakardı ki, spor yapılıyor, sporun tadını alırlar ve devam ederlerdi. Halkevleri yeniden, aynı anlayışla kurulmak zorundadır.

- Söyleşi için teşekkür ederiz.

Orhan Esenil bir başka gösteride yine İriçka ile birlikte.

Orhan Esenil bir gösteri sonrasında, balerin arkadaşlarıyla birlikte.

Çağdaş Türk müziği

Bugün çağdaş Türk müziği; çağdaş Türk resmi, edebiyatı, sineması, mimarisi ya da herhangi bir sanat dalı kadar bir gerçektir.

Evin İlyasoğlu (*)

Çağdaş Türk müziği 20. yüzyılın evrensel müziğine koşut bir gelişme gösterir. Tıpkı dünyanın bir başka ucunda yaşayan besteciler gibi bizim bestecilerimiz de hem içinde yaşadıkları dönemin coğrafi boyutlarından hem de tarihin derinliklerinden esinlenmişlerdir. Gelişen teknoloji, iletişim olanakları ve medya besteciyi artık yüzyıllar öncesindeki gibi kendi köşesindeki kapalı yaşamından almış; geniş etki alanlarının ortasına atmıştır.

20. yüzyılda bestecinin şansı, kendinden önceki yüzyılları bir başvuru kaynağı (referans) olarak kullanabilmesidir. Şanssızlığı, yeni bestelerin kendi koşulları içinde yargılanmaktan çok, önceki anıtsal yapıtlarla kıyaslanmasıdır. Ve hep aynı soru: Neden bugün Mozart, Beethoven gibi bir besteci yetişmiyor? Kim bilir belki de yetişiyordur, onları zamanın süzgecine bırakmak gerekiyor.

Türkiye'de 1923'ten, Cumhuriyet'ten bu yana gelişmekte olan çağdaş müzik, geleneksel Türk müziği öğeleriyle Batı müziğinin normlarını birleştirir.

Geleneksel Türk müziği, Türkler'in Orta Asya'dan Anadolu'ya gelene dek geçtiği yörelerle, İslamlık sonrasındaki İran ve Arap etkisini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yayıldığı değişik kültürleri özümler.

Yapı olarak tekseslidir, kendine özgü makamları (mode) ve usülleri (rhythm) içerir. Genel olarak sese, güfteye dayanır.

Bugünün bestecisine değinmeden önce, ona esin kaynağı olan geleneksel müziğin dört ana başlığını sayalım: Şaman geleneğinden askeri müzik (Mehter Bandosu) ve İslamlık etkisindeki dini müzik (tekke ve camilerin gizemli ilahileri), sanat müziği ve halk müziği.

Sanat Müziği Divan Edebiyatı'na bağlı güftesiyle sarayda çalınıp söylenmiş, süslü (ornament), ses ve söze dayalı (vocal) müziktir.

Halk müziği ise, halk edebiyatına ve halk oyunlarına dayanan, halk arasında çalınıp söylenen müziktir. Anonim ezgilerden oluşur çoğu. Aksak ritim, geleneksel müziğimize özgü bir ritim çeşidi olup bugün dünya literatürüne geçmiştir.

Batı'da yüzyıllar boyunca gelişen çokseslilik (polifoni) geleneksel Türk müziğinin yabancısıdır. Osmanlı sarayına 18. yüzyılda Batı'dan gelen konuk opera ve bale toplulukları polifoniyi tanıtmışlardır. Batı müziği eğitimi için ilk adımları II. Mahmut atar. 1828'de 'Muzika-yı Hümayun' adını alan boru takımı kurulur. Başına ünlü İtalyan opera bestecisi Gaetano Donizetti'nin kardeşi Giuseppe Donizetti getirilir. Bando, sokaklarda halka çoksesli marşlardan oluşan konserler verir.

Tanzimat'la birlikte, 1839'da İstanbul'da açılan Fransız Tiyatrosu'nda sarayın dışında da müzikli oyunlar ve operetler oynanmaya başlanır.

19. yüzyıl sonunda İstanbul'daki tiyatrolarda Batı'dan gelen kumpanyalarla İtalyan ve Fransız operaları oynanır. Bu dönemin kanto ve tangoları da hafif müziğin öncüsü olurlar.

Cumhuriyet'in kuruluşuyla Atatürk, çoksesli müziğe geçmek üzere hazırlıklar yapmış, 1934'teki meclisi açış konuşmasında bunun gerekliliğini vurgulamıştır.

1923'te Cumhuriyet'in kuruluşuyla Atatürk, evrensel dili konuşan çoksesli müziğe geçmek üzere hazırlıklar yapmış, 1934'teki meclisi açış konuşmasında bunun gerekliliğini vurgulamıştır. Böylece konservatuvar kimliğinde müzik okulları kurulmuş, araştırma ve folklor taramaları yapılmış, Batı'ya öğrenci gönderilmiş, orkestra kurumları oluşturulmuştur.

1920'li yıllarda Avrupa'nın çeşitli sanat merkezlerinde eğitim görmüş besteciler Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yurda dönerek Batı tipi müzik kurumlarının kurulmasına öncülük etmiş, öğretmenlik yapmış ve yeni Türk müziğine çoksesli örnekler bestelemişlerdir.

Türk Beşleri

Bu yeni müzik adamları Paris, Viyana, Münih gibi kültür merkezlerinde eğitim görerek yurda dönen genç Cumhuriyet'in bestecileridir. "Türk Beşleri" adıyla anılan grubun üyeleri şunlardır: Cemal Reşit Rey (1904-1985), Hasan Ferit Alnar (1906-1978), Ulvi Cemal Erkin (1906-1972), Ahmed Adnan Saygun (1907-1991) ve Necil Kazım Akses (1908-).

Yeni Türk müziğinin ilk ürünü Cemal Reşit Rey'in 1926'da yazdığı ve hemen o yıl Türkiye'den önce Paris'in Pleyel salonunda seslendirilerek Heugel Matbaası tarafından yayınlanan *12 Anadolu Türküsü*'dür.

Bu ilk çalışmalarda Türk halk ezgileri hiç bozulmadan yalın bir armonizasyon ile aktarılmıştır. Sonraki aşamalarda daha özgür çağrışımlarla her besteci, geleneksel Türk müziğinin öğeleri kendine özgü bir yolda sergilemiştir.

Cemal Reşit Rey (1904-1985)'in babası Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden önemli bir diplomattır. Besteci Kudüs'te doğmuş, Fransa ve İsviçre'de (Cenevre) okumuş, Gabriel Faure ve Marguerite Long gibi ünlülerin öğrencisi olmuştur. Zamanında Avrupa'nın en ünlü besteci ve icracıları ile tanışma fırsatını bulmuştur. Bugünkü İstanbul Senfoni Orkestrası'nın temelini atar. *Lüküs Hayat* gibi operet ve revülerle halkı çokseslilige alıştırır. *Onuncu Yıl Marşı* bugün hâlâ görkemini korumaktadır. İlk kez Türk müziğinde müzikle bir olayı, bir manzarayı betimleme olayı Cemal Reşit'in bestelerinde yer alır.

Ulvi Cemal Erkin (1906-1972), Paris Konservatuvarı'nda Jean Gallon ve İsidor Philipp'in ardından Ecole Normale de Musique'de Boulanger'nin öğrencisi olmuştur.

Ulvi Cemal Erkin, kendisi de usta bir piyanist olduğundan, piyano için pek

çok eser bestelemiştir. Besteleri Türk halk dansları, geleneksel modlar ve gizemli İslam felsefesinin öğelerinden kaynaklanıp, Batı müziği kurallarıyla birleşir.

Hasan Ferit Alnar (1906-1978), kanun çalarak büyümüş, geleneksel kurallara bağlı makamsal (modal) yapıda besteler yapmıştır. Viyana'da Joseph Marx ve Oswald Kabasta ile eğitilmiştir. Kanun konçertosunda, kanun gibi geleneksel bir çalgı ilk kez batı tipinde bir yaylı çalgılar orkestrasının içinde yer alır.

Cemal Reşit Rey.

Ahmed Adnan Saygun (1907-1991) aynı zamanda etnomüzikolog olarak Türk müzik yaşamının bir mihenk taşıdır. Paris'te Schola Cantorum'da Vincent d'Indy'nin öğrencisi olmuştur. Kırk yıl ara vermeden ve aynı üretkenlikle her çeşit müzik biçimine örnek vermiştir. Ülke sınırları dışında adını duyurmasını sağlayan ilk olay, 1947'de Paris'in Pleyel salonunda L'amoureux Orkestrası tarafından Yunus Emre Oratoryosu'nun seslendirilmesidir. 1936'da Türkiye'ye gelen ünlü Macar besteci Bela Bartok ile Anadolu'yu gezmişlerdir. Bu işbirliği sonucu pek çok halk ezgisi derlenmiş ve notaya aktarılmıştır.

Necil Kazım Akses (1908), halen Ankara'dadır ve Beşler'in en genç ve yeniliğe en açık üyesidir. Makamsal müziğin ezgi ve ritimlerini aktardığı halde yeni yöntemleri de denemiştir. Viyana ve Prag'da eğitim görmüş, Joseph Marx, Josef Suk ve Alois Haba'nın öğrencisi olmuştur. Orta Avrupa post-romantik geleneğinin büyük orkestra yapısını kendi müziğine aktarmış, senfonileri ve sahne kantatlarında geniş orkestra, solistler ve korolar kullanmıştır.

Türk Beşleri ile aynı kuşaktan olup kendilerine özgü bir çizgi izleyenler arasında Kemal İlerici'yi, Ekrem Zeki Ün'ü ve Bülent Tarcan'ı anmalıyız.

Ulvi Cemal Erkin.

İkinci kuşak

Cumhuriyet bestecilerimizin ilk kuşakları geleneksel sesleri yitirmemeyi gözetirken, sonraki kuşakları bir soyutlamaya gitmiş ve kendi çağlarında kim ne yazıyorsa aynı yöntemi gütmüşlerdir. İkinci kuşakta Bülent Arel, İlhan Usmanbaş, Nevit Kodallı, Ertuğrul Oğuz Fırat, İlhan Mimaroğlu, Sebahattin Kalender gibi bestecilerimizi sayabiliriz. Arel ve Mimaroğlu elektronik müziğin öğelerinden anlatımı seçmiş, diğerleri halk ezgilerinin renklerine ve geleneksel modal yapıya bağlı kalmışlardır.

Bülent Arel (1918-1991), 1959'da New York'ta Columbia-Princeton Elektronik Müzik Stüdyosu'nda görev alır. Ardından Yale Üniversitesi'nde daha sonra Stonybrook'ta birer elektronik müzik laboratuvarı kurar. Bugün müzik ansiklopedilerinde elektronik müziğin öncüleri arasında adı geçmektedir.

1968'de bestelenen Mimiana, koreograf Mimi Garrard'ın ısmarlaması üzerine, New York'da Columbia-Princeton Elektronik Müzik Merkezi'nde bestelenmiştir.

İlhan Usmanbaş (1921), sınırlarımız dışında en çok ödül kazanmış bestecimizdir. Teknik açıdan 20. yüzyılın sunduğu pek çok müzik akımı Usmanbaş'ın yapıtlarında izlenebilir. Çağımızın getirdiği tüm yeni yöntemleri denemiştir. Örneğin, rastlamsallık (aleatory), 12-ton, dizisellik (serialism), salkım (block) sesler, minimalizm gibi. Bu yapıtlarda önemli olan melodik çizginin akışından çok, ses yoğunluğunun (densite) kendi içinde bir derinlik kazanması ve fikrin gelişim geçirmesidir.

Perpetuum mobile 'yi yalnız üfleme ve vurma çalgılar için yazmıştır. Müzikte zaman ve hareket kavramını sergiler. Vurmalıların tekdüze fonu üzerinde parçalanan üfleme çalgıların sürekli değişkenliği ile akıp giden zamanı yansıtır.

Ferit Tüzün (1929-1977), 1952'de Ankara Devlet Konservatuvarı'ndan mezun olmuş. Almanya'ya giderek Münih Devlet Yüksek Müzik Okulu'nda Fritz Lehmann, Adolf Mennerich ve Gothold Lessing'le çalışmıştır.

Besteci yer yer önceki kuşak Türk Beşleri'nin, özellikle Ulvi Cemal Erkin'in etkisinde kalmıştır. Aynı zamanda Stravinski ve Bartok gibi çağdaş bestecilerin de izlerini taşıyan yapıtları genelde bir hiciv taşıyan renkli çalışmalardır.

Cengiz Tanç (1933-1997) Ankara Devlet Konservatuvarı'ndan sonra 1953'te Londra Guildhall Müzik Okulu'nda Compton'un öğrencisi olmuştur. Fullbright bursuyla Amerika'ya gitmiş, Vincent Persichetti ve Milton Babbitt ile çağdaş teknikler üstüne çalışmıştır.

Geleneksel kavramlardan soyutlanmış, izlenimcilikten yola çıkan öznel renkçilik ve yeni bir dizisel anlayış geliştirmiştir.

Yalçın Tura (1934) Galatasaray Lisesi'nde okumuş, Cemal Reşit Rey ile çalışmış, İstanbul Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nü bitirmiştir. Sinema ve TV müzikleri ile sahne müzikleri, yapıtlarının çoğunluğudur. Geleneksel makamlardan halk müziğine, cazdan senfonik müziğe ve hafif müziğe kadar her çeşit müziğin etki alanına girer.

Cumhuriyet bestecilerimizin ilk kuşakları geleneksel sesleri yitirmemeyi gözetirken, sonraki kuşakları bir soyutlamaya gitmiş ve kendi çağlarında kim ne yazıyorsa aynı yöntemi gütmüşlerdir.

Yalçın Tura uzun yıllardır Türk ses sistemi üstüne araştırmalar yaparak yeni bir 'microtonal' anlayışın peşine düşmüştür.

Yeniler

Sonraki kuşakların 'avant garde' bestecileri, geleneksel yazı biçiminden ayrılmış, 12 ton yöntemini ve diziselliği benimsemiştir. Ayrıca rastlamsallığı, 'minimal' öğeleri, salkım sesleri kullananlar olduğu gibi, sesin ezgisel akıcılığından çok, yüksek liği ve yoğunluğunu

araştıranlar; elektronik müziği ya da akustik ve elektronik öğelerin birleştiği ortamları yeğ tutanlar da yetişmiştir. Yirminci yüzyılın getirdiği yenilikleri uygulayanlar kadar, geleneksel yöntemler içinde yenilikler yaratmaya çalışanlar da 'neo' önadıyla yeni-romantizm, yeni klassizm akımlarını uygularlar.

Adnan Saygun

1940'ların sonundan 1970'e dek yeni kuşağa değinelim.

«İlte bir neo-romantik, **Ali Darmar** (1946), Paris'e giderek Nadia Boulanger ve Annette Dieudonne ile çalışmış; aynı zamanda Ecole Normale de Musique'te Germaine Mounier'nin öğrencisi olmuştur. Ulusal Rueil Malmaison Konservatuvarı'nda Bayan Tony Aubin ile çalışmış, ardından Ecole Normale de Musique'te Jacques Casterede'in sınıfından mezun olmuştur.

Mete Sakpınar (1954), 1980'de Fransa'ya giderek Paris Ecole Normale de Musique'de Tony Aubin, Jacques Casterede, Dominique Rouitz ve Gérard Devos ile çalışmıştır. 1984'te Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiş, Julliard Müzik okulu'nda Milton Babbitt ile lisans üstü eğitim yapmış, ayrıca Donald Howe ile elektronik müzik eğitimi görmüştür. Değişik kültürleri bir kolaj halinde birleştirir.

Betin Güneş (1957), Köln Yüksek Müzik Okulu'ndan mezundur. 1988'den bu yana Köln Senfoni Orkestrası'nın ve Ensemble Mondial Yaylı Çalgılar Orkestrası'nın şefliğini sürdürmektedir.

Besteleri rastlamsallıktan, atonaliteye, değişken ritimlerden akustik ve elektronik çalgı birleşimlerine kadar yeni tek nikleri dener.

Kamran İnce (1960) Amerika'da Oberlin Konservatuvarı'nda okumuş ve New York Eastman Müzik Okulu'ndan doktora almıştır. Christopher Rouse, Joseph Schwantner ve David Burge'ün öğrencileri olmuştur. Halen Memphis Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Müzik tarihinin en önemli ödüllerinden Prix de Rome, Roma Büyük Ödülü'nü kazanarak bir yıl Roma'da yaşaması, Kamran İnce'ye Avrupa tarihinin derinliklerini tanıtmıştır. İnce'nin yapıtları New York'da Lukas Foss yönetiminde Brooklyn Filarmoni Orkestrası, David Zinman yönetiminde Chicago Senfoni Orkestrası, Washington Senfoni Orkestrası, St. Louis Senfoni Orkestrası ve Minnesota Senfoni Orkestrası gibi ünlü şef ve topluluklarca seslendirilmiştir.

1994'ten bu yana Türk müziğindeki geleneksel öğelerle modern müziğin öğelerini bir arada kullanmakta, karşıt malzemeler arasında bir denge ve süreklilik yakalamak peşindedir.

Aydın Esen (1962) İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda piyanist olarak eğitim görmüş; Norveç Devlet Müzik Akademisi'nde kompozisyon, piyano ve şeflik çalışmış; İngiltere Kraliyet Müzik Akademisi'nde piyano ve kompozisyonda ustalık sınıflarına katılmış; Amerika'da Berklee Müzik Koleji'nden "Sanatçı Diploması"; New England Konservatuvarı'ndan Kompozisyon dalında B.A. derecesi almış ve aynı kurumda klasik ve caz müziğinde kompozisyon ve yorumculuk dalında Master çalışması yapmıştır. Ayrıca Julliard Müzik Okulu'nda da Master çalışması yapmıştır.

1987'de *Downbeat* dergisi tarafından "Yılın Sanatçısı" seçilmiştir. 1989'da Paris Uluslararası Piyano Yarışması'nı kazanmıştır.

Aynı zamanda virtüöz piyanist olan Esen, dünyanın en ünlü caz toplulukları arasında piyanist ve klavyeci olarak yer almakta, Paris'te IRCAM bestecileriyle bir arada müzik üretmektedir.

Aydın Esen'in çalışmaları klasik müziğin kalıplarından yola çıkarak cazla ve elektronik seslerin geniş paletiyle birleşir.

Fazıl Say (1970) Düsseldorf Schumann Devlet Müzik Yüksek Okulu'nda David Levine ile çalışarak konser piyanistliği diploması almıştır. Besteci ve piyanist olarak, konserlerde kendi yapıtlarının solistliğini de kendisi yapmaktadır. Shlomo, Mintz, Yuri Bashmet, Maxim Vengerov, Lawrence Foster, Leon Fleisher, Kurt Masur gibi solist ve şeflerle çalmaktadır.

Sanatçı, 1991 Avrupa Topluluğu Piyano Yarışması'nda kendi *Nasreddin Hoca Dansları*'yla özel ödül; 1994 Genç Konser Sanatçıları dünya birinciliğini kazanmıştır. Bestelerinde ritim öğesi melodiyi aşan bir etkendir. Türk müziğindeki usulleri araştırıp çağdaş müziğin vurgusal özelliği ile birleştirmiştir. Örneğin Bektaşi usulünü presto (hızlı) bir tempodan yola çıkıp çağdaş anlayışla, hatta cazın özgür armoni kavramı ile bağdaştırır.

Bugün çağdaş Türk müziği; çağdaş Türk resmi, edebiyatı, sineması, mimarisi ya da herhangi bir sanat dalı kadar bir gerçektir.

(*) Boğaziçi Üniversitesi öğretim görevlisi ve *Cumhuriyet* gazetesi müzik yazarı. İstanbul'da doğdu. Yedi yaşında piyano çalmaya başladı. İstanbul Belediye Konservatuvarı Piyano Bölümü'nde ve Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde (Robert Lisesi) eğitim gördü. 1969-71 arasında ABD Michigan Devlet Üniversitesi'nde Müzik Eleştirisi ve Karşılaştırmalı Müzik Tarihi seminerlerini izledi.

ŞAL KÜLTÜR EĞİTİM ARAŞTIRMA MERKEZİ

Konservatuar öğretmenlerince verilen

• Ud • Bağlama • Gitar • Mey • Şan
• Fotoğraf • Konservatuara hazırlık
• Halk oyunları • Tiyatro

kurslarına kayıtlar devam ediyor.

Kültür Merkezi, bir üst kattaki kafesi ve gazete, dergi, kitap okuyup, sohbet edebileceğiniz bölümüyle sizlerin hizmetindedir.

Adres: İstiklâl Cad. Büyükparmakkapı Sok. No: 18/A Beyoğlu/İSTANBUL Tel: (0212) 243 41 96

Piyanonun cüce devi Michel Petrucciani artık yok

Fazıl Hecem

Cazın "Cüce Dev Adamı" yok artık. Kristal tınıların yaratıcısı, 36 yıllık minnacık ömrüne, birbirinden güzel 20 albüm sığdıran besteci-piyanist Michel Petrucciannı, doğumundan beri mustarip olduğu kemik yapısındaki osteojenezinin hızlandırdığı ciğer zafiyeti nedeniyle, 6 Ocak 1999 günü New York'taki yeryüzü sahnesini ebediyen terk etti. İlk bakışta bir hilkat garibesi, müziği dinlendiği an bir doğa harikası, konuştuğu zaman ise insanlık anıtıydı. 1.10 metrelik boyu, kamburu ve gövdesine yapışık koca kafasına karşın, istisnai bir karizma, olağanüstü bir irade ve mücadele gücü, fevkalade beste ve yorumlarıyla sıradanın çok ötesinde bir müzik kapasitesine sahipti. Hoş sohbeti ve genel kültürüyle çevresindekileri büyüleyen bu pek renkli kişilik, aynı zamanda üç çocuk babasıydı. 19 yaşında evlendiği kızılderili kökenli ilk eşinden olan oğlu da, soyaçekim yoluyla geçen, aynı kemik hastalığının kurbanıydı.

Dostlarının taktığı isimle "Petruche" (Petrüş), demir gibi morali ve müzik tavında dövülmüş çelik kadife parmaklarıyla doktor ve uzmanları hayretlere düşüren, mucizevi uzunlukta bir yaşamı ardında bıraktı. Başkasının vücudunda ancak morluklar oluşturabilecek darbeler karşısında kemikleri kırılacak denli hassas olan bu "derin çocuk" sürekli benzeri tehlike ve engellerle yaşadı ve de hiç moralini bozmadan. "Hangi koşullarda olursa olsun, hayat yaşamaya değer", demişti. Kendine has mizahıyla, "Biraz kırık döküklerle dolu, ama mutlu bir çocukluk geçirdim" şeklinde konuşurmuş hep.

Onu izlemiş olanların çok iyi bildiği gibi, kendisini dinlemeye başladığınız zaman, arkasında kaybolduğu piyanosunun iki ucuna nasıl yetiştiği sorusunu sormaya fırsat bulmadan, çoğunluğu kendi bestelerinin yorumunda, notaların dayanılmaz akışına kapılıverirdiniz.

Michel Petrucciani, 28 Aralık 1962'de Fransa'nın güney ketlerinden Orange'da, müzisyen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ömrünün ilk yılları, ona büyük bir şefkatle ihtimam gösteren, gitarist babasının eşliğinde piyanoyla hastaneler arasında geçti. 5 yaşında TV'de seyrettiği Duke Ellington'la "yaşama gerçek anlamda başladığını" anlatırdı. Debussy, Ravel, Satie gibi çağdaş Fransız klasiklerinin yanı sıra, Erroll Garner, Art Tatum ve Oscar Peterson gibi caz üstadlarının etkisinde büyüdü. Ama illaki cazın en büyük isimlerinden, piyanist Bill Evans...

Olağanüstü çalışma azmi ve müzik yetenekleri sayesinde ilk konserini 12 yaşında verdi. 15 yaşında baterist Kenny Clarke'la çalan Michel, aynı yıl ona "evrensel başarının", kendi deyimiyle "mutluluğun" yolunu açacak bir adamla tanıştı. Fransız cazının emektarı, çok enstrümanlı yorumcu ve besteci Bernard Lubat. Bernard,

Miles Davis'in üstadı kabul ettiği trompetist Clark Terry'e Michel'i dinletti ve anında birlikte çalmaya başladılar. Aynı çevre, minik dev Michel'e "kökenlerini" hissettiren, İtalyanlar'ın en Fransız bateristi Aldo Romano'ya taşıdı.

Aldo'yla Petruche'ün son derece verimli dostlukları son nefese kadar sürdüğü gibi, Petrucciani'yi zirveye götüren yolu açtı. 1980 yılında öz kardeşi Louis basta, manevi kardeşi Aldo Romano bateride ve Mike Zwerin trombon ve tormpette olmak üzere liderliğini yaptığı ilk albümünü çıkardı: *Flash*. Hızlı ve kısa yaşamında 19 albüme daha imza atacak olan Michel Petrucciani, dünyanın en prestijli caz prodüksiyon şirketlerinden Blue Note'la anlaşma yapabilen ilk Fransız caz piyanisti olma ünvanını ele geçirdi. Bu kuruluşta 7 yılda 7 albüm (1985-1992) yayınlayan sanatçı, daha sonra Fransa'nın yegane müzik tekellerinden bağımsız caz prodüksiyon şirketi olan Dreyfuss Jazz'a katıldı. Son yedi albümünü, 1998'de çıkarttığı *Solo Live* da dahil olmak üzere burada kaydetti. 1996'da, 1997 yılında kaybettiğimiz ünlü kemancı Stephane Grapelli'yle çıkarttığı *Flamingo* çalışması, Fransa'da görülmemiş bir ticari başarı sağladı ve 100 bini aşkın satarak Altın Plak'a hak kazandı. Dünyada çok sayıda ödüle layık görülen sanatçı, başarısını yalnızca ve yalnızca çalışmasına ve etrafını çeviren güzel insanlara borçlu olduğunu söylerdi. Petruche son rüyası olan "Caz Düşünüp, Cazla Yaşayacak bir Caz Okulu kurmak" projesini gerçekleştiremedi. Fakat bizzat Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın dediği gibi, "Müzik dehası ve tutkusu ve cesaretiyle sanatına kattıkları ve caz diline getirdiği yeniliklerle" genç nesillere eşsiz bir örnek oldu.

Bill Evans okulunun yaratıcı takipçisi, lirik ve romantik olduğu kadar, coşkulu ve içtenci-intimist yorumları gökkubbede silinmez izler bıraktı. Son konuşmalarından birinde Michel'e "mutlu musun?" diye soruyorlar. "Evet" diyor, "gerçekte mutluluk ne demek pek bilmiyorum. Soğuk havada ısınabilmek, susamışken su bulabilmek, açken karnını doyurabilmek olsa gerek... Mutluyum, zira seviyorum ve beni seven insanlar var. Acının çoğaldığı, önünün alınamadığı, haksızlıklarla dolu bir çağda yaşıyoruz. Birşeyler yapamamak üzüyor beni. Sanatçıların dünyayı değiştirebileceğini sanmıyorum. Ne var ki sanatın insanları değiştireceğine inanıyorum. Picasso'nun bir tablosundan, kardeşim Louis'in kontrbasından yükselen bir tınıdan sonsuz mutlu oluyorum."

Şayet siz Michel Petrucciani'nin piyanosunu hiç dinlemediyseniz, lütfen bir yolunu bulup, en azından bir kez dinleyin ve de dinletin. Sonra haddimiz olmayarak soralım: Ne hissediyorsunuz?

Mustafa Kemal 'öç alıcı' mıydı?

Mustafa Kemal'e, "İşte şimdi Troyalılar'ın öcünü aldık!" dedirtip kendi boş gururumuzu doyururken, hem tarihsel bir gerçeği saptırıyoruz, hem de hak etmediği halde bir ilkellik ve barbarlık yakıştırıyoruz bu uygarlık kahramanına.

M. Sadık Aslankara

Atatürk'ün Türk Dil Kurumu'nca yayımlanan *Türkçe Sözlük*'te "öç" sözcüğü için verilen karşılık şöyle: "Kötü bir davranış ya da sözü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği ve işi, intikam." "Öç almak" ya da "öcünü almak" ise şöyle karşılanmış sözlükte: "Yapılan kötülüğün acısını, kötülük yaparak çıkarmak, intikam almak."

Peki Mustafa Kemal, bir "öç alıcı" mıydı? Sözcüğün, sözlükte yer alan anlamına bir göz atmak bile, bu tutumun, uygarlık taşıyıcısı Mustafa Kemal'e yakıştırılmasının iğretiliğini koyuyor ortaya. İyi de bunu savlayan mı var? Mustafa Kemal'in bir "öç alıcı" olduğunu söyleyen? Aralıklarla kulağıma çalınmıştır, "İşte şimdi Troyalılar'ın öcünü aldık!" Mustafa Kemal'in ağzından sizin kulağınıza da gelmiş olmalı buna benzer bir söz. Söylemiş miydi gerçekten Mustafa Kemal böyle bir sözü? Söylemişse nerede, ne zaman söylemişti?

Sabahattin Eyuboğlu, 1962'de, yani Dumlupınar Zaferi'nden tam kırk yıl sonra, *Ilyada ve Anadolu* başlığıyla yazmıştı şu satırları: "Birkaç ay önce de bir anıt jürisiyle Dumlupınar'a gitmiştim. Dumlupınar Savaşı'nda bulunmuş emekli bir albay bize, Mustafa Kemal Paşa'nın Meydan Savaşı'na kumanda ettiği yerde zaferin nasıl kazanıldığını anlatıyordu. Başkumandan'ın ağzından o günlerde duyduğu sözlere birden şunu da ekledi, 'Dumlupınar'da Yunanlılar'dan Troyalıların öcünü aldık!' Fatih'le Mustafa Kemal'i buluşturuveren bu söz yerimden hoplattı beni. Nerede, nasıl söylendiğini sordum albaya. Yalnız söz kalmıştı aklında, başka şey hatırlamıyordu. Ertesi gün İstanbul'da Yunus Nadi Armağanı yemeğinde Falih Rıfkı Atay'a, Mustafa Kemal Paşa'dan böyle bir söz duyup duymadığını sordum: 'Duymadım, böyle bir söz söylemiş de olamaz, uydurmadır' dedi ve kesti. Durmadı bile üstünde" (1).

Troyalıların öcünün alınmasına değin ilk ipuçları belki Montaigne'de yer alıyor. Ama öç almaktan söz eden Mustafa Kemal değil, Fatih Sultan Mehmet. Montaigne'nin *Üç Büyük Adam* başlıklı denemesinden alıntılıyorum: "Türklerin padişahı İkinci Mehmet, Papa İkinci Pius'a şunları yazmış: İtalyanların bana düşman olmalarına şaşıyorum; biz de İtalyanlar gibi Troyalıların soyundanız. Yunanlılar'dan Hektor'un öcünü almak benim kadar onlara da düşer, onlarsa bana karşı Yunanlıları tutuyorlar" (2).

Cumhuriyet'teki bir yazısında, Melih Cevdet Anday da değinmişti öç alma konusuna: "Büyük Taarruz sırasında, bir gece, uyandırılıp kendisine harita üzerinde son durum gösterildiğinde, Atatürk'ün, 'Şimdi Hektor'un öcünü aldım', dediğine ilişkin bir söylenti vardır. Orada bulunan ve bu sözü duyan bir küçük subaydan yayılmış" (3).

Anday, Sabahattin Eyuboğlu'nun, bu söylentiyi doğrulamak için Falih Rıfkı Atay'la yaptığı konuşmaya da değinip; "Atay, Sabahattin'in kulağına eğilip, 'Öyle şeyler bilmezdi' demiş" dedikten sonra şunu eklemeyi unutmamıştı; "Benim şimdi düşündüğüme göre, Hektor'u bilmeyi kafasında çok büyütmüş olmalı Falih Rıfkı Atay. Belki kendisi bilmiyordu."

1989-90'da, De Tiyatrosu'nda sergilediğimiz bir oyunda, Montaigne'den geçen sözler nedeniyle Fatih'e yüklendiğimizi anımsıyorum.

Troya'nın öcünü alan Kemal Paşa!

Yıllar sonra bir kez de Erendiz Atasü'nün romanında rastladım öç alma sözüne. Atasü, *Dağın Öteki Yüzü*'nde, Mustafa Kemal'e üzeri örtük biçimde, "Troya'nın öcünü aldık" dedirttikten sonra, tutamayıp kendini, ona bu doğrultuda bir kimlik de yakıştırıyordu üstelik: "Troya'nın öcünü alan Kemal Paşa" (4).

Cumhuriyet Kitap'ta, *Dağın Öteki Yüzü* üzerine yazdığım bir yazıda (5), Halikarnas Balıkçısı'nın, "... Homeros'la ilgilenen ilk Türk, İstanbul fatihi Sultan II. Mehmet'tir" deyişini de örnekleyerek Atasü'nün sözlerinin doğru olamayacağını belirtmiştim (6).

Çok geçmeden öğretmen-yazar Zeki Büyüktanır'dan bir mektup aldım. Beni uyarıyor, "Şimdi Hektor'un öcünü aldım" sözünün Mustafa Kemal'e ait olduğunu dile getiriyordu.

Ne ki, onca aramama karşın, Mustafa Kemal'in bunu söylediğine değin bir bilgiye kaynaklarda rastlayamıyordum bir türlü. Ama tarihçi değildim ki ben, gözden kaçırdığım pek çok kaynak vardı kuşkusuz.

Prof. Dr. Şerafettin Turan'la görüştüm konuyu; o, bu sözün, kesinlikle Mustafa Kemal'e ait olamayacağını vurguladı görüşmemizde. Sonra Prof. Dr. Ünsal Ya-

Başkomutan Mustafa Kemal Büyük Taaruz'u Kocatepe'den yönetiyor. Sahra dürbününün başındaki subay generalliğe kadar yükselen Şahap Gürler'dir (26 Ağustos 1922).

vuz'la da konuştuk birkaç kez telefonda. Yavuz, bu doğrultuda, kaynaklarını taramak üzere söz verdi bana.

Tam bu aşamada, Prof. Dr. Celal Şengör'ün de -kuşkusuz ayırdında olmadan- ucundan kıyısından bu tartışmaya katılıverdiğini gözledim. *Cumhuriyet*'teki yazısında, "Dumlupınar'da Troyalıların öcünü aldık" dedirtiyordu Mustafa Kemal'e. Bu deyişin kaynağı olarak da *Atlas*'ta yayımlanan R. Aslan imzalı bir yazıyı gösteriyordu Şengör (7).

"Köyün Geriye Alınması" Sami Yetik (İstanbul Askeri Müzesi, 1934).

Kurtuluş Savaşı, emperyalizme karşı yapıldı

Şu "öç alma" kavramı üzerinde biraz daha dursak mı?

Kurtuluş Savaşı'nın bir öç alma olup olmadığı sorusuna hiç girmeyeceğim, böyle bir soru imine, imgesine, tasarımına göndermede bulunmak bile çok yadırgatıcı çünkü... Öyle ya, neden bir öç alma eylemi olsun Kurtuluş Savaşı? Bir tarihsel gerçeklik görmezden gelinebilir mi? Öç almaktan değil ama, bakın nelerden söz etmiş, neler söylemiş Mustafa Kemal: "Bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece savaşmayı caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız" (1921); "Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün yok edecektir" (1922).

Görüldüğü gibi Kurtuluş Savaşı, bir öç alma savaşı değil, emperyalizme karşı yapılmış bir savaştır. Troya için ille de bir öç almadan söz edilecekse eğer, ilkin *Homeros*'a bakmak gerekmez mi hem? Yurtlarına derin bir sevgiyle bağlı yiğit Troyalılar, Priamos oğulları, sonra Hektor, Hektor ile Andromakhe arasındaki o güzelim, o soylu aşk nasıl unutulabilir? Buna bakarak Troya'nın öcünü alanın, aslında yine Homeros'un kendisinin olduğu nasıl görmezden gelinebilir? Nitekim Atina devletinin yasakladığı ilk yapıtlardan biri değil midir *İlyada*?

Bu sözü Mustafa Kemal'e yakıştırmak, doğrusu ona kıymak gibi geliyor bana...

Öç alma değil, acıma...

Sami Karaören'in *Cumhuriyet* gazetesindeki odasından tüm *Cumhuriyet* okurlarına ulaşmış bir fotoğraf vardır. Mustafa Kemal ve arkadaşları, o dupduru yüzleriyle yanyanadırlar. 30 Ağustos 1924'te, yani Mustafa Kemal'in öç almaktan söz ettiği savlanan tarihten tam iki yıl sonra, yine Dumlupınar'da toplanılmıştır. O günleri anımsayan Mustafa Kemal'in bırakın öç almaktan söz etmeyi, tersine işgalcilerin gösterdiği düşkünlük karşısında nasıl da bir "acıma" duygusu ile dolu olduğu sezilir yaptığı konuşmada.

Mustafa Kemal'in, öç alma değil ama acıma duygusu taşıdığı, General Trikopis'e davranışında da görülmemiş midir? Evet, ondan öçlerinin alınmalarını isteyenler olmuştur kuşkusuz. Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*'nda bunu açıklıkla gösterir (8). Ama o, yalnız öçlerinin alınmasını isteyenler için değil, kendilerinden öç alması istenilenler için de derin acı duymuştur doğrusu. Şu satırları Lord Kinross'tan alıntılıyorum: "(Mustafa Kemal), üstleri başları paramparça, kan, toz içinde gelen Yunan esirlerine bakmaya başladı. Savaşın vahşiliğine ne kadar alışık olursa olsun, bu yıkıntı sahnesi onu sarsmıştı. Yanında bulunan bir emir subayına, bundan ne kadar tiksindiğini açıkladı" (9).

Nitekim Ruşen Eşref Ünaydın, zafer kesinleşirken, Mustafa Kemal'in, yerlere serili Yunan askerlerine bakarak, "gönlü kabarmış", "gözleri buğulanmış" bir halde şöyle dediğini yazar: "Ah zavallıcıklar! Sizlere kim söyledi buralara gelesiniz diye?.. Kim söyledi Anadolu alınırmış diye? Varın kanınıza girenlere sorun! Ben yurdumuzu, haysiyetimizi ve istiklâlimizi korudum. Vazifemi yaptım."

Ünaydın, Mustafa Kemal'in sözlerini aktardıktan sonra, ona yönelik seslenişine şu eklemeyi de yapıyor: "Bu iki milletin kendi menfaatlerini kendilerinin ayarlaması, birbirine bir daha kötülüğü dokunmaz iki komşu kardeş gibi yaşaması gerektiğini; bu böyle anlaşılmazsa işte genç insanların, genç kanların, kendi yurtlarına lazım kuvvetlerin yerlere böyle serilip kalacağını; bu yanlışın ileride bir daha yapılmamasını o ölülere hüzünle bakarak temenni etmedin mi? (...) Sen, ne nadir bir adamdın ki, Aristo'nun yetiştirdiği İskender gibi bir zafer elde etmiştin de *Persler*'i yazan Eskilos'un (10) içli mısraları gibi söz söylüyordun..."

Ruşen Eşref Ünaydın, "O'nun karargâhında bulunmak bahtına ermişlerden biri" olarak, "sunduğum yapraklar belge mi olurlar, bilgi mi kalırlar kestiremiyorum..." diyorsa da, başka başka belge ve bilgiler, onun bu aktarımını, tam anlamıyla pekiştiriyor bana kalırsa (11).

İzmir'e girdiğinde, ayakları altına serilen Yunan bayrağının kaldırılmasını emreden de bu Mustafa Kemal'dir işte! Kurtuluş Savaşı'nın daha başlarında, 1920'de söyledikleri, onun nasıl da "insanca" duygularla dolu olduğunu gösteriyor bize: "Avrupa'nın yöneticilerinden ve sermayedarlardan ayrı olan asıl milletleri bizim hayatımızı bize çok görmüyorlar. Eğer bugün Fransız milleti ile İtalyan milletiyle hatta İngiliz milleti ile düşmanlık halinde bulunuyorsak, bu milletlerin seslerini işittirememelerinden ve kendi yöneticilerinin istila ve sermaye emelleri için bizi yok etmelerine ses çıkarmamalarındandır." Savaş kazanmış bir lider olarak söyledikleri de onun barışçı duygularını yansıtıyor: "Bütün komşularımızla ve diğer devletlerle dostane geçinmeye ve karşılıklı hürmet ve vefakârlığa dayalı siyasetimizin devam edeceğine şüphe yoktur" (1923) "Yurtta barış, dünyada barış" diyen de o değil midir 1931'de?

Ya 1934'te Çanakkale savaşlarında ölen yabancı askerlerin annelerine söyledikleri: "Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır."

Mustafa Kemal bütün bu sözleri, hep rastlantıyla mı söyledi peki? Olası mı bu?

Kaldı ki Mustafa Kemal'in 30 Ağustos 1924'te söyledikleri, Sabahattin Eyuboğlu'nun tanıklığını da, Melih Cevdet Anday'ın aktardığı söylentiyi de doğrulamıyor: "29-30 Ağustos gecesi sabaha

karşı... Karahisar'da Belediye dairesinde bana tahsis olunan odada yatmakta idim. Beni uyandıran Tevfik Bey'in gösterdiği haritaya baktım. Hemen yataktan fırladım. Arkadaşlar haritada gördüğüm şey bu idi ki, ordularımız düşman kuvayi mühimmesini şimalden, cenuptan, garptan ihataya (kuşatmaya) müsait bir vaziyet almış bulunuyorlardı."

Cumhuriyet Bayramı'nda Atatürk, Balkan Genelkurmay başkanlarıyla. Sağından itibaren; Gen. Şikityu (Romanya), Kazım Özalp, Gen. Papagos (Yunanistan), Org. Fahrettin Altay, Şükrü Saraçoğlu, Gen. Nediç (Yugoslavya) (29 Ekim 1937).

Demek kimileri, tam bu noktada, Mustafa Kemal'e, "İşte şimdi Troyalılar'ın öcünü aldık!" gibisinden bir söz söyletip kurumlanmak eğiliminde. Mustafa Kemal ile Hektor arasında kurulan koşutluk, yeni değil benim bildiğim. Şu satırlar Azra Erhat'ın: "... Üç, dört bin yıl önceki Troya savaşıyla yakın tarihin Çanakkale Savaşı arasında göze çarpan bir benzerlik vardır ve Hektor'u Mustafa Kemal'in atası olarak görmek yanlış bir yorum değil, tersine tarihi doğru değerlendirmenin bir örneği, bir belirtisi sayılabilir" (12).

Yanlış gurur

Ah, usumuz yok mu; belleğimizi istediği gibi çekip çevirip bizi yanıltmaya nasıl iştahlı! Örneğin İzzet Hümai Elçioğlu'nun o unutulmaz İzmir Marşı'nı hep bir ağızdan, "İzmir'in dağlarında çiçekler açar", diye seslendirip coşkulanırız da, bunun aslında o günlerin doğal gerçekliğini yansıtmadığını görmek istemeyiz bir türlü. Kemalpaşa'da yaşlı bir köylüyle yaptığı konuşmayı aktaran bir dostumdan dinlemiştim yıllar önce. Mustafa Kemal'i İzmir yolunda görmüştü köylü. Ama gördüklerine mi inanacaktı, söylenilenlere mi? Çünkü Mustafa Kemal'in gözleri mavi falan değildi; kaşları, kirpikleri bembeyazdı...

Haklıydı elbet yaşlı köylü, savaşın ortasında, toz duman içinde, pırıl pırıl görünecek değildi ya Mustafa Kemal?

Belleğimizi yedeğine çekip ne yaman oyunlar oynuyor şu usumuz bize! Ama ayırdına varmalıyız ki, Mustafa Kemal'e, "İşte şimdi Troyalılar'ın öcünü aldık!" dedirtip kendi boş gururumuzu doyururken, hem tarihsel bir gerçeği saptırıyoruz, hem de hak etmediği halde bir ilkellik ve barbarlık yakıştırıyoruz bu uygarlık kahramanına.

Oysa o, bilinen uşçu bakışın yanında, duygu dolu bir insandı da aynı zamanda. İnsanların çektiği acıyı dil, din, ırk, sınıf ayırmadan kendi yüreğinde duyan sevgi adamıydı tepeden tırnağa.

Bağışlasınlar beni ama, bilim ve düşünce adamlarımız, bu konuyu da tartışmak zorunda değil midir?

DİPNOTLAR

1) Sabahattin Eyuboğlu; Mavi ve Kara, Çağdaş Yayınları, dördüncü basım, 1994, s:199.
2) Montaigne; Denemeler, çev. Sabahattin Eyuboğlu, Milli Eğitim Basımevi, üçüncü basım, 1964, s:106. (Son olarak 29. basım için bak: Eyuboğlu; Cem Yayınevi, 1997, s:225.)
3) Melih Cevdet Anday; Akan Zaman Duran Zaman, Adam Yayıncılık, 1984, s:170.
4) Erendiz Atasü; Dağın Öteki Yüzü, Remzi Kitabevi, 1995, s:103-116.
5) M. Sadık Aslankara; Dağın Öteki Yüzünde Bir Gezinti, Cumhuriyet Kitap, 27.06.1996, sayı 332.
6) Halikarnas Balıkçısı; Hey Koca Yurt, Bilgi Yayınları, üçüncü basım, 1984, s:290. Ayrıca bak: Merhaba Anadolu, üçüncü basım, 1985, s:20. (Yazının Cumhuriyet'te yayımı: 1 Şubat 1951)
7) Prof. Dr. Celal Şengör; Üçüncü Troya Savaşı'nı Biz Kazanalım!, Cumhuriyet, 06.09.1998.
8) Halide Edip Adıvar; Türkün Ateşle İmtihanı, Atlas Kitabevi, onuncu basım, 1992, s:228 ve aynı yapıtın Cumhuriyet Kitapları içindeki basımı için bak: cilt III, Eylül 1998, s:76 vd.
9) Lord Kinross; Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, çev. Necdet Sander, Sander Yayınları, dokuzuncu basım, 1984, s:481.
10) Aiskhylos'un (MÖ 535-456), Persler adlı tragedyası için Güngör Dilmen Kalyoncu'nun söyledikleri ilginç: "Yurtlarının tam Pers boyunduruğuna girdiğini görürken talihin birden gülmesi, Persleri perişan etmeleri Yunanlıları tabi coşturdu, yaratıcı bir ulus olarak kendilerine olan güvenlerini pekiştirdi. Ama çılgınca bir gurura kapılmadılar." "Ucuz kahramanlık edebiyatında çokça görülen düşmanı aşağılama yoktur Perslerde." Bak: Aiskhylos; Persler, çev. Güngör Dilmen Kalyoncu, MEB Yayınları, 1968, s:62. (Alıntı için bak: Güngör Dilmen; Önsöz, ss:IV, V.)
11) Ruşen Eşref Ünaydın; Atatürk'ü Özleyiş, Cumhuriyet Kitapları, Kasım 1998, Cilt I, s:9-10; Cilt II, s:38.
12) Azra Erhat; Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, ikinci basım, 1978, s:135-136.

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ VE EZİLEN ULUSLAR BİRLEŞİN

TEORİ

İŞÇİ PARTİSİ YAYIN ORGANI

ÇAĞATAY KESKİNOK
Özelleştirme ve
Kent Planlama

HASAN YALÇIN
Parti gençliğinin bazı ideolojik sorunları

M. BEDRİ GÜLTEKİN
Barışçı çözümü kim engelledi

MICHEL J. CHOSSUDOVSKY
Yoksulluğun küreselleşmesi

YALÇIN BÜYÜKDAĞLI
Seçim maliyesi ve tedbirler

ALİ KALAN
Nasıl ve niçin eğitim

DR. NECİP HABLEMİTOĞLU
Fethullahçılar dış tehdit odağı

CEM GÜNGÖREN
Son siyasi gelişmeler ve Aleviler

Sol Güç Birliği Kurultayı sonuç bildirdesi

ŞUBAT 1999 400 000 TL. 109

İzmir ve çevresinin prehistorik dönemlerde ekonomik yapısı

Kıyı Höyükleri; deniz ürünlerinin avlanması ve toplanması yani denizden protein avcılığı ile uğraşmanın yanı sıra Ege adalarından gelen malların iç bölgelere transferini yapmaktaydı.

A. Ahmet Uhri

Değişik araştırmalarda birçok kez belirtildiği gibi İzmir ve çevresi paleolitik çağlardan başlayarak insanların yaşamlarını sürdürebildikleri bir yer olma niteliği taşımaktadır (1). Bu derece eskiye giden İzmir ve çevresi dip tarihi prehistorik ve protohistorik dönemlere gelindiğinde elbetteki bir gelişme göstermiştir. İzmir ve çevresinin, insanların yaşama ve barınmasına uygun coğrafyasına eklenen iklim koşullarının da etkisiyle uygarlık tarihinde önemli bir yer alması bu durumda kaçınılmaz görünmektedir. Doğudan yani Anadolu'nun içlerinden gelen yolların Ege Denizi'ne ulaştığı yerlerden biri olan İzmir Körfezi çevresinde bu nedenle birçok prehistorik yerleşim saptanmıştır. Kıyı Höyükleri olarak adlandırdığımız bu yerleşimleri kuzeyden başlayarak; Çiğli-Balatçık, Küçük Yamanlar, Bayraklı-Tepekule (Hacı Mutso), Bornova-İpeklikuyu (Bornova Anadolu Lisesi) ve Pınarbaşı-Tepebağ yerleşimleri olarak sıralayabiliriz (2). Saydığımız bu yerleşimlerin tamamı bugün denizden bir hayli uzakta yer almaktadır. Ancak; prehistorik dönemlerde bu höyüklerin bir kısmı olasılıkla deniz kıyısındaydı. Paleocoğrafya araştırmalarının da şu an kesin olmayan sonuçları bu düşünceyi doğrular niteliktedir (3). Saydığımız yerleşimlerdeki insanların yaşam biçimleri, ne ile geçindikleri konusunda elimizde net bilgiler olmamasına karşın bazı tahminlerde bulunmak da olasıdır. Örneğin, bu höyüklerin bir kısmının o dönemdeki kıyı çizgisinde yer almaları olasılığını ve dolayısıyla art alanlarındaki dar ve belki de bataklık arazide tarım yapamayacaklarını göz önünde tutarsak bazı çıkarsamalar yapabiliriz. Bu durumda, sözü edilen yerleşimlerin sakinleri olasılıkla denizden protein avcılığı yoluyla beslenmekte, deniz yoluyla Ege adaları ve diğer kıyı yerleşimleriyle ilişki kurmaktaydı. Yine art alanlarının sınırlı olması nedeniyle, tarım ürünlerinin yetiştirilebilmesi açısından yaşanan zorluklar, Belkahve'nin doğusunda ya da güneyde Cumaovası civarında kalan iç bölgelerdeki diğer yerleşimlerde oturanlarla tarım ürünleri için ticaret yapılarak aşılmaktaydı. Bu tip bir ticari ve belki de kültürel ilişki sonucu gelişen kıyı höyükleri, liman kültürünün tipik niteliği olan değişik kültürlerin buluştuğu yerler durumuna gelmiş olabilirler.

Şimdiye kadar belirtilen bütün düşünceler elde somut arkeolojik kanıtlar tam olarak bulunmadığından spekülasyondan öteye gidememektedir. Ancak, yine de bazı ikincil kanıtlara sahibiz. Örneğin kıyı höyüklerinin liman kültürü niteliği taşımalarının en güçlü kanıtı, İzmir'in her dönem kültürel açıdan kozmopolit bir yapıya sahip olması ve Batı Anadolu'nun içlerinde yaşayan uygarlıklarca bir çıkış kapısı olarak görülmesidir. Paleocoğrafya araştırmalarının sonuçları tam olarak elde edildiğinde ise Belkahve'nin batısında kalan ve kıyı höyükleri dediğimiz adı geçen yerleşimler hakkında daha net bilgiler elde edile-

cektir. İç bölgelerle olan bağlantılar ise belki de en net olarak saptanabilen kanıtlardır. Coğrafi olarak İzmir ve çevresi incelendiğinde aşağıdaki görünüm ortaya çıkmaktadır.

Eski İzmir'in çevresine bağlantıları

Batıdan İzmir körfezi, kuzeyden Yamanlar, kuzeydoğudan Spil, güneydoğudan Nif ve güneyden Çatalkaya dağları ile kuşatılmış durumda bulunan İzmir; bu dağların arasındaki görece daha alçak bazı geçitlerden kuzeye, güneye ve doğuya bağlanmaktadır. Güneyde, Cumaovası'ndan (Menderes) ileride, denizden yüksekliği 130 m olan bir eşikten geçilerek Küçük Menderes Vadisi'ne, oradan 230 m yüksekliğindeki bir diğer eşikten sonra da Büyük Menderes Vadisi yoluyla Denizli yakınlarına yani prehistorik yerleşimler açısından yine zengin bir bölgeye varılabilir. Bu civarda bulunan Beycesultan yerleşimi ise buradaki höyükler içinde en çok göze çarpanıdır. Ayrıca, Cumaovası'na hakim bir tepede kurulu olan ve bugün bile İzmir'in tarım ürünü gereksinimini tek başına büyük ölçüde karşılayan bu ovaya hakim konumu ile dikkat çeken Baklatepe yerleşimi ve yakın çevresinin de adını anmak gereklidir (4). Kuzeyde ise, Menemen'den sonra Gediz Vadisi yoluyla Kumçayı üzerinden Marmara Bölgesi'ne, kıyıyı izleyerek de Edremit'e kadar kolaylıkla gidilebilir. Marmara Bölgesi'ne ulaşıldığında ise karşımıza elbetteki Troya Höyüğü çıkmaktadır. Kıyı çizgisini izlemek ise yine kıyıya yakın ve prehistorik dönemlerde olasılıkla çevresindeki ovaya hakim olduğu düşünülen Panaztepe yerleşimini karşımıza çıkartır. Deniz yoluyla olabilecek batı bağlantısını şimdilik bir kenara bırakırsak, eldeki son bağlantının doğu ile yani Batı Anadolu'nun içleriyle olan bağlantı olduğunu görürüz. Bu bağlantıyı sağlayan ise İzmir'in doğusunda, 290 m yükseklikte bulunan Belkahve geçidir ve İzmir'in Anadolu'nun içlerine bağlanmasını sağlayan yolların başında gelmektedir. Belkahve geçidinin aşılması durumunda karşımıza çıkan ise Kemalpaşa'dan Salihli'ye kadar neredeyse engebesiz, verimli ve iklimi hemen her tür tarım ürünün üretilebilmesine uygun olan büyük bir ovadır. Kemalpaşa yoluyla 200 km içerideki Alaşehir'e ve buradan da hafif eğimli bir arazi üzerinden Kula, Uşak ve Afyon'a oradan da Orta Anadolu'ya ulaşmak olasıdır. Bu bölgelerde yapılan yüzey araştırmaları sonucu, yakın çevrede birçok prehistorik höyük saptanmıştır. Batıdan doğuya Turgutlu'ya kadar sayacak olursak, Kemalpaşa yakınlarındaki Uluçak Höyük, Ankara asfaltı kıyısında, Yenmiş Köyü yol ayrımında bulunan Yenmiş Höyük ve Çambel yakınlarındaki Nemrut Höyük ilk ağızda sayılabilecek olanlardır. Bugün de kullanılan ve İzmir'i Ankara'ya bağlayan bu yolun prehistorik dönemlerde de kullanıldığını düşünmemek neredeyse olanaksızdır. İzmir'in batısına baktığımızda ise karşımıza körfez ve Karaburun Yarımadası çıkmaktadır. Körfezden deniz yolu ile Ege Adalarına ulaşılabilmek olası ise de, kıyı çizgisini izleyerek Urla İskelesi'nde bulunan Limantepe höyüğüne ulaşmak ve buradan Ege'ye açılmak daha akılcı bir yol gibi görünmektedir. Urla-İzmir arasında bugünkü Güzelbahçe çıkışında, yeni yapılan otoyola bitişik bir yükselti üzerindeki II. bin yıl yerleşim izleri ise bu yolun belki daha önce de kullanıldığına işaret edecek bir kanıt olabilir. Bugün üzerinde kaba inşaatları bitmiş bir kooperatif kurulmakta olan bu tepe Prof. Hayat Erkanal tarafından da incelenmiştir.

İzmir ve çevresine bu şekilde bir

yaklaşım yaptıktan sonra bugünkü İzmir'in artık içinde kalmış sayılabilecek bu höyüklerde yaşayanların gereksinimlerini karşıladıkları alanlar da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Özetleyerek sayacak olursak, batıda Limantepe yoluyla Ege Adaları, doğu ve güneyde ise Ulucak Höyük ile Baklatepe ön plana çıkan yerlerdir. Bu üç höyükte yapılan kazı çalışmaları da ileri sürülen görüşleri doğrular nitelikte sonuçlar vermektedir. Baklatepe ve Limantepe son dönem yapılan kazılar sonucu İzmir bölgesinde Erken Tunç Çağı'nda ve Kalkolitik Çağ'da bir kültür birliğinin varlığı saptanmıştır. Bu kültür birliği Batı Anadolu sahil kesimine özgü karakteristik nitelikler taşımakta ve Ege Adaları ile de benzerlik göstermektedir. Bazı bakımlardan da Kikladlar ve Kıta Yunanistan'ı ile yoğun ilişkiler bulunmaktadır (5). Doğu ile bağlantıyı sağlayan Belkahve ve ötesine gelindiğinde ise karşımıza çıkan Ulucak Höyük, konumu nedeniyle önem kazanmaktadır. Hemen hemen Limantepe ve Baklatepe ile aynı dönemleri içeren ancak daha kazılmamış yaklaşık 9 m depozite sahip bu höyük, bakıldığı yöne göre iki değişik niteliği üzerinde barındırmaktadır. Doğudan yani Anadolu'nun içlerinden gelen biri için İzmir'e girmeden önceki son durak sayılabilecek bu yerleşim, İzmir'den doğuya hareket eden biri içinse Belkahve'yi aştıktan sonraki ilk durak olabilmekte ve bu konumuyla kıyı höyüklerini iç bölgelere bağlayan önemli bir durak niteliği kazanmaktadır. Ayrıca çevresindeki geniş tarım arazileri, yakınından geçen Nif Çayı, höyüğün önemini artırmaktadır. Höyük üzerinde yapılan kazı çalışmaları sırasında bulunan çok miktardaki kavkı (deniz hayvanı kabuğu) ise olasılıkla batıdan, İzmir körfezi kıyısındaki höyüklerden gelmiş olmalıdır. Bu da başta belirtilen protein ticaretinin bir kanıtı sayılmalıdır. Ayrıca höyükte ele geçen obsidiyen aletlerin ve yongaların olasılıkla Ege adalarından gelmiş olması gerekmektedir. Ulucak Höyük'ten çıkarılan obsidiyenlerin Ege adaları, olasılıkla Melos Adası kökenli olmaları, yapılacak analizler sonucu kanıtlanabilirse buraya kadar ileri sürdüğümüz düşüncelerin doğruluğu da ortaya çıkacaktır. Ulucak Höyük'te yapılan kazılardan elde edilen bulgular, höyüğün İzmir'i Orta Anadolu'ya bağlayan bu yoldaki önemli yerleşimlerden biri olduğunu ve bir zincirin halkaları olarak düşündüğümüzde belki de bakıldığı yere göre değişen son veya başlangıç konumu nedeniyle bu zincirin en önemli halkalarından biri olabileceğini akla getirmektedir.

İleri sürülebilecek tek öneri...

Bu durumda tekrarlayacak olursak, Erken Tunç Çağlarına kadar kentleşmenin görülmediği ya da kent kavramına uygun yerleşimlerin şimdilik saptanamadığı, ancak köy veya kasaba irisi diyebileceğimiz yerler olan Kıyı Höyükleri ile iç bölgelerdeki yine tarımsal faaliyetler bakımından gelişmiş köyler denebilecek yerleşimler arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler bir dizi önkoşulun doğrulanması halinde şekillendirilebilir. Öncelikle Kıyı Höyükleri dediğimiz höyüklerin Ege adaları ile olan ilişkilerinin netleşmesi ve buna bağlı olarak adalardan getirilmiş olabileceği düşünülen obsidiyenlerin iç bölgelerdeki höyüklerde ortaya çıkanlarla karşılaştırılıp sonuçlarının kesinleştirilmesi gerekmektedir. Daha sonra paleocoğrafya kanıtları ile desteklenen eski kıyı çizgisinin netleşmesi bunu izleyen adım olmalıdır. Bütün bunlar doğrulandıktan sonra ileri sürülebilecek belki de tek öneri kalmaktadır:

Kıyı Höyükleri; deniz ürünleri avlanması ve toplanması yani denizden protein avcılığı ile uğraşmanın yanı sıra Ege adalarından gelen malların iç bölgelere transferini yapmakta, tarım yapacak arazilerinin dar veya yetersiz olması nedeniyle tarım ürünlerini, iç bölgelere transfer ettikleri ürünlerin karşılığı olarak öncelikle, Ulucak ve Baklatepe gibi höyükler aracılığı ile Ege içlerinden hatta belki de Orta Anadolu'dan sağlamaktaydılar.

DİPNOTLAR

1) Harmankaya-Tanındı; 1996, TAY I, Narlıdere ve Özbek maddeleri.
2) Meriç; 1987, s.247.
3) Prof. İ. Kayan ile özel görüşme.
4) Erkanal; 1997, s.399.
5) Erkanal; 1997, s.416.

Datça Yarımadası'nda modern bir kazı

Muğla iline bağlı Datça Yarımadası'nın Tekir bölgesinde ünlü Knidos harabeleri vardır. Knidos, Dorlar tarafından MÖ 4. yüzyılda kurulmuş. Göç sonrası kurulan kentin önce nerede olduğu, yani eski Knidos'un yeri, bir tartışma olarak kalmış; ta ki Doç. Dr. Numan Tuna başkanlığında yürütülen Burgaz çalışmasına kadar.

Muğla iline bağlı bir yarımada olan Datça'nın Tekir bölgesinde ünlü Knidos harabeleri vardır. Knidos, Dorlar tarafından MÖ 4. yüzyılda kurulmuş. Bir göç sonrası kurulan bu kentin önce nerede olduğu, daha doğrusu eski Knidos'un yeri, bir tartışma olarak kalmış; ta ki Doç. Dr. Numan Tuna başkanlığında yürütülen Burgaz çalışmasına kadar. Bu çalışmalar, kazı yapılan yerin yani Datça merkezinin, eski Knidos olduğu savını güçlendiriyor. Kazı yerleri, şu anda yazlıkçıların ve tatilcilerin akın ettiği Datça merkezinde. Tahmin edilebileceği gibi buradaki tarihi mekanın bir bölümünün üstünde, şu anda yazlıklar yükselmiş durumda. Datça kazıları teknoloji eşliğinde yürütülüyor. Sualtı çalışmaları, jeofizik grubunun çalışmaları, arkeometrik çalışmalar sürüyor. Eserlerin metal analizleri yapılıyor; keramik araştırması, çevresinin araştırılması yani kaynak analizleri, karbon 14 ve benzeri yöntemler kullanılıyor. Tüm buluntular bilgisayara geçiliyor ve yapılan kazı çalışmasının amacı sadece arkeolojik bir araştırma değil aynı zamanda eğitim de verilmesi. Bu nedenle de geniş katılımcısı oluyor kazıların. Şimdiye kadar konut alanlarının kazılarını sürdüren Tuna, tespit ettikleri kamu alanlarının kazılarına gelecek yıl başlayacaklarını ve burada pek çok yazıtlar bulmayı umduklarını ifade ediyor. Doç. Dr. Numan Tuna ile arkadaşımız Nesrin Timur görüştü.

Burgaz çalışmaları hakkında genel bir bilgi verebilir misiniz?

- Burgaz kazıları bir kurtarma kazısı olarak başladı. Batı Anadolu'da bildiğiniz gibi kıyılarda, özellikle de 1980'den sonra müthiş bir ilgiyle beraber kültürel varlıklar yok olma sürecine girdi ve bundan en çok arkeolojik alanlar nasibini aldı. Bu alanlardan biri de Burgaz.

Şimdi bu alana ilişkin bir tartışma söz konusu. Biz de bu tartışmalara bilimsel bir katkı yapmak için burada kazı çalışmalarına başladık. Tartışmaları şöyle özetleyeyim: Burgaz'ın eski Knidos olduğu konusunda İngiliz arkeologları Been ve Cook'un, 1950'lerde yayımladıkları bir teorileri var. Doktora tezimde belirttiğim gibi, Datça Yarımadası'nda 4. yüzyılda Batı Anadolu'daki Pers Savaşları ardından İskender öncesi bir tür sulh dönemi gelmiştir. Yani, büyük güçlerin hegemonyasının olmadığı bir dönemde, buraların yeniden yapılanmasını izliyoruz. Karya Krallığı'nın kentleşme politikaları gözüküyor hemen. Kral Mozolos tarafından dağlarda yaşayan çoban topluluklarının belli merkezlerde yerleştirildiğini görüyoruz ve diğer merkezlerde de bir hareketlenme var. Rodos'ta şehir devletleri bir araya gelip, merkezlerini yeniden kurmuşlar. İşte bu hareketlenme süreci içinde Been ve Cook'a göre Knidos da yer değiştirmiş. Burada hem sosyal ve politik olarak yeniden örgütlen-

- Doç. Dr. Numan Tuna 1948 İzmir doğumlu. İzmir'de Türkoloji bölümünü bitirdikten sonra ODTÜ Mimarlık Fakültesi'ne giriyor. Doktorasını Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'yla yapan Tuna, doktora konusu olarak Datça'daki yapısal dönüşümü ve mekana olan göstergeleri incelemeyi seçiyor. Daha sonra 9 Eylül Üniversitesi'nde yaptığı çalışmalarını, Suudi Arabistan'ın Cidde kentinteki Abdülaziz Üniversitesi'nde devam ettiriyor. 1992 yılında ODTÜ'de çalışmaya başlıyor. Mimarlık Fakültesi'nde ders de veren Numan Tuna; 1993 yılından bu yana ODTÜ Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü ile 1994'ten bu yana Tarihsel Çevre Değerlendirme Merkezi Başkanlığı'nı yürütüyor. Tuna'nın katıldığı kazı çalışması sadece Datça'yla sınırlı değil; aynı zamanda Güneydoğu ve Teos gibi farklı bölgelerde de çalışmaları var.

mişler; çünkü birlik oluşturmak için daha önceki etnik grupların bir konsensus sağladıkları anlaşılıyor yazıtlarda. Hem de ticari gelişmelerden pay almada Knidoslular geri kalmak istememişler. Toprakları o kadar zengin değil ve ticaret çok önemli bir faaliyet Knidoslular için. Dolayısıyla yer değiştiriyorlar; Datça İskelesi'nde kazdığımız yerden, herkesin bildiği ucâ, Knidos'a geçiyorlar. Orada su yok yeterince ve esas verimli topraklar Datça Ovası'nda. Ki o dönemde toplumların temel dayanağı tarımsal üretim ve bu yeni Knidos da tarımsal faaliyet alanından uzak, ama ülkelerarası ticaretin geçtiği bir yol o burunbaşı. Yani gemiler Rodos'tan Kos boğazından geçip yukarı, Kuzey Ege'ye gidiyor ve Datça körfezinin içine girmiyor daha önce. O zamanki deniz teknolojisi bir atılım içinde ve uzun yol alabilen gemiler yapıyorlar. Bu yüzden büyük merkezler arası transit geçiş mümkün olabiliyor. Bu nedenle Burgaz'daki konum, ticaret açısından elverişsiz kalıyor.

4. ve 5. yüzyıldan kalma bir yerleşim yeri.

En geç dönemde yapılmış bir yapı. Bunun içini de Roma döneminde oymuşlar, mezar yapmışlar ve çiftlik evi olarak kullanmışlar.

- Şimdi kazı yaptığınız yer, hemen yazlıkların yanı değil mi?

- Aslında burası bilinen bir yerdi ve tescil edilmişti. Fakat daha sonra çeşitli baskılarla önemi tam bilinemediği için bu alan, parçalar halinde tescilden düşüldü ve yerleşime açıldı. Biz çalışmaya başladığımızda, aşağı yukarı yarısına yakın bölüme izinli olarak inşaat yapılmaya başlanmış ve altı yapı tahrip edilmiş durumdaydı. Üniversitemizin desteğiyle burada çalışmaya başladığımızda, ki önceden araştırma yapmıştık ve daha çok jeofizik yöntemler kullanarak arkeolojik veri tabanı oluşturmuştuk. Burayı, yeni arkeolojik tekniklerin uygulanabileceği tabaka kazısı laboratuvar çalışması yapmak üzere seçmiştik aynı zamanda. Yani burada yaptığımız kazılarla Cook ve Been'in teorilerini sağlamlaştıracak veriler getirmenin ötesinde, kullandığımız yöntem ve teknikler itibariyle de -ODTÜ'de arkeoloji bölümümüz yok ama arkeometri bölümü var ve merkezimizin her zaman gelişmiş teknikleri kullanarak öncü olma rolü var- Türk arkeolojisine öncü olmak gibi bir amacımız da vardı. Dolayısıyla jeofizik teknikleri kullanarak 1993'ten bu yana kazı tekniğimizi bilgisayara geçirecek bir yöntem geliştirdik. Yani 1993'ten 1996'ya kadar bu sistemi oturttuk. Şimdi geniş bir konut alanı açtık ve kazımızı sürdürüyoruz.

'Türkiye'de konut alanı kazısı yapılmıyor'

Bir de şu var: Türkiye'de genellikle büyük anıtsal yapılar çalışıldı. Özellikle klasik çağ için. Tabii şimdiye kadar çok kalıntı olmasına karşın konut alanları o kadar ilgi çekmedi. Arkeolojide de modalar var ve bize konut konusunda moda geç geldi. Konutlar, günlük yaşamın nasıl olduğu konusunda bilgi veriyor ve klasik döneme ilişkin fazla bilgimiz yok. Biraz da arkeolojinin yeniden popüler olmasıyla 60'lar 70'lerden sonra konut alanları da ilgi çekmeye başladı. Ama Türkiye'de henüz bu alana yeterince ilgi yok. Mesela Habitat II'de sunulan Anadolu'da antik konut konularını içeren bilgilere baktığımızda, birkaç bildirinin dışında fazla bir şey yoktu. Neredeyse Tunç Çağı konusunda çok daha fazla şey biliyoruz. Dolayısıyla Burgaz çalışmaları, Anadolu'da çok az bilinen klasik çağ yapı katları itibariyle konuta ağırlık verdi. Biz bu teorileri gözden geçirmek, yeni teknikler kullanmak konusunda konutlara ağırlık verdik ama sürprizlerle karşılaştık.

Burgaz'daki ilk sonuçlar şöyle özetlenebilir: Bir defa burada topogeometriye kadar giden bir iskân söz konusu. Yani yaygın yerleşim var. Ama mimari konuda bilgi edinecek kadar kazımız ilerlemedi. Arkaik çağda aşağı yukarı

Bazı teknik terimlerin açıklamaları

Survey: İngilizce olan bu kelime; tarihsel, arkeolojik, estetik ve teknik değer taşıyan küçük eşya, yapı ya da yörelerin özelliklerinin incelenerek belgelenmesi çalışması anlamına geliyor. 'Survey' in amacı, daha sonra yapılacak yayın, kazı gibi bilimsel çalışmalar ya da koruma işlemleri için gerekli verilerin oluşturulmasıdır.

Karbon 14 Yöntemi: Organik maddeler içeren eşyalar için kullanılan bu yöntemle tarih saptaması yapılıyor. Genellikle tarihöncesi dönem için kullanılıyor.

Jeofizik Araştırma: Kazı öncesinde toprağın altındaki oluşumun çeşitli yöntemlerle haritasının çıkarılması işlemi. Bu yöntemle, toprağın altındaki yapının bilgisi kazı öncesinden edinilebiliyor.

Arkeometri: Arkeolojik verilerin fen bilimleriyle değerlendirilmesi. Karbon 14 yöntemi, palinoloji (tortul tabakalardaki çiçektozlarının incelenmesi) gibi yöntemlerin tümünü kullanarak arkeolojik bulgular elde etme.

6. yüzyılın başında düzenli bir yerleşim ve tam bir ızgara planını anımsatan bir görünüm var. Demek ki sosyal bir olay olmuş ve bu nedenle böyle düzenli yerleşmişler diye düşünüyoruz. 5. yüzyılın başlarında yeni bir kentsel mekân kurmuşlar. O dönemdeki sosyal olaylarla ilgili olsa gerek, yani Pers savaşlarının başlaması gibi. Belki Aristoteles'in sözünü ettiği Knidos'taki ayaklanmalar buna denk gelebilir. Bu kentin yeniden kurulması, böyle bir ayaklanma, devrim gibi bir sosyal olayla olmalı. Sonra 4. yüzyılın başında yer yer düzeltmeler var. 4. yüzyılın son çeyreğinde birdenbire kent terk edilmiş. Tabii 4. yüzyılın ortasından son çeyreğine kadar geçen bir süreçte kent terk edilmiş. Bundan sonra kentin liman olarak önemi var ve bir de Datça ovası nedeniyle tarımsal önemi var. Onlar Tekir'e yani Knidos'a taşındıktan sonra az sayıdaki verimli araziyi yeniden teraslıyorlar ve şarapta uzmanlaşma başlıyor. Knidos şarabı, Akdeniz'in piyasasının aşağı yukarı yüzde 40'ına hâkim. Böyle önemli bir şarabın üretilmesi işi yeniden örgütleniyor; arazi teraslanıyor bağlar için ve tabii seramik atölyeleri gerekli o kadar şarabın amforalarla ihracı için. O teraslı alanlara yakın büyük atölye merkezleri yapılıyor. Biz bu atölyelerde de araştırmalar yaptık. Kısacası o kadar şarabın ihracı söz konusu ve Burgaz limanı o zaman örgütlenerek büyük liman yapılıyor.

Helenistik ve Roma çağındaki şarap imalathanesi. Görünen yuvarlak yerler üzüm ezme yerleri.

Halbuki daha önceden limanlar var; bunlar klasik çağ limanları. Hatta 4. yüzyıl başında Pers parasıyla yapılan, Zenafon'un bahsettiği Knidos'taki Sparta donanmasının barındığı deniz üssü, o tarihe yakın olabilir. Liman inşaat tekniği bunu gösteriyor ama esas olarak yeniden ticari liman yapılıyor ve bu liman ömrünü Roma çağı boyunca sürdürüyor. Limanın arkası da endüstri ve depolama alanına dönüşüyor. Şarap imalathaneleri ve seramik atölyeleri var. Yer yer de mezarlıklar var, özellikle kölelerin ve yabancıların. 6 yıllık Burgaz çalışmaları sonucunda, böyle bir genel değerlendirme yapabiliriz.

'Volkan patlaması Datça'nın kültürel mirasını yok etti'

- Datça yarımadasının yerleşim alanı olarak kullanım tarihi, yani Dorlar öncesi tarihi hangi döneme kadar uzanıyor?

- MÖ 900'lere kadar gidiyor. Eski antik yazarlardan bildiğimiz kadarıyla Dorlar iki grup halinde gelmişler, tutunamamışlar. Sonra 2. dalgada yerli Karya halkına karşı tutunmuşlar. Bu yerleşmede herhalde Dorlarla birlikte başladı. Çünkü inebildiğimiz kadarıyla protogeometrik öncesine ilişkin pek bir şey göremedik, ana toprak gibi geldi bize. Öncesine ilişkin bir soru işareti var. Benim düşüncem şu: Protogeometri öncesine ilişkin malzeme tek tük dere yataklarında buldum. Mümkün değil, mutlaka kalkolatik tunç dönemi merkezlerinden bir iki tane bulabilirdik ama tüm Datça yarımadasında survey çalışması yapmamıza karşın bulamadık. Benim düşüncem şu: Yörenin hemen yakındaki komşu İncirli ada, Yunancada "Nizuros", eski volkandır ve hâlâ da faaldir. Bence bu adadaki bir patlama bütün Datça yarımadasındaki uygarlığı da sona erdirmiş. Son Tunç Çağı'nda olan bu olaydan sonra birkaç yüzyıl faaliyet bitmiş. Dorlar geldiğinde birileri vardıysa bile çoğunlukla boştu. Demir Çağı öncesine, tunç-bronz dönemine ait bir buluntu yok; sağda solda bulunan birkaç keramik parçanın dışında.

Dorlar geldiğinde tam baskın olamadılar, sanıyoruz yerli halk Karyalılarla karıştılar. Karyalılar daha önce adalarda yaşıyorlardı. Sonra adalardan kıta Anadolusu'na geçtiler. Süreç içinde Dorların daha baskın çıktıkları görülüyor. Bizim kazdığımız alan klasik yapı katı. Dolayısıyla bu konuda fazla konuşmak olası değil. Yalnız, bu yazıtlardan görebildiğimiz kadarıyla isimler Dor kökenli. Dor öğesi çok güçlü.

- Tekir'in dışında burada antik tiyatro gibi yerler var mı?

- Hayır yok. Erken dönemde tiyatro yapıları kalıcı yapılmıyor zaten. Eğimli

Geç klasik döneme ait kırmızı kahve rengi sırlanmış bir kap (solda). Bir mezardan çıkan kalıpla yapılmış bir kandil (sağda).

Dorlar

MÖ 1200 yıllarında, Yunanistan'a gelerek Doris bölgesine yerleşen ve Yunan kültürünü yaratan Hint-Avrupa asıllı bu kavim, Mykenai kültürüne son verip, Girit'i, Pelopennos'un büyük bölümünü ele geçiriyor. Ardından Ege'deki birkaç adada, Anadolu'nun güneydoğu kıyılarında ve Rodos'ta koloniler kuruyorlar. Datça'ya farklı tarihlerde gelen Dorlar, sonunda yerli halkla bütünleşerek burada bir uygarlık yaratıyorlar.

5. yüzyılın sonunda Pers parasıyla yapılan savunma duvarı.

alanları kullanmışlar ve ahşap oturma sıraları yapmışlar. Bu nedenle bugüne kalmamış. Ayrıca hem nüfus o kadar çok değil, hem de fazla zengin değiller. Sonradan çok para kazanmışlar ticaretten, kölecilikten. Yaptıkları o büyük kent, onların bu zenginliklerini ve mühendisliklerinin gelişmişliğini gösteriyor.

- Yazılı kalıntılar var mı?

- Biz bu kazı sırasında malzemeleri çıkartıp yorumlar yapınca, karşı iddialar şöyle oluştu: Nereden bilelim eski Knidos'un burası olduğunu, gibi... Şimdiye kadar biz konut yapılarını kazdık; kamu yapılarını kazmadık. İki sene önce yüksek güçlü anomaliler bulduk liman gerisinde. Bu yıl başladık oraları kazmaya ve duvar bulduk ama zaman yetmedi. Gelecek yıl orada çalışacağız.

Burada aslında 4 tane liman var. Bunlardan özellikle ikisi çok önemli. Akropolis tepesinin kuzeyinde bulunan limanın gerisindeki tarlada, çok önemli güçlü anomaliler bulduk. Bu bir tapınak veya bir kamu yapısı. Bu kamu alanları açığa çıktıkça yazıtlar bulunacaktır tabii. O zaman kesin konuşulabilir. Fakat biliyoruz ki, kaçak kazılarla çıkan yazıtlar buranın. 5. yüzyıl öncesi çok yazıt var burada bulunan. Bir tanesini biz bulduk; kazıda değil tesadüfen. Çöplüğe atılmıştı.

- Bu yazıtların okumalarını kim yapıyor?

- Burada çalışan bir Alman epigraf var. Biz ona veriyoruz topluca yayınlansın diye.

Roma çağından bir oda mezarı. Farklı ırklardan olan bu 30 kadar insanın salgın hastalıktan ölmüş olması büyük olasılık.

Atlantis meselesi

- Dergimizde yer alan bir söyleşinizde Atlantis hikâyesinin pek de uydurma olmayabileceğinden söz etmiştiniz...

- Nizuros adasının sönmüş bir volkan olmasından hareket ediyoruz. Datça'nın özellikle Kumyer mahallesinin Knidos'a yakın bölümü, çok kalın volkan tüfleriyle kaplıdır. Datça ovasında da bunlara rastlanır. Seramiklerinin içinde bol miktarda mika ve volkan külü vardır. Çünkü toprak örtüsünde bol miktarda bu volkanın atıkları var. Burası o anlamda çalışılmamıştır. Paleocoğrafyacılar ve jeologların yakın zamanda ilgisini çekecektir sanırım bu konu. Oysa Yunanlılar'ın çok ilgisini çekiyor ve onlar kendi topraklarında bu çalışmaları sürdürüyorlar. Her neyse, bu patlamayla coğrafyanın değişmiş olduğu gözleniyor. Anadolu'da coğrafyanın değişimini Pers istilasına bağlarlar. 4. yüzyıl kritik bir dönem, ikliminde hafif bir oynama var; deniz seviyesi değişmesi var. Bu dolguların oluşması, kentlerin derine gömülmesine yol açıyor. Mesela Phrene'nin yerini bilmiyoruz. Efes bulunmuştur ama, arkaik Efes'i bilemiyoruz. Burgaz büyük bir şans eseri gömülmüş değildir ama 1.5 metrelik bir dolgunun altındadır.

- Peki sualtı çalışmalarınız oldu mu?

- Tabii sualtı çalışmaları da yaptık. Sualtı grubumuz var ve iki mevsim çalışarak limanın rölevesini çıkardık. Belki bu yıl limanın sualtında kalan bölümünün tekniğini inceleyen bir çalışma yapacağız. Liman tekniği açısından 4. yüzyıl ile Roma dönemi arasındaki farka ilişkin incelemeler yapma olanağımız olacak.

- Kazı ekibi kimlerden oluşuyor?

- Bizim arkeoloji bölümümüz yok ama müze merkezimiz var. Bu merkez ilgili bilim dallarından gelen biliminsanlarının oluşturduğu bir merkez. Bu yapı içersinde araştırma görevlisi ve öğretim üyelerinden oluşan elemanlar ile proje kapsamında sözleşmeli eleman şeklinde çalışan örneğin profesyonel arkeologlarımız ve mimarlarımız var. Bir de yabancılar ve diğer üniversitelerden gelenler var. Örneğin 9 Eylül Üniversitesi'nin jeofizik ekibiyle birlikte çalışıyoruz. Bir de tabii öğrenciler var. Arkeometri ve mimarlık bölümünün öğrencileri ile Ege, Anadolu İstanbul üniversitelerinden staj için gelenler var.

- Hocam size başarılar diliyoruz.

Güneydoğu Kazı Projesi

Güneydoğu Kazı Projesi, ODTÜ öncülüğünde yürütülen bir çalışma. Konuya ilişkin Doç. Dr. Numan Tuna şu bilgileri verdi:

Bu çalışmalar, bizim üniversitenin kuruluş yıldönümünde başlatıldı. Rektörümüz Kemal Kurdaş, önce kampus içinde fark ediyor kalıntıları; Atatürk dönemindeki heyecanla, önce Yalınca sonra Koçunbeleği'de imkânları ölçüsünde arkeolojik kazılar yaptırıyor ve çıkan eserler çok heyecan veriyor. Bunların bir üniversite içinde bir müzede sergilenmesi düşüncesi ortaya çıkıyor ve Frig metropolünde kazılar yapılıyorken üniversite burayla da ilgileniyor. Buradan çıkanlar üniversitemizde sergileniyor ve ODTÜ Arkeoloji Müzesi 1968 yılında açılıyor.

Bununla da kalınmıyor; 1965-66 yıllarında Keban barajı gündemde. Baraj gölü altında kalacak yerlerin kurtulması için yine Sayın Kurdaş öncülüğünde ve İÜ Prehistorya Bölümü başta olmak üzere bir birleşik faaliyet başlatıyorlar. 50'den fazla merkez saptamalarına karşın ancak en önemli 16 merkezde çalışmalara başlayabiliyorlar. Kimi eserler de taşınıyor; Pertek camisi, köprü gibi. Hemen onun ardından Aşağı Fırat bölgesinde çalışmalar başlıyor. Burası çok daha geniş bir bölge. Çalışmalar için para değil, yetişmiş insanlar önemli. Oradaki kazılar yüzlerce merkez içinde, ancak 21 yerde yapılabiliyor. Bütün çıkarılan eserlerin sergilenmesi, yine bu çalışmalar sonucu oluşturulan Elazığ Müzesi'nde oluyor. Tabii bütün bunların yayımlanması gerekiyor ve çok sayıda yayım çıkıyor. Atatürk döneminde atılım gören arkeoloji çalışmaları hızını kaybetmişken 1960'larda Keban ve Aşağı Fırat kazılarıyla yeniden ivme kazanıyor.

Bu kazılarla teknoloji transferleri de yapıldı; plankare kazı sistemi ilk defa yapılmaya başlandı, jeofizik çalışmaları uygulanmaya başladı. Surveylerin önemi anlaşılmaya başlandı. Ayrıca birçok genç kazı izni alabildi ve birçok arkeolog yetişebildi bu kazılar sayesinde. Şimdi benzeri bir biçimde ilgili üniversitelerin katılımıyla oluşturulan bir konsorsiyum var. Danışma grubu bir havuz oluşturuyor, hem parasal desteğini temin ediyor, hem de yurtdışı kredilerini sağlıyor. Kaynak temininin yanı sıra biliminsanlarının burada çalışmaları için ilgilerini çekmeye yönelik tanıtım çalışmaları yapılıyor. Eskiye göre fark da şu: Bir yığın yetişmiş genç arkeolog var ama bunları değerlendiremiyorduk, tam anlamıyla bir enstitü olmadığı için kadro da olmadığı için bu yetişmiş kişiler istihdam edilemiyordu. Bu çalışmalarla istihdam edebileceğiz. Bizim hazırladığımız bu projeyle elemanlar profesyonel olarak çalışacaklar ve 12 ay boyunca kazı devam edebilecek. Kazı yapılırken çıkan malzemenin değerlendirilmesi, yayımların yapılması gibi işlemler de burada kurulacak merkezlerde yürütülecek.

- Bu proje ne zaman hayata geçecek?

- Bu çalışmayla ilgili olarak Kültür Bakanlığı, Devlet Su İşleri ve ODTÜ bir protokol imzaladı. Bu bölgede çalışacak olanların tekliflerini alacağız ve bir paket halinde sunacağız. Tabii bazı bölgelerin çok az zamanları var kazılar için. Örneğin Karkamış'ın 1 yılı var eğer şanslıysak en fazla 2 yılı. Dolayısıyla bu kadar sınırlı olan bu yerlerde kazı izinlerinin çabuk çıkabilmesi için Kültür Bakanlığı'nın yardımcı olması gerekiyor. Nisan-Mayıs gibi kazılar başlayacak. Parasal konularda Devlet Su İşleri yardımcı oluyor. Bir de yabancı heyetler var. Onların kazı projelerine biz para vermiyoruz, kendileri finans sağlayıp geliyorlar. Biz teknik ve bürokratik konularda kolaylık sağlıyoruz. Her şeyden önemlisi bütün bu çalışmaların yayınla sonuçlandırılması. Çatımız altındaki bu faaliyetlerin bu bilimsel yayınları taahhüt etmeleri gerekli. Bir de çıkarılan eserlerin değerlendirilmesi gerekiyor ki, bu kültürel mirasın envanterinin hazırlanmasını yani veri tabanının bilgisayarlara kaydedilmesini de bizim merkez üstüne aldı. Buna yeterli altyapımız var. Burada yapılmış surveyleri araştırmaya başladık. Bütün alanları 1/25000 ölçekte uydu görüntülerden faydalanarak bir analiz çalışması yapacak bir veri tabanı çalışmasına başladık. Güneydoğu Anadolu'da baraj gölü altında kalacak höyükler var.

- Bu yerleri bu sene mi keşfettiniz?

- Bu sene Gridimse Höyük'te Batman yakınlarında, çalışmalara başladık. Onun yakınında Ziyarettepe Diyarbakır Bismil ilçesiyle Batman arasındadır, bir de 80'li yıllarda başlatılıp ara verilen Hasankeyf çalışmaları tekrar başlatıldı. Prof. Dr. Oluş Arık tarafından yürütülen çalışmalara GAP idaresi parasal destek veriyor, biz teknik yardım veriyoruz. Onun dışında Karkamış bölgesinde Amerikalılar'ın ön çalışmasını yaptığı bir kazı başlayacak. Biz Türk heyetinden oluşan bir ekiple Ekim başında bir inceleme gezisi yaptık. Nerelerde kazı yapacağımızı tespit ettik. Karkamış bölgesinde mutlaka yapılmasına karar verdik. Kazı çalışmalarının yapılması gereken höyüklerin haritalarının alınması için bölgeye tekrar gidilecek. Biliminsanları bu çalışmalardan sonra talepte bulunacaklar. Bu yılı hiç olmazsa kurtaralım ve Karkamış bölgesini bir kampanyayla ne kadar kazabilirsek onu yapalım istiyoruz. Bu bölgelerde gençlerin gönüllü katılımı gerekiyor.

Yakınlarda bir WEB sayfası hazırlayacağız ve ön yayın için bir kitapçık hazırlıyoruz. Bu kitapçığı hemen bitirip dağıtmayı istiyoruz ki katılım yoğun olsun.

- Prof. Dr. Aygül Süel'le görüştüğümüzde kendisi Türkiye'de bir arkeoloji enstitüsünün olmadığını ve Cumhuriyetin 75. yılı dolayısıyla böyle bir enstitünün kurulmasını çok istediğini söylemişti...

- Atatürk'ü bu anlamda bir anma olmadı. Atatürk'ün arkeolojiye özel bir ilgisi var. Bu kutlamalar çok güzel ama onun hedeflerine sahip çıkmak iş yaparak olur. Biz elimizden geleni yaparak bu projeyi 75. yıl kutlamalarına yetiştirebildik. Bu projeyle genç kuşağı kazanmayı hedefliyoruz. Keban ve Aşağı Fırat projeleri gerçekten Atatürk dönemindeki heyecana benzer bir canlandırma getirmiştir.

Nasıl uçuyorlar?

Süpersonik uçaklar yapabilmesine, uzaya füzeler yollayabilmesine rağmen insanlar hâlâ uçan kuşları ve bu hayvanların havada ne kadar hakim olduklarını hayranlıkla seyrediyor. Kuşlar bu kadar rahat bir şekilde uçmayı nasıl başarıyor? Yarasa gibi diğer omurgalı hayvanlar nasıl uçuyorlar?

Uçmak, havada çok çabuk yer değiştirmeyi sağlayan bir hareket biçimi. Bunu başarabilen hayvanlara, yerde ve suda yaşayanların ulaşamadığı bir alan ve ulaşılması zor beslenme kaynakları sunuyor. Uçamayan bütün düşmanlarından kaçma olanağı sağlıyor.

Omurgalılar, kanatları sayesinde uçuyorlar. Bir kuş ve bir yarasa kanadının iskeleti, çok farklı görünseler bile, omurgalıların kollarıyla aynı düzene sahip. Öte yandan önemli bir fark ise, kanadın taşıyıcı yüzeyi yarasada derinin bir uzantısından, kuşlarda ise tüylerden oluşuyor.

Böylece aynı organın (kanat) aynı işleve (uçmak) iki çeşit adaptasyonu görülüyor.

Üç aşama

Kuşları uçuş anında gözlemlediğimiz zaman ve yavaşlatılmış filmleri izlediğimiz zaman kuşların uçuşlarında üç aşama olduğunu görürüz: havalanma, uçuş ve yere inme.

Havalanma: Havalanma kuşların uçuşlarında çok nazik ve önemli bir aşamadır: durmakta olan kuş, havada yükselmek için, yerden aldığı destekten kurtulmalı ve yerçekimini, yani kendi ağırlığının hareketini yenmelidir. Bunun için bulunan çözümler türlere göre değişir:

- Kuğu gibi bazı tür kuşlar, ancak kuvvetli bir atılım yaparak yükselebilirler. Bu, yerde koşarak ya da suda bütün gücüyle kanatlarını çırparak olabilir.

-Sudan havalanan ördek, sadece ayaklarıyla gerekli olan itiş gücünü sağlayabilir. Bu hareketi kanatlarını hızlıca suya çırparak sağlar.

-Kuşların çoğu, Z şeklinde kıvırdıkları ayaklarından destek alırlar. Daha sonra ayaklarını birdenbire iterek havaya sıçrayıp ardından kanatlarını hızlıca çırparlar.

Keçisağan gibi bazı kuşlar hayatlarının büyük kısmını havada geçirirler. Ayakları o kadar kısadır ki yerden bir kuvvet alarak uçmaları çok zordur. Bu yüzden bu hayvanlar genellikle yüksek bir yere konarlar ve kendilerini boşluğa bırakarak uçarlar.

Uçuş: Yüzen bir balıktan farklı olarak, uçan bir kuş sadece havalanmayı sağlamakla kalmayıp, yerçekimini de yenmesi gerekir. Bunu, yukarıdan aşağı ve önden arkaya doğru hareket ettirdiği geniş açılmış kanatlarına dayanarak başarır. Sonra onları tekrar kaldırır ve öne doğru getirir; fakat kanatlar bu durumda havada daha az direnç oluşturacak şekilde katlanmış ve kıvrılmıştır. Kanat bir kürek işlevi görür: bu kürek uçuşudur.

Kuş bir de, aşağı yukarı uzun bir süre kanatlarını kıpırdatmadan ve kocaman açarak da uçabilir. Bu durumda kendini yükselen sıcak hava kütlelerine bırakır: buna da süzülmek diyoruz.

Kürek uçuşu sırasında bütün kuşların kanat çırpma ritimleri aynı değildir: balıkçıl kuşu saniyede 2 kez çırparken, güvercin 10 kez çırpar.

Bazı kuşlar ise (kartal, ala doğan, leylek ve birçok su kuşu) süzülerek uçmayı çok kolay bir şekilde başarırlar.

Diğer bazı kuşlar (sinek kuşları gibi) oldukları yerde uçmayı başarabilirler. Dolayısıyla bunların kanat çırpmaları çok hızlıdır (saniyede 50).

Hayvanın uçuş sırasındaki durumu türlere göre değişir. Bu durum vücudun biçimine, kanatların ve kuyruğun biçim ve boyutlarına ve boynun uzunluğuna göre değişir. Diğer yandan vücudun konumu her zaman havanın direncini en iyi kıracak şekildedir. Kuş uçarken bir çubuk biçimini alır (insanların uçaklara verdiği biçime benzer bir şekilde) ve çıkıntılarını yok eder: ayaklar tıpkı uçağın tekerleri gibi içeriye çekilir ya da vücudun devamına gelecek şekilde uzatılır. Bu da aerodinamik biçimdir.

Yere inme: Yere konmadan önce kuş, aynı bir uçak gibi, hızını yavaşlatmak zorundadır. Bunu şu hareketleri yaparak başarır:

- kanatlarının konumunu ve hareketlerini değiştirerek
- kuyruğundaki tüyleri yayarak
- vücudunu düşey konuma getirerek.

Son anda ise yere inme sarsıntısını dengelemek için ayaklarını uzatır ve daha sonra da gevşetir.

İlginç bir uçan makina: kuş

Bir uçakta kanatlar sadece taşıyıcı bir yüzey görevi görmesine rağmen, kuşların kanatları aynı zamanda hayvanın ileriye gitmesini de sağlar.

Güvercinin kanat çırpma aşamaları

Önkol ve el üzerindeki 20 civarındaki tüy kuşun kanadını oluşturur. Geniş boyutlarda yüzey taşıyabilen hafif kanatlar hem esnek ve havaya dayanıklı; hem de hareketli, yönlendirilebilir ve katlanabilir özelliklere sahiptir. Organı kaplayan ve büyük tüylerin kökünü saklayan küçük tüyler kanada bir uçağın kanadında olduğu gibi aerodinamik bir özellik sağlar. Vücuda kabarıklık veren, bu küçük tüylerdir.

Kanadın iskeletinde diğer omurgalılardan farklı olarak şu özellikler vardır: omuz üç kemikten (kürek kemiği, köprücük kemiği ve korakoit kemiği) oluşur ve kanat için sağlam bir bağlanma noktası oluşturur; uzun ve sert olan el üç parmaktan oluşur.

Tüyler

Tüyler iki tarafından **sakal** adı verilen kıl benzeri şeyler çıkan bir eksenden oluşur. Büyük tüyler söz konusu olduğunda bu sakallar hava geçirmeyen sert bir şerit oluştururlar. Esasında, bu sakallar daha küçük kıllar aracılığıyla birbirlerine geçerler. Kürek uçuşu sırasında kanat kalktığı zaman büyük tüyler birbirlerinden ayrılıyormuş gibi gözükür. Gerçekte bu, havanın kanatlar arasından geçmesi ve dolayısıyla havaya karşı oluşan direncin azalması içindir.

Kanatların motorları

Kanatlar özel olarak gelişmiş kaslar (tavuğun 'beyaz'ını oluşturan kaslar) tarafından harekete geçirilir. Bunlar bir taraftan pazı kemiği üzerine diğer taraftan da göğüs kemiğine bağlıdır.

İyi uçucu olan kuşlarda, uçmak için kullanılan kaslar vücut ağırlığının yarısını oluşturur. İlginç bir nokta ise, bir tavşanın ayağı çok etli olmasına rağmen bir kuşun kanadının etli olmamasıdır. Gerçekte kuşlarda, neredeyse kasların hepsi kanadın kökünde vücutta yer almaktadır. Etkin bir kan dolaşımı bu kasların işini kolaşlaştırır (serçelerde kalp vücut ağırlığının yüzde 14'ünü, insanda ise yüzde 0.6'sını oluşturur. Serçelerde kalp, atışları dakikada 460 iken, insanda bu rakam 70'tir).

Korakoit kemiklerin önemli bir görevi vardır: bunlar, uçuş kasları kasıldığı zaman, göğüs kafesinin ezilmesini engeller.

Uçmaya adapte olmuş bir iskelet

Kuşların iskeleti uçmaya elverişli bazı özellikler gösterir: hafiflik, dayanıklılık, sağlamlık ve aerodinamik biçim.

Kuş iskeletinin hafifliği, bazı kemiklerde ilik yerine, içi hava dolu torbacıklar olmasından kaynaklanmaktadır (2 kg'lık bir kutan kuşunun iskeleti sadece 112 g'dır. Bu da tüylerinden daha hafiftir). Vücudun iskeleti, içinde iç organların bulunduğu çok sağlam bir çeşik kemikli kutu gibidir. Çok gelişmiş olan göğüs kemiği uçuş kaslarını destekler.

Yarasa nasıl uçuyor?

Gün boyunca ayaklarından asılı, kafaları aşağı doğru sarkan yarasalar, hava kararmaya başladığı zaman ortaya çıkarlar.

Yanlışlıkla yere düşen bir yarasa bir daha uçamaz: ayakları, havalanması için gereken ilk sıçrama hamlesini yapmaya elverişli değildir ve kanatları çok kocaman olduğu için birbirine karışır. Eğri tırnaklara sahip olan başparmakları sayesinde pürtüklü bir yüzeye tırmanırlar ve daha sonra kendilerini havaya bırakırak uçarlar.

Bir yarasa kanadı nasıldır?

Yarasının kanadı çok ince ve tüysüz bir zardır. Bu deri kemikli sopalar arasında gerilmiştir. Bu kemikli sopalar; ön ve arka bacaklara ve kuyruğun iskeletlerine denk düşmektedir. Dolayısıyla yarasaların kanatları doğal olarak kuşlarınkinden çok farklıdır.

Kanadın temelini oluşturan ön ayakların iskeleti diğer omurgalıların ön ayak iskeletiyle aynıdır. Ama bazı bölgeler (bilek ve başparmak dışında) diğer omurgalılara göre önemli ölçüde uzundur. Uzun parmaklar bir şemsiyenin sopalarını hatırlatır. Çok güçlü uçma kasları kuşlarda olduğu gibi göğüs kafesine bağlıdır.

Nasıl yüzüyorlar?

Bütün omurgalı hayvanlar suda çok rahat bir şekilde hareket ederler. Omurgalılarda yüzme hangi organlar sayesinde gerçekleşir? Bu sorunun cevabını bir kurbağa, bir ördek veya bir penguen için vermek; bir balık için vermekten çok daha kolaydır.

Kurbağa: Bir kurbağanın nasıl yüzdüğünü incelemek için, onu bir su birikintisine koymak yeterlidir. Bu şekilde, hiçbir hareket yapmadan suda yüzdüğünü görürüz. Kurbağanın kol ve bacak hareketleri sadece suda ilerlemesini sağlar. Bu hayvanın iki çeşit yüzme hareketi vardır: dört kol ve bacağının hareketleriyle yaptığı yavaş bir yüzme; ve sadece arka ayaklarıyla gerçekleştirdiği hızlı yüzme. İkinci durumda kurbağa ön ayaklarını vücudu boyunca düz tutar. Bu yüzmede, ilerleme hareketi çok kaslı olan arka ayakların birdenbire itilmesiyle gerçekleşir. Birbirinden ayrık parmakları arasındaki perde, hayvanın suda ilerlemesini sağlayan bir itme hareketi yaratır. Ayaklar kıvrıldığı zaman parmaklar sıkılaşır ve yavaşça bükülür; böylece ayaklarda suya direnç gösteren yüzey azalır.

Ördek: Suyun yüzeyinde ustaca yüzen ördek, aynı zamanda suyun içine kolayca dalar. Ördek, yavaş yüzme sırasında değişmeli olarak ya da hayvan hızlı bir şekilde yüzdüğünde biribiri ardınca suya dayanan iki kürekli bir şamandıraya benzer.

Ördeğin ayaklarındaki perdeler kurbağanınkilere çok benzer: parmaklar arasında gerilmiş bir deri. Kurbağada olduğu gibi, bu kürek suya dayandığı zaman perdeler geniş bir şekilde açık, kürek öne doğru getirildiği zaman ise kıvrıktır.

Penguen: Bu kuş esasında suda 'uçar'. Kısa kanatları kürek görevi görür ve vücudun itilmesinde temel kuvveti yaratır. Penguenlerde arka ayaklara önemli bir görev düşmez: yüzme sırasında gövdenin devamı gibi yön değiştirirler.

Kaplumbağa: Kaplumbağa da suda uçar gibidir. Birbirine deriyle bitişmiş parmaklara sahip geniş ayakları, gerçek birer kürektir. Daha uzun olan ön ayaklar sırasıyla suya dayanır ve itici gücü oluşturur. Daha kısa olan arka ayaklar dümen görevi görür.

Fok: Foklar hem ön hem de arka ayaklarından destek alırlar. Birbirine dönük arka ayakları suyu hızlı bir şekilde çırparlar. Fok yüzüstü olduğu gibi sırtüstü de yüzebilir.

Görüldüğü gibi bütün yüzen hayvanlar ya ayaklarındaki perdelerle ya da küreğe dönüşmüş ayalarıyla sudan destek alıyorlar. Bunların bazılarında ise ilerleme gövdenin arka bölümünün çırpılmasıyla sağlanır. Bu fokta olduğu gibi düzleşmiş ayaklarla ya da yunusun kuyruk yüzgeci gibi deri uzantılarıyla gerçekleşir.

Balık nasıl yüzer?

Birçok balık vücudunun arka bölgesini (veya kuyruğunu) sağa ve sola doğru vurarak ilerleme sağlar. Bu hareketi geniş açılmış kuyruk yüzgeci tamamlar. Hızlı ilerlemelerde karın ve göğüs yüzgeçleri gövdeye yapıştırılır. Kuyruğun kas yapısı bu hareketlerin hızını ve kuvvetini gösterir.

Bazı balıklarda omurgaların çok esnek olması vücudun dalgalanma hareketlerinde önemli bir yer tutar. Ton balığı gibi diğer başka balıklarda vücut çok daha serttir ve itme kuvveti esas olarak çok gelişmiş kuyruk yüzgecinin çırpılmasına dayanır.

Yüzgeçlerin rolü

Balıklarda yüzgeçler, hayvan yerinde dursa bile, hafif hafif hareket eder. Yüzgeçlerini hareket ettiremeyen bir balık, ölü bir balık gibi, su yüzünde karnı havada yüzer.

Karın ve göğüs yüzgeçleri yavaş yüzmede dengeyi sağlar ve yalpalamayı engeller. Düşey yüzeyi artıran sırt yüzgeçleri ise hayvanı yolunda tutar ve sapmasını engeller. Bu değişik yüzgeçler sabitleyici görevi görürler. Yön değiştirme ise; hızlı yüzme sırasında kuyruğun ani bir hareketiyle, yavaş yüzme sırasında göğüs yüzgeçlerinin hareketiyle sağlanır.

İlerlemeyi sağlayan biçim

Birçok balığın çıkıntısız şekli, insanların denizaltılara verdiği şeklin aynısıdır. Bu biçim esasında suyun, yüzen bir vücudun ilerlemesine en az direnç gösterdiği biçimdir.

Bu biçimi değişik gruplara ait hayvanlarda görüyoruz; özellikle bir memeli olan yunusta ve bir kuş olan penguende. Çok kısa olan boynu yüzünden bu iki hayvan kadar mükemmel olmasa da, bir memeli olan fok balığı ve hatta boyunsuz olan kurbağa (anfibi) da bu biçimdedir.

Yüzen hayvanların vücudunu çok kaygan yapan bazı etkenler vardır. Balıklarda bunun sebebi, bir çatının kiremitleri gibi dizilmiş pullar ve mükozadır (sümüksü madde). Kurbağalarda derinin pürüzsüz ve mükozayı bulanmış olması kayganlığı sağlar. Penguenlerin ise, balık pulları gibi dizilmiş su geçirmeyen kısa tüyleri vardır.

Değişik yüzme biçimleri olsa bile, bütün durumlarda, hayvanlar düz bir kürek (parmaklar arasındaki perdeler,yüzgece dönüşmüş ayaklar, sert sopalar tarafından tutulan deri kıvrımları) ya da vücudunun bütün yüzeyiyle sudan destek alırlar. Diğer bir ortak özellik ise, önemli bir kas yapısının hareketlerin çabukluğunu ve kuvvetini açıklamasıdır. Bu değişik yüzme biçimlerinin incelenmesi, aynı ortamda yaşayan ve değişik gruplara ait olan hayvanların birbirine benzer vücut biçimleri ve organları olduğunu gösterir: yunusun ve fokun (memeli), penguenin (kuş), su kaplumbağasının (sürüngen), omurgalı bir hayvanın iskeletini taşımakla birlikte, ön ayakları yüzgeç biçimindedir.

(Kaynak: Biologie, Bordas. Hazırlayan: Kiraz Perinçek)

Cumhuriyet Devrimleri'nin eylemcisi Hasene Ilgaz

Hasene Ilgaz, öğretmen, halkevi başkanı, milletvekili, hatip, gazeteci, yazar ve bir kadın yurttaş. Cumhuriyeti kuran, Aydınlık bir Türkiye yaratmak isteyen bir kuşaktan. Hasene Ilgaz ve kuşağı, meşale olmaya ve öğretmeye devam ediyor...

İkinci Meşrutiyet'le yaşıt Hasene Ilgaz. Bütün yaşamını Cumhuriyet Devrimleri'nin "kutsal yoluna" adamış bir "idealler" genci. Hasene Ilgaz'ın 91 yıllık yaşamının ardına düşünce, soluğumuz kesiliyor. Çünkü; tarihe tanıklığın boyutunu, tarihi değiştirme coşkusunu ve zenginliğini sınırlı sayfalara sığdırma (sığdıramama) kaygısı yakamızı bırakmıyor. Bir yandan; kütüphanede içine gömüldüğümüz kitaplarının tozlu sayfaları, bütün bir yaşama yayılmış gazete yazıları, üyesi hatta kurucusu olduğu derneklerin çokluğu, aldığı başarı mektupları, ödülleri kaygımızı derinleştiriyor. Diğer yandan da; bir an önce, okurla Onuncu Yıl kuşağını tanıştırma, bir köprü kurma heyecanı ve telaşı kaygımızı yok etmemiz gerektiğini anımsatıyor.

Hasene Ilgaz, yaşamını; öğretmek ve öğrenmek üzerine kurmuş. O bir öğretmen ve milletvekili. "Dünyada bundan tatlı meslek olmaz. İstediğim mevzuyu kürsüye çıkıp serbestçe savunurdum" diyecek kadar milletvekilliğine tutkun. Onun bu tutkusu, koltuğun rahatlığı ve bireysel iktidar arzusu değil. Yanlışı düzeltebileceği, yasalar önerebileceği, yasalaşmalarını sağlayabileceği bir olanak. Halkın sıkıntılarını, halktan biri olarak savunabileceği bir kürsü. Hasene Ilgaz, milletvekilliğinin gerçekten de milletin vekilliği olduğuna inanmış biri. Dillere destan bir hatip ve örgütçü. 3 Aralık 1981'de Haldun Taner, *Milliyet Gazetesi*'ndeki bir yazısında Hasene Ilgaz'dan şöyle söz eder: "Söz başkanlık yeteneği ve üslubundan açılmışken çok değerli bir hanım başkanın da hakkını yememeliyiz. Sayın Hasene Ilgaz'dan söz etmek istiyorum. Ben Hasene Hanım'ın yönettiği Dil Kurumu Kongrelerinde her zaman onun büyük ihata (kavrayış) yeteneğine, ince bir psikoloji ile en gevezeleri bile kırmadan nasıl yola getirdiğine zevkle tanık olmuşumdur. Kongre bitince hatipleri değil, koşar bu usta başkanı içtenlikle tebrik ederim."

Onun yaşamına şöyle bir göz attığımızda: onu çoğu kez bir sınıfta öğrencilerine ders anlatırken, Şehremini Halkevi Başkanlığı yaparken, TBMM'de milletvekili sıralarında otururken, kimi kez köy ve kasaba yollarında dolaşırken, çoğu kez de kürsüde konuşurken görürüz. Hasene Ilgaz, bulunduğu her alanda Cumhuriyet Devrimleri'nin yeşermesine katkıda bulunmuş bir eylemci. Yaşama müdahale, yaşam biçimi olmuş. Devrimleri kürsüden kürsüye geçerek dağ, tepe, kar ve kış demeden halka öğretip, savunmuş.

O, hep sosyal bir devlet olmanın zorunluluğuna inanmış. Bu inanç onu, yardım derneklerinde çalışmaya yönlendirmiş. Her zaman iş bitirici olmuş, toplum lehine. 1952'de Gönen'de deprem olduğunu radyodan öğrenir öğrenmez, ilk işi eşini dostunu arayıp; depremden etkilenen ailelerin çocuklarının eğitimlerinin yarım kalmaması için yer temin etmek olmuş. En yakınları bile aklını kaçırdığından şüpheye düşmüşler. Üç yüz elli çocuğun bakımı ve eğitimi zor iştir gerçekten de. Ama Hasene Ilgaz'ın yaşamı "zor"u küçümseme tavrı üzerine kuruludur. Tek başına; hem çocukları yerleştireceği İstanbul'daki aileleri, hem çocukların ailelerini, hem de eğitim görecekleri okulları örgütler. Başarır da. Depremden etkilenen ailelerin çocukları eğitimlerini tamamlarlar. İki buçuk ay sonra, okul tatil olduğunda Gönen'e

Hasene Ilgaz, arkadaşımız Firdevs Gümüşoğlu ile birlikte.

gönderilir. Hasene Ilgaz ve çocuklar, Gönen'de sevinçle karşılanır. Devletin yapması gerekeni, tek başına büyük bir alçakgönüllülük ile yapar. Bu ülkenin bir yurttaşı olarak görevli kılar kendini.

Düşmanı yüz yıl sonra bile anımsama sözü

Çünkü o; yıkım günlerinin çocuğudur. Çanakkale Zaferi'ni tüm okula müjdeleyen okul müdürü Hilmi Bey'in öğrencisidir. Hilmi Bey nasıl da heyecanla bütün okulu toplantı salonuna çağırıp gururla: "Çocuklarım size bir müjdem var. Savaşın sürdüğü Çanakkale'de kahraman ordumuz, boğazın dar yerine kadar sokulan düşman gemilerini perişan etmiş, bir bir batırmış, bir kısmını da yaralamıştır. 18 Mart zaferini size haber vermekten kıvanç duyarım" demiştir.

Hasene Ilgaz, Ocak 1999.

Bu zaferin sevinci ne yazık ki uzun sürmez, ülkenin her yanı kısa bir zaman içinde işgal edilir. Bir gün çok sevilen fen öğretmeni Dr. Sabri Bey, sınıfa girer. Her gün, öğrencilerine dersten önce ülke sorunlarından söz eden, etrafa neşe saçan "bakteri kızım, basil oğlum" diyerek dersi ilginç kılmaya çalışan öğretmen gitmiş, yüzü acıdan kasılmış biri gelmiştir sanki. Hasene Ilgaz ve arkadaşları bu sessizliğin ardından bir felaket haberi duyacaklarından emindir. Sabri Bey dayanamaz ve haberi verir: "Çocuklarım, İstanbul'a gelen düşman donanması 16 Mart'ta İstanbul'u resmen işgal etti. Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı'nda uyuyan askerlerimizi şehit etti. Resmi binalarımızı işgal ederek bayrak direklerine kendi bayraklarını çektiler. Sokak başlarında barikatlar kurdular." Öğretmen cebinden çıkardığı beyaz keten mendille gözlerini siler. Bütün sınıf sessiz sessiz ağlar. Doktor Sabri Bey kendini toparlamaya çalışarak: "Sakin olun hanımlar, her şey düzelebilir ve düzelmeyi millet yapacak" der ve sınıftan çıkar. İstanbul'un işgalinden sonra, okulda her gün eylem yapılır. On iki on üç yaşlarındaki bu öğrenciler, konuşmalar yaparak yurttan düşmanı atacak kurtuluş planları hazırlarlar kendilerince.

Çanakkale Savaşı'nı kaybeden düşman gemilerinin serbestçe Boğazı geçerek İstanbul'a gelmelerini bir türlü akılları almaz. Tam bir hafta boyunca okul idaresini güç duruma sokarak eylemlerini sürdürürler. Maarif Müdürlüğü'nden gönderilen bir müfettiş okuldaki havayı görünce hemen okulu terk eder. Hasene Ilgaz, "şahlanmış bir memleket sevgimiz vardı, ant içtik vatan kurtarılacak, düşman memleketten atılacaktı. Ama nasıl, bunu bilmiyorduk" diyor.

İzmir'in işgalinin ardından da İstanbul'da yapılan mitinglere bütün okul katılır. Bayrağın üzerine sarılan siyah tüller öğrencileri çok etkiler. Vatanseverlerin Anadolu'ya geçtikleri haberleri umutlarını besler: Öğrenciler, "Biz de Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gideriz. Biz de çalışırız" diye kararlar alır.

Hasene Ilgaz, öğretmen olduğu ilk yıl, 1921 (sol başta).

Bir gün, İstanbul'u işgal eden ordunun kumandanı okuluna gelir Hasene Ilgaz'ın. Düşmanı, başı dimdik karşılar arkadaşlarıyla birlikte. Yüzünde en ufak bir anlam olmadan süzer ve aradan yüz yıl geçse de gelenleri ilk gördüğü anki gerçekliği ile anımsama sözünü verir kendine. Bir de sürprizleri vardır işgalci kumandana. Okulun bütün kara tahtasını temizleyip, en güzel yazıyla ve bembeyaz tebeşirle şu iki dizeyi yazarlar: "Yere düşmekle cevher / Sakıt olmaz kadr-ü kıymetten." Ve işgalciler sınıftan çıkıp gitmekten başka çare göremezler.

Kızım akıllı, fikirli olacak

Hasene Ilgaz'ın babası Fevzi Bey, Babıali Serdari Mektubi Kalemi Hulefası'ndan (Hulefa, Başbakana yardımcı olacak adam). Fevzi Bey Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Kastamonu'dan "mebus namzedi" olmak ister. Bu amaçla Kastamonu halkına, "Ahali-i muhteremeye yapacağım hizmetler" başlığı altında bir yazı gönderir. Yazıda Kastamonu halkına; yol, su, okul aylıklarının zamanında verilmesi, hastaneler, hekimler, mahkemeler vb. pek çok konuyla ilgili sorunları çözmek için aday olduğunu bildirir. Bu girişimin akıbetini ne yazık ki Hasene Ilgaz anımsamıyor.

Fevzi Bey, İstanbul işgal edilince, ortadan kaybolur. Bir de öğrenirler ki, Bursa'da. Meğer Fevzi Bey, Recep Peker'i bulup İstanbul'un işgalinin ayrıntılarını haber vermek için ortadan kaybolmuş. "Benim büyük bir insan olmamı; akıllı, fikirli bir kız olmamı isterdi" diye anlattığı babası ilk öğretmenidir Hasene Ilgaz'ın. Fevzi Bey, küçük kızının elinden tuttuğu gibi, nerede açılmış yeni bir mağaza, bir işletme varsa oraya götürür. Hatta bir defasında, evde gazete okurken küçük Hasene ve kardeşine heyecanla seslenir "çocuklar hazırlanın, dışarı çıkıyoruz" diye. İki kardeş sevinçle hazırlanırlar. Çocukluk günlerinin en güzel anlarıdır babalarıyla gezmeye

gitmek. Fevzi Bey, mutlaka ilginç bir yere götürecektir onları. Büyü bozulmasın diye de soramazlar bir türlü. Oysa meraktan yerlerinde duramazlar. Üstelik de babaları bitip tükenmek bilmeyen sorularına hep yanıt bulur ve sabırla anlatır her şeyi onlara. Bir kez bile babasının "susun artık" dediğini hatırlamaz Hasene Ilgaz. Kocamustafapaşa'da bindikleri tren onları Yeşilköy'e havaalanına götürür. Fevzi Bey büyük bir heyecanla çocuklara şöyle der: "Gazeteden okudum, Mısırlılar Ay yıldızlı tayyarelerimizi görmek istediklerini hükümetimize bildirmişler. Hükümetimiz de Kahire ve İskenderiye'ye iki tayyaremizin gönderilmesine karar vermiş, şimdi tayyarecilerimiz uçacak. Biz de onlara hayırlı yolculuklar dileyeceğiz." Fevzi Bey bu açıklamadan sonra; uçakların nasıl havalandığını, nasıl yere indiğini ayrıntılı olarak çocuklarına anlatır. Erkek kardeşi çok küçük olduğu için bir şey anlamasa da, büyük bir ilgiyle dinler. Esas bilgi Cumhuriyet'in bu genç kızına verilir aslında. O; "Hiçbir baba bunu yapmaz. Her şeyi ondan öğrenerek büyüdüm" sözleriyle babasını saygıyla anımsıyor.

Annesi de, babasından geri kalmaz çocukların öğretmeni olmak açısından: İlk tiyatroya annesiyle gider Hasene Ilgaz. Mahallelerinde kurulan bir çadırda Leblebici Horhor adlı bir oyun sergilenir. Annesi anlatır: "Kızım burası tiyatro. Ben de ilk defa geliyorum. İçerde oyun oynanacak. Ses çıkarmadan yanımda oturun. Yoksa bizi tiyatrodan çıkarırlar."

Hasene Ilgaz, "dört yaş dört aylık mektebe giden çocuklar iyi okur" inancı nedeniyle, dört yaş dört aylıkken mahalle mektebine gönderilir. Mahalle mektebine de öyle hemen gönderilmez. Küçük Hasene'nin elbisesi, cüz kesesi, başlığı, atlas minderi hazırlanır. Evlerinde bir hafta boyunca hazırlıklar yapılır. Akrabalar eve davet edilir, üç koyun alınır. Komşuların da katıldığı yemek hazırlığından sonra; masalar kurulur, yenilir içilir. Yemekten sonra fayton tutulur, fayton süslenir, arabacıya basmalar hediye edilir. Bir güzel süslenen Hasene Ilgaz, mahallede okula başlayacak iki kız ile birlikte faytona bindirilir. Mahalle mektebine gönderilir. Annesi ve babası tebrikleri kabul eder. Hasene Ilgaz'ın belleğine o gün, hiç silinmeyecek bir biçimde yerleşir.

Hasene Ilgaz, 1915 yılında altı sınıflı İnas (Kız) Numune okullarının ilk mezunu olur. Aynı yıl babası gazetede bir ilan görür. O zamanki adı ile Darülmuallimat-ı Aliye sınavla öğrenci alacaktır. Hasene Ilgaz'ın kuşağındaki kız çocukları için öğretmenlik ve hemşirelik dışında başka da meslek seçeneği bulunmaz. Zaten babasının "parlak fikirleri vardır" kızı için. Hasene Ilgaz "Babam da ben de öğretmenliği seviyorduk" diyor. Yapacak en iyi şey sınava başvurmaktır. Sınav başvurusu için babasıyla beraber Çapa'da bulunan Derviş Paşa Konağı'na gider (bugünkü Çapa Selçuk Kız Sanat Enstitüsü binasının bulunduğu yer). O gün yüzlerce kız bahçede toplanmıştır. Hepsi topuklarına kadar uzun siyah satenden yapılmış göğüslükler giymiştir. Bir kısmının başlarında beyaz tülbent başörtüler vardı. Pek az da çarşaflı görülür. Hasene Ilgaz o günkü görünümlerini "seccade üzerinde namaz kılacak yaşlı kadınlara" benzetir. Halbuki çoğunluğu 11-13 yaş arasında çocuklardır.

Hasene Ilgaz, Rauf Denktaş ile birlikte.

Okula kayıttan bir hafta sonra yine babası küçük kızının elinden tutar ve bu defa da sınav için okula götürür. O gün söylendiğine göre, üç bin kişi imtihana girer. Bir hafta sonra kazananlar gazetede ilan edilir. Gazetede kayıt numaraları yayımlanır. H. Ilgaz, kayıt numarası 63'ü görür görmez sevinçten haykırıp babasına koşar. Babası kızına sevinçle sarılır, annesi: "Beğendiniz mi yaptığınızı, bir tek kızımız var, onu nasıl olur da yatılı mektebe veririz" diye ağlar. Fevzi Bey, "Hafta dediğin nedir. Hemen gelir, merak etme. Ben seni ara sıra mektebe götürürüm, kızını ziyaret edebilirsin" diyerek eşini teselli eder.

'Ben bir kişiyim'

Okula kesin kayıt hemen yapılır. Öğrencilerin alması gereken eşya listesi verilir. Bunlar; somyalı karyola, yatak, yorgan, battaniye, pike, yatak çarşafları, gecelik, iki kat çamaşır, mendil ve çorap gibi eşyalardır. Listeyi gören ev halkında yeni bir telaş başlar. "Somyalı karyola ne demek?" diye birbirlerine sorarlar. O tarihe kadar evlerde somyalı karyola diye bir şey kullanılmaz. Çünkü ot minder üzerine pamuk yatak konarak karyola yapılır. Kısa bir soruşturma sonucu somyalı karyola bulunur ve küçük Hasene'ye alınır. Tüm çabalar onun "büyük bir insan olması" içindir.

Nihayet okula başlama günü gelir çatar. Eşyalar hazırlanır. O günlerin eşya taşıyan tek atlı, muhacir arabalarından biri tutularak kapıya getirilir. Eşyaları temiz patiska çarşaflarla örtülerek arabaya yerleştirilir. Konu komşu "Fevzi Bey'in kızı yatılı okula gidiyor" diye evde toplanır ve üzgün annesi teselli edilir.

Hasene Ilgaz'ın öğrencilik yılları yokluk yıllarıdır aynı zamanda. Okulda elektrik olmasına rağmen, kömüre dayalı bir enerji olduğu için; kömür yokluğundan sık sık elektrik kesintisi olur. Bazen de okul idaresi mum dağıtarak öğrencilerin ders çalışmalarını sağlar. Kalorifer yanmadığı için, battaniyelerine sarılarak mum ışığında ders yapar Hasene Ilgaz ve arkadaşları. Ders kitabı yokluğu yokluların başında gelir onlar için. Devlet Matbaası'ndan güçlükle temin edilen bir tarih kitabıyla bütün sınıf ders çalışır. Güzel Yazılar adlı ders kitabı basılamayınca da öğrenciler, bu kitabın el yazısıyla yirmi tane kopyasını hazırlar.

Savaş Hasene Ilgaz'ın kuşağının en büyük acısı ve mutsuzluğudur. "Kulaklarımız duymaya başladığı ve biz kelimelerin, cümlelerin manasını kavramaya başladığımız günden beri harp hep vardı" diyen Ilgaz, barışı bir masal ortamı olarak düşler. İstanbul'un işgali ise, savaşı daha da somutlaştırır bu küçük öğrencilerin gözünde. Savaş, düşmanın

artık evinin, okulunun içine dek girmesi anlamına gelmiştir. Yoklukla yaşamanın çok ötesinde bir felakettir bu. Düşmanın çizdiği sınırlarda ve kurallarla yaşamaktır. İşte bu günlerden birinde, işgal kumandanının, okuldan çıkarılan bir öğrencinin tekrar okula alınması için emir verdiği haberi öğrencilere ulaşır. Okul Müdürü Edip Bey istifa eder. Öğrenciler işgal kumandanının bu tavrını protesto edip derslere girmez. Müdüre Samiye Hanım ortalığı yatıştırmaya çalışır ve "Hasene, bari sen yapma" diye öğrencisine çıkışır. On iki yaşındaki Hasene'nin yanıtı şudur: "Müdüre hanım ben bir kişiyim."

Ilgaz'ın konuşmasının ardından halk bir gecede yüz yetmiş kafes söküp atar

İşgalcilerin askerleri öldürdüğü, yukarda sözü edilen Letafet Apartmanı'nda yıllar sonra tarihin bir cilvesi olarak, Hasene Ilgaz peçe ve kafes konusunda bir konferans verir. Fatih Kaymakamı, CHP'nin önde gelenleri ve çok sayıda insan konferansı izlerler. Heyecan dolu konuşması bittiğinde dinleyenler arasındaki Cevdet Kerim ayağa kalkarak; toplantının akademik bir toplantı olduğunu, bir parti okulundan ders alır gibi çok sevinçli ve mutlu olduğunu belirtir. Konuşmasından çok şey öğrendiğini ifade ederek, Hasene Ilgaz'a teşekkür eder. Toplantıya katılanlar; ellerini öpüp, sevgi gösterisinde bulunurlar.

Hasene Ilgaz, ertesi gün okulunda ve görevinin başındadır. Az sonra Fatih Kaymakamının kendisini aradığı söylenir. Bican Bağcıoğlu, Fazıl Şerafettin, Cevdet Kerim ve daha birkaç kişi gelip onu okuldan alırlar. Hasene Ilgaz nereye götürüldüğünü sorma fırsatı bulamadan, kendini Fatih Şehitleri Abidesi'nin önünde bulur. Büyük bir kalabalık vardır, abidenin önünde. Kalabalık abidenin önündeki büyüklü küçüklü kafesleri gösterir kendisine. Kaymakam heyecanla Hasene Ilgaz'a "konferansın ardından; bir iki değil yüz yetmiş kafes, getirilmiş ve dün gece buraya bırakılmış. Sizi kutlarız" der. O an, Ilgaz'ın yaşamının en mutlu anlarından biridir.

Hasene Ilgaz, Şehremini Halkevi Başkanlığı'na 7 Temmuz 1932'de başlar. Bu tarihten 1943'e kadar öğretmenliğinin yanı sıra başkanlık görevini sürdürür. 1943'te yedinci dönem Hatay milletvekili olarak adaylığını koyar ve seçilince de Halkevi Başkanlığı'ndan ayrılır.

Şehremini Halkevi'nde dil, edebiyat, tarih, müze ve folklor, güzel sanatlar, spor, sosyal yardım, halk dershaneleri ve kurslar, kitaplık, köycülük gibi konularda kol faaliyetleri yürütülür. Şehremini Halkevi, ilklere de damgasını vurur. Örneğin ilk kez, Hatay'ın Türkiye'ye iadesinin kutlamaları sırasında halkın rahatça duygularını, düşüncelerini ifade edeceği serbest kürsü Şehremini Halkevi'nin kapısına konur. İlk uçak sergisini Şehremini Halkevi hazırlar. Amaç; Hava Kurumu'nu tanıtmak ve 2. Dünya Savaşı öncesi ortamda halkı hava saldırılarına karşı uyarıp, bilgilendirmektir. Hasene Ilgaz, Halkevi başkanlığı yaptığı sıralar ayrıca; çocuk ve gençlik eğitimi, çocuk hastalıkları, sıtma vb. hastalıklar hakkında, devrimler ve tarihimizde önemli günler konusunda konferanslar verdirir. Bunlardan Lozan ile ilgili olanı büyük yankı yaratır. 24 Temmuz 1936'da Lozan Günü kutlamaları için Hasene Ilgaz, Halkevi'ne büyük bir Sevr haritası yaptırır. Paylaşılan topraklarımız renkli kartonlarla hazırlanmış maketler aracılığıyla halkın incelemesine sunulur. Atatürk ve İnönü'nün sözleriyle duvarlar süslenir. Halkevi'ndeki hazırlığı ilgiyle izleyen bir arkadaşı, Hasene Ilgaz'ı ortalıkta dolaşan dedikodularla ilgili uyarmak ister: "Bayan Ilgaz, siz Halkevi'ni gelin gibi süslemişsiniz... Fakat bilmiyor musunuz ki, Atatürk ile İnönü'nün arası açıktır. Bu gece töreni geri bırakınız" deyince, Hasene Ilgaz şu yanıtı verir: "Süreyya Bey, ben büyük bir yıldönümünü kutlamak istiyorum. Lozan o sıkıntılı günler içinde Türkiye'nin bir zaferidir. Atatürk ve İnönü birbirine gücenmiş olabilirler. Fakat dargınlıklarında bile sizden, benden daha fazla birbirlerine bağlıdırlar. Ayrıca ben dedikodulara inanmam. Bu gece toplantı yapılacaktır. Geriye adım atmam." Geriye adım atmaz Hasene Ilgaz. O gece konuşmacılar Sevr'i ve Lozan'ı anlatırlar halka. Atatürk ve İnönü'ye telgraflar çekilir. Onlar da telgraflarla hemen yanıt verir Hasene Ilgaz'a. Hazırlanan Sevr haritası günlerce konuşulur. Üniversiteden öğrenciler gelip tezleri ve ödevleri için, haritadan yararlanırlar.

Hasene Ilgaz, 1941 (sağ başta)..

Aşk ve şevkle çalışılan kurumlar: Halkevleri

Hasene Ilgaz Şehremini Halkevi başkanlığı yaptığı sıralar, çocuk ve gençlik eğitimi ile ilgili konferanslara alanında uzman kişiler çağrılır. Amacı "karakter sahibi bir gençlik" yetiştirmektir. Bu toplantılar on beş günde bir yapılır. Anne-babaların çocuk eğitiminde ortak görüş ve sorumluluk almaları özendirilir. Çocuk kitaplıkları açılır. Milli Eğitim Bakanlığı'na geniş çerçeveli bir eğitim modeli sunulur ve ders kitaplarının yeniden yazılması gerektiği savunulur. Toplantılar 1950'ye kadar sürdürülür.

Hasene Ilgaz bir toplantıda konuşma yaparken.

Hasene Ilgaz öğretmenlik yıllarında.

Ama, DP iktidara gelince Halkevlerini bir yük olarak görmeye başlar. Hasene Ilgaz'ın "Aşk ve şevkle çalışıyorduk" dediği bu bilim ve kültür kurumları kapatılır. Hasene Ilgaz ve arkadaşları bu kararı engelleyemez. Hasene Ilgaz bu yıkımın boyutlarına dikkat çekiyor: "Göz göre göre bu kültür evleri kapatıldı. Levhaları, kanapeleri, spor eşyaları, daktiloları, piyanoları, kitapları açıkgözler tarafından bedava denilecek paraya alındı. Açıkgözler Halkevinin mirasına kondu ve zengin oldular. Gençler sokak ortasında kaldılar. Onlara kimse sahip çıkmadı. Nerede ve ne yaptıkları aranmadı sorulmadı. Benim temiz ruhlu, vatansever çocuklarım ağır ağır ve sistemli olarak zehirlendi. İstemediğim yerlerde gezdi. Bugün hâlâ bu başıboşluğun üzüntüsünü çekiyorum."

Nasıl üzülmesin ki, devrimlerin yıkılması ve karşı devrim sürecine girilmiştir artık. Oysa onun kuşağının kaderi, devrimlerle bütünleşmiştir. Çünkü: "Ne dinlenmek, ne eğlenmek diye bir şey düşündüğümüz yoktu. Bir fikir şelalesi arkasından binlerce genç köyde, şehirde, evde, müessesede hep aynı şeyleri konuşuyor, aynı şeyleri savunuyorduk. O zaman yapılan konuşmalar o kadar etkili olmuştur ki, halk bu konuşmaları, konferansları, hatta mitingleri dikkatle izlemiş ve kafasındaki köhneleşmiş adetleri; alışkanlıkları inanarak ve isteyerek atmaya muvaffak olmuştur." Bu merkezler halkın tam desteğini alır. Cumhuriyet Devrimleri'ni yıkmak isteyenlerin en büyük korkusu da budur. DP karşı devrimin iktidarı olarak, önüne geleni silip süpürmeye çalışır. Halkın evleri kapatılır. Çünkü "milli sermayenin en değerlisi olan fikir sermayesi"dir ona göre. Buna vurulan darbe, tüm halka vurulur: "Düşünüp konuşamayanlar, korkanlar, çekingen olanlar, bu milli sermayenin kendi kafalarındaki parçasını onun sahibi olan cemiyete vermeden çürütmüş olacaklar ki, bunlar verimsiz insan grubuna dahildirler. Bu vatanın kalkınması, devrimlerin derinleşmesi, demokrasinin zafer kazanması için gören, konuşan, derdini söyleyebilen halk çoğunluğuna ihtiyaç vardır." Bu yüzden de Hasene Ilgaz'ı halkın çoğunluğu ilgilendirir her zaman.

Kan ve ölüm hatırlatan sarayda Dil Kurultayı

26 Eylül 1932'de İstanbul'da Dil Kurultayı düzenleme kararı alındığında Hasene Ilgaz, İstanbul'un her yanından kelime toplama ve derleme işiyle görevlendirilir. Memnuniyetle bu görevi kabul eder. Çünkü o, "sekiz yüz yıl boyunca Türkçe'nin ölüme mahkûm edildiğini" savunur ve "Osmanoğullarını methetmek için Türk devletinin başlangıç tarihini dört yüz çadırdan başlatan şarlatan tarihçilere benzememek" gerektiğini düşünür. Bu yüzden de öğretmenlik ve Halkevi çalışmalarının yanı sıra bu işe de canla başla sarılır. İstanbul'da tanıdığı tanımadığı çok sayıda öğretmeni örgütler. O gün kullanılan kelimeler saptanır. Binlerce; Türkçe, Farsça, Arapça ve diğer dillerden dilimize geçmiş kelime fişlenir; Ankara'ya, Dil Tetkik Cemiyeti'ne gönderilir.

Nihayet beklenen gün gelir. Katılımcılar Dolmabahçe Sarayı'na sabah erkenden gelmeye ve heyecan içinde sarayın önünde birikmeye başlar. Hasene Ilgaz, duygularını şöyle anlatıyor:

"Uzun yılların bıraktığı ürkeklikle şehir ve şehirlerden ilgisini kesen bu büyük duvarların önünde kümeler halinde toplanmıştık. O gün bir bayramdı. Ellerimizde kurultaya giriş kartlarımızla bütün üyeler büyük bir günün şerefine birbirimizle selamlaşıyor ve salona doğru ilerliyorduk. Yüzlerce yıl millete kapalı kalmış, hatta uzaktan bile seyredilmesine izin verilmemiş, rahatça duvarlarının dibinden bile geçilememiş olan bu saraya, şimdi ellerimizi kollarımızı sallayarak, kimse engel olmadan girmek... Bu kolay inanılır şey değildi. Bu yüzden de yürüyüşümüz sessiz ve ürkekti. Konuşmalarımız içten, bakışlarımız derindi. Düşünüyorduk. Sanki mermer sütunlar arasında uzun boylu, kırmızı dudaklı simsiyah harem ağaları ve eteklerini sürükleyen, bir tüy gibi yürüyen sultanlar, kavuklu veya fesli şehzadeler çıkacak ve hepimize: 'Buraya niye geldiniz? Burada işiniz ne?' diye soracaklar zannediyor, farkına varmadan birbirimize sokuluyorduk. Bu büyük salonda herkes beğendiği bir yeri seçti. Atlas perdeler, halılar, büyük ve muhteşem avizeler hasılı her şey bize geçmiş,

Hasene Ilgaz, İffet Halim Oruz ile beraber (solda).

fakat unutulmamış facialarını hatırlatıyordu. Burada genç şehzadeler boğulmuş, anneler, sultanlar saltanat davaları yüzünden öldürülmüş, kavuklu padişahlar yarına sağ çıkacaklarından ümidi keserek bir gölge gibi perdelerden, sütunlardan korkarak bu salonları geçmişlerdi. Her köşesi kan ve ölüm hatırlatan bir saray. Bütün ulus dişinden tırnağından artırdığı her şeyini, bu saray için vermişti. Bir gecenin, bir günün zevki için milyonlar sarf edilmişti. Kulak verdim, hepimiz birbirinden acı şeyler konuşuyorduk. İşte yüzlerce yıl yüzüne çarpılarak kapanan bu saray, bu süslü kapılar, borçlarını ödemeye çalıştığımız bizimdi. Bütün ulusundu. Bu bir mucize değildi... Evet Türkiye gibi Türkçe de kurtuluyordu artık."

Ilgaz, CHP Kadın Kolu 2. Kurultayı sonrasında Anıtkabir'de, 1964.

Bayram sevinci içinde geçen kurultayın ardından Ruşen Eşref Bey, Hasene Ilgaz'a bir teşekkür mektubu gönderir. Hasene Ilgaz; daha sonra yapılan kurultaylara da katkıda bulunmaya devam eder ve teşekkür mektuplarının ardı arkası kesilmez. Türkçe'nin ve Türkiye'nin kurtulması amacını sürdürür.

'Milletvekilliğine layıkım'

Hasene Ilgaz, Hatay ve Çorum'dan yedinci ve sekizinci dönem milletvekilliği yapar. Kendisine Meclis'teki ilk gününü sorduğumuzda: "Sırama oturdum. 'İstanbul'dan çalışkan bir hanım gelmiş, görelim' diye herkes benim yanıma geldi. Ben de resmi geçide çıkar gibi hissettim. Ama yine de kırk yıllık meclis üyesi gibi hissettim. İlk mektepten başlayarak bütün merhaleleri kademe kademe yükselmiştim. Bu vazifemdi, ben buna layıkım diye düşündüm."

1943'te Hatay milletvekili seçilmesinin ardından Hasene Ilgaz; Hatay köylerine öğretmen göndermek, köy kadınlarına destek vermek, kumar ile savaşmak, bataklıkları kurutmak, köyleri ağaçlandırmak, dut ağaçlarına önem vererek ipekçiliği geliştirmek, narenciyenin dökülen çiçeklerinden esans fabrikası kurmak gibi bölgeye yönelik ilk hedeflerini belirler. Bu hedefleri onun, daha fazla "dağ bayır" dolaşmasına yol açar, gördüğü her olumsuzluğa anında müdahale etme sorumluluğunu da artırır. Halk için sorun olan her şeye, alanı olsun olmasın müdahale eder ve çözümler. Örneğin Hatay milletvekili olduğu sıralar; dağlarda bulunan yabani zeytin ağaçlarının ürün vermemesinin nedenlerini araştırır. Ziraat Bakanlığı'na başvurarak yardımcı olunmasını ister. Hatay dağlarından zeytin ağacı getirterek devlet fidanlıklarına diktirir. Bir süre sonra bu fidanların zeytin verdiğini öğrenir. Bu arada Hatay'ın iklim koşullarında kahve yetiştirilebileceğini düşünür. Kahve ile ilgili kitaplar, ansiklopediler karıştırır. Topladığı bilgileri, bakanlığa raporla bildirir. Bu bilgileri halkla da paylaşmak ister ve *Yeni İstanbul* gazetesinde de yayımlar. Daha sonra Anamur'da kahve ağacı yetiştirildiğini ve ürün elde edildiğini öğrenir, çok sevinir.

1946 yılında Hasene Ilgaz, İstanbul'a her gelişinde, şehrin içinde artan sayıda gecekondu yapıldığını fark eder. Yine bir araştırma yapar ve görür ki çok sayıda insan buralarda güç koşullarda yaşamak zorunda kalıyorlar. O yıllarda gecekondu kavramı henüz söz dağarcığımıza girmemiştir. Kulübe adı verilen gecekonduların sayısını saptar ve Ankara'ya döner dönmez "Mesken Derdi" başlığı altında TBMM grup başkanlığına bir yazı yazar. Yazısına yanıt verilmez, hatta geri çekmesi bile istenir. Çünkü meclisin uğraşacağı daha önemli işlerin olduğu bir döneme girilmiştir! Oysa onun planladığı konut tipi basit ve güzel bir sitedir: Okulu, dispanseri, pazar yeri, çocuk parkı olan ve altyapısı

Milletvekili Ilgaz'ın kanun tasarıları

Hasene Ilgaz'ın, TBMM'ye yedinci ve sekizinci dönem milletvekili olduğu sıralar teklif ettiği kanun tasarıları:

1) Hemşireler ve hastabakıcılar hakkında kanun.

2) Muhtaç çiftçilere ödünç tohumluk vermek (8.7.1948).

3) Köy okullarının borçlarının ödenmesi (1947).

4) Emeklilerden gelir vergisi alınmaması (Emekli yetim ve dulların sayısı: 67.369 Bir yıllık aldıkları para 52.113.380 liradır. Bunlar her yıl vergi olarak 9 milyon lira ödemektedir. Bu verginin alınmaması.) (14.4.1949).

5) Orduda yıpranmış olan elbiselerin yakılmayarak yoksul halka verilmesi.

6) Kimsesiz, terk edilmiş ve anormal çocukların korunması.

7) Özel İdareden emekli olanların umumi bütçeye alınması (19.1.1948).

8) Hizmet süreleri emekli ve yetim aylığı bağlanmasına elverişli olmayanların yetimlerine bir defaya mahsus olarak verilecek ikramiyelerin kesintisiz verilmesi (20.1.1948).

9) İlkokul öğretmenlerinin Özel İdareden umumi bütçeye alınması.

NOT: Bu kanun tekliflerinin bazıları ortak imzalı, bazıları ise H. Ilgaz'ın kendi teklifidir.

eksiksiz bir yerleşim yeridir hayalindeki. Bu konu mecliste hiç gündeme gelmez. Böylece Hasene Ilgaz "kaçak yapıların çoğalmasını" ve bunlardan rant sağlanmasını üzüntüyle izlemek zorunda kalır.

1946 yılında CHP Genel Sekreteri, Nafi Atıf Kansu, milletvekillerine; "seçimlerde hangi bölgeden kazanma şansınız yüksek ve dolayısıyla nereden aday olmak istersiniz?" sorusunu içeren bir form gönderir. Hasene Ilgaz, bu soru dışında bütün soruları yanıtlar. Yanıtlamadığı soru için Hasene Ilgaz'ın açıklaması şöyledir: "Hizmet her yerde hizmettir."

Hasene Ilgaz (oturanlardan soldan ikinci), arkasında Adnan Ötüken.

'Parti değiştirerek memleket işleri düzelmez'

1950 seçim gezisi sırasında Hasene Ilgaz CHP'nin seçimi kaybedeceğinden çok emindir. Kendisine Çorum'da DP'nin adayı olması önerilir ve eğer kabul ederse seçilebileceği söylenir. Hatta Çorumlular bunda ısrar ederler, yalvarırlar. Hasene Ilgaz bu teklifi reddeder: "Parti değiştirerek memleket işleri düzelmez. Partiler için değerler bir müvazene unsurudur. Ben vazifemi yapmış bir kadın olarak partimde kalacağım." Hasene Ilgaz 1950 seçimlerinde kaybeder. Ama ilkelerinden ödün vermez. Ödün vermemekte ne kadar haklı olduğunu da her gün yaşayarak görür. DP'nin seçim vaatlerini öğrendikçe tüyleri diken diken olur. Sonraki yıllarda o günleri, hiç yanından ayırmadığı defterlerinden birine şöyle değerlendirir: "Bu yalanlar, vaatler, toplumu kökünden sarstı, aradan yıllar geçti. Hâlâ kendimizi toparlayamıyoruz. Bu defa konuşmalarıma yeni bir yön vermeğe mecbur kaldım. Tanrım, konuşacak öğretecek ne çok şey var. Sen bana ve yurduma yardımcı ol."

Hasene Ilgaz 1949'da Çorum milletvekilliği sırasında bir köyden diğerine yolculuk ederken; yolda, gördüğü köylüleri arabasına alır. Köylülerin, yakalarındaki DP rozetini arabaya bindikten sonra çıkardıklarını fark eder. Bu davranışa öyle öfkelenir ki, hemen arabayı durdurur ve "Rozetinizi takınız, yoksa araba hareket etmeyecektir ve siz beni bir parti rozetini yakasına takan bir vatandaşı küçük görecek, yardım yapmayacak biri mi sanıyorsunuz. Rozetinizi takınız" der. Köylüler rozetlerini takarlar ve yola devam edilir. Bu olayı Hasene Ilgaz, daha sonraları "onuruma dokundu" diye yazar, bir kitabında.

İnsan emek verdiği şeyi sever

Hasene Ilgaz'ın milletvekilliği serüvenini bu sayfalara sığdırmak olanaksız. Emeğe değer veren ve insanların "emekleri geçen şeyleri" sevdiklerine inanan Hasene Ilgaz, bu ülkeye çok emek vermiş. Pek çok kanunun yasallaşmasında katkıda bulunmuş. Ama toprak reformunun ve orman kanununun uygulanmaması, korunmaya muhtaç çocukların kurumlarda değil de aile yanında yetiştirilmesi vb. gibi kanunların TBMM'de pek de destekçisinin olmaması onu hep üzmüş, ama yaşamında onu mutlu eden şeyler hiç de az değil. Anadolu'dan gelen kız öğrenciler için yurt açtırmak, Darülaceze'nin onarımı, gönüllü hemşire yetiştirilmesi, Kapalıçarşı'nın onarımı, yanan tarihi binaların onarımı, okulsuz semtlere okul yaptırmak, okuma yazma kursları açmak, İstanbul'a iş için gelenlere kalabilecekleri yurtlar açmak, Tavşanlı'da bir gezi sırasında rastladığı bakımsız bir özel kütüphaneyi onartıp on bin kitap ve bin el yazması eseri Milli Eğitim Bakanlığı'na kazandırmak, aile planlaması konusunda ilk kez konuşmak ve İstanbul'da bir gazetede bunu yazmak, Kıbrıs sorununu ilk kez kamuoyu önünde tartışmak ve bu konuda kitap yazmak, Türkiye Şehitlikleri İmar Cemiyeti'ne yardım ederek tarla olan geniş alanı imar ettirmek, Atatürk'e İzmir'de yapılan suikasttten sonra İstanbul'da düzenlenen mitingte konuşmacı olmak ve bundan dolayı Atatürk'ten bir teşekkür telgrafı almak, Kıbrıs ile ilgili çalışmalarından dolayı Kıbrıs'ta bir sokağa adının verilmesi, İstanbul Fener'deki Kadın Eserleri Kütüphanesine arşivini ve 4500 kitabını bağışlaması vb.

Gururla saydığı işlerin başında; kadınlara seçme ve seçilme hakkının meclisten geçtiği gün, Türk Kadınlar Birliği İstanbul Şubesinde yüzlerce kadın, erkek ve gazeteciye bu hakkın önemini vurgulayan bir konuşma yapması geliyor. Böylece bu haberi, Türkiye ve dünyaya ilk kez o duyurur. Kadınların seçme ve seçilme hakkının yasallaşmadığı günlerde, erkeklerin itirazlarına rağmen bunu Halkevlerinde savunur. Kadınların bunu gerçekten hak ettiğine inanır. Ona göre, "Atatürk Devrimlerinin savunucusu genç kuşaklardı, kadınlardı, öğretmenlerdi."

Hasene Ilgaz, Cumhuriyeti kuran, Aydınlık bir Türkiye yaratmak isteyen bir kuşaktan. O, "Bizim kuşak elindeki meşaleyi bugünün Türkiye'sine yanar biçimde teslim etmiştir. Onu gençlerimiz, vatandaşlarımız söndürmeyecektir. Buna inanıyoruz" diyor. Hasene Ilgaz ve kuşağı, meşale olmaya ve öğretmeye devam ediyor...

Hasene Ilgaz'ın yayımları

Kitap ve broşürleri

1) Halkevleri ve Halk Odaları 2) Okul ve Aile Rehberi Sosyal Çalışmalar 3) Kıbrıs Notları 4) Okulda Tahrir Vazifeleri 5) Okuduklarım, Gördüklerim, Yazdıklarım 6) Unutulmayan Yıllar 7) Yatılı Bir Kız Okulunun Öyküsü 8) Atatürk'e 100. Yıl Armağanı 9) Sınır Dışı ve İçi Şehitliklerimiz 10) Çanakkale Muharebeleri ve Şehitlikleri 11) Suriye'de On Beş Gün 12) Kahraman Çocuklar 13) İstanbul Sular 14) Doğuda Ermeniler 15) İslamiyet'ten Evvel ve Sonra Kadın 16) Doğu Gezileri 17) Sosyal Çalışmalar 18) İlk Yapılan Gecekondular ve Çeşitli Konularda Anket ve İncelemeler 19) Kadın Milletvekilleri ve Çalışmaları

Çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan yazı dizileri

1) Cumhuriyetten Sonra Çocuk İşleri 2) Milli Mücadelenin Doğuşu Karakol Cemiyeti 3) Çocuk ve Gençlik Eğitimi 4) 33 Cezaevinde Gördüklerim 5) Köy Gezileri 6) Amerika'da Gördüklerim

Ay'daki helyum-3, enerji sorununa çözüm olabilir mi?

Ay'daki helyum-3 yataklarının haritasının çizilmesiyle, Ay'ın ticari amaçlarla kullanılması umuduna bir adım daha yaklaşıldı. Bu değerli helyum izotopu 21. yüzyılda nükleer füzyon enerjisi kaynağı durumuna gelebilir. Normal helyum-4 izotopu, 2 proton ve 2 nötrona sahipken; helyum-3, 2 proton ve 1 nötrona sahip. Helyum-3 ve Deuterium (1 proton ve 1 nötron içeren çekirdeğe sahip gaz) birleşmesini kullanan bir nükleer füzyon reaktörü çok az sayıda nötron üretiyor. Bunun avantajı radyoaktif bir ağ yaratmaması (klasik tritium-deuterium füzyon reaktöründe olduğu gibi). Helyum-3, Dünya'da neredeyse hiç bulunmuyor. Ama Ay'da Dünya'dakine göre çok daha yaygın olarak bulunuyor. Helyum-3, Ay'a Güneş rüzgarlarının yarattığı akımların sonucu olarak ulaşıyor. Bunlar Ay'a çarptıkları zaman pudramsı Ay toprağına gömülüyor. Milyarlarca yıldır meteor bombardımanları helyum-3'ü Ay yüzeyine yayarak regolit adı verilen bu toprağı bu maddeyle karıştırıyor.

Arizona, Flagstaff'da U.S. Geological Survey'de görevli Jeffrey Johnson'ın yönettiği bir jeoloji ekibi Ay'da helyum-3'ün en çok bulunduğu yeri tespit ettiklerini iddia ediyor. Jeologlar, gazın yoğunluğunu etkileyen üç faktör belirlediler. Birincisi, kayanın yaşı: helyum-3, eski topraklarda yoğunlaşıyor olmalı; çünkü bunlar çok daha uzun süre Güneş rüzgârına maruz kalıyorlar. İkinci faktör ise kayanın çeşidi: titanyum içeren mineraller, özellikle ilmenit, helyum-3'ü tutmada çok etkili. Son faktör, Güneş rüzgârının kuvveti: Rüzgârın en kuvvetli geldiği yerler daha fazla helyum-3 topluyor. Araştırmacılar bu faktörlerin Ay yüzeyi boyunca nasıl değişim gösterdiğini inceleyerek helyum-3'ün bulunduğu en iyi yerleri belirlediler. Haritaları *Geophysical Research Letters* adlı derginin gelecek sayılarından birinde yer alacak. Ekip dünyanın iç kısımlarında 20 ton olduğu tahmin edilen helyum-3'ün, Ay'da 1 milyon ton civarında bulunduğunu düşünüyor. Madencilerin, helyum-3 gazını ufalanabilir parçacıkların gözeneklerinden çıkarmak için, sadece Ay toprağını ısıtmaları gerekiyor. Johnson "Dünya'ya binlerce yıllık enerji sağlamak için Ay'da yeterince helyum-3 potansiyeli var" diyor. Ama şu ana kadar kimse kullanışlı bir füzyon reaktörü yapmadı ve Ay'daki helyum-3'ü elde etmenin ekonomik sorunu da çözülmüş değil. Johnson, bunun hesabının çok zor bir iş olduğunu kabul ediyor. Seattle'da Washington Üniversitesi'ndeki bir fizikçi John Cramer "Helyum-3 büyük olasılıkla ilmenitle hidrojenin birleştirilmesinden elde edilen su ve metal gibi diğer minerallerle birlikte çıkarılacaktır. Sanırım bu çok ilgi çekici bir atılım olacak; fakat bu atılımın değeri füzyon teknolojisinde büyük bir ilerlemenin gerçekleşmesine bağlı" diyor.

(New Scientist, 26 Aralık 1998. Çeviren: Zeynep Çetin)

Yeni Yüzyıl'ın uzay araçları

NASA'nın son uzay araçlarından biri, ismini de Star Trek dünyasından alan yüksek teknolojinin bir ürünü: Deep Space 1 (Derin Uzay). 24 Ekim'de fırlatılan araç, New Millennium (Yeni Yüzyıl) adı verilen uzay mekiği serilerinin de ilki. Her biri gelecekteki çalışmaların daha cazip, hızlı ve ucuz olmalarını sağlamaya yönelik olarak tasarlandı. Deep Space 1'de göze çarpan en büyük yenilik fırlatma esnasında kimyasal değil iyonik bir itme gücü kullanılması. Mekiğin güneş panellerinden elde edilen elektrik enerjisi, xenon gazının elektronlarını koparmak amacıyla kullanılıyor. Böylece xenon elementleri yüksek bir hızla hareket geçiyorlar. Elde edilen itme gücü çok fazla değil; ancak yüksek bir verime sahip ve uzun bir süre boyunca kullanılabiliyor. Güneş sisteminin gerek bilinmeyen gerekse de bilinen bölgelerinin keşfi iyonik itme gücü sayesinde hız kazanabilir.

Deep Space 1 minyatür radarlar ve otomatik pilot gibi birçok deneysel cihazı da bünyesinde barındırıyor. Uzay mekiği 1992KD adıyla bilinen 2 mil genişliğindeki bir astroidi 1999 Haziran'ında ziyaret edecek. Eğer herşey yolunda giderse mekiğin öteki buluşması 2001 yılında Borrelly kuyrukluyıldızı ile olacak. New Millennium'un diğer üç projesi halen hazırlık aşamasında. Deep Space 2, Mars'a gezegen yüzeyinin içine dalacak bir sonda bırakarak yeraltında buz arayacak. Deep Space 3, yıldızların civarındaki gezegenlerin direk görüntülerini saklayabilecek bir cihaz olan optik interferometreleri ilk defa uzayda test edecek. Ve 2003 yılında Deep Space 4, ilk defa bir kuyrukluyıldızın üzerine konacak ve Dünya'ya örnekler getirecek. Bazı astronomlar yeryüzüne hayat tohumlarının 4 milyar yıl önce kuyrukluyıldızlar tarafından getirildiğine inanıyorlar. Deep Space 4'le birlikte NASA projeyi sonlandıracak.

(www.discover.com. Çeviren: Akgün Özsoy)

Güney Kore'deki insan kopyalaması deneyi tartışmalara yol açtı

Güney Koreli biyologlar Noel'den önce insan kopyalaması deneylerini yaptıklarını ilan ederek, meslektaşlarını etkilemeyi umdularsa da, ciddi şekilde yanıldılar. Seul'de Kyunghee Üniversite Hastanesi'nde Lee Bo-Yon ve meslektaşları 16 Aralık'ta, insan embriyosunu klonladıklarında bütün dünyada manşet oldular. Ama yaptıkları iş bilimsel olarak anlamsız, ahlaki olarak da kuşkulu görülerek alaya alındı. Hücreleri kullanılan kadın, bunların deneylerde kullanılmasına razı olmasına rağmen, klonlamada kullanılmasına izin vermemişti. Lee, Honolulu'daki Hawaii Üniversitesi'nde bir ekip tarafından fareler üzerinde yapılan klonlama tekniğini kopyaladı. Lee, IVF (vücut dışı dölleme) kliniğine devam eden kısır bir kadının bağışladığı yumurtadan genetik materyali çıkardı ve bunu yumurtalıkta gelişmekte olan yumurtayı besleyen kümülüs hücrelerinden birinin çekirdeğine enjekte etti. Bazı kümülüs hücreleri yumurtlamadan sonra yumurtaya yapışık kaldı, böylece bir biyopsiye gerek kalmadı.

1993'te Güney Koreli bilim insanları, fazla gelişmiş embriyoları deneylerde kullanmayı yasaklayan bir karar aldıkları için, araştırmacılar embriyoyu yok etmeden önce, yumurtanın iki kere bölünmesine izin verdiler. Lee, klonlama teknolojisini yeni bir hayat yaratmak için değil, organ nakli için geliştirilecek bir doku kaynağı sağlayabilmek amacıyla kullandıklarını söylüyor. "Klonlanmış bir bebek yaratmayacağım" diyor. Lee'nin açıklamaları üniversitesinin dışında anında protestolara yol açtı ve bilimsel tepki de aynı olumsuzluktaydı. Beaverton'daki Oregon Bölge Primat Araştırma Merkezi'nde primat klonlaması üzerinde çalışan Don Wolf "dehşete düştüm" dedi. "Ne düşündüklerini anlamak zor."

Wolf genetik olarak anormal olan, hatta kromozom eksikliği olan insan embriyolarının, genellikle birkaç hücre bölünmesini tamamlayabildiklerine işaret ediyor. Organ nakli için doku geliştirilmesinde kullanılabilecek embriyonik kök hücrelerinin kaynağını sağlamak amacıyla klonlanmış embriyo kullanımı, embriyonun blastosit adı verilen aşamaya gelinceye kadar gelişmesi için birkaç gün daha beklenmesini gerektirir.

Wolf ve onun gibi düşünenler, "Lee'nin deneyi sadece, hiçbir bilimsel öngörü katkısı yapmadan insan klonlaması konusundaki anlaşmazlıkları artırıyor" diyor. Colombia'da Missouri Üniversitesi'nde domuz klonlamasıyla uğraşan Randall Prather, "Böyle çok çeşitli kutupların olduğu konulardaki deneylere bilim insanlarının çoğu dokunmaz" diyor.

"Görülüyor ki, Lee'nin planlarını bir ahlak komitesinin incelemesine sunmasına gerek görülmemiş." Prather, *New Scientist*'e "Bunu hastanemdeki diğer insanlarla tartıştım" dedi. Lee rutin olarak hastalarının bağışladığı yumurtalarla yapacağı deneyler için onlardan izin isterken, en son yaptığı klonlamayla ilgili çalışmasında, yumurtayı veren kadından bu izni almamış. Lee "Eğer onlara kopyalama yapacağımı söyleseydim, embriyoyu rahimlerine koymamı isteyebilirlerdi" diyor.

Ohio, Clevland'da Case Western Reserve Üniversitesi'ndeki bioetikçi Tom Murray, Lee'nin duyurusunun yarattığı olumsuz tanıtımın klonlama bilimine karşı kışkırtacağı kitlesel öfkeyle ilgileniyor. "Bu, halkın duygularına rağmen ve hatta bilimsel bir kazanç da olmamasına rağmen, bilim insanlarının çalışmalarını zorla yürüttüklerine ilişkin korkuları haklı çıkarıyor" diyor. Chicago'da Rush- Presbyterian- St. Luke's Medical Center'da bir IVF kliniği yöneten Richard Rawlins, Lee'nin duyurusunun insan klonlanmasından kaygı duyan diğer grupları kışkırtmasından korkuyor. Rawlins "İnsanların kendilerine hakim olacaklarını düşünmek istiyorum, ama insanlar bu işte ilk olmak için çok şey yapacak" diyor.

(New Scientist, 26 Aralık 1998. Çeviren: Zeynep Çetin)

Uzay çağı arkeolojisi

Radar sadece hız yapan araçları yakalamak için değil; bugünlerde arkeoloji için de kullanılıyor.

Londra Üniversitesi'nden Elizabeth Moore, NASA'ya ait DC-8 jetinin radar dizisinden topladığı bilgileri kullanarak, şimdi Kuzey Kamboçya olarak adlandırılan terk edilmiş eski bir şehir olan Angkor'da uzun süredir kayıp olan bir tapınağın kalıntılarını buldu. Angkor eskiden 1 milyon nüfusa ve geniş su dağıtım ağına sahipti. Ünlü Angkor Wat Tapınağı 1150 yılı civarında inşa edildi. Bu bölgenin geniş alanı şimdi ormanla kaplı ve bu bölgeler asker denetiminde.

Radardan alınan yeni görüntüler daha önce bilinmeyen yapıları gösteriyor. Radarın yönlendirmesiyle Moore, aralarında kimisi Angkor Wat'tan 200-300 yıl daha eski olan ve kayda geçirilmemiş 4 tapınağın da bulunduğu geniş bir yerleşim birimine ait izler buldu. Yeni bulunan bir başka Angkor alanı Kızıl Khmer bölgesinden 16 mil (26 kilometre) uzakta. Çeşitli radar görüntülerini birleştirerek (interferometri olarak bilinen bir teknikle), Jet Propulsion Laboratuvarı'ndaki mühendisler Angkor çevresindeki alanın üç boyutlu görüntüsünü çıkardılar.

Bu görüntüler, bölgenin muson yağmurlarını kontrol etmek için yapılan hendekler, bentler, kanallar ve benzeri şeylerin görünmeyen ayrıntılarını aydınlatıyor. Daha ileriki radar çalışmaları 1999'da fırlatılacak uzay mekiğiyle mesafe alacak.

(www.discover. com. Çeviren: Ozan Emre Oktay)

Gezgin Mısırlılar

İnce taş parçalarından elde edilen bilgiler, eski Mısır'ın gizemli göçebelerinin hikâyesini anlatıyor.

Büyük piramitlerin yapımından binlerce yıl önce, Mısırlı göçebeler Sahra Çölü'nün şimdi ıssızlaşmış bölgelerinde dolaşıyorlardı. Bu eski gezginler arkalarında resim-yazı ve kayalara yapılmış resimler bıraktılar. Arkeologlar yine de onların çölün doğusundaki varlıklarına ilişkin küçük bir kayıt buldular. Issız çölde çevreye yayılmış taşlar, çanak çömlek ve devekuşu yumurta kabukları dışında insana ait iskelet kalıntıları yok. Bölgenin sıcaklığı ve ıssızlığı daha fazla bilgi için araştırmaları engelliyor. Garipliklerin üstesinden gelen, Washington Üniversitesi'nden Angela Close sonunda Sahra'nın şaşırtıcı sakinlerine ilişkin somut ipuçları buldu. Bölge üzerinde 20 yıldan fazla bir süredir çalışan Close, yöntem olarak binlerce taş parçasını bir araya getirdi. Close'un araştırması Neolitik insanların nasıl olup da büyük çölü 5500-8000 yıl önce geçtiklerini ve nasıl olup da dünyanın en sert çevre koşullarında hayatta kalabildiklerini ortaya koyuyor.

Close, bulduklarını Seattle Washington'da yapılan Amerikan Arkeoloji Derneği'nin yıllık toplantısında sundu.

Close'un projesinde attığı ilk adım, göçebelerden geriye kalanları bulmak için nereye bakması gerektiğini çözmek oldu. 1980'lerin başında uzay mekiği Güneybatı Mısır'ın radar görüntülerini elde etti. Bu görüntüler geniş, uzun kanallar ve koylarla tamamlanan bir nehir sisteminin kalıntılarını ortaya koyuyordu. Close, nehir suyunun insan yerleşimini çekmiş olabileceğini düşündü. Sadece nehir sisteminin 7-8 milyon yaşında olduğunu bulmak için 1991 yılında Sahra'ya gitti. Nehir sistemiyle göçebeler arasında bir ilişki bulunamamasına rağmen gezi tam anlamıyla bir kayıp değildi. Bölgeyi araştırırken -Bir Safsaf adındaki Kahire'nin 570 mil güneybatısında düz ve kıraç bölge- taş kalıntılara rastladı (Kazı alanı diğer araştırmacıların yakın zamanda 7 bin yaşında bir anıt buldukları Nabta Playa'dan 200 mil uzakta).

Close, Bir Safsaf çevresindeki kalıntıları araştırmak için arka arkaya geziler yaptı. Bu gezilerden birinde aralarında mezun öğrenciler, harita uzmanları ve jeologların da bulunduğu bir düzine insandan oluşan bir takım çalıştı. 5 milkarelik alanda -bin yıllardır ellenmemiş bir alan- ekip gördüğü her taş kalıntısını topladı. Daha sonra özenle her parçayı kodladılar, taşın bulunduğu alanı not ettiler. Buldukları taşların birçoğu düzensiz bir şekle sahipti ve keskin kenarları vardı. Bu taşlar Close'a göçebelerin şaşırtıcı dieti hakkında bilgi verdi. Görüldüğü kadarıyla çoğunlukla çim ile besleniyorlardı; Close'un tahminine göre ekibin elde ettiği taşların yüzde 99'u çim biçmek ve kesmekte kullanılan araçlarının parçalarıydı. Göçebelerin zamanında Bir Safsaf şimdi olduğundan daha fazla yağış alıyordu. Seyrek muson yağmurları, çölü su birikintileriyle kaplıyordu.

Bir Safsaf çevresinde manzara, daha bildik kum tepeleri yerine, kum dalgalarıyla kaplanmıştı. Dalgalar arasında yağmur sularının biriktiği ve çim tohumlarının birikip yeşillendiği çukurlar bulunuyordu.

Anlaşılan göçebeler bölgeye, yağmur fırtınalarının geçici göller yarattığı kuzeyden geldi. Close, göller kuruduğunda insanların yol boyunca taşları toplayarak güneye, Bir Safsaf'a yolculuk ettiklerini öne sürüyor (En yakın kuvarz kumtaşı alanı, kuzey yönünde yaklaşık 10-13 mil ötede bulunuyor). Bazı göçebeler belli ki uzun mesafeler katetti: Kalıntıların arasında Safsaf'ın 50-90 mil yakınında bulunan, çakmaktaşı gibi nadir bulunan taşlar var. Bu insanlar büyük ihtimalle Doğu Sahra'da bir ya da iki ay kaldılar ve birikmiş sular kuruyup çimler ölünce oradan ayrıldılar.

Parçaların seyrek ve geniş bir alana yayılmış olmasından dolayı, Close göçebelerin on kişiden az gruplar halinde dolaştıklarını düşünüyor. Kaya parçalarının birbirine nasıl uyduğuna bakılırsa gruplar dalgadan dalgaya 500 yarda (0.9144 metrelik ölçü birimi) uzunluğundaki sıçrayışlarla gidiyorlar: "Diğer dalgaya sadece diğer çim parçasını biçmek için gitme ihtiyacı duymuşlar" diyor Close. Close ayrıca, göçebelerin paralelden çok dikey ve genellikle kuzeybatı veya güneydoğu yönünde hareket ettiklerini fark etmiş.

Close'un bu sonuçlara ulaşması kolay olmamış. O ve meslektaşları ilk önce ufak taş kırıntılarından iri kayalara kadar 5 bin parça taşı gözden geçirmişler. Daha sonra parçaları yap-boz gibi bir araya getirmişler. Bazı kümeler 30 parça kayanın mükemmel bileşimi sonucu oluşmuş.

Close, parçaları birleştirirken bir kuralı takip etmiş: Eğer, örneğin, bir dalgadan bir parça bulduysa, bir sonraki parça bitişikteki dalgada bulunuyordu. Close, göçebelerin bir dalgadan bir dalgaya geçerken taşın yeterince keskin kalması için parçalar kopardıklarını düşünüyor. Alet köreldiği ya da kullanılamayacak kadar küçüldüğünde onu atıp yerine yenisini yapıyorlar.

Close'un araştırmasının belki de en ilginç yanı kişisel gezginlerle uzak geçmiş arasında bağlantı kurması.

(www.discover.com.
Çeviren: Ozan Emre Oktay)

Atatürk, Fransa'da Chronique yayınlarında

Fotoğraf ve belgeleriyle biyografik Atatürk kronolojisi, Cumhuriyet'in 75. yılı çerçevesinde, Fransa'da ciddi bir çalışma olan "Editions Chronique" tarafından "Tarihin Güncesi" dizisinde yayımlandı.

Atatürk, Editions Chronique, Paris, Eylül 1998, 160 sayfa.

Yayınevinin 20. yüzyılın önemli tarihi kişiliklerine yer verdiği dizide, Guevara, Ghandi, Nasır, Stalin, Mao Zedung ve son olarak Mustafa Kemal Atatürk ile yüzyılımızın ünlü devrimcileri yer alıyor. Aynı dizide J. F. Kennedy, Churchill, Hitler, Mussolini, Franco, Evita, Charles de Gaulle, Mitterand gibi isimler de var.

Kitabı, çalışmalarını kırk yıldır Fransa'da sürdüren Georges Daniel (Coşkun Tunçtan) kaleme almış. Titiz bir çalışmanın ürünü olan kitap, güncel gazete yazıları tekniği ile Atatürk'ün yaşamının önemli tarihi dönemeçlerine tanıklık ederek onun tarihî kişiliğini anlatıyor.

Kitap, 1299-1870 Osmanlı tarihinin kısa bir panoraması ile başlıyor. 1871-1881 yıllarıyla Mustafa Kemal öncesi dönemi veriyor. 1881'den itibaren de yılın önemli olaylarını ve Atatürk'ü birbirine paralel bir şekilde tarihi süreç içinde işliyor. Kitap, Atatürk sonrası 1939-1953 dönemiyle son buluyor. Kitapta kısa tutulan bibliyografyaya karşın kapsamlı bir olay, yer ve ad dizinine yer verilmiş. 160 sayfalık kitap, Fransa'dan Sipa-Press'in katkısıyla özel ve devlet arşivlerinden taranan fotoğraf, harita, çizgi resimlerden oluşan 300'ü aşkın zengin görsel belgeyle birlikte sunuluyor.

Coşkun Tunçtan bizde daha çok kültür ve sanat yazılarıyla tanınıyor. Tiyatro öğrenimi de görmüş olan Tunçtan, Muhsin Ertuğrul'un eski öğrencilerinden. Yazar, Kurtuluş Savaşı'nın anti emperyalist önderi, büyük devrimci Mustafa Kemal Atatürk için yazdığı kısa önsözünde, "Türkler tarihlerinin en karanlık döneminde Atatürk gibi mucizevi bir insana sahip olmak şansını elde ettiler" diyor.

Soru

Aynı zamanda aylık kültür-sanat dergisi *İnsancıl*'ın yayın yönetmenliğini de yapan felsefeci-yazar Cengiz Gündoğdu'nun *Soru* adlı kitabı İnsancıl Yayınları'ndan çıktı. Kitap, Gündoğdu'nun 1997-98 yılları arasında *Uzun Yürüyüş* dergisinde yayımlanan makalelerinden oluşuyor.

"Felsefe soru sormaktır. Çoktandır soru sormuyorduk. Doğru bellediğimiz dogmaların peşinde gözü kapalı gidiyorduk. Şimdi soru sormaya başladık. Soru yanıt diyalektiğiyle önümüzü açacağız" diyen Cengiz Gündoğdu, insanın insanlaşma sürecinin düşünsel boyutuyla ilgileniyor. Asıl "soru"nun "İnsanlaşma hangi ögeyle başladı. Elle... dille... dik durmayla... beyinle." değil; "İnsanlığı bu duruma ne getirdi" sorusu olduğunu belirten Gündoğdu, kitap boyunca düşünce tarihinden örneklere göndermeler de yaparak yanıtını geliştiriyor. Cengiz Gündoğdu bir marksist olarak, marksistlerle de, yakın geçmişin sosyalist pratiğinde ortaya çıkan bazı düşünce ve davranış biçimleriyle de tartışıyor.

Soru, Cengiz Gündoğdu, İnsancıl Yayınları, Kasım 1998, İstanbul. 260 sayfa.

Cengiz Gündoğdu'nun çalışmasındaki bazı bölüm başlıkları şöyle: "Olgusal Bilinç", "Dilin Yayıp Ettikleri", "Doğu'da Ne Oldu", "Düşünme Mücadelesi", "İslam Felsefesi", "Bilgi Kuramı", "Ekmek Davası", "Soyutlama", "Dudaktan Kafaya Yol Var mı", "İnsan Bir Zincirden Başka Bir Zincire", "İnsan Gülümser", "Anadolu Aydınlanma Kalkışması İçin Bir Öneri".

Çoğumuzun üzerinde düşündüğü sorulara, akıcı ve anlaşılır bir Türkçe'yle yanıtlar bulmaya çalışan Gündoğdu'nun *Soru* adlı kitabı bütün *Bilim ve Ütopya* okurlarına önerilir. Ciddi olarak okunup, düşünülüp, tartışılması gereken bir kitap.

Üniversitenin Sorunları

Üniversitenin Sorunları, ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği tarafından yayımlanan bir kitap. Derneğin Kasım 1995 - Ekim 1997 tarihleri arasında ülke ve üniversite sorunlarına ilişkin etkinlikleri ve bu kapsamda düzenlenen açıkoturum ve panellerde yapılan konuşmalar aktarılıyor. Yayına hazırlayanlar, kitabın sunuşunda şu noktalara vurgu yapıyorlar:

"Son yılların gündemden düşmeyen en önemli sorunu, toplumsal yaşam ve devlet yönetiminin temelini din kuralları üzerine kurmayı amaçlayan siyasal akım ve onun emelleri olmuştur. Derneğimiz bu konuda gündemi yakından izlemiş ve konuya gereken hassasiyeti göstermiştir.

"Derneğimiz bu dönemde de çağdaş, laik ve demokratik üniversite yapılanması konusunda çalışmalarını sürdürmüştür. Bu kapsamda özellikle YÖK yasasında yapılmak istenen ve üniversiteleri siyasal iktidarın eline teslim edecek olan yasa değişikliğine derneğimiz şiddetle karşı çıkmıştır."

Kitapta; Erdal Yavuz'un "Otorite, Toplum, Birey -Osmanlıdan Günümüze-" ve Muazzez İlmiye Çığ'ın "Atatürk'ün Çivi Yazılarına Verdiği Önem ve İstanbul Tablet Arşivi Çalışmaları" başlıklı konferanslarının metinleri ve sorulan sorulara verdikleri yanıtlar bulunuyor. Cem Eroğul ve Ece Göztepe'nin katıldığı "Araştırma Görevlilerinin Güncel Sorunları"; Sina Akşin, Tahir Hatipoğlu, Tevfik Güyagüler, Melih Ersoy, Şafak Alpay ve Ali Esat Karakaya'nın katıldığı "Yüksek Öğretim Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa Taslağı"; Alparslan Işıklı, Doğu Perinçek, Arslan Başer Kafaoğlu ve Melih Ersoy'un katıldığı "Yeni Dünya Düzeni, Küreselleşme ve Emperyalizm" başlıklı açıkoturumlarda yapılan konuşmaların tam metinleri ağırlıklı bölümü oluşturuyor. Ayrıca; "Akademik-İdari Değerlendirme Ölçütleri ve Akademik Yönetici Seçme" üzerine yapılan

Üniversite Sorunları, ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği, Temmuz 1998, Ankara. 229 sayfa.

öğretim üyelerinin katıldığı tartışma ile Halil Cin, Melih Şahin, Ziya Aktaş, Nami Çağan, Aydın Güven Gürkan ve Ahmet Alkan'ın katıldığı akademik kökenli milletvekilleriyle yapılan toplantının tutanakları kitapta okunabilir.

Sadece üniversite ve eğitim sorunlarına ilgi duyanların değil, ülkemizin fikir üreten öğretim üyelerinin ve politikacılarının çok temel konulardaki karşılıklı tartışmalarını merak edenlerin de okuması gereken bir kitap. Kitaba ulaşmak isteyenler için ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği'nin telefon ve faks numaraları: 0312-210 13 46 ve 0312-210 39 49.

Beton Karot Deneyleri ve Değerlendirilmesi

Prof. Dr. Ergin Arıoğlu ve Doç. Dr. Nihal Arıoğlu'nun birlikte hazırladığı *Üst ve Alt Yapılarda Beton Karot Deneyleri ve Değerlendirilmesi* başlıklı kitap Evrim Yayınevi'nden çıktı. Kitap, yerli mühendislik literatüründe konusunda ilk olma özelliği taşıyor.

Beton teknolojisinde en çok sorulan soruların başında yer alan iç içe geçmiş iki soru vardır: 1) Üretilen betonun yapıda gerçek dayanımının ölçütü olan "yerinde dayanımı" nedir? 2) Beton nitelik denetiminde kullanılan standart küp/silindir numunelerinin dayanımları ne ölçüde "yerinde dayanımı" yansıtıyor? Kitap bu sorulara ayrıntılı yanıtlar geliştirmek amacıyla hazırlanmış.

Ergin Arıoğlu-Nihal Arıoğlu, Beton Karot Deneyleri ve Değerlendirilmesi, Evrim Yayınevi, 1998. 134 sayfa.

Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar

Arthur Schopenhauer'ın "Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar" başlıklı eseri, *Kabalcı Yayınevi*'nin "Felsefe Dizisi" içinde yayımlandı.

Schopenhauer daha çok Hegel'in iyimser felsefesine karşı geliştirdiği kötümser felsefesiyle tanınır. Platon, Kant ve Doğu felsefesini, özellikle Budizmi kendisine özgü bir şekilde kaynaştırdığı felsefesi Tolstoy, Mann, Wagner, Freud, Nietzsche ve Wittgenstein'ı derinden etkilemiştir. Schopenhauer başyapıtı *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*'yı 1818'de yayımladığında tam bir sessizlik ile karşılanmış ve büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Ama 1851'de aforizmalar, denemeler, söyleşiler toplamı *Parerga ve Paraliponema* olağanüstü bir başarı kazandı. Daha önce hiçbir Alman filozof felsefenin derinlikli konularını bu kadar anlaşılır ve keyifli bir şekilde aktarmamıştı.

Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar bu devasa yapıtın afforizmalar bölümünü içeriyor.

Arthur Schopenhauer, Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar, Çeviren: Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, 1998. 233 sayfa.

Öğretmen Dünyası dergisi 20 yaşında

Ankara'da bir grup öğretmen tarafından çıkarılan aylık meslek dergisi *Öğretmen Dünyası*, Ocak 1999 tarihli 229. sayısıyla 20 yaşına bastı. Dergi, bu nedenle 9 Ocak günü, "1980 Sonrası Eğitimimiz" konulu bir günlük sempozyum düzenledi. Sekiz bildirinin sunulduğu sempozyumda, derginin de çıkış tarihi olan 1980 sonrası eğitimde en çok tartışılan laik eğitimden sapma çalışmaları, öğretmen yetiştirme düzeni, 12 Eylül'ün getirdiği üniversite, eğitim yönetimindeki kadrolaşma, öğretmenlerin sendikalaşma sorunu, Köy Enstitüleri tartışmaları, paralı eğitim ve eğitimde özelleştirme çalışmaları ile meslek dergiciliğinin eğitim tarihine katkıları *Öğretmen Dünyası* örneği üzerinden ele alındı. Dergi çevresi ve okurların düzenlediği 20. yaş yemeğine de birçok eğitimci ve kitle örgütü yöneticisi katıldı.

Öğretmen Dünyası, Türkiye'de siyasi bir kargaşanın hüküm sürdüğü 1980 yılı başında laik ve halkçı eğitimi, öğretmenler arasında birliği savunmak için yayımlanmaya başlandı. 12 Eylül'ün laik eğitimden sapma ve öğretmenlere baskı uygulamalarına karşı direndi. Bu nedenle, yöneticilerine tutuklamaya ve meslekten atmaya varıncaya kadar çeşitli baskılar uygulandı. Sıkıyönetim Komutanlıkları tarafından sıkıyönetim bölgelerine sokulması, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da 1985'te okullara sokulması yasaklandı. Buna rağmen, dergi, yöneticilerinin ısrarlı direnişi ve okurlarının desteğiyle ayakta kalmayı başardı.

Dergi, 20 yıl boyunca eğitimle ilgili pek çok makale, araştırma ve öğretmenlerin sanat ürünlerini yayımladı. Özel dosyalar yaptı. Burada eğitimin güncel pek çok sorununu işledi. Yaptığı anketlerle öğretmen, öğrenci ve eğitim evreninden yeni bilgiler üretti. Bu bilgiler ve düzenlediği etkinliklerle, yazılı basının kendisinden en çok söz ettiği meslek dergisi oldu.

Yedi kişilik bir yazı kurulu tarafından yönetilen dergide Ayhan Sarıhan, Kifayet Özaydın, Satı Erişen, Ahmet Maruf Buzcugil yazı işleri müdürlüğü yaptı. Son 11 yıldır bu görevi Emekli Türkçe Öğretmeni Zeki Sarıhan yürütüyor.

Prof. Dr. Mahmut Adem, Prof. Dr. Sina Akşin, Talip Apaydın, Prof. Dr. Erendiz Atasü, Mustafa Gazalcı, Prof. Dr. Cevat Geray, Prof. Dr. M. Tahir Hatipoğlu, Prof. Dr. Alpaslan Işıklı, Prof. Dr. Server Tanilli, Prof. Dr. Şerafettin Turan ve Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu'ndan oluşan bir danışma kurulu bulunan *Öğretmen Dünyası*'nın Türkiye'nin çeşitli il ve ilçelerinde 100 kadar da temsilcisi bulunuyor. Dergi her yıl danışma kurulu üyeleri ve temsilcilerle toplanarak yayın politikasını gözden geçiriyor. Çalışmaları hakkında hesap veriyor.

Aylık tirajı 3.500 olan *Öğretmen Dünyası*, 20. Yıl nedeniyle "Halkçı Bir Eğitim İçin 20 Yıllık Yürüyüş" adında bir tanıtım kitapçığı çıkardı. Bunda, derginin çıkış nedeni, yayın hayatında karşılaştığı zorluklar, çalışma ilkeleri ve derginin yaptığı araştırma ve yayımladığı özel dosyalardan örnekler veriliyor. Derginin savunduğu belli başlı görüşler sıralanıyor ve 20 yıl boyunca dergide yazıları yayımlanmış eğitimciler sıralanıyor.

Öğretmen Dünyası, Selanik Caddesi SSK İşhanı, A Blok 8. Kat No:512, Kızılay/Ankara adresinde yayınını sürdürmektedir. Telefon ve faksı 0312 433 12 83'tür.

Ali Nesin (*)

Çekirge kaç sıçrar? -2-

Bir çekirge çok ama çok uzun bir yol üstünde. Çekirge öne ya da arkaya 1 metre sıçrayabiliyor. Belli bir olasılıkla öne, belli bir olasılıkla arkaya sıçrıyor. Örneğin, öne ya da arkaya sıçramak için çekirge yazı tura atabilir, yazı gelirse öne, tura gelirse arkaya sıçrayabilir. Ya da zar atabilir, şeş gelirse öne, gelmezse arkaya sıçrayabilir. Diyelim çekirge p olasılıkla öne, q olasılıkla arkaya sıçradı. Elbette $p + q = 1$'dir.

Çekirgenin, bir zaman sonra (yani sonlu bir zaman içinde, ama zaman limiti olmaksızın), örneğin, 1000 metre ileri gitme olasılığı kaçtır?

Çekirge önce arkaya, sonra iki kez öne, sonra beş kez gene arkaya sıçrayabilir. Yani 1000 metrelik yolu birdenbire gitmesi gerekmez. Bir arkaya, iki öne giderek de 1000 metre öne gidebilir.

En iyisi çekirgeyi bir sayı doğrusu üstünde yol alırken göstermek:

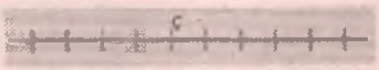

Çekirgenin başlangıçta bulunduğu noktaya sıfır (0) diyelim (Resimde bu nokta Ç harfiyle gösterilmiş). Öbür noktaları tamsayılarla alışık olduğumuz üzere numaralayalım: Ç'nin solundaki ilk noktaya -1, sağındaki ilk noktaya 1 diyelim...

Çekirge p olasılıkla 1 metre sağa, q olasılıkla 1 metre sola gidiyor. Bir süre sonra çekirgenin 1000 metre sağa gitme olasılığı kaçtır? Elbette p ne kadar büyükse, çekirgenin 1000 metre sağa gitme olasılığı da o kadar büyüktür. Örneğin, eğer $p = 1$ ise, yani çekirge hep sağa doğru ilerliyorsa, o zaman yüzde yüz olasılıkla çekirge 1000 noktasına ulaşır (ve tam 1000 sıçrayışta ulaşır). Öte yandan, $p = 0$ ise, çekirge hep sola gitmek zorundadır ve hiçbir zaman 1000'e varamaz. Ya $p = 1/2$ ise? Ya da p başka bir sayıysa? O zaman çekirgenin 1000'e ulaşma olasılığı kaçtır?

Çekirgenin n'ye ulaşma olasılığına x_n diyelim. Yukarda x_{1000}'i sorduk.

Eğer $n > 0$ ise, $x_n = x_1^n$ dir. Çünkü çekirgenin n metre sağa gidebilmesi için, çekirgenin 1 metre sağa n kez gitmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, sorumuzun yanıtını bulmak için x_1'i hesaplamak yeterlidir. Çekirge p olasılıkla daha birinci sıçrayışta 1'e ulaşacaktır. Öte yandan q olasılıkla ilk sıçrayışta -1'e gelecektir. Bu ikinci durumda, 1'e gelebilmek için çekirgenin 2 metre sağa sıçrayabilmesi gerekmektedir. Yani, çekirge 1'e ulaşmak için,

a) Ya ilk sıçrayışında sağa sıçrayacaktır (p olasılıkla),

b) Ya da ilk sıçrayışında sola sıçrayacaktır (q, yani $1 - p$ olasılıkla) ve bundan sonra iki adım sağa sıçraması gerekecektir (x_2 olasılıkla.)

Demek ki, $x_1 = p + (1 - p)x_2$ eşitliği geçerlidir. Ama $x_2 = x_1^2$. Demek ki,

$$x_1 = p + (1 - p)\,x_1^2$$

eşitliği geçerlidir. Bu, ikinci dereceden bir denklemdir:

$$(1 - p)\,x_1^2 - x_1 + p = 0.$$

Bu denklemi çözelim:

$$0 = (1 - p)\,x_1^2 - x_1 + p$$
$$= (1 - x_1)\,(p - (1 - p)\,x_1),$$

yani,

ya $x_1 = 1$ ya da $x_1 = \dfrac{p}{1-p}$

Hangisi? Eğer $p \geq 1/2$ ise (yani $p \geq q$ ise), $\dfrac{p}{1-p} \geq 1$ olduğundan (neden?), bu şıkta doğru yanıt 1'dir. Demek ki, $p \geq 1/2$ ise çekirgenin sonlu (ama belirsiz) bir süre sonra 1'e gelme olasılığı da yüzde yüzdür, dolayısıyla 1000'e, ya da pozitif herhangi bir sayıya varma olasılığı yüzde yüzdür.

Eğer $p \leq 1/2$ ise, yani $p \leq q$ ise bu olasılık kaçtır? Gene x_1'i hesaplamak yeter elbette. Yukardakinden daha ayrıntılı bir çözümleme (analiz) yapmalıyız. Aşağıdaki şekle bir göz atalım.

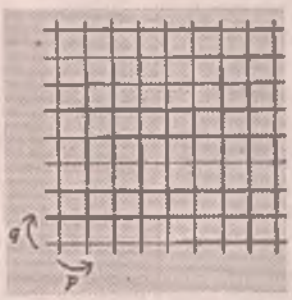

En alt sol noktadan, yani (0, 0) noktasından başlayarak, çekirge doğru üzerinde sola sıçradığında yukardaki şekilde bir adım yukarı çıkalım (↑), sağa sıçradığında da yukardaki şekilde bir adım sağa gidelim (→).

(1, 0), (2, 1), (3, 2) gibi, şekilde koyu renkle belirtilmiş noktalara varılırsa, çekirgenin doğru üzerinde 1 noktasına ulaştığı anlaşılır. Örneğin yukardaki şekilde (1, 0) noktasına varılırsa, çekirge hemen, daha ilk hamleden 1 noktasına sıçramış demektir. Eğer (2, 1) noktasına varılırsa, çekirge doğru üzerinde önce bir adım sola (↑), sonra iki adım sağa (→) sıçramış demektir. Eğer (3, 2) noktasına varılırsa, çekirge doğru üzerinde ya sol-sağ-sol-sağ-sağ yapmıştır ya da sol-sol-sağ-sağ-sağ. Yani (3, 2) noktasına iki değişik biçimde ulaşılabilir. (4, 3) noktasına da beş değişik biçimde ulaşır:

sol-sağ-sol-sağ-sol-sağ-sağ = ↑→↑→↑→→
sol-sağ-sol-sol-sağ-sağ-sağ = ↑→↑↑→→→
sol-sol-sağ-sağ-sol-sağ-sağ = ↑↑→→↑→→
sol-sol-sağ-sol-sağ-sağ-sağ = ↑↑→↑→→→
sol-sol-sol-sağ-sağ-sağ-sağ = ↑↑↑→→→→

Genel olarak, çekirge (0, 0) noktasından başlayarak kaç çeşitli yoldan $(n+1, n)$ noktasına ulaşabilir? Bilmiyorum ve umarsamıyorum ve bilmeyi de arzulamıyorum. Biz gene de bu bilmediğimiz sayıya $f(n)$ diyelim. Örneğin,

$$f(0) = 1$$
$$f(1) = 1$$
$$f(2) = 2$$
$$f(3) = 5$$

(0, 0) noktasından $(n + 1, n)$ noktasına giden her yolda, çekirge n kez sola (↑), $n+1$ kez sağa (→) gitmelidir. Bunun da olasılığı $q^n p^{n+1}$ dir. Demek ki çekirgenin n kez sola, $n + 1$ kez sağa giderek 1 noktasına ulaşma olasılığı, $f(n)q^n p^{n+1}$ dir. Dolayısıyla, çekirgenin 1 noktasına ulaşma olasılığı,

$$\text{olas}(p, q) = \sum_{n=0}^{\infty} f(n)\, q^n\, p^{n+1}$$

dir. Eğer $p \geq q$ ise, bu sayının 1 olduğunu biliyoruz. Bunu yukarda hesaplamıştık. Ya $p \leq q$ ise?

Toplumsal infiale yol açabilecek şu eşitliğe bakalım:

$$\text{olas}(p, q) = \sum_{n=0}^{\infty} f(n)\, q^n\, p^{n+1}$$

$$= \frac{p}{q} \sum_{n=0}^{\infty} f(n)\, q^{n+1}\, p^n$$

$$= \frac{p}{q} \sum_{n=0}^{\infty} f(n)\, p^n\, q^{n+1} = \frac{p}{q}\,\text{olas}(q, p).$$

Eğer $p \leq q$ ise, $q \geq p$ olduğundan ve bu durumda $\text{olas}(q, p) = 1$ olduğundan, yukardaki eşitlikten, eğer $p \leq q$ ise,

$$\text{olas}(p, q) = \frac{p}{q}\,\text{olas}(q, p) = \frac{p}{q}$$

bulunur.

Demek ki, $p \leq q$ olduğunda, $x_1 = p/q$ imiş. Dolayısıyla $x_{1000} = (p/q)^{1000}$ dir, genellikle oldukça küçük bir olasılık...

Doğru Yanıtlar

Bu soruya yalnızca iki yanıt geldi. Biri doğru, biri yanlış. Doğru yanıt Doç. Dr. Zekeriya Güney'in. Zekeriya Güney yanıtından kuşkulanmış. Neden $p \leq 1/2$ için de yanıtın 1 çıkmadığına şaşıyor. Sezgi, iki ayrı yanıt olmamasını söylüyor belki ama yanılıyor. Aslında bir tek yanıt var di-

yebiliriz, o da şu: $x_1 = \inf(1, p/q)$.

Yanlış yanıtın sahibi T.E. mektubunda birçok konuya değinmiş.

1. Önce sorunun yanıtından başlıyor. "$p \geq 1/2$ iken $x_1 = 1$ ise çekirgenin negatif bir sayıya gelme olasılığı 0 demektir" diye yazmış. Doğru değil.

Çekirge önce -1'e ardından 0'a ve 1'e gelebilir. Yani çekirgenin yüzde yüz olasılıkla bir zaman sonra 1'e gelmesi demek, çekirgenin hiçbir zaman -1'e gitmeyeceğini göstermez.

2. Eylül 98 sayısındaki soruyu yanıtlamadım. Yanıtlayamadım da ondan. Ayrıca, bana gönderilen iki üç yanıtı kaybettim. Gönderenler bir kez daha gönderirse yanıtlamaya, en azından bir iki söz söylemeye çalışırım.

3. T.E., "Yaklaşık iki yıl önce matematikle ilgili öykü yarışması duyurusu yapmıştınız. Aradan iki yıl geçmesine rağmen hiçbir açıklama yapılmadı," diye yazmış. Duyuruyu ben yapmadım. Duyuruyu ben yapmadığım gibi, juride olduğumu ben de sizler gibi dergiyi elime aldığımda gördüm. Hiç hoşuma gitmediğini tahmin edersiniz. Binlerce işim arasında bir de öykü yarışması... Neyse, gelen öyküleri dikkatle okudum. Kendimce sıraladım. Arayan soran olmadı... Bunda hiçbir suçum yok. Hatta bu öykü yarışması öyküsünün bir kurbanıyım diyebilirim. saatlerime maloldu.

4. Eylül sayısına verdiği yanıtta bir de soru sormuş E.T.. Soruyu okumamıştım. Soruyu dikkate alacağım.

5. T.E.'nin eline iki kitap geçmemiş. Sorumlulara bildireceğim.

Gelecek ay, yine bu köşede, yine bir başka ilginç matematik sorusuyla yine bir kez daha tekrar buluşmak üzere hoşçakalın sevgili matematikçi okurlar.

* Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Başkanı

Ödüllü Soru

1357 Oyunu

Bir ay önce, bir popüler matematik (yani halk için matematik) sınıfımda bir öğrencim aşağıdaki oyunu öğretti.

Şöyle bir şekil düşünün.

İki oyuncu sırayla bu şekilden noktalar silerler. Her oyuncu, aynı kolondan olmak üzere dilediği kadar nokta silebilir. Örneğin birinci oyuncu son kolondan 3 nokta silebilir. Son kolonun hangi noktalarını sildiği önemli değildir. İkinci oyuncu, sıra kendine geldiğinde üçüncü kolonun bütün noktalarını silebilir.

Oyun böylece devam eder. Son noktayı silen oyuncu oyunu kaybeder.

Oyuncuların, hangi kolondan hangi noktaları sildikleri değil, hangi kolondan kaç nokta silmeleri önemlidir elbet. Bu yüzden bu oyuna 1357 oyunu adını verdim.

Öğrencim 1357 oyununu bir tanışıyla oynamış ve hep yenilmiş. Tanışı nasıl hep kazanıyormuş? Hangi yöntemle oynuyormuş? Öğrencim yöntemi bir türlü bulamamış. Aklıma takıldıkça, vapurda, dolmuşta, orda burda, bu soruyu düşündüm. Çözemedim. Çünkü akıllı bir çözüm arıyordum. Hâlâ daha akıllı bir çözüm bulamadım.

Ama bir çözüm buldum. Baktım akıllısını bulamıyorum, aldım elime kalemi kâğıdı ve hiç acımasızcasına oyunu delik deşik ettim. Oyunun ağacını çıkardım. Ve akıllı olmasa da oyunun bir çözümünü buldum. Öyle ya da böyle, ikinci oyuncu olduğumda her zaman kazandığım, acemiye karşı oynadığımdaysa büyük bir olasılıkla kazanacağım bir yöntem ('her zaman kazanan strateji') buldum.

Bu stratejiyi bulan okurlar arasından çekilecek kurada üç kişiye Sarmal Yayınları'ndan çıkan *Matematik ve Mizah* adlı kitap verilecektir. Yanıtlar en geç 15 Mart 1999 tarihine kadar, Bilim ve Ütopya Ödüllü Matematik Sorusu, Büyükdere Cad. Bor Apt. No: 79/10 Kat: 5 80290 Mecidiyeköy/İSTANBUL adresine ulaşmalıdır.

PAPİRÜS

AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ

fotoğraf sanatı ve sanat fotoğrafı

Objektife sığan dünya

Fotografik dönüşümde arayışlar. Çağdaş sanat akımları ve fotoğraf. Dünden bugüne mimari-fotoğraf ilişkisi. Fotoğrafın altı üstü. 80'den günümüze Türk fotoğraf sanatına genel bir bakış. Cumhuriyet'in ilk yıllarında basında Türk kadını. Yasumasa, Tayfun, öteki ve diğerleri. Gooooool fotoğrafları. İmaj devrinde görüntü kirliliği. Fotoğraf bir sanat, fotoğrafçı bir sanatçı mı?

Lütfi Özkök, Simber Atay, Mehmet Bayhan, A. Beyhan Özdemir, Birsel Matara, Sadık Tumay, Gökhan Birinci, İsa Çelik, Sami Aksoğan, Işık Özdal, Seyit Ali Ak, Orhan Cem Çetin, Tuğrul Çakar, Oğuz Gümrükçü'nün makale ve yorumlarıyla Papirüs'ün Şubat sayısında. Ara Güler ve Şakir Eczacıbaşı, yılların deneyimini, anılarını ve "fotoğraf"ı anlatıyorlar.

ŞUBAT SAYISI BAYİLERDE

Prof. Dr. Nevzat Eren

Büyük beyaz veba: tüberküloz

Bir Mısır mumyasının omurlarında, mikroskop incelemesi sonucu, geçirilmiş tüberküloz bulguları saptanmıştır.

Çok eski tıp yazılarından tüberkülozun o zaman'ki uygar dünyanın pek çok bölgesinde, değişik adlarla tanındığı anlaşılmaktadır.

MÖ 17-18. yüzyıllara tarihlenen Hammurabi Yasaları'ndan hastalığın bilinip tanındığı ortaya çıkmaktadır (Babil kil tabletlerinin birinde tüberkülozlu hastaların öksürdüğü, yandığı, eridiği ve soluklarının flüt gibi öttüğü, hastalığa 'Assaku' adında bir cinin neden olduğu belirtilmektedir) (1).

Kutsal kitapta vereme ilişkin ilginç bilgiler vardır. Jehovah, İsrailliler'i şöyle uyarmaktadır (2): "Sizin üzerinize terör salacağım. Gözleriniz çürüyecek, kalbiniz yorulup hastalanacak."

Gene, Kutsal Kitap'ın Beşinci Başlığı'nın (Deuteronomy) 28:22'inci bölümlerinde şöyle yazıyor: "Tanrı sizleri veremle, ateşle ve irinleşme ile şiddetle vuracak."

Tanrı Kutsal Kitap'ta İsrailliler'i vuracağını birkaç kez söylüyor. Tüberküloz yerine kullanılan sözcük 'consumption' olarak İngilizce'ye çeviriliyor. Bu sözcük Kutsal Kitap'ta verem anlamına geldiği gibi, diğer yaygın hastalıklar için de kullanılmaktadır.

Kutsal Kitap'taki asıl sözcük 'schachepheth'dir. Bu sözcüğün kullanılışında ağırlık tüberküloz yönündedir. İşin ilginç yanı bu sözcüğün günümüz İbranicesi'nde de tüberküloz anlamında kullanıldığıdır.

Hippocrates ve Aristoteles, bu arada diğer eski Yunan hekimleri, tüberkülozu çok iyi tanıyorlardı. Hastalığa 'phthisis' adını onlar vermişlerdi.

Bu sözcük günümüz hekimliğinde de kullanılmaktadır. Sözcüğün Eski Grekçe anlamı 'uzağa atmak (balgam atmak)'tır.

Eski Romalılar da tüberkülozu iyi tanıyorlardı. Celsus, büyük tıp yapıtı *De Medicina* 'da (MS 30) eksiksiz bir tüberküloz tanımı vermektedir. Galenos ise (MS 131-200) tüberkülozun bulaşıcı ve iyileştirilemeyen bir hastalık olduğunu yazdı. Ayrıca sağlıklı kişilerin hastalıktan sakınmalarını ve bilinen veremlilerle bir arada yaşamaktan kaçınmalarını önerdi. Galenos, veremli hastaları serin ve havası bol bir odada dinlendirip, güçlü beslenme ve bu arada bol süt içeren bir diyetle iyileştirmeye çalışıyordu.

Tüberkülozun bulaşıcı olduğunu ilk kez Grolamo Fracastoro, *De Contagion* adındaki yapıtında, kesinlikle ileri sürdü. Büyük Alman patalogu Franciscus Sylvius, ölüaçımında saptanan nodüllere 'tubercle' adını veren hekim oldu. Sözcük Latince'de 'küçük nodül, yumru' anlamlarına gelmektedir.

Tüberküloz sözcüğü daha sonraları, bu Latince sözcükten türetildi.

Ortaçağ'da İngiltere'de guatr ve tüberküloz, özellikle de lenf düğümü tüberkülozu 'Kral Hastalığı (King's Evil)' diye anılırdı. Çünkü yaygın inanca göre,

Galenos (MS 131-200) tüberkülozun bulaşıcı ve iyileştirilemeyen bir hastalık olduğunu yazdı.

kral elini bu hastaların üzerine koyunca hastalar iyileşirdi.

17. yüzyılda İngiltere kralının birinci özel doktoru olan Richard Wiseman ilginç bir yapıt yazdı. Yapıtın adı *Kral Hastalığı Üzerine Bir İnceleme* idi. Wiseman her ne kadar hastalığı hem hijyenik hem de cerrahi yöntemlerle iyileştiriyor idiyse de, kendi iyileştirme yöntemlerinin kutsal kralın yöntemleri yanında önemsiz olduğunu önemle belirtiyor.

1689 yılında İngiltere'de *Phthisiologia* adında bir yapıt yayınlandı. Yazarının adı Richard Morton idi. Yapıtta tüberkülozun başlangıç döneminin oldukça iyi bir tanımlaması yapılmakta ve deniz kenarında oturanların yaşamları boyunca şu ya da bu zamanda, en az bir kez tüberküloza yakalandıkları ileri sürülmektedir.

Muayene yöntemleri gelişiyor

Ancak tüberkülozun, tam olarak anlaşılması için radyolojinin gelişmesi gerekiyordu. Bununla birlikte eski hekimler vurma (percussion) ve dinleme (auscultation) yöntemleri ile, tüberküloz konusunda, gene de bir hayli bilgi elde edebiliyorlardı.

Vurarak muayene yöntemini Avusturyalı hekim Leopold Auenbrugger bulmuştu (1761).

Dinleme yöntemiyle hastalık bulgularını saptama yöntemini ise bir Fransız hekim geliştirdi. Adı René Theophile Hyacinth Laennec idi. Stetoskopu (dinleme aracını) bulmuştu Laennec (1781-1826).

Laennec çok tanınmış bir hekimdi. Babası ise tüberkülozdan ölmüştü. O zamanlar dinleyerek göğüs muayenesi için hasta iyice soyulur ve hekim kulağını hastanın çıplak göğsüne dayayarak dinlerdi. Bu yönteme doğrudan dinleme (direct auscultation) adı verilir. Birçok hasta bu muayeneyi istemez, hekimlerin bir bölümü de, bu nedenle, yapmazdı.

Laennec bir gün tüberküloz kuşkulu çok şişman bir kadını muayene ediyordu. Kalp seslerini dinlemek istedi. Kadın muayene olmak istemedi.

Klinikten çıkan Laennec evine doğru yürürken, sokakta oynayan bazı çocukları gördü. Çocuklar içi delik uzun bir sopanın (bir borunun) iki ucunda birikmişlerdi. Bir uçtaki çocuklardan biri ağzını sopanın deliğine yaklaştırıp bir şeyler fısıldıyor, sopanın diğer ucundaki deliğe kulağını dayamış olan çocuk da, onun ne söylediğini bağıra çağıra yineliyordu.

Laennec için dolaylı dinleme (indirect auscultation) yönteminin ilkesi apaçık ortaya çıkmıştı.

Laennec ofisine, şişman hastasına koştu. Yaptıklarını daha sonra şöyle yazdı (3): "Bir kağıdı boru gibi kıvırdım. Bir ucunu dinlemek istediğim kalp odağına dayadım. Diğer ucuna kulağımı yaklaştırınca, büyük bir şaşkınlıkla, kalp atışlarını açık seçik duyduğumu anladım. Böylece, kalbin devinimi konusunda tam bir bilgi elde etmiştim. Hemen sonra, böyle uzaktan dinleyip sesin niteliğini değerlendirerek yalnız kalbin devinimlerini değil; aynı zamanda göğüs

boşluğundaki tüm organların devinimlerini, solunumu, akciğerlerin hastalıklı durumlarında çıkarabilecekleri sesleri, boşlukların (kavite) varlığını, eriyen sıvı dolan dokular varsa bunların varlığını ve yerlerini de saptayabileceğimi anladım."

Laennec böylece dinleme aracını (stetoskopu) bulmuş oldu.

Stetoskop sözcüğü iki Grekçe sözcükten türetilmiştir. 'Stethos', göğüs; 'scopeo' ise görmek, keşfetmek anlamlarına gelmektedir.

Laennec daha sonra dinleme aracını birçok kez geliştirdi. Bu yeni aracı ile göğüs muayeneleri ve tüberküloz üzerinde pek çok buluşlar da yaptı. Zamanının Fransası'nda bu konularda en tanınmış hekimdi.

Laennec 44 yaşındayken tüberkülozdan öldü... Babası gibi.

Nedeni ve tedavisi

Tüberküloz hastalığının özelliklerini tam olarak ilk kez Fransız hekim Jean Antoine Villemin saptadı. Hastalığın oluşumunda bir mikroorganizmanın varlığından uzun süredir kuşkulanıyordu. Villemin tüberkülozun bir germ ya da mikroorganizma ile oluşan ve bulaştırılabilen, bulaşan bir hastalık olduğunu gösterdi.

Villemin 1865 yılında *Tüberkülozun Nedeni ve Özellikleri İle İnsandan Tavşana Bulaştırılması* adındaki yapıtı ile deneylerinin sonuçlarını yayımladı. Tüberkülozlu balgamı şırınga ederek tavşanlara ve maymunlara hastalığı bulaştırdığını gösterdi.

Villemin 1868 yılında yayınladığı *Tüberküloz Üzerine İncelemeler* adındaki yapıtında şöyle yazıyor: "Sağlıklı genç insanlar ülkenin uzak köşelerinden gelip orduya katıldıklarında, bir ya da iki yıl içinde hastalığa yakalanmaktadırlar (Bu olayın aynısı 1940-1950 yıllarında Türkiye'de yaşanmıştır)... Kötü havalandırılmış yerlerde, yakın ilişkiler içinde bulunan insanlar arasında bulaş yaygındır."

Tüberkülozdan korunmak için Villemin barınak ve işyeri koşullarının düzeltilmesini, yüksek bir yaşam ve beslenme düzeyi ile pis yerlerden uzakta yaşamayı önermekteydi.

Tüberküloz basilini 1882 yılında Robert Koch aynıştırdı. Koch tüberkülozun görünmeyen etmenini bulmakla kalmadı. Hastalığa yakalanmış olan herkeste etmenin saptandığını da gösterdi. Hastalığa yakalanma ve korunma konularına da katkılarda bulundu. Tüberküloz üzerine bir özdeyiş geliştirdi: "Tüberküloz bulaşıcı, korunabilinir ve iyileştirilebilir bir hastalıktır."

19. yüzyılın son yılları dünyanın pek çok ülkesinde gönüllü tüberküloz derneklerinin kurulmasına tanık oldu. Bu dernekler tüberkülozun bulaşıcı ve korunabilir bir hastalık oluşu üzerinde özellikle duruyorlardı. Bu tarih, gelişen endüstrinin Avrupa ve ABD'de yaşam düzeyi üzerindeki olumlu etkilerinin de başladığı tarihtir. Bu olumlu etki tüberkülozla savaşan gönüllü kuruluşların çoğalmasına neden oldu. Bu gönüllü kuruluşlar hem halkın desteklediği kuruluşlar oldular, hem de güçlendiler. Genel halk sağlığı kuruluşları da çoğaldı. Tüberkülozla savaş, görülmemiş bir çabayla yürütülüyordu.

Fransız hekim R. Laennec 1819'da, hastaların kalp atışlarını dinlemeye olanak veren bir boru yarattı.

Tüberküloz, bildirimi zorunlu bir hastalık oldu.

Koch'un tüberküloz basilini buluşu, birçok araştırıcıyı hastalığa karşı aşı geliştirmek için yüreklendirmişti. Fransa'da Pasteur Enstitüsü'nde bakteriyoloji uzmanı Dr. Albert Calmette ile çalışma arkadaşı Veteriner Dr. Camille Guerin, Jenner'in çiçeğe karşı bulduğu aşıya benzeyen bir tüberküloz aşısı bulmak için çalışmaya başladılar.

Leannec'in tek borulu steteskopu zamanla gelişerek tasarımı günümüzdekine yakın olan ve iki kulaklığı bulunan 1858'de yapılmış bu steteskopa dönüştü.

Çalışmalarının ana düşüncesi bağışıklık kazandırabilecek, ama ölmemiş-canlı bir bakteri elde edebilmekti. Bir inekten elde ettikleri virülan bir bakteriyi patates, sığır safrası ve gliserinden oluşan bir yapay ortama (kültüre) ektiler. 20 yıl 230 pasaj (bir kültürden diğerine taşıyıp ekme) yaptılar ve istenen sonuca ulaştılar. Yaşamını sürdüren, ancak hastalık yapma gücünü yitirmiş bir bakteri elde ettiler. Bu bakterinin bağışıklık sağlamak için kullanılabileceğinin ayırdına vardılar. Bilim çevreleri bu basile "Bacile Calmette-Guerin" adını verdiler.

Bu, bilinen BCG aşısıdır.

Başarılı ilk bağışıklama çalışmasına 1 Temmuz 1921'de, Paris'te başlandı. Paris Belediye Hastanesi'nde 600 çocuk aşılandı.

Hiçbir çocuk hastalanmadı. Aşı uygulaması hızla yayıldı. Aşılamanın başarısı pek büyüktü, uygulama çok yaygındı.

Herşey yolunda gidiyordu. 1930 yılında inanılmaz bir şey oldu...

Almanya'nın Lubeck kentinde aşılanan 249 çocuktan 73'ü öldü.

Bir düş mü görülmüştü? Deney ve uygulamalarda bilmeden göz ardı edilen bir durum mu vardı? Yoksa "Büyük-Beyaz Veba" öç mü alıyordu?

Herkes yeniden laboratuvarlara koşandı. 20 yıllık çalışma, sonraki uygulamalar ve tüm kayıtlar, sabırla didik didik edildi. Bir yanlışlık, bir göz ardı etmeye rastlanılmadı.

Gözler, 73 çocuğu yaşamlarının baharında ölüme götüren aşıya (suşa) çevrildi.

Görüldü ki, bir insan yanlışı olarak BCG içine virülan bir bakteri karışmıştı. BCG suçsuzdu, aklandı. Calmette ve Guerin'in laboratuvarları da aklandı.

Karışmadan suçlu bulunan bir hekim 2 yıl hapis yattı.

Tüberküloz konusundaki klinik ve laboratuvar bilgilerinin tamamlanması 1940'lara kadar sürdü. Bu oluşum içinde

tüberküloz için ilaç aramaları da hızla sürüyordu. 19. yüzyılın sonlarında tüberkülozdan ölüm hızı her yüz bin nüfusta 400-500 arasındaydı. Bu pek yüksek bir ölüm hızıdır. 20. yüzyılın başında ABD'de bu hız 200'e, 1910'da 153.8'e, 1921 yılında 113.1'e düşmüştü. Toplumsal gelişmeden kaynaklanan bu düşüş sürdü. Henüz ne BCG bulunmuştu, ne de bir ilaç.

Ölüm hızı 1930'da yüzbinde 71.1, 1940'da 45.9 oldu. Bu veriler bir noktayı vurguluyordu: "Tüberküloza yakalanmaktan ve tüberkülozdan ölmekten kurtulmada, bireysel ve toplumsal gönencin etkisi pek yüksekti."

Tüberkülozun öyküsü 1943 yılına kadar böyle oldu. Birçok gelişmeler olmuştu. Ama tüberküloz tedavisi uzun ve pahalıydı. Sonuç her zaman kuşkuluydu. Ama, 1943 yılı tüberküloz tarihinde bir dönüm noktası oldu. Kimyasal denetim alanında çalışan Dr. Waksman streptomycine'i buldu.

Dr. Selman A. Waksman ABD'de, Rutgers Üniversitesi'nin New Jersey Tarım Enstitüsü'nün başkanıydı. Yaklaşık 25 yıldır topraktaki mikroorganizmaların tarıma olan etkilerini inceliyordu. 1943 yılının 20 Ağustos günü, arkadaşları ile, bir tavuğun boğaz ekiminden iki kültür ürettiler. Bunlara daha sonra 'Streptomyces griseus' adını verip Ocak 1944'te yayımladılar.

İki ay sonra Schatz ve Waksman bu mantarın tüberküloz basilinin üremesini durdurduğunu ve belli dozlarda öldürdüğünü bildirdiler.

Bu bildirim Mayo (ABD'de dünyaca ünlü bir klinik) Kliniği'nde bir tüberküloz ilacı bulmak için çalışan Dr. William F. Feldman ve Dr. H. Corwin Hinshaw'un dikkatini çekti. Dr. Waksman'la ilişki kurup 1944-1945 yılı kışında, streptomycine'i ilk kez hasta tedavisinde denediler. Denemeler iki yıl sürdü.

Sonuç olağanüstü idi.

Dr. Waksman 1947 yılında Nobel Tıp Ödülü ile ödüllendirildi.

Yeni tüberküloz ilaçlarının bulunuşu biraz gecikti. PAS (Paraamino Salisilik Acide) 1948 yılında kullanılmaya başlandı. INAH (Iso Niacide Acide Hydrate) ise 1912 yılından beri bilinen bir yapay (sentetik) madde idi. Tüberküloz basili üzerine olan etkisi ise 40 yıl sonra, 1951 yılında anlaşıldı.

Bu, tıp tarihindeki ne ilk, ne de en uzun gecikmeydi.

Yeni tüberküloz ilaçları bulmak, gelişen kimya sanayisi için zor olmadı. Ancak, bunların bulunuşu teknik bir öyküdür. Hem konumuzun dışındadır; hem de okuyucu için sıkıcı olabilir.

Günümüzde tüberkülozdan ölümlerin en önde gelen nedeni tüberküloz basili değil, kötü yaşam koşulları, özellikle yetersiz beslenme tüberküloz olgularının asıl nedenidir.

Unutulmamalıdır ki tüberküloz savaşı, hekimlerden çok hükümetlerin görevidir. Sağlık hizmetlerinin her alanında olduğu gibi...

Tüberkülozdan yaşamlarını yitiren tanınmış kişileri anımsamak okuyucu için ilginç olabilir. Bu kişilerin birkaçının adları ve yaşadıkları dönemler aşağıda gösterilmiştir.

T. H. Laennec (1781-1826), Maxim Gorki (1868-1936), Nicola Paganini (1782-1830), Franz Kafka (1883-1924), Frederic Chopin (1810-1849), D. H. Lawrence (1885-1930).

Türkiye'de yaşamış olan ve yeryüzünde en uzun süre yaşayan insanlar arasında başlarda gelen Zaro Ağa da tüberkülozdan ölmüştür.

DİPNOTLAR

1) T. H. Garrison; An Introduction to History of Medicine, 4. edition, WB Saunders Co, London 1963.
2) N. Menemenli; Tarihi Gelişme İçinde Tüberküloz, Tüberküloz ve Toraks, vol. 31, 1983, sayı 1.
3) R. T. H. Laennec; A Treatise of the Diseases of the Chest on Mediate Auscultation, Paris, 1819

MUAZZEZ İLMİYE ÇIĞ/ **İnanna'nın Aşkı**

Sumer şairlerine göre Tanrıça İnanna, toplumun süsü, Sumer'in neşesidir. Ay Tanrısı Nanna'nın kızıdır. Akad'larda Iştar, Musevilerde Astarte, Yunan'da Afrodit, Roma'da Venüs adını taşıyarak yüzyıllar boyu çeşitli toplumların efsanelerinde yaşamıştır. Venüs yıldızını temsil etmektedir.

Sumer şairlerine, ozanlarına bitmez, tükenmez bir ilham kaynağı olan İnanna için yazılan öyküler, çiviyazısıyla kilden tabletler üzerine yazılarak zamanımıza kadar ulaşmıştır.

Bu hikâyelerden en önemlisi ve yaygın olanı, İnanna ile Çoban Tanrısı Dumuzi'nin, ülkeye bereket sağlayan evlenmesidir. Kitabın konusunu, bu evlenme hikâyesi oluşturmaktadır.

625 000 TL.

HALÛK TARCAN/ **Ön-Türk Tarihi**

Araştırmacı-yazar Halûk Tarcan'ın bu kitabı, Etrüskler ve Ön-Türk uygarlığı üzerine kapsamlı bir inceleme niteliği taşımaktadır. Yazar, konuyu ele alırken, Kâzım Mirşan tarafından okunmuş olan 410 Ön-Türkçe yazıt içinden Avrupa'yla ilgili olan 121 belgeyi temel kaynak göstermektedir. Yazara göre, Avrupa uygarlığının kökeninde büyük yeri olan Etrüskler, bugüne kadar bir sır olarak kalmışlardır. Ancak Kâzım Mirşan'ın 1970 yılında yayımlanan Proto-Türkçe Yazılar adlı eseriyle bu uygarlık sır olmaktan çıkmıştır...

2 000 000 TL.

KAYNAK YAYINLARI

İstiklal Caddesi 184/4 80070 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 21 56-252 21 99 Faks: 249 28 92

Dr. Veysel Yıldız

Mantık ve israr

Geçtiğimiz Ağustos ayında Fransa'nın Lille şehrinde gerçekleştirilen dünya şampiyonası çerçevesindeki "Par Contest" turnuvadan bir el daha.

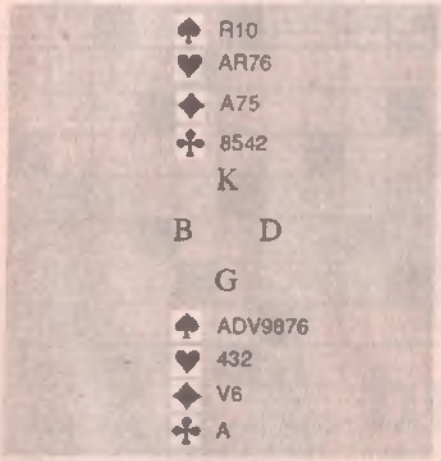

Doğu-Batı zonda iken Doğu dağıtıyor 1 Kör açıyor. Güney, 4 pike sıçrıyor, Batı'nın Pas'ından sonra Kuzey şilem ilan ediyor: 6 Pik! Yani:

Batı	Kuzey	Doğu	Güney
-	-	1 Kör	4 Pik
Pas	6 ♠ Pik!..		

Batı Kör 5'liyi çıkıyor ve yerden R ile alınıyor.

Güney 11 el sayabilmektedir. 12. el Doğu sıkıştırılarak elde edilebilir. 5 Kör'ün yanında R ve D karoyu da tutuyor olmalıdır. Güney yerden karo A'ı çektikten sonra ele gelip kozları çekecek ve Doğu üzerinde baskı uygulayacaktır. Ne var ki, bu projenin gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Doğu'yu teslim alabilmek için bu tekniğin gereği olarak ona bir el vermek zorunda olunacaktır ve bu eli kazanan Doğu, yerin kör geçişine hücum edip Güney'in planını bozacaktır. Bu planın başarıya ulaştırılmasının teorik olanaksızlığı, Güney'i, daha karmaşık bir sıkıştırma planını uygulamaya itecektir. 3 renkli sıkıştırmalarda "hesabı düzeltme" zorunluluğu yoktur. O zaman Doğu 5'li körün yanında R ve D Karo ile birlikte 5'li trefliye de sahip olmalıdır! Doğu'nun sahip olması gereken dağılımlar 1-5-2-5 veya 0-5-3-5'tir. Bu durumda sondan 6 kart kala şu oyun sonuna varılacaktır:

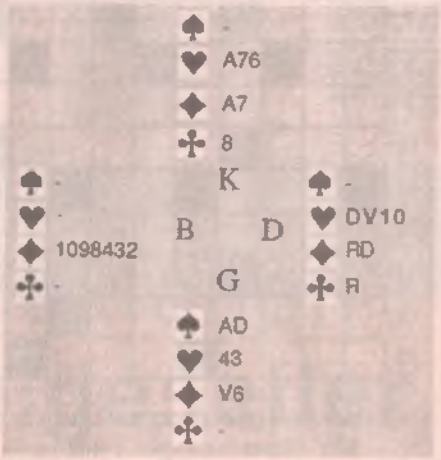

Güney elden koz oynayıp yerden karo 7'liyi atar: Doğu trefl R'yı atarsa yerin trefl 8'lisi, Karo atarsa elin karo V'si ve nihayet kör atarsa yerin kör 7'lisi sağ olur!

Güney bu oyun planı uyarınca yerden trefl A ile ele gelir. Kozla yere inip trefl oynar ve elden çakar. Trefl çakmak üzere kozla tekrar yere iner... Ve hayal kırıklığı! Doğu ikinci koza uyar. Doğu'nun iki de kozu bulunduğuna göre, ya beşli treflisi ya da 2'li karosu yoktur. Ancak hayal kırıklığı her şeyin sonu demek değildir ve Güney olanakların henüz bütünüyle tükenmemiş olduğunu anlar. 5. el oynandıktan sonraki durum şöyledir:

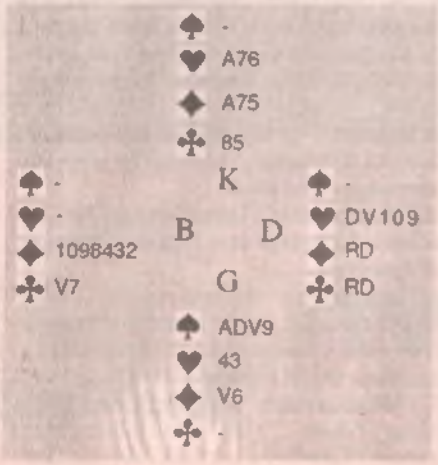

Güney, bu trefle daha çıkarak ele gelir ve iki koz daha oynayıp yerdeki karo A'ını çıplak bırakır:

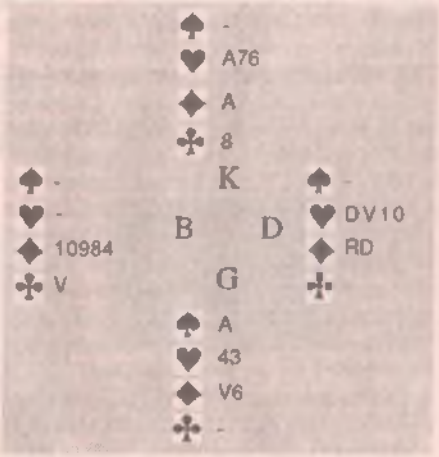

Şimdi Güney kör A'ı ile yere geçip, yerden trefl 8'liyi oynar. Trefl 8'li üzerie Doğu kör atamaz! Eğer atarsa Güney elden çakar ve elden yerden küçük kör oynar, kör 6'lı sağ olur. Trefl 8'li üzerine Doğu karo da veremez! Eğer verirse Güney elden kör verir. Eli alan Batı, karo oynayarak eli yere vermek zorunda kalır. Şimdi eldeki V karo sağdır. Güney A körü çekip, kör çakarak ele gelir ve 12. löve olan karo V'sine ulaşır!

Mükemmel değil mi?

Dört elin dağılımı şöyle idi:

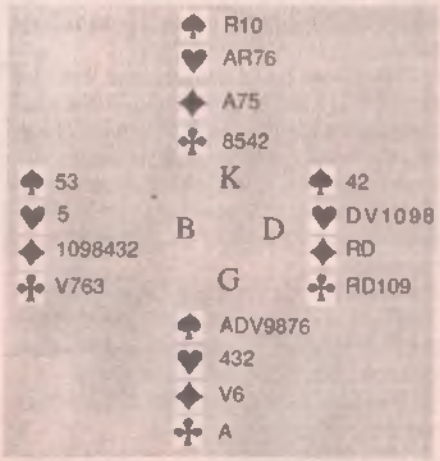

Ancak çözümleme bu kadarla bitmez!

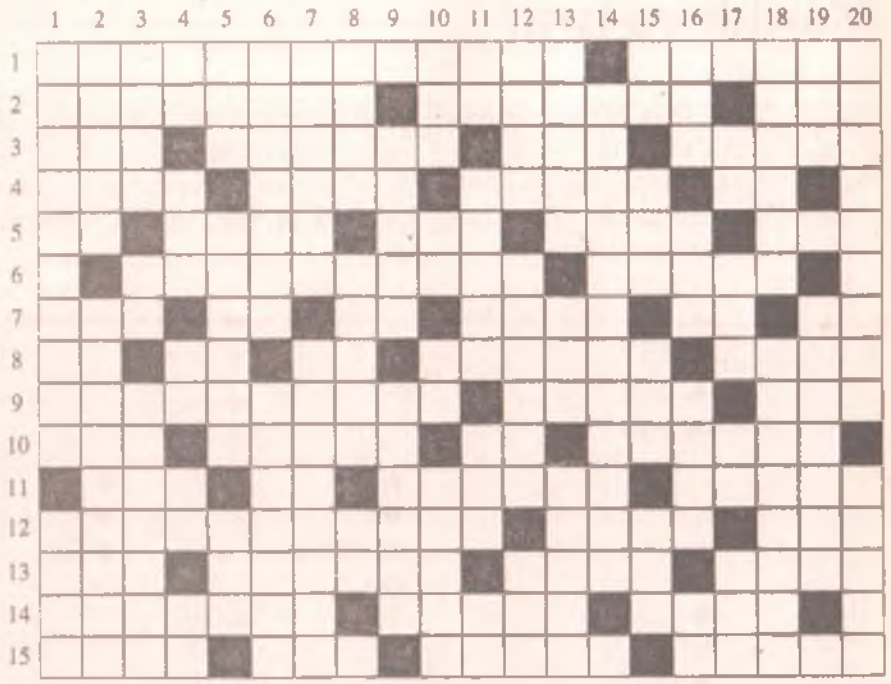

Soldan sağa

1) 1917 yılında Petrograd'da Ekim Devrimi'nin başladığı gece doğan, annesi Rus, babası Bakülü bir Türk'tü Önce Finlandiya'ya kaçan aile; sonra Paris'e yerleşti. 14 yaşında iken babasının kütüphanesinde Hafız Divanı'nı, Ömer Hayyam'ı ve Sadi -i Şirazi'yi okudu. Sorbon'da İngiliz Edebiyatı'nı bitirdi, sonra şark dilleri ve Türkoloji'ye devam etti. Prof. Adnan Adıvar'ın öğrencisi oldu. Ünlü İslam araştırmacısı Louis Massignon, onu sufiliği araştırmaya yöneltti. Türk destanları üzerine çalıştı; mistisizmi öğrenmek isterken Alevilikle karşılaştı. Çalışmalarını bu konu üzerine yoğunlaştırdı. 1970 yılından beri yayımlanan önemli bir Türkoloji dergisi olan "Turcica"nın da kurucusu oldu. Ünlü matematikçi Salih Zeki'nin oğluyla evlendi. Bir süre Türkiye'de yaşadı. "Uyur İdik Uyardılar" ve "Efsaneden Gerçekliğe Hacı Bektaş" yapıtları ile büyük yankı uyandıran yazar ve düşünür - Selçuk'ta kitabesinde 1374 tarihi okunan Aydınoğulları döneminden kalma, mimarisiyle klasik Osmanlı üslubunu muştulayan cami.

2) Kuram - İbra edilme - Büyük erkek kardeş.

3) Birlikte görev yapan birkaç kişilik polis ekibi - Sonuçsuzluk, yan yerde kalma - Sümer inanışında gök tanrısı - İnce bir tahta türü.

4) Hayvan sırtına konan oturmalık - Paris parlamentosunun eski kayıt defterlerine (1254 -1318) verilen ad - Eski dilde "onlar" sayısı - Bir işaret sıfatı.

5) Renyum'un simgesi - Argoda "alay, eğlence." - İktidar - Osmanlı devletinde 1678'den sonra maliye işlemlerinde kullanılan takvim - Bir renk.

6) Anadolu'da Batı Galatia bölgesinde yaşamış bir Kelt kabilesi - Eskil çağda Batı Anadolu'da bir bölge.

7) Yunan mitolojisinde şafak tanrıçası - Kat -kat kum ve çakıldan oluşmuş yer kıvrımı - "sahip, ...lı, ...li" anlamıyla sözcüklerin başına getirilerek birleşik sıfatlar yapan eski bir ön ek - Mezopotamya halklarının en büyük tanrısı - Bir ticari ortaklığı simgeleyen harfler - Yarı memnunluk ifade eden ünlem.

8) Çinko'nun simgesi - Tarla sınırı - Hile - Eskiden kahve vb. yerlerde hoş öyküler anlatarak, taklitler yaparak halkı eğlendiren sanatçı - Genellikle dikdörtgen biçiminde dar ve kalınca tahta.

9) Dilbilgisinde bir ad tamlamasının ikinci bir ad tamlaması kurmasına verilen ad - Uluslararası jeolojide Cava'da volkan küllerinde oluşan lav sellerine ve çamur akıntılarına verilen ad - Siyah kuşak sahibi judocuların ek mertebesi.

10) Moskova'nın güneyinden akan ırmak - Karşılıklı alıp verme - Bir nota - "... Ağaoğlu" (ünlü yazarımız).

11) Oylumlu - "Selam versen selamını alırım / ... bağların divanına dururum." (Karacaoğlan) - Çok hızlı yol alabilen bir tür keşif gemisi - Kimi içkilere katılan, içinde kinin bulunan sıvı.

12) Damıtma, imbikten geçirme - Dördül - Voznesenkiy'nin bir yapıtı.

13) Halk dilinde "amca" - Bir baharat - Kasaplık hayvanların ayaklarından yapılmış yemek - "İstanbullu" namıyla anılan 19. yüzyıl divan şairi.

14) Tutanak - Bir yapıtı, bir metni yabancı bir dilden kendi diline çevirme - Afrika'da bir ülke.

15) "... - Hoo" (Japon mitolojisinde Buddha dininde cehennem tanrısı - Yakın -Cömert, eliaçık - Eski dilde gülme, gülüş.

Yukarıdan aşağıya

1) Özgür bir biçimde yazılmış olan ve kendi başına bir bütünlüğü bulunan müzik yapıtı - Halk yazınında şiir.

2) Başkasının yönetimi altında bulunan kimse, halk - Halife Ali'den başlayarak torunu Mehdi'ye kadar aynı soydan gelen kişilere verilen ad.

3) Argoda parayı genellikle keyif için harcama - İskambilde bir kâğıt - Özseverlik.

4) Sodyum'un simgesi - Mali'nin plaka imi - Aktinyum'un simgesi - Terbiyesiz kimse - Eski Mısırlılar'ın "ruh"a verdikleri ad.

5) Eski dilde "otlar" - Kauçukla kükürdün işlenmesinden elde edilen plastik bir madde - Etme, yapma.

6) Deride mantarsı urların gelişmesiyle ortaya çıkan hastalık - Gerçeklik.

7) Osmanlılarda büyük sivil ve askeri yönetim bölgesi - Maskelemek, kamufle etmek.

8) "..... Atlı" (1869 -1945 yılları arasında yaşamış şarkı bestecimiz) - "Ülfet belalı şey, fakat .... sıkıntılı/ Bilmem nasıl geçirmeliyim son beş on yılı." (Y. Kemal Beyatlı) - Seyşeller'in plaka imi.

9) Halk dilinde "hala, babanın kız kardeşi." - Bilimsel, diplomatik ya da dinsel bir görev yüklenmiş kimselerin tümü.

10) Makam, mevki - Lübnan'ın plaka imi - Kuzu sesi - Arabayla ya da hayvan sırtında bir günde alınan yol.

11) İlkel bir silah - Aşılması zor geçit - Yakup ile Bilha'nın oğlu, son iki israil kabilesinden birinin atası - "Geçme namert köprüsünden ... aparsın su seni." (Diyarbakırlı Sait Paşa)

12) Mecazi anlamda "gösterişe düşkün." - "Friedrich Wilhelm ..." (1837 -1918 yılları arasında yaşamış "Türk Boylarının Halk Edebiyatı Denemeleri", "Kuzey Türk Dilleri Karşılaştırmalı Grameri"," Türk Ağızları İçin Sözlük Denemesi" gibi yapıtları da olan Alman asıllı Rus Türkoloğu.) - Bir ana bitkinin çevresinde ortaya çıkan sürgün, filiz.

13) Deri ve mukozaların yüzünde çıkıntı şeklinde (kıl, tırnak, tüy, diş gibi) beliren epitel dokudan oluşan organlar - ".... sahillerinde bekliyorum / Her zaman yollarını gözlüyorum" (Hicaz -İstanbul türküsü) - Bilgiçlik taslayan.

14) 1898 -1957 yılları arasında yaşamış ünlü denemeci ve eleştirmenimiz.

15) Belirti, işaret - Bir tembih sözü - Şiddetli ağrıyla çabuk ilerleyen hastalığa verilen sıfat - Apre makinesi.

16) Eski dilde "döküp saçma." - Yunan söylencebiliminde baş tanrı Zeus'ün sütannesi - Türlü nedenlerle başarılı olamayan - İlenme.

17) "Bir alem -i hayale dalan ... uyanmasın"(Y. Kemal Beyatlı) - Şerif Gören'in 1982 yılında Cannes Filim Festivali'nde büyük ödül aldığı filmi - İsveç İşçi Sendikası'nı simgeleyen harfler - Karışık renkli.

18) Kıyı gezileri için kullanılan, yelkenli küçük yat - ".... trifosforik" (Kasların kasılmasında rol oynayan fosforik asidin organik bir türevi.)

19) Verme, ifa, ödeme - Devletçilik.

20) Hunlarda yeraltı tanrısı - Kural.

Ocak bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	E	E	D	R	İ	R	A	H	M	İ	E	Y	U	B	O	Ğ	L	U	■	K
2	İ	L	E	N	C	■	R	E	A	■	R	E	F	E	T	■	E	R	İ	M
3	N	E	R	■	E	E	C	■	P	R	O	D	Ü	K	T	İ	V	İ	T	E
4	B	A	B	U	R	Ş	A	H	■	E	S	E	E	■	O	Ð	İ	■	A	T
5	T	■	İ	S	D	İ	■	N	L	T	■	K	Ü	K	■	K	A	R	■	A
6	R	N	■	T	E	K	İ	L	A	■	İ	Ç	K	İ	N	■	T	U	A	L
7	■	D	U	Ş	U	K	■	N	E	E	İ	M	İ	■	K	A	Y	H	K	N
8	T	■	E	R	İ	S	U	■	O	R	G	■	O	A	İ	■	A	N	İ	T
9	R	A	R	E	E	A	İ	E	■	E	E	A	N	E	■	A	N	D	■	E
10	E	N	■	Ç	E	E	İ	!	R	İ	■	N	A	■	D	K	■	A	K	R
11	K	A	M	■	R	A	■	R	E	■	D	A	M	S	İ	Y	E	■	A	Z
12	■	R	O	İ	■	V	A	A	A	A	A	V	A	K	V	A	K	İ	Y	E
13	A	T	L	E	T	İ	K	■	N	A	R	A	■	E	K	■	İ	N	E	E
14	İ	R	A	K	A	■	M	E	A	L	■	T	A	N	N	A	N	E	■	A
15	E	İ	■	E	N	H	A	R	■	E	Ş	A	E	E	■	Ş	İ	K	A	N

DÜNYA ŞEHİRLERİ
(Cities Of The World)

Dünyanın en ünlü ve büyük kentlerinin tarihlerini, yaşam biçimlerini, doğal güzelliklerini, tarih zenginliklerini, alışveriş yerlerini, mitolojik öykülerini, bugünlerini belirleyen geçmişlerini çok geniş bir perspektiften ele alarak anlatan bir belgesel. Koltuğunuzda otururken Havana'dan Saigon'a, Marakeş'ten İstanbul'a kadar pek çok kenti her yönüyle gezecek ve bu sihirli yolculuk hiç bitmesin isteyeceksiniz.

KAŞİFLER (Pathfinders)

Her bölümünde dünyanın ayrı bir köşesine, ilk kişinin yapmış olduğu yolculuğu anlatan çarpıcı bir belgesel. Bir başka deyişle "bilinmeyene yolculuk" ve bu yolculukta edinilen deneyimler.

SKANDALLAR (Scandals)

Magazin dergilerine konu olanlar değil, dünya tarihine yön veren, yakın tarihte iz bırakmış skandallar. Genç bir Alman'ın Cessna uçağı ile Kremlin'e inişi. Körfez Savaşı'ndaki çevre kirliliği. Hindistan'da zorla kürtaj gelenegi. Fransa'da HIV virüsü taşıyan kandan hastalık kapan masum insanlar. Arjantin'deki askeri rejimin ortadan kaldırdığı 30 bin insan ve daha niceleri... Gerçek görüntüler ve tarihe geçmiş belgeleriyle.

2. DÜNYA SAVAŞI
(World War II)

Pasifik'ten Fransa'ya, Kuzey Denizi'nden Afrika'ya kadar bütün dünyayı yakan ateş... Milyonlarca ocağı söndüren ve yıllarca süren acılar... İnsanlığın, izdırabını bugün bile unutamadığı Hiroşima ile noktalanan İkinci Dünya Savaşı. Gerçek görüntülerin eşliğinde, bir askerin günlüğünden.

DÜNYAMIZI KORUYALIM
(Race to Save Planet)

Yaşlı dünyamızı bekleyen en önemli tehlike, çevre kirliliği. Ünlü sanatçılar her gün biraz daha tahrip edilen dünyanın korunması için ellerinden geleni yapıyorlar. Ünlü Amerikan film yıldızı Meryl Streep de bu dizini sunarken, çevrenin önemine dikkat çekiyor, sorunları ortaya koyuyor. Los Angeles'dan Amazonlara uzanan ve çevre sorununu bütün yalınlığıyla ortaya koyan geniş bir araştırma.

VURUCU GÜÇLER
(Elite Fight Forces)

Her ulus bir orduya sahiptir. Ama bütün bu orduların seçme askerlerden oluşan ve özel eğitilen birlikleri vardır. Onlarla karşılaşmak dostlar için güven verici, düşmanlar için ürkütücüdür. Çünkü onlar öldürmeyi daha iyi bilir. Fransızların "Yabancılar Lejyonu", İngilizlerin hava komandoları "SAS", İsrail'in "Golani"leri, ABD donanmasının "Fok"ları, İngilizlerin "Gurka"ları ve daha niceleri.

DOĞAYA MEYDAN OKUYANLAR (Challenge)

Okyanusun derinliklerinden Himalayalar'a uzanan, tehlikelerle dolu bir yolculuk. İnsan aklı ve direncinin doğanın gücüyle yüzyüze geldiği bir yaşam biçimi. Afrika'da bir dişi leoparın çiftleşmedi ve leoparların aile yaşamının peşinde, ünlü fotoğrafçı John Varty'nin 5 yılını vererek çektiği görüntüler. "Everest Fatihi" Edmund Hillary ve oğlunun Ganj Nehri'nin deltasından Hint Okyanusu'nun derinliklerine yaptığı muhteşem yolculuk. Büyük "beyaz köpekbalığı"na karşı metal çelik kafesi denemeye dört korkusuz genç adamın macerası. Kenya'dan Avustralya'ya, Ekvador'dan Bali'ye unutulmaz yolculuklar.

UZAY TEKNOLOJİSİ
(Space Tech)

Ayda iz bırakan insanlığın büyük adımından çeyrek asır sonra, gelişimini giderek artıran uzay teknolojisinin dünyamız üzerindeki şaşırtıcı buluşları. Uzay araştırmaları sonucu gelişen teknolojinin AIDS ilaçlarından polisiyeye, askeri güçlerden eğlence dünyasına dek gündük hayatın her anına getirdiği yenilikler ve kolaylıklar.

Beklenen
belgeseller
haftanın her günü
Kent TV'de!

Politika, ekonomi, kültür, spor, aktüalite konularında pek çok güncel bilgiyi anında ekrana yansıtan Kent TV'de, şimdi, dünyaca ünlü belgeseller. Hem de haftada 1 gün değil, haftanın her günü.

Kent'ten ayrılmayın!

KENT TV

Bilgi Kanalı

YAŞAMIN RESMİ
(Aspect of Life)

Dünyanın oluşumundan günümüze kadar gelen zaman içinde doğanın, hayvanların ve insanın gelişimi. Kızıldeniz'deki mercanların büyüleyici güzelliğinden Afrika ormanlarının kralı arslanların yaşam öyküsüne nasıl bir bağ kurulabilir? Dünyada yaşayan her canlının bir diğeriyle arasında görünmeyen bir bağ var. Bu belgesel, size bu görünmeyen bağın resmini çekiyor. Doğanın elemanları insan yaşamını kurarken, eğlenirken, üretirken, tüketirken doğadan nasıl etkileniyor doğayı nasıl etkiliyor? Gezegenimizdeki yaşamın ta kendisi.

AMERİKA MACERASI
(American Odyssey)

Kaktüslerin ve akreplerin yaşadığı çorak topraklardan dünyanın en büyük gökdelenlerine uzanan bir uygarlık. Doğanın ve teknolojinin yarattığı güzellikler. Sıradan turistik turlarda öğrenilen gibi değil, bir ulusun sakladığı en önemli sırlarıyla Amerika Macerası sizi New England'daki kuyafetlerden doğal parklara ve ulusal anıtlara götürüyor.

90'LI YILLAR VE DEĞİŞİM
(The 90's: A Decade in Transition)

90'lı yıllarda meydana gelen ve tüm dünyayı etkileyen olaylar... Dünya siyasi haritasını yeniden çizen politik ve sosyolojik değişim rüzgarlarının perde arkaları. Gorbaçov üzerine oynanan oyunlar. Amerika'da İslam'ı hareketler. Güney Amerika'nın demokrasilerindeki diktatörler. Tiananmen Meydanı'ndan sonra Çin ve daha niceleri... Değişim yıllarının akılı bir özeti.

BÜYÜK ULUSLAR
(Great Nations)

[illegible] Avustralya'nın kaşif yerleri Roma'dan Çin'in görkemli saltanat [illegible]

Kabalcı'dan yeni çıkanlar

Türk Sinema Tarihi

Giovanni Scognamillo

Sayıların Gizemi

Annemarie Schimmell

Frankfurt Okulu

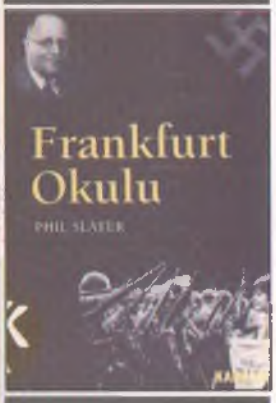

Phil Slater

Nietzsche Üzerine

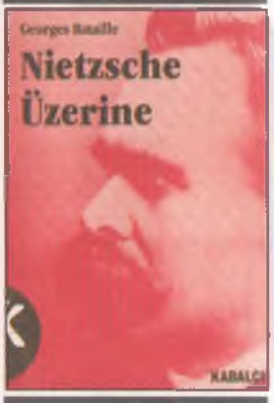

Georges Bataille

Metrenin İcadı

Denis Guedj

Gece Masalcısı

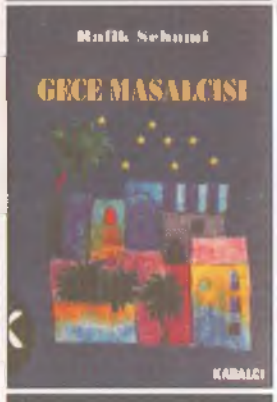

Rafik Schami

Yeni Çıkacaklar

Her Gün Biraz Daha Yakın
Irvin Yalom

Gece ile Sabah Arasında Yolculuk
Rafik Schami

Şeytan: Antikiteden Paganlığa Kötülük
Jeffrey Burton Russell

Türk Mitolojisinin ABC'si
Yaşar Çoruhlu

Nietzsche ve Kısır Döngü
Pierre Klossowski

KABALCI YAYINEVİ

Himaye-i Etfal Sokak Kredi Han No:8 B Kat:3 Cağaloğlu 34410 İstanbul
Tel: (0212) 526 85 86 Faks: (0212) 513 63 05